

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

КОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ И
ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

МЕНТОР:
Проф. др Зоран Кековић

КАНДИДАТ:
Мр Зоран Тодоровић

БЕОГРАД, 2007.

PA 19873

up 592 119733

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

КОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ И
ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ		
ПРИМЉЕНО:	23.11.2007	
Достављено:	Број	Прилог
	479/8-05	

МЕНТОР:

Проф. др Зоран Кековић

КАНДИДАТ:

Мр Зоран Тодоровић

БЕОГРАД, 2007.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
"СВЕТОСЛАВ СЕРБИНСКИ" БЕОГРАД
И. Бр. 151356

2488A 49

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА	
"СВЕТОСЛАВ СЕРБИНСКИ" БЕОГРАД	
И. Бр.	151356

<u>УВОД</u>	6
<u>1. Избор и дефинисање проблема истраживања</u>	6
<u>2. Предмет истраживања</u>	13
2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања	13
2.2. Теоријско одређење предмета истраживања	13
2.3. Операционално одређење предмета истраживања	16
2.4. Просторно, временско и дисциплинарно одређење предмета истраживања	18
<u>3. Циљеви истраживања</u>	18
3.1. Научни циљ истраживања	18
3.2. Практични циљ истраживања	19
<u>4. Хипотезе</u>	19
4.1. Општа хипотеза	19
4.2. Посебне хипотезе	19
<u>5. Методи истраживања</u>	20
5.1. Избор метода истраживања	20
5.1.1. Метод анализе садржаја	20
5.1.2. Упоредни (компаративни) метод	21
5.1.3. Статистички метод	22
5.1.4. Формално-правни метод	22
5.2. Извори података	22
 <u>I ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ КАО САВРЕМЕНИ ВИД БЕЗБЕДНОСТИ</u>	24
 <u>1. Теоријско-доктринарни аспекти еколошке сигурности</u>	24
1.1. Развој еколошке идеје	24
1.2. Савремени приступи еколошкој идеји и заштити животне средине	28
1.3. Појам еколошке сигурности	36
1.4. Еколошка сигурност као интерес и као вредност	43
1.5. Еколошка сигурност у систему безбедности	47
 <u>2. Реална (практична) питања угрожавања еколошке сигурности</u> ..	51
2.1. Појам угрожавања еколошке сигурности	51
2.2. Извори угрожавања еколошке сигурности-природни, друштвени и технички	55
2.3. Облици угрожавања еколошке сигурности	63
2.3.1. Еколошки криминалитет као облик угрожавања еколошке сигурности	64

КОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ И ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ

<u>2.3.1.1. Друштвена опасност еколошког криминалитета</u>	65
<u>2.3.1.2. Дефинисање еколошког криминалитета</u>	67
<u>2.3.1.3. Еколошки криминалитет као реалност-узроци и последице ...</u>	70
<u>2.3.1.4. Еколошки криминалитет и други облици криминалитета</u>	73
<u>2.3.2. Еколошка субверзија као облик угрожавања еколошке сигурности</u>	76
<u>2.3.2.1. Појединачни акти насиља као садржај еколошке субверзије ...</u>	80
<u>3. Правни аспект еколошке сигурности</u>	86
<u>3.1. Уставно-правне основе еколошке сигурности</u>	86
<u>3.2. Законске и подзаконске основе еколошке сигурности</u>	90
<u>3.3. Инкриминација негативних утицаја на животну средину као чинилац еколошке сигурности</u>	98
<u>3.3.1. Кривична дела</u>	99
<u>3.3.2. Привредни преступи</u>	104
<u>3.3.3. Прекршаји</u>	105
<u>3.4. Међународно-правни аспект еколошке сигурности</u>	106
<u>II КОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ</u>	112
<u>1. Место и улога конвенционалних субјеката безбедности у систему безбедности Републике Србије</u>	112
<u>1.1. Појам, функционалне и организационе карактеристике система безбедности Републике Србије</u>	112
<u>1.2. Место и улога конвенционалних субјекта безбедности у систему безбедности</u>	115
<u>2. Еколошка сигурност као референтна делатност органа унутрашњих послова</u>	118
<u>2.1. Правни основ организације и функционисања органа унутрашњих послова (полиције)</u>	118
<u>2.2. Делатност органа унутрашњих послова (полиције) у остваривању еколошке сигурности</u>	124
<u>2.2.1. Превентивна делатност полиције</u>	126
<u>2.2.2. Репресивна делатност полиције</u>	132
<u>3. Делатност инспекцијских органа у остваривању еколошке сигурности</u>	142
<u>3.1. Нормативни основ организовања и функционисања инспекцијских органа у остваривању еколошке сигурности</u>	142

<u>3.2. Делатност инспекције за заштиту животне средине као главног инспекцијског органа у остваривању еколошке сигурности</u>	145
<u>3.3. Делатност других инспекцијских органа у остваривању еколошке сигурности</u>	153
<u>3.3.1. Пољопривредна инспекција</u>	154
<u>3.3.2. Шумарска инспекција</u>	156
<u>3.3.3. Водопривредна инспекција</u>	158
<u>3.3.4. Санитарна инспекција</u>	160
<u>3.3.5. Комунална инспекција</u>	162
 <u>4. Делатност органа правосућа као детерминанта еколошке сигурности</u>	164
<u>4.1. Јавна тужилаштва</u>	164
<u>4.2. Судови</u>	168
 <u>5. Значај војне функције у остваривању еколошке сигурности</u>	171
<u>5.1. Улога војске као активног чиниоца у остваривању еколошке сигурности</u>	171
<u>5.2. Наменска производња, војне вежбе и маневри</u>	173
 <u>6. Цивилна заштита у остваривању еколошке сигурности</u>	177
<u>6.1. Друштвена функција Цивилне заштите</u>	177
<u>6.2. Цивилна заштита као чинилац еколошке сигурности</u>	183
 <u>7. Неконвенционални и други субјекти безбедности у остваривању еколошке сигурности</u>	190
<u>6.1. Привредни субјекти</u>	190
<u>6.2. Јединице локалне самоуправе и грађани</u>	193
<u>6.3. Други неконвенционални субјекти у остваривању еколошке сигурности</u>	194
 <u>III ИНОСТРАНА ИСКУСТВА У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ</u>	197
 <u>1. Искуства развијених европских држава и земаља у транзицији у области заштите еколошких вредности</u>	197
<u>1.1. Развијене европске државе и еколошка сигурност</u>	197
<u>1.2. Еколошка сигурност у земљама у транзицији</u>	202
 <u>2. Тенденције и перспективе у остваривању еколошке сигурности у Републици Србији</u>	212

<u>VI БИБЛИОГРАФИЈА</u>	269
<u>А. Стручна литература</u>	269
<u>Б. Часописи и зборници</u>	278
<u>Ц. Нормативно-правна акта</u>	278
<u>Д. Енциклопедијска издања</u>	281
<u>Е. Остали извори (интернет, штампа, билтени)</u>	281

УВОД

1. УВОД И ОПШТИЈЕ ПРОБЛЕМА ИСТРАЖИВАЊА

Уводна глава представља први део рада у коме се издваја једна од главних тема истраживања, а то је безбедност и еколошка сигурност. Ова тема је веома актуелна и интересна за читаву јавност, а посебно за оне који се баве истраживањем у овом пољу. У овом поглављу се разговара о значају безбедности и еколошке сигурности у савременом друштву, о проблемима који се јављају у вези са овом темом, а такође и о начину истраживања ове теме.

У овом поглављу се такође разговара о значају безбедности и еколошке сигурности у савременом друштву, о проблемима који се јављају у вези са овом темом, а такође и о начину истраживања ове теме. Безбедност и еколошка сигурност су две теме које су веома важне за сваког човека, а посебно за оне који се баве истраживањем. Ове две теме су веома повезане, а истраживање ове теме је веома комплексно и захтева много труда и напора. У овом поглављу се разговара о начину истраживања ове теме, а такође и о значају безбедности и еколошке сигурности у савременом друштву. Безбедност и еколошка сигурност су две теме које су веома важне за сваког човека, а посебно за оне који се баве истраживањем. Ове две теме су веома повезане, а истраживање ове теме је веома комплексно и захтева много труда и напора.

УВОД

1. ИЗБОР И ДЕФИНИСАЊЕ ПРОБЛЕМА ИСТРАЖИВАЊА

Убрзани развој технике и технологије у 20. веку, отворио је нову епоху човековог односа према природи и животној средини. Тај однос је дуг колико и историја човечанства и зависио је од достигнутог развоја и техничко-технолошких могућности искоришћења природе и њених ресурса.

У последњем веку створени су и усавршени поступци за искоришћавање природе чиме је нарушавана њена изворност, пре свега кроз индустријску производњу, стварање индустријских центара, изградњу мегаполиса, развој и употребу наоружања, истраживање и употребу средстава за модификовање климе итд. Управо захваљујући новим проналасцима и методама за искоришћење природних богатстава, човек је постајао и њен господар ушавши с природом у отворен сукоб. Истовремено, отворио је проблем сопственог опстанка и сукоба са самим собом. Живот на Земљи не одвија се у каквом просторно и временски изолованом медиуму. Нема бића које живи одвојено од свог станишта у којем се развија и задовољава своје потребе. Између организама и животне средине успостављени су специфични и сложени односи које само делимично можемо сагледати лаичким, ненаучним посматрањем.

Савремени човек своју биолошку посебност развија и потврђује у односу према природи и постаје свестан да је питање његовог опстанка управо везано за његов однос према животној средини. Зато, данас ствара и развија институционалне оквире у којима покушава наметнути императив заштите и очувања животне средине те кажемо да однос савременог човека према очувању природе и животне средине има и социолошки карактер.

Проблем заштите животне средине, одавно је постао преокупација науке па и економије и њених начела са којима је у крајњој инстанци, на супротним интересним половима. Проучавање животне средине и њена заштита, постали су неопходност савременог човека као свесног дела еколошког станишта Планете који је и најодговорнији за нарушавање животне средине. Људски интереси, небрига, сурови услови стицања профита, техничко-технолошки престиж, ратови итд, допринели су приближавању критичном стању глобалног еколошког система. Без обзира на тренутну ненарушеност појединих природних области, оне неће остати поштеђене глобалних промена климе, хидросистема, флоре, фауне, земљишта итд, што указује да проблем заштите животне средине има глобалну, регионалну и локалну димензију.

Природа као сложен систем међусобно повезаних елемената, у интеракцијском је односу са људским друштвом које је и само њен део. Међутим, само је човек активни учесник у нарушавању животне средине. Овде наравно, изузимамо утицај природних појава које делимично могу бити предвидиве, док је људска активност у животној средини

најчешће испланирана и вођена ка циљу који није прихватљив са становишта њеног очувања и заштите. Загађивање ваздуха, земљишта, уништење шума, нуклеарне пробе на копну и мору, испуштање отпадних вода итд, последице су човекових активности чији је економски, војни или неки други циљ, постављен изнад значаја здраве животне средине.

Промене које је човек извршио у свом природном окружењу у последњем веку су спектакуларне по свом обиму и настављају се запрепашћујућом брзином и то на нивоу читаве Планете. Због тога, суочавање са овим проблемом и стварање адекватног одговора, захтева глобални захват. Оно што додатно оптерећује овај проблем је низ противречности створених неравномерном распоредом техничко-технолошких потенцијала и материјалних богатстава у свету.¹

¹ Овај глобални проблем, био је раније оптерећен и идеолошком подлогом која је давала илузију у поларизованим политичким односима, да социјалистичке земље организованије и квалитетније штите еколошке системе него земље капиталистичког

Са открићем науке у 17. и 18. веку, човек је почео откривати природу као извориште материјалног богатства а тек у новије време, формирао је мисао о животној средини и почео је схватати као услов сопственог опстанка. Мисао да природа није неисцрпна, новијег је порекла: природни извори су ограничени, морају се рационално користити а пројектовани изглед будућности који добијен бројним истраживањима је забрињавајући.

Главни генератор еколошких криза је човек са својим начином производње, потрошње, (пре)урбанизације итд. Његове данашње потребе производ су нападачке и агресивне идеологије потрошње која се намеће још агресивнијом пропагандом медијске машинерије. Она се везује пре свега за капиталистичке друштвено-економске односе чији основ постојања и развоја представља потрошња која подстиче увећање производње. Дефинисањем стварних човекових потреба долази се управо до поменутих закључака. Чињеница да су национални дохоци савремених земаља несразмерно велики у односу на дохотке осталих земаља говоре о неограниченој потрошњи производа чија супстанца неминовно потиче из природе. Даље, војне потребе великих сила производе двоструке ризике у животној средини: производњом и нагомилавањем наоружања црпе се еколошки извори и сировинске базе, с друге стране, његово постојање стална је претња човеку и вредностима животне средине.

Глобална еколошка политика, поред превенције, већ дуже време заокупљена је проблемом наметања репресивних мера у заштити еколошких вредности. Овај приступ, отворио је друге проблеме који се тичу међународно-правне регулативе у тој области. На унутрашњем, националном плану, значајно место заузима превентивна заштита животне средине у свим аспектима али и њен репресивни сегмент инкорпориран у позитивно-правни систем.

Социјално и економско благостање као циљ савремених друштава са развијеним техничко-технолошким потенцијалима, постиже се кроз оптималне животне услове који не могу бити потпуни без здраве животне средине. С друге стране, нема његовог остварења без сталног унапређења техничког и економског развоја који неминовно воде ка измени природе. Ова два чиниоца, економски и техничко-технолошки

уређења. Али, ако се узме у обзир чињеница да су се највећи акциденти на нуклеарним и хемијским постројењима, догодили у земљама социјалистичког блока, онда су ове идеолошке подлоге тенденциозне. Видети, Фред Б. Синглетон: "Социјализам, демократија и проблеми заштите средине", Социјализам у свету, међународни часопис марксистичке и социјалистичке мисли, број 29, година VI, Београд, 1982.

развој с једне и животне средине с друге стране, у сталној су супротности. За сада, овај каузалитет је главни изазов науци и еколошкој политици.

Безбедносни аспект заштите и унапређења животне средине, с обзиром на измењене безбедоносне чиниоце и парадоксално велики број савремених субјеката безбедности, углавном се може сагледати у следећим оквирима.

Савремени свет обилује низом нових извора и облика угрожавања безбедности на макро и микро плану. Антипод угрожавању јесте безбедност одређене друштвене целине, државе (друштва) и човечанства уопште. У условима техничко-технолошке експанзије, појам угрожавања безбедности померен је са "класичних"-војних и видљивих облика на невидљиве-невојне, високо софистициране, као што су технологија, комуникације, нова научна сазнања, тржиште итд. Војна безбедност је постала мање значајна док су очување необновљивих енергетских извора, очување хране, еколошка и људска безбедност, истакнути у први план. То је условило стварање новог приступа концепту безбедности на националном, регионалном и глобалном нивоу, као одговор убрзаним променама у свету и изазовима старом концепту безбедности. Савремена друштва су истакла основне вредности које системи безбедности данас треба да штите: живот, политичке слободе и права, социјално-економска права. Као вредности које друштво ставља као безбедоносни приоритет, данас су истакнуте и еколошке вредности као основ за очувања здраве социјалне и економске базе од стратешког значаја за функционисање друштва и државе. То је условљено и окончањем хладног рата када су политичке елите дошле у позицију да траже измену концепта безбедности, односно његово редеофинисање и преобликовање из традиционалне усресређености на државу и спољну војну претњу ка концепту глобалне, свеобухватне, кооперативне безбедности. Наиме, дошло се до закључка да се концепт безбедности шири у свим правцима: од безбедности државе ка безбедности појединаца и група; од безбедности државе ка безбедности међународног система; од војне ка политичкој, економској, социјалној, еколошкој безбедности итд. Еколошки проблеми који се у овом контексту узимају у обзир, тичу се загађења ваздуха, уништења шума, промене климе и оштећења озонског омотача, употребе и загађења слатководних извора, борбе за стратешке изворе минералних сировина, даљег развоја нуклеарног оружја итд.

Да би смо правилно **операционализовали проблем истраживања**, потребно је ближе одредити појам безбедности а затим га проматрати кроз проблем истраживања улоге конвенционалних субјеката безбедности и еколошке сигурности у Републици Србији.

Безбедност посматрамо као функцију државе која има монопол силе и користи је за регулисање важних политичких, економских, социјалних и других односа, за остварење друштвених процеса и постизања одређених циљева и као таква, располаже неприкосновеном организованом влашћу. Држава као формални представник друштва, има низ функција и инструмената којима обезбеђује услове за очување друштвеног поретка. Савремени безбедносни изазови, ризици и претње дају безбедносној функцији државе базични значај и подижу је на најзначајније место од када постоји. Безбедност је постала појам и начин живота савременог човека и модерне државе. Разућеност безбедносних изазова у данашњим условима, истиче појам еколошке сигурности као градивни део опште безбедности друштва, интегрисан у систем безбедности. Ово нам даје за право да покушамо најпре установити проблемску категорију еколошке сигурности а затим дубље истражити улогу државе, пре свега њених конвенционалних субјеката у остваривању еколошке сигурности у нас. Еколошка питања, изражена су на простору Републике Србије више него икада. Степен индустријског развоја базиран на застарелим технологијама и технолошким процесима, представља потенцијалну опасност и базу за индустријске акциденте. Даље, процес приватизације је неминовно отворио простор страним инвестиционим улагањима кроз застареле технологије чији безбедносни аспект и оправданост није могуће одмах сагледати. Затим, ратне активности и разарања из непосредне прошлости, такође су допринела да се еколошка питања у Србији актуелизују.

Оно што је последњих година овом проблему дало на значају у научним круговима, сада се у иницијалном смислу јавља и у реакцији државе кроз доношење и измене правне регулативе у овој области. Међутим, чини се да на терену спровођења правне регулативе, изостају одговарајуће реакције пре свега државних органа. Због тога, њене активности на заштити животне средине у Републици Србији још не можемо у потпуности одредити као планску и систематску активност. Том ставу доприноси и чињеница о броју угрожавајућих фактора и високом степену њиховог испољавања:

- Ниском степену превенције и заштите природних система у којима се одвијају техничко-технолошки процеси са застарелом технологијом;

- Ратним дејствима током 1999. године у којима је на територију Републике Србије бачена велика количина пројектила и убојних средстава различитих врста;

- Миграционим кретањима и стварању нових демографских станишта без адекватне просторне регулације као и стварање

индустријских зона у градовима, што је директно утицало на пораст еколошког криминалитета.

-Социјалној и економској кризи насталој дугогодишњим ратним исцрпљивањем, међународном изолацијом као и процесом друштвено-економског преображаја усмереног ка интеграцији у европске и светске економске и безбедносне заједнице.

На терену практичног организовања државе у заштити животне средине, у Републици Србији постоји низ државних органа и институција који се баве питањима ове врсте као основним делатностима или им је она поверена као супсидијарна. Углавном је реч о конвенционалним и у мањој мери неконвенционалним субјектима безбедности. Спектар државних органа, пре свега управних у чијој надлежности је инспекцијски надзор над активностима физичких и правних лица као потенцијалним прекршиоцима императивних норми о заштити и очувању животне средине, је велики. Међу њима су органи унутрашњих послова, инспекцијски органи, правосудни органи и органи војске итд. Делокруг њиховог поступања је широк: од старања о спољној безбедности, гоњења учинилаца тешких кривичних дела, кривичних дела против безбедности рачунарских података, тужилачко-судског прогона учинилаца кривичних дела, бриге о јавном реду и миру, инспекцијском надзору у области заштите животне средине итд, до сасвим специфичних активности на гоњењу извршилаца кривичних дела из области заштите животне средине, инспекцијском надзору у овој области итд. С тог становишта можемо рећи да је конвенционалним субјектима безбедности одређена значајна улога у заштити животне средине и постизању вишег нивоа њене сигурности кроз превентивну и репресивну делатност.

У домаћој литератури постоји неколико различитих ставова о улози конвенционалних субјеката безбедности у заштити и унапређењу животне средине. Према неким, одриче им се оваква "колективна" улога на овом пољу са образложењем да се овим пословима могу бавити само специјализоване службе које држава организује.

Даље, има оних писаца који иступају са донекле ублаженим или боље рећи, компромисним ставом о заједничкој и сарађивачкој активности различитих конвенционалних субјеката безбедности и специјализованих инспекцијских органа. Ипак, сматрамо да се исправно схватање улоге конвенционалних субјеката безбедности у заштити животне средине, мора заснивати на постојећој нормативној поставци која данас опредељује њихову улогу у овој области, као и на уважавању чињенице да постоји нормативна разубеђеност у области заштите животне средине. Примера ради, откривање еколошких кривичних дела управо

захтева примену одређених криминалистичких метода које су својствене само полицијским органима као конвенционалном субјекту безбедности. Ови органи су, према позитивној правној регулативи, основни органи који се баве сузбијањем криминалитета као основном делатношћу у чијем је делокругу и еколошки криминалитет као облик савременог криминалитета чије је праћење у модерним државама од посебног значаја. Кривични прогон свих облика криминалитета па и еколошког, у надлежности је тужилаштва и судова. Новим Кривичним закоником Републике Србије, у одељку о кривичним делима против животне средине, увршћено је 18 кривичних дела којима је инкриминисан негативан утицај на животну средину на директан или индиректан начин. Активност ових субјеката безбедности изискује и партиципацију управних инспекцијских органа чији непосредни делокруг превентивних и репресивних активности, захвата и област заштите и унапређења животне средине.

Досадашњи показатељи указују да је стање заштите животне средине у Републици Србији на ниском нивоу због низа политичких, економских, техничких, социо-патолошких и других узрока. И поред тога што се правни оквир заштите животне средине у нас свакодневно проширује усвајањем регулативе која је у складу са владајућим концептом одрживог развоја у европском правном простору, можемо утврдити да постојећи уставно-правни оквир није адекватан. Он пре свега није реалан да би омогућио ефикасну организацију и функционисање конвенционалних и неконвенцијалних субјеката безбедности као делова интегралног система заштите у еколошкој области. Из побројаних разлога, проблем истраживања се може изразити следећим питањима:

-У ком правцу мењати правну регулативу и како пројектовати превентивну и репресивну делатност конвенционалних субјеката безбедности у овој области;

² Реорганизацијом Управе криминалистичке полицију МУП-а Републике Србије која је у припреми која се врши по угледу на савремене, пре свега Европске криминалистичке полиције, поред криминалитета из области злоупотребе ауторских и сродних права, компјутерског криминалитета, корупције, биће посебно праћена област еколошког криминалитета.

³ Кривични закон Републике Србије који је важио до 2006. године, у одељку кривичних дела против животне средине, садржао је само неколико инкриминација којима је директно угрожавана неке еко-вредност. Остали индиректни утицаји, били су систематизовани у другим одељцима овог Закона. Осим тога, такозвана "нуклеарна кривична дела" из Општег кривичног закона СРЈ, пренета су у наведено поглавље Кривичног законика Републике Србије који је ступио на снагу 01. 01. 2006. године.

-Да ли конвенционални субјекти безбедности у потпуности и адекватно користе све могућности превенције у области заштите животне средине као битну садржину еколошке сигурности;

-Како применити позитивна светска искуства, пре свега европска, у погледу активности државних органа на пољу еколошке сигурности с обзиром на економске, социјалне, политичке, културолошке и друге услове који владају у нас;

-Како одредити систем превенције и репресивне заштите еколошких вредности и у том систему место и улогу конвенционалних субјекта безбедности;

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања можемо одредити као истраживање улоге и могућности конвенционалних субјеката безбедности у остваривању превенције и репресије у заштити животне средине у Републици Србији.

2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања

Овим истраживањем потребно је утврдити многострукост и природу веза које постоје између стања еколошке сигурности у нас с једне стране, и делатности конвенционалних субјекта безбедности с друге стране.

Независну варијаблу представља превентивна и репресивна делатност конвенционалних субјеката безбедности у области остваривања еколошке сигурности условљена нормативним, економским, техничко-технолошким, социо-културолошким, образовним, етичким и другим чиниоцима. **Зависна варијабла** је достигнути степен еколошке сигурности у Републици Србији изражен кроз **разнородне индикаторе**: стање еколошког криминалитета, степен међусобне сарадње конвенционалних субјеката безбедности са другим субјектима у систему безбедности (неконвенционалним), нормативну уређеност улоге конвенционалних субјекта безбедности у области заштите животне средине и друге.

2.2. Теоријско одређење предмета истраживања

Да би смо одредили и дефинисали предмет истраживања, потребно је дефинисати основне појмове који су кључни за разумевање

проблема истраживања и то: животна средина, заштита животне средине, еколошка сигурност, еколошка безбедност, конвенционални субјекти безбедности, делокруг, надлежност и делатност конвенционалних субјеката безбедности и друге.

С обзиром да се данас пручавањем **животне средине** баве различите науке, различит је и приступ дефинисању овог проблема. Савремена наука и грађанско друштво налазе се у противречности око питања животне средине и њеног дефинисања. Зато је неопходно истаћи различите теоријске поставке о овом појму пре свега из тзв. "грађанске теорије" и приступе заштити животне средине у оквиру којих је скуп различитих погледа (натуралистички, социологистички, економски детерминизам, технолошки детерминизам, еколошки детерминизам, марксистички приступ итд.).

У нашој научној литератури, под појмом "животна средина" најчешће се подразумева целокупни систем природних и антропогених објеката и појава у коме се обавља рад, живљење и одмор⁴. Комисија Европске економске заједнице (данас Европска унија), дефинише животну средину као "скуп елемената који у сложености својих односа чине оквире, средину и услове живота човека и друштва"⁵. Постоје и различити термилошки приступи овом појму али је на нашем подручју као такав ушао и у Устав Републике Србије.

Проблем **заштите животне средине**, одавно је добио и међународни значај. Од 1913.године (када је одржана прва међународна конференција о заштити природе) до данас, усвојен је низ декларација и протокола међународног карактера који третирају проблем заштите и очувања животне средине, а који су од значаја и за нашу земљу. Према Хелсиншком "Завршном документу"(1975.), констатовано је да је заштита и побољшање животне средине, као и заштита природе и рационално искоришћавање њених резерви, у интересу садашњег и будућих поколења, представља један од задатака, који имају велики значај за благостање народа и економски развитак свих држава и да многи проблеми животне средине, нарочито у Европи, могу да буду решени ефикасно само путем тесне међународне сарадње.

На нашем простору, на снази је низ законских и подзаконских прописа којима је уређена област заштите и унапређења животне

⁴ Др Милутин А.Љешевић; *Животна средина-теорија и методологија истраживања*, Београд, 2000, стр. 80.

⁵ Чок Вида; *Право и заштита природне средине у којој човек живи*, "Архив" број 1/73, Београд.

средине. У уставно-правној теорији, право на здраву животну средину је најновијег датума и спада у тзв. "права треће генерације"⁶.

У последњих тридесетак година, модерне европске и светске државе створиле су нови базични појам којим се објашњава безбедносни аспект еколошке заштите означен као **еколошка безбедност**. Под њим се подразумева достигнуто стање заштићености вредности животне средине у односу на факторе њеног угрожавања, као сегмент укупне безбедности друштвене заједнице. У вези с тим је концепт еколошке заштите израђен 1987. године од стране Светске комисије за заштиту и развој (World Commission on Environment and Development), тзв. "Брутландове комисије" која је створила "концепт одрживог развоја". Заснован је на интеракцији социјалне, економске и еколошке политике са основним циљем да развој савременог света мора ићи у корист садашњих и будућих генерација човечанства. "Одрживост" се дотиче три сфере: социјалне, економске и еколошке. По њему, безбедна животна средина, постаје и социјална и економска категорија. Концепт је редефинисан 1991. године "Програмом за Земљу". Оба концепта, усвојена су од стране европских држава и САД и инкорпорирана у унутрашњи политички и правни миље као императив. Концепт одрживог развоја има велики број присталица али и велики број критичара који му одричу реалност и квалификују као компромис различитих интереса који није у складу са садашњим стањем угрожености животне средине.

Потребно је одредити и појам **конвенционалних субјекта безбедности** као елемента система безбедности који обављају послове безбедности као своју референтну делатност. У књизи "Основи безбедности", др Љубомир Стајић међу ове субјекте убраја: полицију, војску са специјализованим органима за послове безбедности, судове, тужилаштва, инспекцијске органе, затворске и сличне установе. С тим у вези, одређујемо и појмове **делокруг, надлежност (компетенција) и овлашћење**. У најширем смислу, делокруг означава оквир делатности органа односно, скуп послова које врше неки субјекти власти а пре свега државни органи. Делокругом се разграничавају послови државних органа, тј. област или група послова које орган или организација врши. Под надлежношћу пак, подразумевамо право и дужност неког државног органа да ради и решава о одређеним стварима и на одређеном

⁶ У теорији правних наука, у права "прве генерације" сврстана су лична права и политичке слободе и права човека и грађанина (изборна права, слобода кретања и настањивања, слобода јавног иступа и др.) а у "другој генерацији" су социјално-економска права (право на рад, право на социјално осигурања, право на штрајк и др.). Детаљније, Павле Николић: *Уставно право*, Београд, 1992.

подручју. Дакле, тиче се саме природе ствари о којима орган решава и подручја, територије на којој се надлежност простира. Појављује се у два основна вида: као стварна и месна и по правилу, одређена је императивним нормама па се не може мењати договором органа и странака.

У теорији и пракси међународног права, одавно је присутан појам тзв. "наднационалне надлежности". Подразумева овлашћења међународних организација и њихових органа да доносе обавезујуће одлуке не само за државе чланице међународних организација, већ и за њихова правна и физичка лица, чиме се у извесном смислу нарушава сувереност тих држава. Ово је посебно значајно са становишта преузетих обавеза из међународних уговора у области заштите животне средине на унутардржавном плану и конципирању система националне безбедности који данас валоризују безбедносне изазове, ризике и претње у области заштите и унапређења животне средине.

У блиској вези са надлежношћу је **делатност конвенционалних субјекта безбедности**. Теоријски, основне делатности конвенционалних субјеката безбедности су превенција и репресија. Облици превенције су различити: социјална, криминолошка, кривично-правна, криминалистичка и др. За појам криминалистичке превенције, везујемо пре свега делатност органа унутрашњих послова (полиције) као једног од основних конвенционалних субјеката унутрашње безбедности, и то практичну примену оперативно-тактичких мера и радњи превентивног карактера. Мисли се на криминалистичке провере, прикупљање обавештења, одређене поступке у вршењу секторске и патролне делатности, легитимисање лица, утврђивање идентитета итд. Репресивност органа унутрашњих послова се односи на конкретне оперативно-тактичке мере и радње ради откривања кривичног дела, трагова и учинилаца кривичног дела и процесуирања пред тужилаштвима и судовима.

2.3. Операционално одређење предмета истраживања

Из методолошких разлога, структура предмета истраживања обухвата неколико теоријско-емпиријских, нормативних, функционално-организацијских делова којима се операционализује предмет истраживања. У **првом делу**, потребно је операционализовати следеће:

-Теоријско-доктринарни аспект еколошке сигурности од развоја еколошке идеје до њене савремене манифестације; одредити еколошку сигурност/безбедност као интерес и као вредност; одредити њено место

у систему безбедности Републике Србије. Неопходно је и дефинисати безбедност као стање и функцију државе и савремену потребу друштва за очувањем виталних вредности а затим анализирати систем и елементе система безбедности.

-Реална (емпиријска) питања угрожавања еколошке сигурности, пре свега антагонистички однос између убрзаног техничко-технолошког развоја који неоспорно, негативно модификује еколошке вредности с једне стране, и њиховог очувања и заштите с друге стране. Утврдити изворе угрожавања еколошке безбедности: природне, друштвене и техничко-технолошке. Посебно истаћи еколошки криминалитет као појаву новог времена, друштвену опасност еколошког криминалитета, узроке и последице, позитивно-правну инкриминацију и однос еколошког криминалитета са другим облицима криминалитета. Уз то, дати и теоријско-практичне назнаке о елементима еколошке субверзивности најчешће манифестоване кроз појединачне акте насиља: саботажу, диверзију и тероризам.

-Правни (нормативни) аспект еколошке сигурности у нас; уставне основе еколошке сигурности, законодавну регулативу у овој области и њен међународно-правни аспект.

Други део, садржи анализу улоге конвенционалних субјекта безбедности и њихове делатности у остваривању еколошке сигурности у нас. Обухвата, место и улогу органа унутрашњих послова (полиције), правосудних органа, инспекцијских органа, Војске Србије, Цивилне заштите и других. На овом месту, неопходно је утврдити фактичко стање и потенцијалне могућности ових субјеката у остваривању еколошке сигурности.

У трећем делу представљена су:

-Искуства развијених европских држава, Немачке и Аустрије и држава у транзицији, Републике Хрватске, Босне и Херцеговине, Бивше југословенске Републике Македоније у организовању система заштите животне средине и њеном безбедносно-доктринарном валоризовању. У овом делу биће анализирани могућности конвенционалних субјекта безбедности (превентивне и репресивне) у области еколошке заштите и еколошке сигурности у Републици Србији.

-Тенденције и перспективе у остваривању еколошке сигурности у Републици Србији као интегралног дела националне безбедности. Такође, биће истакнути могући правци нормативне консолидације од значаја за будућу улогу конвенционалних субјеката безбедности у овој области. Ово подразумева пројекцију нове, активније улоге конвенционалних субјекта безбедности ради достизања вишег нивоа заштите и унапређења животне средине.

Четврти део представља емпиријско истраживање улоге конвенционалних субјекта безбедности у остваривању еколошке сигурности на конкретном догађају, експлозији Складишта убојних средстава "Парафинске утрине". Истраживање је спроведено у форми студије случаја (case study).

2.4. Просторно, временско и дисциплинарно одређење предмета истраживања

Имајући у виду делокруг послова, стварну и месну надлежност конвенционалних субјеката безбедности, као **просторни оквир** истраживања, одређен је простор Републике Србије. **Временски оквир** истраживања обухвата период последње деценије 20. века до данас у ком је усвојена већина прописа којима су регулисана питања заштите животне средине, организација и функционисање конвенционалних субјеката безбедности као и регулатива којом је одређена улога конвенционалних субјеката безбедности у области заштите животне средине. Предмет истраживања је **мултидисциплинаран** и обухвата област правних, социолошких, природних и наука о безбедности.

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Научни циљ истраживања

Научни циљ истраживања односи се на сагледавање савремених теоријских и емпиријских аспеката угрожавања и заштите животне средине у нас а затим, на утврђивање улоге система безбедности (конвенционалних субјекта) у остваривању еколошке сигурности у Републици Србији.

У сазнајном смислу, истраживање тежи утврђивању сазнајних критеријума за квалитативно нов и активнији приступ заштити и унапређењу еколошких вредности и остваривању еколошке сигурности са аспекта делатности конвенционалних субјекта безбедности. Неопходно је утврдити и основне проблеме организације и функционисања конвенционалних субјеката безбедности као државних органа, ограничења у превентивном и репресивном поступању са становишта остваривања њихове ефикасне функције.

3.2. Практични циљ истраживања

Са практичног становишта, истраживање треба да омогући полазиште за организационо-функционални оквир и практичну акцију конвенционалних субјеката безбедности у области еколошке сигурности. Даље, циљ је унапређење функционалне везе ових органа са другим државним органима и неконвенционалним субјектима који се баве превенцијом и репресијом у овој области.

Практични циљ је и оптимизација улоге конвенционалних субјеката безбедности односно, њихове делатности у области еколошке сигурности.

4. ХИПОТЕЗЕ

4.1. Општа хипотеза

Општа хипотеза може се одредити на следећи начин: Конвенционални субјекти безбедности као део система безбедности у Републици Србији у нормативном и практичном смислу, имају веома значајно место и улогу у остваривању еколошке сигурности при чему нису искоришћене све могућности у превенцији и репресивној заштити животне средине.

4.2. Посебне хипотезе

Посебне хипотезе могу се исказати у следећем значењу:

-Постоји раскорак између надлежности конвенционалних субјеката безбедности и њихове практичне делатности у остваривању еколошке сигурности, као резултат неадекватне организације, кадровске попуњености и материјалне опремљености конвенционалних субјеката безбедности на праћењу, спречавању и сузбијању негативних утицаја у животној средини;

-Остваривањем превентивних активности у смислу правног нормирања, организацијског, функционалног и другог преуређења, биле би попуњене правне празнине и унапређена међусобна сарадња конвенционалних субјеката безбедности и других државних органа, пре свега управних (инспекцијских), у чијој је надлежности заштита и очување еколошких вредности.

-Репресивна улога конвенционалних субјекта безбедности у сузбијању кривичних дела из области еколошког криминалитета, доприноси унапређењу стања еколошке безбедности у Републици Србији.

5. МЕТОДИ ИСТРАЖИВАЊА

Како се ради о теми која је мултидисциплинарна и припада пре свега области друштвених наука, потребно је одредити одговарајуће методе истраживања као и релевантне изворе података .

5.1. Избор метода

Истраживање улоге конвенционалних субјеката безбедности у остваривању еколошке сигурности, пре свега је теоријског карактера. Просторни и временски оквир истраживања, определио је избор одговарајућих метода у истраживању. Као општи методи, биће примењен метод друштвених наука и метод правних наука. У оквиру њих, биће коришћени одговарајући посебни методи за прикупљање и анализу података: метод анализе садржаја, упоредни (компаративни) метод, статистички метод и формално-правни метод.

5.1.1. Метод анализе садржаја

Анализа садржаја је развијена као начин сређивања података о најразличитијим врстама симболичке социјалне комуникације.⁷ Представља поступак прикупљања података и углавном је средство за описивање садржаја симболичког (језичког) општења. У том смислу, овај метод се најчешће ограничава на сређивање података из различитих извора. Овим методом биће анализирана теоријска и нормативна грађа.

Домаће законодавство из области уређења и заштите животне средине биће анализирано као и нормативни акти којима је уређена

⁷ Овај метод није једино средство за проучавање симболичког (језичког) друштвеног општења. Шта се помоћу њега може постићи, може се анализирати након расклапања његових основних елемената И претпоставки: Емитера поруке, примаоца поруке И садржаја поруке. Детаљније: Војин Милић, *Социолошки метод*, Београд, 1965, стр. 475-495; Печујлић, М; Милић, В: *Методологија друштвених наука*, Београд, 1995, страна 153-156.

област унутрашњих послова, правосуђа, рад управних органа, војске и др. За тумачење и одређење значења ових норми, биће коришћен нормативни метод правних наука. Осим тога, предмет анализе биће званични статистички (годишњи) извештаји тужилаштва и судова, органа унутрашњих послова и инспекцијских органа у којима су представљени исходи покретања истраге, подизања оптужница, доношења осуђујуће или ослобађајуће судске одлуке за еколошка кривична дела, број инспекцијских надзора, број поднетих кривичних пријава за извршена еколошка кривична дела и др.

Званични извештаји комуналних служби, инспекције за заштиту животне средине, еколошких покрета, других државних органа који прате стање у области заштите и унапређења животне средине, такође ће бити подвргнути методу анализе садржаја. Биће анализирани и садржаји који представљају записе о практичним искуствима, посебно службени извештаји органа унутрашњих послова, званичне евиденције о броју активности, поступања, примени овлашћења, подношењу одређењих пријава надлежним тужилаштвима, исходу судских поступака из ове области, заједничим активностима са другим државним органима на пољу сузбијања еколошког криминалитета итд. Предмет анализе је и нормативна грађа неких развијених европских држава и држава у транзицији на пољу остваривања еколошке сигурности. Циљ анализе садржаја је валоризовање домаће и стране позитивно-правне регулативе у области заштите и унапређења животне средине. Валоризација треба да послужи као основа за евентуалну измену и доношење релевантних прописа којима ће бити уређени послови конвенционалних субјеката безбедности у области заштите животне средине.

5.1.2. Упоредни (компаративни) метод

Овим методом утврђује се динамичност, развојност и променљивост појединих друштвених појава. Циљ примене компаративног метода је упоређивање постојећих модела у организовању система заштите животне средине и улоге конвенционалних субјеката безбедности у остваривању еколошке сигурности.

5.1.3. Статистички метод

С обзиром да ће током истраживања бити утврђивани одређени бројчани показатељи као статистичке вредности, пре свега у тумачењу и анализирању поступања државних органа у области заштите животне средине, резултата активности на сузбијању еколошког криминалитета итд, биће коришћен и статистички метод прикупљања података.

5.1.4. Формално-правни метод

Изучавање сложене и вишедимензионалне појаве- еколошке сигурности у конкретном временском и просторном оквиру, није могуће без тумачења система правних норми којима је он уређен. Због тога, из области методологије правних наука, биће коришћен формално-правни метод. Биће употребљен приликом тумачења нормативне грађе којом је уређено организовање и функционисање конвенционалних субјеката безбедности и надлежност и делокруг у области заштите животне средине; поставка система заштите животне средине у Републици Србији итд. Ослањајући се на овај метод, мноштво норми којима је уређена организација и функционисање конвенционалних субјеката безбедности и области заштите и унапређења животне средине, биће протумачено и са формалног становишта.

Садржински, метод се састоји од примене одговарајућих логичких поступака на правне норме као појединачне творевине али и на целокупни правни систем. Он нам је потребан ради утврђивања правне снаге појединачних правних норми и правних аката као и њихове међусобне хијерархије.

5.2. Извори података

Поуздани и релевантни подаци, коришћени су из званичних извештаја Министарства унутрашњих послова Републике Србије у којима садржани описни и статистички показатељи о броју кривичних пријава, броју учинилаца, законској квалификацији одређених кривичних дела из области еколошког криминалитета, начину поступања криминалистичке полиције или полиције опште надлежности. Такође, значајан извор података представљају статистички извештаји Министарства правде о броју покренутих истрага, подигнутих

оптужница, донетих осуђујућих или ослобађајућих судских одлука за извршиоце еколошких кривичних дела. Извор података представљају и извештаји комуналних служби у локалној самоуправи које се баве инспекцијским надзором у области заштите и унапређења животне средине.

У изради студије случаја "Експлозија Складишта убојних средстава "Параћинске утрине" коришћени су званични извештаји Генералштаба Војске Србије-Управе за логистику, извештаји подручних инспекцијских служби, Цивилне заштите у Параћину, Завода за јавно здравље из Параћина и други. Значајан извор података представљају и бројни интервјуи са службеним лицима ових органа.

I ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ КАО САВРЕМЕНИ ВИД БЕЗБЕДНОСТИ

1. Теоријско- доктринарни аспекти еколошке сигурности

1.1. РАЗВОЈ ЕКОЛОШКЕ ИДЕЈЕ

Сазнавање и проучавање животне средине је дуго колико и историја човечанства. Оно је историја односа човека и природе, шире, то је историја односа између природе и друштва. У сазнајном смислу, однос човека према природи и обратно, основно је питање свих наука у фази њиховог настајања.

Истраживања људског станишта и окружења од почетка стварања цивилизације па до данас, тицала су се изналажења начина да се човек заштити од неповољних утицаја природе. Данас је човечанство стало пред суштински друго питање, како заштити природу од човека и даље, како човека заштити од њега самога у новој индустријској и постиндустријској ери створеној и интензивираој научно-техничким открићима и проналасцима.

Кроз историју науке, однос човека према природи различито је поиман. До данас, историја науке и филозофија упознале су неколико основних приступа овом проблему и то: метафизички, идеалистички,

материјалистички и дијалектичко-материјалистички. Наука је до данас само комбиновала ова четири погледа на свет из чега су настала сва схватања о односу човека и природе.

Са појавом власти, касније државе, појављују се први облици заштите ретких природних објеката и појава. Природне непогоде, стихије и друге природне појаве, изазивале су страхопоштовање, сујеверје, стварање култова али и жељу да се такве појаве упознају па чак да се подчине човеку како би их користио. Тако се у предисторији човека јављају прве осмишљене активности на заштити и очувању делова човекове околине (стабла, пећине и др.). Са даљим развојем, човек је почео да објашњава узроке и последице одређених природних појава и да такво сазнање преноси на друге људе. Оне појаве које није у стању да објасни, преводио је у сферу мистике а читав овај период можемо назвати периодом наивног материјализма и мистицизма који је трајао милионима година. Тада је створена прастара верско-обредна цивилизација у чијем је средишту био однос човека и природе. То је период идолопоклонства и фетишистичког односа човека према природи и приписивања божанских атрибута деловима природе и човековог станишта.

Већ смо рекли да са појавом власти, чување одређених природних вредности: шума, ловишта, пашњака, пећина, животиња, добија организовани облик. У теорији се могу наћи тумачења да је управо рационалан однос човека према природи, пре свега обрадивом земљишту, допринео да се дуго очувају старе цивилизације, персијска, феничанска, грчка, римска итд, а да је са престанком бриге за природу, дошло до њиховог пада.

Са појавом великих цивилизација, организованих друштава са јаком централистичком влашћу, створене су могућности за организовано искоришћавање и мењање природних потенцијала. Тек тада су се јавила и прва рационална, може се рећи, научна поимања животне средине. Она су наравно, била у служби ефикасног искоришћавања и потчињавања природних појава и ресурса потребама човека. Ипак, ова сазнања нису брзо продирала из друштвене заједнице па су дуго остала тајна за друге цивилизације.

Проучавање природних појава и утицаја природе на човека као високо-разумска делатност, у раним периодима стварања цивилизације, допринела је сазнању законитости у микросвету и постављању основних претпоставки о космосу, Земљи и њеном положају, темељима геометрије, математике, просторног планирања итд.

У античком времену, циљ планирања изградње градова је да се створи срећа и задовољство за човека. Тада се јављају први урбани

проблеми али се изналазе и начини како да се отклоне. Са пропашићу јелинске цивилизације и римске империје, у средњем веку дошло је до стагнације научног сазнања свих врста и потпуне владавине деистичке мисли. Теолошка филозофија хришћанства изнедрила је идеју о пролазности и неважности овоземаљског живота па се није ни обраћала пажња на квалитет живота који је схватан као искушење. Зато, изучавање односа човека и природе није ни егзистирало у филозофији и науци хришћанске цивилизације средњег века. Тек развојем ренесансе у новом веку, величају се живот, природа, лепота, људска врлина. Тежи се побољшању квалитета живота у животном окружењу и заштити станишта. Ипак, то "није време масовног и обимног угрожавања природне средине. Пре би се могло рећи да је питање природе и човековог окружења испливало из мрачних сфера клерикализма. Природна средина није још била угрожена јер је сама научна открића нису могла угрозити, јер открића не производе токсичне материјале. Међутим, ренесанса и велика научна и географска открића су отворила пут индустријализацији а тиме првом озбиљнијем атаку на природну, али и на друштвену и радом створену средину".⁸

Измењени друштвени односи и велика географска открића, покренули су развитак индустрије. Научна открића на пољу технике учинила су да наука постане предуслов развоја индустрије и технологије и да истовремено постане главни генератор напретка кроз деградацију и загађивање животне средине. Нарушавање природне средине не везује се само за природу већ и за друштвене односе, простор, услове рада итд.

Открићем нових извора енергије започиње индустријска револуција која је стварила услове за масовно искоришћавање животне средине. Она је нападнута најјаче, смишљено и организовано. Уз то, створени су велики индустријски центри у Енглеској, Немачкој, САД који су представљали стециште највеће беде радништва. Ипак, индустријализација која је произвела низ негативних последица у животној средини, донела је и прве идеје да се она заштити и да се урбана средина заштити од прекомерног загађења.

Половином 19. века појављују се први писани научни садржаји којима је обрађен проблем човековог прекомерног утицаја на животну средину и истовремено дају сугестије на који начин треба заштитити природу и животно окружење, посебно у индустријским градовима. Основна идеја је како успоставити неопходну равнотежу у природи с обзиром на човекову агресивност у њој. Са појавом Дарвинове теорије

⁸ Љешевић Милутин; *Животна средина-теорија и методологија истраживања*, Београд, 2000, страна 19.

еволуције у којој су научно објашњени настанак и развој живог света и указано на међусобну повезаност живог света са природном средином, постављени су темељи научном еколошком мишљењу.

Продукти индустријске револуције: парна машина, мотор са унутрашњим сагоревањем, вештачки електрицитет, коришћење хемизације у пољопривредној производњи, проналазак и употреба синтетичких и пластичних маса и на крају, проналазак нуклеарне енергије, допринели су побољшању животних услова савременог човека. Али, даљи напредак науке, технике и технологије изискује све више средстава, енергије и сировина. Према подацима Уједињених нација, број становника на Земљи 1990.године био је 5,3 милијарде са пројекцијом даљег увећања. Број градског становништва је већи од сеоског, индустријска производња се сваке две деценије удвостручује, количина производног и комуналног отпада као и отпадних вода и гасова је енормна. Загађење атмосфере је добило глобални значај и производ је индустријске производње.

Индустријализацијом, на свет су дошли и нови еколошки погледи. Створено је савремено еколошко мишљење а екологија⁹ је израсла у савремену мултидисциплинарну науку. У почетку, екологија је дисциплина биолошке науке а касније се развила као посебна наука са тесном везом са природним и друштвеним наукама¹⁰.

Различити друштвени и економски интереси, створили су током 19. и 20. века различита теоријска и научна становишта (доктрине) о животној (природној) средини, њеној заштити и очувању. Главно сазнање теоријске науке у овој области тиче се следећих чињеница. Природна богатства и њихова својства постоје у два вида: као природни извори ограничених количина чијом се експлоатацијом доводи до њиховог смањења и нестајања и који су необновљиви (фосилна горива, угаљ и др.), и други, природни извори који су неисцрпни и обновљиви (сунчева енергија, снага ветра и др.).

Што се тиче еколошке науке, данас се генерално могу уочити две пројекције које су у вези утемељења и даљег развоја ове науке. Најпре, постоји тенденција даљег кретања ове проблематике од природно-биолошког ка социјалном пољу а затим, превазилажење локалне

⁹ Израз "екологија", уведен је у светску науку 1866.године од стране немачког биолога Ернеста Хенкела који је под њим подразумевао однос живих бића према околини.

¹⁰ Почетком 20.века, еколошка проблематика постала је област у коју су почеле задирати и хуманистичке науке. Филозофија, социологија, политиколошка наука, тражиле су своје место у области екологије и интензивирале истраживање односа човека и друштва према природи и окружењу.

ограничености поља научног истраживања ка ширем, општијем и глобалном нивоу.

1.2. САВРЕМЕНИ ПРИСТУПИ ЕКОЛОШКОЈ ИДЕЈИ И ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Модерно грађанско друштво оптерећено је низом противречности у различитим доменима: економском, политичком, безбедносном, научном, еколошком итд. На позорници је свет капитала и профита који теже укрупњавању и процес глобализације који је допринео да се увећају противречности између потреба савременог друштва и основних законитости које владају у природи. Што брже увећање капитала, главни је мотив савремених економских система и то по сваку цену. Због тога се свет суочио с дилемом како свестрано прићи питању заштите и унапређења животне средине која је суштински везана за област привређивања и економије. С друге стране, савремена цивилизација увидела је и безбедносни аспект екологије као детерминанту стабилног и напредног друштвеног развоја појединачних друштвених заједница али и глобалног друштва.

Данас су се у свету идентификовала два схватања о овом проблему: лево-социјалистичко-радикално и капиталистичко-конзервативно-профитно. Ове оријентације се разилазе у схватању односа природног и социјалног у животу човека, односа економског и социјалног у друштву и одговору на питање који су узроци еколошке кризе. У основи, ови приступи разликују се у следећем:

- а). Различито је поимање односа природног и социјалног у животу савременог човека као и економског и социјалног;
- б). Различити су одговори на питање који су основни узроци еколошке кризе у савременом свету;
- ц). На крају, постоје и разлике у приступу отклањању и решавању еколошке кризе на глобалном, регионалном или националном нивоу.

Теоријска наука и пракса одговарајући на први проблем, до данас су идентификовала три правца сврстана у различите теоријске школе назване "грађанским теоријама", и то: натуралистички, социологистички и економски детерминизам.

Стари **натуралистички приступи** односу природе и друштва, друштво приказују само као део природе као "базу свих база" без које оно не може самостално постојати и функционисати. Природни закони су доминантни, основни и у природи и у друштву. Протеком времена, натуралистички приступ се развијао у неколико праваца: као

биологизам (биолошки детерминизам), као генетички детерминизам (необиологизам), као социјал-органицизам (холизам) и као географски детерминизам¹¹.

У периоду раног капитализма, настао је **социологистички приступ** односу човека и животне средине, али је актуелан и данас. Код присталица овог правца, природа је схваћена као резервоар из кога човек узима она богатства која су му потребна. Природа је "друштвени простор" који нема никаквог утицаја на друштво и друштвена кретања. И оквиру овог општег приступа, постоје одређене уже теоријске поставке о односу човека и природе манифестоване кроз теорију антропологизма, малтузијанства, демографског детерминизма, неомалтузијанства итд.¹²

Присталице **економског детерминизма** тумаче однос природног и друштвеног кроз организовање живота у друштвеној заједници који ће за њу бити економски користан. Овај правац је нарочито популаран у земљама у развоју и развио се у два основна погледа: као социјал-економицизам и економски прагматизам.

У данашњој науци појавили се се и нови теоријски правци који немају додирних тачака са старијим грађанским теоријама о односу природе и друштва. Такав правац је **технолошки детерминизам** са поверењем у моћ науке и технике изван свега. У оквиру њега издвајају се екстремни облици: "екотехницизам", "технолошки рационализам", "технотронизам и кибергизам", "механицистички материјализам" и други, који заговарају синтезу човека и машине и стварање *homo tehnicusa*. Такође новији правац у тумачењу односа природе и друштва, је и "еколошки детерминизам" који подразумева да је екологија та која треба да одреди начине понашања у друштвеној заједници и да се према њеним захтевима морају усмеравати све друштвене активности. Јавља се у неколико видова, као: "енвојроментализам", "еколошки финализам", "екоотпадништво и натурализам", "еколошки хуманизам" итд.

Као антипод грађанским теоријама о односу природе и друштва, са позиције левих-социјалистичко-радикалних друштвених снага створено је такозвано "марксистичко схватање" односа природног и социјалног. Његову филозофску основу представља дијалектички материјализам и премиса о дијалектичкој повезаности природе и друштва и човека и природе у којој делује и мења је. У овој теорији издвајају се два суштинска питања: како прилагодити природну средину

¹¹ Детаљније, Милутин Љешевић, *наведено дело*, страна 23.

¹² Детаљније видети: Печулић Мирослав: *Човек и животна средина, социолошки и политички аспекти*, САНУ, Београд, 1973; Смречник Томислав: *Социјална екологија-основне теме и теоријске перспективе*, Београд, 2002.

биолошким и друштвеним потребама човека и како спречити деградацију природне средине и која је улога друштва у тој акцији?

На овом месту треба уочити и такозвану **теорију (концепцију) одрживог развоја**¹³ као нов и важећи глобални концепт на пољу очувања и заштите животне средине. У нашим условима, с обзиром да концепт садржи значајне механизме и озбиљне претпоставке за управљање техничко-технолошким развитком и управљање потрошњом материјалних добара, могао би се учинити помак ка остваривању потпуније садржине еколошке сигурности. Концепт уважава различитости политичко-економских система, узима у обзир развојне приоритете друштвених заједница, специфичности локалних услова и значајне **безбедоносне аспекте** који се огледају у налагању безбедне производње без загађења, превоза опасних материја уз посебне мере обезбеђења и опреза итд. Због тога, у овом делу разматрања претпоставки еколошке сигурности у нас, треба истаћи основне елементе концепта одрживог развоја од значаја за ову тему.

Концепт одрживог развоја производ је становишта да даљи економски раст треба ускладити са рационалним црпљењем и обновљивошћу потенцијала Земље којој у противном прети катастрофа. Ови ставови се најчешће поткрепљују резултатима научних истраживања који говоре о последицама досадашњег развоја индустријског друштва и његове потрошачке културе, посебно у високоразвијеним друштвима. Као иницијатор за стварање концепта одрживог развоја послужио је "Концепт о границама раста развоја планете Земље" из седамдесетих година 20. века који је указао да Земља може поднети црпљење ресурса и нарушавање животне средине до одређених граница којима се садашња цивилизација озбиљно приближила.

Концепт одрживог развоја је данас водећи принцип у економској политици и политици заштите животне средине у глобалним оквирима, мада још није општеприхваћен. Светска комисија за заштиту и развој (World Commission on Environment and Development), тзв. "Брунтландова комисија" (добила назив по секретару Комисије, премијеру Норвешке Гро Харлем Брунтланду), у периоду од 1983. до 1987. године, установила

¹³ Термин "одрживи развој" (sustainable development), први пут је употребљен на Конференцији о стратегији светске конзервације (World Conservation Strategy), 1980. године, а званично је у употреби од Конференције у Рио де Женеиру 1992. године која је била посвећена животној средини и развоју. Њен ужи назив је Самит Земље (Earth Summit).

је његове основне принципе.¹⁴ Заснива се на интеграцији економије, социјалне и еколошке политике како би се савремени развој човечанства кретао не само у корист садашњих већ и будућих генерација. Одрживост (уравнотеженост) развоја, дотиче три основне сфере људског живота: социјалне, економске и еколошке. Тако, здрава животна средина као основна категорија људског битисања, постаје и економска категорија јер, очување животне средине захтева и значајне финасијске трошкове. С друге стране, здрава животна средина је и социјална категорија јер здрава људска популација мање оптерећује здравствене и социјалне фондове, који су економска категорија. То значи да се брига за животну средину и даљи економски развој цивилизације могу усагласити и да су узајамно условљени.

Програмом "Брига за Земљу" из 1991. године, редефинисан је концепт одрживог развоја као: побољшање квалитета живота кроз очување животних услова и очување капацитета екосистема. На основу ових програма, на Конференцији у Рио де Женеиру, (Бразил, 1992.), позната као Самит о животној средини и развоју, усвојена је Декларација о животној средини и развоју као скуп 27 основних начела на којима треба да се заснива однос држава и појединаца према питањима очувања и заштите животне средине. Тада је усвојена и Агенда 21 као међународни програм рада у области животне средине за период од 1993. до 2000-те године. Тиме је започет широк институционални покрет на свим нивоима како би се концепт одрживог развоја преточио у праксу и постао императив за оне који га прихвате. Кључна претпоставка Агенде је спровођење ревизије и реконструкције националних законодавстава како би се спровела идеја о интеграцији развоја и напретка цивилизације и очувања животне средине.

Усавршавање и операционализација концепта одрживог развоја и Агенде 21, спроведени су кроз више програма. Створен је програм практичних акција промовисан кроз такозвану Локалну Агенду 21 којим се утиче на локалну заједницу и локалну управу у области заштите

¹⁴ Дефиниција појма "одрживи развој" која се често среће у литеатури, створена је од стране Брунтландове комисије. Помиње се у њеном извештају ("Brundtland Report") из 1987. године и гласи: "Одрживи развој је развој који излази у сусрет потребама садашњих генерација без компромиса по могућности будућих генерација да задовоље своје потребе." Сликавита дефиниција одрживог развоја дата је у ЕПА журналу (EPA Journal) број II/1990: "Еколошки одржива глобална економија је она у којој су посечено и засађено дрво у равнотежи, где ерозија земљишта није већа од формирања новог, где емисија карбона није већа од његовог везивања, где су рабање и умирање људи у равнотежи, где је озонски омотач стабилан, где нестајање биљних и животињских врсти није веће од стопе којом се нове врсте рабају".

животне средине. Основане су регионалне организације чији је циљ планирање и остваривање одрживог и усклађеног развоја локалних заједница са еколошким принципима. Године 1997. и 2000. у Истанбулу су одржане Конференције (*Habitat I i II*) на којима је концепт одрживог развоја добио нове димензије. Проширен је нагласком на квалитет еколошки схваћеног живота као и унапређење услова урбаног живота и становања.

У оквиру Европске заједнице, 1993. године усвојен је *Програм о политици и акцији у односу на животну средину и одрживи развој* (популарно, "*Ка одрживости*") који се заснива на начелима промене модела добробити и потрошње како би се прекинули негативни трендови у животној средини и постигао одрживи развој. Заснован је на постојању воље свих актера политичког и друштвеног сектора да се повеже концепт развоја и концепт заштите животне средине кроз: континуирани и контролисани приступ природним изворима зарад напретка и квалитета живота а на начин који неће трајно оштетити животну средину.

Без обзира на свеобухватност концепта одрживог развоја који настоји помирити различите позиције и правце у области заштите животне средине, он има бројне критичаре. Створене су контратеорије: **теорија преживљавајућег развоја, концепт одрживе транзиције** итд, којима су понуђене реалистичке слике "неодрживости" концепта одрживог развоја због бројних симптома прекорачења: опадања залиха воде, хране, шума, земљишта; увећања капитала који тежи даљем увећању, повећања количине отпада и броја загађивача, увећања броја сукоба око природних ресурса; природе људског егоизма и одсуства друштвене солидарности итд.

Доношењем Закона о заштити животне средине 2004. године, Закона о процени утицаја на животну средину, Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину и Закона о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине, наше еколошко законодавство се приближило концепту одрживог развоја. Њихове одредбе комплементарне су са кључним ставовима концепта одрживог развоја која су део основних начела Закона: "Одрживи развој је усклађени систем техничко-технолошких, економских и друштвених активности у укупном развоју у којем се на принципима економичности и разумности користе прородне и створене вредности Републике са циљем да се сачува и унапреди квалитет животне средине за садашње и будуће генерације остварује се доношењем и спровођењем одлука којима се обезбеђује усклађеност интереса заштите животне средине и интереса економског

развоја"¹⁵. Њиме се "уређује интегрални систем заштите животне средине којим се обезбеђује остваривање права човека на живот и развој у здравој животној средини и уравнотежен однос привредног развоја и животне средине у Републици,"¹⁶ као и "одрживо управљање, очување природне равнотеже, целovitости, разноврсности и квалитета природних вредности и услова за опстанак живих бића"¹⁷. Законом је предвиђено да се управљање природним вредностима остварује планирањем одрживог коришћења и очувања њиховог квалитета и разноврсности у оквиру Националне стратегије одрживог коришћења природних ресурса и добара која садржи начела одрживог развоја¹⁸.

Други значајан појам чије теоријско и практично значење морамо дефинисати јесте појам **животне средине**. Тешко је дати његову прецизну теоријску дефиницију у оном смислу у којем би га наука користила. По своме обиму, обухвата неколико појмова. Значај његовог дефинисања тиче се пре свега правног аспекта животне средине и њене заштите. У овој области, важна је дефиниција која омогућава примену права и одговарајућих друштвених мера на пољу заштите, што значи да је неопходно знати обим и структуру објекта заштите. Са становишта овог истраживања, под теоријским појмом **животна средина** подразумевамо систем који обухвата природне, социјалне и антропогене елементе који на непосредан или посредан начин утичу на живот и рад људи.

Практично одређење овог појма тиче се његове законске квалификације. У Закону о заштити животне средине, под њим се подразумева "скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот" чији је квалитет "стање животне средине које се исказује физичким, хемијским биолошким, естетским и другим индикаторима"¹⁹. У правној теоријској науци, право грађана на здраву животну средину и обавеза свих да штите и унапређују животну средину, најновија је област права и спадају у такозвану "трећу генерацију" права.

Што се тиче термина **животна средина**, он је општеприхваћен на нашем простору али се среће и термин "човекова околина". У његовој

¹⁵ Члан 9. Закона о заштити животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/2004.

¹⁶ Исто, члан 1.

¹⁷ Исто, члан 2. став 1.

¹⁸ Исто, члан 12. став 1. и 3.

¹⁹ Члан 3. Закона о заштити животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/2004.

правној квалификацији, у Уставу Републике Србије (члан 74. Устава) као и некадашњем Уставу СРЈ (члан 52. Устава), управо је употребљен термин "животна средина".²⁰ Међутим, код утврђивања обима појма животна средина, јављају се различити ставови. Код једних, животна средина обухвата земљиште, воду и ваздух и то није потпун обим овога појма који обухвата и друге елементе. У другим тумачењима, обиму овога појма додат је и живи свет, као део човекове околине. Ипак, пун обим појма животна средина мора обухватити "још и друштво у коме човек живи, као и производе људског рада и других активности".²¹

У овом делу, неопходно је дати и основне назнаке појма **заштите животне средине**. Под њим подразумевамо људску активност на очувању незагађене и ненарушене средине или појединих њених елемената, естетских елемената простора и функција средине. Као ужи вид заштите животне средине схватамо заштиту природе-заштиту флоре, фауне, предела, природних објеката итд. Као **унапређење животне средине** схватамо човекове радње у циљу стварања услова да животна средина постане погоднија за живот бића а тиме и човека, без обзира да ли је она већ деградирана или је природно непогодна за живот.

Ради ефикасније заштите и унапређења животне средине, многе државе данас доносе стратегије заштите и унапређења животне средине које садрже комплекс сложених истраживања у тој области, до доношења одређених програма заштите. Савремена друштва и њихове елите, схватају здраву животну средину као вредност по себи, али и као фактор безбедности друштвене заједнице. Здрава животна средина, један је од услова здравља нације, здраве економске производње, оптималних здравствених и социјалних фондова који прекомерно не оптерећују буџет итд. Ради тога је неопходно познати организацију и функционисање државе и друштва како би ови комплексни програми били имплементирани на извршиоце и кориснике налога из програма заштите. Њихово спровођење остварује се кроз перманентно праћење стања животне средине (данас је често у употреби термин мониторинг), и то кроз контролу и управљање животном средином (праћење и мерење

²⁰ У *Уставу Републике Србије* (2006.) у члану 74. стоји: (1). Свако има право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању; (2). Свако, а посебно Република Србија и аутономна покрајина, одговоран је за заштиту животне средине; (3). Свако је дужан да чува и побољшава животну средину. У *Уставу СРЈ* (1992.) у члану 52. стоји: (1). Човек има право на здраву животну средину; (2). Свако је дужан да чува животну средину; (3). Држава се стара о заштити животне средине и у том циљу утврђује услове и начин обављања привредних и других делатности.

²¹ Љешевић А. Милутин, *наведено дело*, страна 89.

степену загађења, емисије штетних материја и енергија итд.). Поред контроле технолошких процеса, истраживања последица деградације животне средине, спровођења мера заштите итд, праћење и контрола активности субјеката надлежних за унапређење и заштиту животне средине, посебно је значајно. Инертност као особеност у поступању надлежних субјеката у примени правних норми којима се обезбеђује заштита вредности животне средине, један је од кључних разлога због којих се стање животне средине у Републици Србији може оценити као незадовољавајуће.

У нашим условима, планирање и управљање животном средином предвиђено је Законом о заштити животне средине које се остварује Националним програмом заштите који садржи:

1. Опис и оцену стања животне средине у садашњим условима у Републици Србији;
2. Основне циљеве и критеријуме за спровођење заштите животне средине у целини, по областима и просторним целинама са приоритетним мерама заштите;
3. Услове за примену најповољнијих привредних, техничких, технолошких, економских и других мера за одрживи развој и управљање животном средином;
4. Дугорочне и краткорочне мере за спречавање, ублажавање и контролу загађивања;
5. Носиоце, начин, динамику и средства за реализацију Програма заштите животне средине у Републици Србији.

Праћење стања животне средине у Републици Србији, осим на нивоу Републике, пренето је у надлежност територијалним јединицама и јединицама локалне самоуправе, Покрајинама, Градовима (Београд, Нови Сад, Ниш и Крагујевац) и општинама које у оквиру своје надлежности врше праћење и контролу стања животне средине и о томе подносе полугодишње и годишње извештаје Министарству заштите животне средине. Праћење стања животне средине спроводи се "систематским мерењем, испитивањем и оцењивањем индикатора стања и загађења животне средине које обухвата праћење природних фактора, односно промену стања и карактеристика животне средине укључујући и прекогранични мониторинг, и то: ваздуха, воде, земљишта, шума, бодиверзитета, флоре и фауне, елемената климе, озонског омотача, јонизујућег и нејонизујућег зрачења, буке, отпада, рану најаву удеса са

праћењем и проценом развоја загађења животне средине, као и преузетих обавеза из међународних уговора"²².

Важна новина у области праћења и мониторинга у овој области је право на информисање јавности и њено учешће у поступку одлучивању у проценама планова, програма и пројеката везаним за стање животне средине.

1.3. ПОЈАМ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Наука о безбедности у данашњим условима се нашла у стању диспергованих поља и циљева истраживања. Она се креће у широким границама друштвених наука и одавно је изашла из уских граница војних знања. Због тога можемо рећи да је њена област широке, повезујуће природе чију садржину испуњавају филозофске, политичке, војне, историјске, социолошке, психолошке, а данас и природне науке. Такође, ради се о преширокој области истраживања која се и даље шири са општим променама које владају у људској цивилизацији.

У област истраживања безбедносних наука данас је уврштено све оно што ма у ком сегменту има назнаку потенцијалног изазова за опстанак појединца, групе, нације, савеза итд. Због тога се наука о безбедности све ређе сматра науком која проучава изазове и претње националној безбедности и безбедности државе. Уопште, свет се налази у стању измењене природе безбедносних изазова, ризика и претњи на свим нивоима безбедности: појединачној, групној, националној, међународној и глобалној. Као њихова последица, наступиле су промене у безбедносним концептима држава и друштава. Оне су имплицирале тектонске промене и у концептима научног истраживања проблема безбедности, боље речено, истраживачког поља наука о безбедности који је тешко омеђити због широког спектра безбедносних чинилаца и актера²³.

²² Члан 70. Закона о заштити животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/2004.

²³ У савременим теоријским радовима у којима се истражује сложена појава безбедности, истиче се да су ранији, хладноратовски односи снага имали јасне безбедносне изазове и актере као предвидиве чиниоце безбедности. Њих је било могуће чак побројати, тако да се често среће податак о мање од двеста главних актера безбедности који су оптерећивали безбедносну сферу света (колико и држава и војно-политичких савеза), док их је данас на стотине хиљада. То је производ некада важећег концепта безбедности у којем су појединачне државе и војно-политички савези били главни актери безбедности. Детаљније, Драган Симић: *Наука о безбедности, савремени приступи безбедности*, Београд, 2002, страна 16, 17.

Поље истраживања еколошке сигурности (безбедности) присутно је у оквирима безбедносних наука. Но оно му се у одређеним ситуацијама одриче када се напада некритичко ширење поља наука о безбедности. Поборник против некритичког ширења истраживачког поља безбедносне науке, Бери Базан (Buzzan Barry) у делу *Људи, државе и страх* (People, States and Fear) не одриче значај еколошким питањима као безбедносном пољу али упућује на непостојање методолошког апарата којим ће се поуздано одредити када одређени еколошки проблем представља "леgitимно поље" (предмет) који ће се наћи у домену истраживања науке о безбедности.

Према заговорницима концепта широких граница науке о безбедности, с обзиром на значај еко-медијума у достигнутом степену техничко-технолошког развоја, сваки проблем из "зеленог поља", има се сматрати и безбедносним проблемом који треба да буде претересен научном апаратуром ове науке²⁴. Насупрот овоме, истакнут је став да се у истраживачко поље науке о безбедности могу унети они еколошки проблеми који прете да буду повод насилног и директног сукоба међу државама²⁵. Умеренији погледи о еколошкој безбедности као пољу истраживања науке о безбедности, истичу да се у сваком случају могу наћи узрочно-последичне везе између еколошких проблема и промена у пољу политичких одлука, те да се еколошки проблеми морају наћи у области истраживања безбедносних наука²⁶.

Нови безбедносни изазови на свим нивоима непрестано изазивају недоумице око проширења истраживачког поља безбедносних наука. Ипак, референтни оквир истраживачког поља ове науке мора бити суверена држава као носилац главних безбедносних активности. Њено угрожавање представља ону разделницу којом ће се раздвојити безбедносни од небезбедоносних изазова па макар они били еколошке природе. Зато, еколошки изазови наше друштвене заједнице (државе) који неоспорно постоје, већ су у пољу истраживања безбедносних наука.

²⁴ Исто, страна 60.

²⁵ Исто, страна 60.

²⁶ Према Хомеру-Диксону Томасу (Homer-Dixon Thomas): *Environmental Scarcities and Violent Conflict-Evidence from Cases*, International Security, no.19, 1994. могу се издвојити три групе еколошких изазова којима се морају бавити безбедносне науке: (а). Онима који се односе на међудржавне сукобе који избијају због полагања права или искоришћавања необновљивих природних извора; (б). Онима који се баве истраживањем покрета становништва великог обима изазаваног "еколошким ударима" а који могу водити сукобима интереса група различитих етно-религијских идентитета; (ц). Оних еколошких изазова који воде урушавању друштвених установа са изгледом да прерасту у насилне сукобе због осиромашења појединих природних извора енергије и сировина, загађивања околине и климатских промена.

Даљи друштвени развитак, захтеваће све веће истраживачко ангажовање у овој области.

Практични аспект појма еколошке сигурности (безбедности) још је израженији. У свету је одавно присутна свест да је очување еколошких вредности обавеза човечанства за добробит будућих поколења. Опстанак будућих генерација зависи од новог, прекомпонованог односа човека према животној средини. С тога очување животне средине у којој се човек рађа, развија, ствара духовне и материјалне вредности, у којој настаје и траје биљни и животињски свет, представља фактор безбедности и стабилности друштвене заједнице, државе, групе и појединца. Познато је да су стратегије великих сила пре више од пола века увидели да могу утицати на животну средину других земаља и поднебља те на тај начин угрозити њихову општу безбедност и остварити своје циљеве.²⁷ Од зачетка ове идеје до данас, уложена су огромна средства у истраживања ове области. Проучене су сложене методе и поступци за нарушавање еколошке равнотеже противника и истовремено, уложени огромни напори да се очувају сопствене еколошке вредности и посредно, очува укупна безбедност.

Плански утицај на животну средину данас представља најсофистициранији начин угрожавања безбедности супарничке стране. Заштита и очување еколошких вредности, представља међународну обавезу с тога што извори угрожавања не познају државне границе а еколошки медијуми: вода, ваздух, земљиште, биосфера, су сложени и покретљиви. Њихова активност је видљива и невидљива, контролисана и неконтролисана. Због тога је ова значајна област за опстанак и безбедност уређена низом међународних норми²⁸. Али, са становишта унутрашње безбедности, то је пре свега унутрашњи проблем конкретне друштвене заједнице, превасходно државе. У том смислу, неопходно је дефинисати основна питања о теоријском и практичном одређењу

²⁷ Bhupenr, M.Jasani: "Ратовање промјеном човекове околице, екоцид и оружја масовног уништавања"-скраћена верзија чланка, Stocholm International Peace Research Institute, SIPRI), Међународни стокхолмски институт за проучавање мира, Загреб 1976, страна 153-166.

²⁸ Најзначајнији међународни акти у овој области су: Резолуција Генералне скупштине Организације Уједињених нација о заштити животне средине, број 2398 из 1968.године; Стокхолмска декларација о околини усвојена од стране Конференције Уједињених нација 16.06.1972. године; Конференција о безбедности и сарадњи у Европи, део о заштити околине усвојен у Хелсинкију 1975.године; Конвенција о прекограничном загађивању ваздуха на великим удаљаностима донета у Женеви 1979. године; Конференција светског удружења за међународно право, Монреал, 1982; Конференција Уједињених нација о животној средини (УНСЕД) одржана у Рио де Женеиру 1992.године, и други.

појма безбедности и учинити његову садржинску класификацију на следећи начин.

Појам безбедности посматрати у неколико нивоа: као појединачну (личну), групну, националну, међународну и глобалну безбедност. Даље, могуће је, у теоријске сврхе, ове појмове даље расчланити, али када говоримо о њиховом практичном исходишту, мора се бити свесно тесне међузависности и условљавања које постоји између наведених нивоа безбедности. Без обзира на фокусирани ниво безбедности, исход његовог конципирања кроз систем безбедности као инструментализовани механизам који функционално тежи постизању одређеног нивоа безбедности, зависи од одговора на следећа питања:

- а). Шта је претња и каква је њена природа?
- б). Шта је објекат безбедности и колики је његов значај?
- ц). Који субјекти се старају о безбедности, односно ко је одговоран за безбедност?
- д). На који начин, којим средствима, поступцима и методама се постиже и унапређује безбедност?²⁹

У данашњим условима, на њих није лако дати одговор с обзиром на измењену природу безбедносних изазова, ризика и претњи, без обзира на ниво безбедности. У ранијем периоду, претње, ризици и изазови су били релативно предвидиви и очекивани. Владала је извесна стабилност у изворима и облицима угрожавања безбедности јер су субјекти и објекти безбедности биле суверене државе. Данас, у субјекте безбедности морамо уврстити појединце, групе, националне, мултинационалне и глобалне субјекте и чиниоце јер, "систем суверених држава и даље постоји и твори својеврсни "први свет у свету". С друге стране, међутим, на "позорницу" ступају у све значајнијим улогама и десетине хиљада других, нових субјеката, чинилаца-учесника, настојећи да досегну улогу и значај "играча"³⁰.

Након овога дискурса којим смо бацили светлост на ширину појма безбедности и његову ововременску садржину, а с обзиром на раније изнету операционализацију проблема овога рада, можемо рећи да је његов теоријски и практични оквир у домену националне безбедности и еколошке сигурности (безбедности), као њеног сегмента.

Са становишта **теоријског** конципирања појма безбедност, треба обратити пажњу и на политичку концепцију безбедности као методолошки приступ и месту наука о безбедности у систему наука. Из вишезначности појма "интегрална безбедност" који је дао професор

²⁹ Наведено према: Симић, др Драган: *Наука о безбедности-савремени приступ безбедности*, Београд, 2002. страна 22.

³⁰ Симић, др Драган, *наведено дело*, страна 15.

Никола Иванчевић, произилази да науке о безбедности најпре у ширем смислу, припадају групи друштвених наука али да садрже и аспекте политичко-правних дисциплина³¹. Дакле, конципирање појма безбедности има теоријски, политички и уставно-правни атрибут који се у реалним односима налазе у стању јединства и отклањају дилему и оспоравање о самосталности науке о безбедности. Теоријски, ова три атрибута могу се посматрати у следећим односима међузависности:

-Општа (теоријска) концепција безбедности шира је од политичке концепције безбедности као и од уставно-правне концепције и од њених премиса зависе основне поставке ових ужих елемената;

-Политичка концепција безбедности, шира је од уставно-правне концепције безбедности и од њеног концепта директно зависи овај ужи сегмент;

-Уставно-правна концепција безбедности најужа је и најдиректније зависна од опште и политичке концепције безбедности.

У Енциклопедији безбедности Обрена Ђорђевића налазимо одређење појма безбедности као:

а). Функцију безбедности државе или покрета, која је класно-политичког карактера а законима и другим нормама одређени су органи и субјекти који је врше.

б). Као стање безбедности, на основу елемената, тј. података о активностима носилаца угрожавајућих делатности у датој држави или покрету, утврђује се степен угрожености, односно безбедносна ситуација.

ц). Служба безбедности, органи чија је дужност да, вршећи послове из своје надлежности, применом одговарајућих метода и мера, отклањају делатности којима се угрожава јавни поредак или безбедносна структура покрета³².

Сличан приступ има и професор Љубомир Стајић који одређује безбедност као функцију државе³³.

³¹ Иванчевић, др Никола: *Систем безбедности Југославије-први део, Увод у теорију система интегралне безбедности*, Београд, 1992, страна 21-23.

³² Ђорђевић, др Обрен: *Лексикон безбедности*, Београд, 1989.

³³ Овом одређењу може се приговорити чињеницом да држава са своје три основне функције: законодавном, извршном и судском, исцрпљује и функцију безбедности као засебну функцију. То се постиже кроз доношење правних аката који регулишу област безбедности, њиховим спровођењем и применом од стране политичко-извршне власти и доношењем одређених правосудних одлука у овој области па би се безбедност у овом контексту пре могла одредити као делатност државе. Ипак, највећи број аутора безбедност одређује као функцију државе што ћемо на овом месту и ми усвојити. Детаљније видети: Стајић, др Љубомир: *Основи безбедности*, Београд, 1999, страна 9-36.

Што се тиче **садржинског** одређења појма безбедности у данашњим условима, тешко је одредити и пописати делатности, стања, послове и активности који би испунили садржину појма безбедност. Најчешћи општи појмови којима се обухвата њихова садржина су: национална безбедност, државна безбедност, војна безбедност, економска безбедност, финансијска безбедност, еколошка безбедност, колективна безбедност, социјална безбедност и други. Суштина пуне садржине безбедности је да друштвене заједнице, групе, државе, преко безбедности остварују одређени циљ који се састоји у заштити сопственог опстанка и даљег развитака.

Безбедност у **функционалном** смислу, данас је много шири појам него што је био пре неколико деценија јер подразумева и одређене делатности оних друштвених субјеката и снага којима је поред њихових основних делатности придодата, као супсидијарна, и нека безбедносна функција. То је случај са великим јавним предузећима и корпорацијама, јавним предузећима која су основана од стране локалне заједнице, регија, градова итд. чије су основне делатности у области привређивања (производње, пружања услуга, комуналних делатности итд.). Превазиђено је старо гледиште о заштитној функцији државе која преко својих субјекта безбедности: војске, полиције и правосућа, једина остварује функцију безбедности и заштите. Овим приступом превазиђено је и класично издвајање функције безбедности као самосталне и њене једине идентификације са заштитном функцијом државе.

Треба напоменути да сва ова одређења појма националне безбедности имају подлогу у такозваном традиционалном-класичном концепту безбедности ком је као алтернатива, истакнут нови концепт безбедности познат као "*Концепт сарадње у безбедности*" (Cooperative Security Concept). У одређеним сегментима, њиме се већ руководе светске силе, пре свега САД, Велика Британија, Европска унија у борби против терористичких претњи.

У традиционалном концепту, свака држава организује систем безбедности тако да он има две компоненте: спољну и унутрашњу безбедност и где је он постављен наспрам релативно познатих безбедносних изазова, ризика и претњи. Због тога је у савременој пракси озбиљно уздрман, са тенденцијом да буде редефинисан. Његову редефинисану теоријску подлогу представља концепт такозване интегралне безбедности који тежи прекомпоновању система безбедности у јединствен, једнокомпонентни систем. Суштина овог приступа је да је "безбедност државе у крајњој линији недељива, односно јединствена и да

појаве угрожавања зависе од низа околности и испољавају се у једном или другом облику.³⁴

На крају анализе појма безбедности, можемо констатовати да безбедност представља достигнуто стање (ниво) заштићености установљених друштвених и материјалних вредности одређене друштвене заједнице (државе)³⁵ коју друштвена заједница организује и спроводи и садржински, чине је: функција и организација. Овиме је безбедност одређена у квалитативном (као стање-достигнути ниво), функционалном (које вредности су објекат заштите) и органском смислу (ко штити, који субјекти).

Безбедност је превише сложен феномен да би се могао дефинисати тачно и без остатка. Стога сматрамо да је оваква радна дефиниција подобна за овај степен истраживања и довољна да послужи као основ за операционализацију појма еколошка сигурности која следи.

Најпре, појам безбедности данас има проширено значење јер угрожавање безбедности може потицати од нестандартних извора и облика: сиромаштва, глади, угрожавања животне средине, политичког угњетавања, етничких и верских сукоба и других форми насиља. Традиционални појам "војне безбедности" постао је мање значајан "док очување хране и енергетских извора, еколошка и људска безбедност постају пресудне".³⁶ Зато, "нови приступ проширењу концепта безбедности у условима убрзаних промена у свету и појаве нових изазова и претњи безбедности, мора се истргнути из контекста уско схваћене замисли националне безбедности."³⁷ На овај начин, реалистички схваћен појам безбедности у савременим условима, заједно са претходно усвојеним теоријским концептом безбедности у нас, биће главне премисе у покушају да појам еколошке сигурности/безбедности, као сегмент националне безбедности, најшире одредимо као: Стање (достигнути

³⁴ Стајић, др Љубомир: *Наведено дело*, страна 35.

³⁵ Овде, као целисходније, појам државе схватамо у ширем смислу, као друштвену заједницу организовану путем политичке власти у којој се сви чланови друштва појављују као чланови државе. У ужем смислу, држава се схвата као државна организација у којој се појављују само она лица која учествују у вршењу државне власти и функција. О овоме детаљније видети: Лукић Радомир: *Увод у право*, Београд, 1993, страна 115-116; Живковић, др Мирослав: *Увод у теорију државе и права*, Београд, 2002. страна 179.

³⁶ Maisch, Christian and Rishard Falk: *On Human Governance. Toward a New Global Politics*, In: Foreign Policy Semester Washington Semestar Program, American Univesity, 1998, pp.1-17. Видети и Бајагић, мр Младен: *Нови концепт безбедности-Сарадња у безбедности (Cooperative security)*, Безбедност 6/04, Београд.

³⁷ Бајагић, мр Младен: *Нови концепт безбедности-Сарадња у безбедности (Cooperative security)*, Безбедност број 6/04, Београд.

ниво) еколошких вредности (животне средине) и степен њихове заштићености унутар друштвене заједнице у односу на унутрашње и спољне изворе и облике угрожавања, као сегмент интегралне безбедности. Дакле, појмовно одређујемо еколошку сигурност/безбедност³⁸ као део интегралне безбедности. Даље, у функционалном смислу, еколошку безбедност посматрамо као (под)систем еколошке безбедности у систему интегралне безбедности и садржински, испуњен је субјектима, снагама и активностима усмереним ка заштити и унапређењу животне средине као његовом основном циљу.

Данашњи степен развијености друштвено-економских, техничко-технолошких и других услова, произвео је разнородност активних и пасивних утицаја на еколошке вредности, видљивих и невидљивих, отворених и прикривених. С тога, можемо рећи да ефикасан систем еколошке сигурности/безбедности подразумева и његову способност да препозна различите нападе и утицаје који могу потицати из окружења или су активни у самом систему. То значи да су за његову успешност неопходна превенција која мора бити постављена плански у макро и микро друштвеним, економским, еколошким и других сегментима друштвене заједнице. Плански прилаз подразумева претходну научно-практичну спознају о могућим изворима и облицима угрожавања што еколошкој безбедности даје основни смисао. Заштита друштвених вредности кроз систем еколошке безбедности није само питање односа "опасност-последица" већ и односа "превенција-опасност-последица".

1.4. ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ КАО ИНТЕРЕС И КАО ВРЕДНОСТ

Основна карактеристика међународне политике од педесетих година 20. века до почетка новог миленијума, била је одређена стратешка извесност у којој су међународни односи били уређени, интереси подељени и познати у односу на познатог противника. Безбедност је

³⁸ Појмове "сигурност" и "безбедност" треба схватити као синониме који садржински имају исто значење. Појам "еколошка безбедност" створен је 1987. године када је први пут и употребљен од стране Генералне Асамблеје УН која је донела *Резолуцију о међународној еколошкој безбедности*, инспирисану догађајима у Чернобилу. Исте године, Светска комисија за животну средину (WCED) је израдила извештај "*Наша заједничка будућност*" у којем је констатовано да "продубљивање и ширење еколошке кризе представља претњу по националну безбедност-чак и опстанак-која може бити већа од добро наоружаних лоше расположених суседа". Детаљније, Жаклина Новичић: *Безбедност и животна средина: расправа о "еколошкој безбедности"*, Међународна политика, број 1112/октобар-децембар 2003/, Београд.

везана за традиционалну слику државе која се сама или у савезу држава, организује и различитим стратегијским моделима настоји очувати или проширити своју моћ на друге субјекте међународног окружења. Овај традиционални концепт безбедности који се пре свега односи на такозвану спољну безбедност, претежно је одређен војним терминима. Изван њега, концепт безбедности се развијао у складу са владајућим односима у међународном окружењу који је реални израз добио кроз борбу за равнотежу снага и колективну безбедност у периоду хладног рата. Након његовог окончања, на међународној сцени је дошло до униполаризације где су се Сједињене Америчке Државе наметнуле као једина политичка, економска и војна суперсила која има премоћ у свим светским пословима. Традиционални концепт безбедности је задржао свој значај али је суштински и институционално промењен услед чега је неопходно изменити и наша схватања о овом феномену.

У међународним односима и међународном праву дошло је до "пробијања" националног суверенитета, у изгледу су нови интереси великих сила, створени су нови видови и облици угрожавања безбедности, траје борба за стратешке енергетске изворе. Борба за изворишта воде као стратешке сировине за будућност, одавно је у геостратешким плановима великих сила. Међународна стварност данас није оптерећена само безбедносним проблемима који се могу јасно перципирати, већ мрежом супротстављених сила поврх које се налазе и проблеми везани за животну средину, што додатно оптерећује истраживање безбедности.

Данас, информације о еколошким ресурсима имају велику вредност и представљају интерес великих сила. Сједињене Америчке Државе улажу огромна средства да би дошле до корисних података. Део обавештајних активности (*intelligence*) које САД спроводе широм света, управо је усмерен у правцу прикупљања обавештајних података о природним ресурсима: води, земљишту, ваздуху, клими, рудним налазиштима и њиховим залихама: "Подручја високог биодиверзитета, са свим његовим апликативним потенцијалима, затим њихова географска позиција, налазе своје место у свим озбиљним геостратешким и геополитичким студијама, као и у развојним планским документима, где се као основна питања јављају: Ко шта поседује од биолошке разноврсности? Одакле шта долази? Скоро да није потребно наглашавати да се питање, колико се чега може експлоатисати, намеће

само од себе".³⁹ Још су педесетих година XX века, амерички обавештајни стручњаци у обавештајним плановима стратегијског нивоа, поред података о површини, положају, историји, облику владавине, у обавештајне податке уносили и сазнања о квалитету тла, клими, капацитетима водених токова, рудним богатствима, здравственом стању нације, флори и фауни одређеног поднебља и др.⁴⁰

У ери глобализације, интереси великих сила још су израженији и најчешће су заоденути флоскулама тобожње бриге за судбину будућих генерација на планети. У *"Стратешки план Државног секретаријата Сједињених држава"* из 2000.године, поред планова за "учвршћивање светског мира, борбе против тероризма, помоћи америчком бизнису, подршке и консолидације демократија у свету", унети и планови за "побољшање глобалне животне околине, стабилизацију раста светске популације и заштита људског здравља итд".⁴¹ Посебно су наглашени амерички **национални интереси** (економски просперитет, деловање полицијских служби, демографија итд.) и **глобална (светска) питања** (животна средина, енергетски ресурси и здравље светске популације итд.).⁴²

Прави узрок савремених ратова је борба за сировинске резерве у појединим деловима света и тежња да се под контролу ставе и значајнија слатководна изворишта. Обавештајне службе Велике Британије и САД одавно су наговестиле својим владама да свету предстоји борба за изворе пијаће воде као стратешке сировине. Ови сигнали су уважени и то се види у стратегијским плановима светских сила и великом броју

³⁹ Ивица Т. Радовић, *Ризици и последице губитка и нарушавања биодиверзитета: један од главних еколошких проблема данашњице*, "Кризни менаџмент I", Зоран Кековић и Желимир Кешетовић, уредници, Факултет безбедности, Београд, 2006.

⁴⁰ Бајагић, мр Младен: *Обавештајна активност и спољна политика, студија случаја-САД*, Београд, 2004, страна 20-23. Питања о еколошким и климатским променама честа су у САД и Великој Британији. Изборне кампање базирају се на њима. Она су често извор критика носилаца власти лансирана од стране супарничких група и најчешће пласирана преко еминентних листова. Тако је "Обзсервер" послужио да се у Великој Британији објави, наводно, тајни извештај Пентагона о климатским променама на тлу САД и њиховим последицама које су обесхрабрујуће за читав свет. Ово је било повод да у САД јавност изазове притисак на Бушову администрацију да проблем климатских промена у САД и региону, уврсти у питања од значаја за националну безбедност, дневни лист "Блиц", 24.02.2004. године.

⁴¹ Исто, страна 237, 238.

⁴² Амерички стратегијски планови данас су конкретизованији у свим њиховим сегментима. У *Стратегији националне безбедности* из 2002. године наведене су и непосредне претње: разарајуће технологије, РХБ-оружје, глобални тероризам и др. као и начини и методи њиховом супротстављању. Детаљније видети: Бајагић, мр Младен, *наведено дело*, страна 231-260.

безбедносних пројеката у области животне средине и институционализацији ове области⁴³.

У међународним условима, еколошку сигурност Републике Србије као интересну сферу геостратешког значаја, треба посматрати на три нивоа: локалном (суседском), регионалном и глобалном. На локалном нивоу, еколошка сигурност представља одређено стање заштићености животне средине у односу на непосредно државно окружење и изворе угрожавања који би из њега евентуално могли бити емитовани. Под овим подразумевамо сигурност у односу на познате или прикривене интересе суседних држава⁴⁴. Регионални и глобални аспекти еколошке сигурности тичу се ширих односа Републике Србије према државама из региона и ширег окружења којима се кроз разне видове економске сарадње, помоћи или чак условљавања, може утицати на еколошку сигурност Републике Србије. Најчешће, привредно развијеније земље ослобађајући се баласта старих технологија и производних процеса, инсталирају их на овим просторима под окриљем економских и инвестиционих улагања у привредне гране Србије. У том смислу, важна функција очуване животне средине и ефикасно постављеног система њене заштите је способност за апсорбовање и асимиловање- "уништавање" одложеног отпада који се образују као резултат производне и потрошачке активности. Превазилажење способности природног окружења да апсорбује одређени интензитет имисија енергије и агенаса и одложеног отпада, условљава измену квалитативних и квантитативних социо-економских параметара.

У односу на време, еколошку сигурност посматрамо као садашњу вредност и вредност коју треба пројектовати за будућност. Наиме, очување еколошких вредности мора бити постављено као шири друштвени циљ од значаја за здравље нације и будућих поколења из чега произилазе вишеструки позитивни ефекти: економски, здравствено-

⁴³ У стратешким документима САД од 90-тих година 20.века, Еколошка безбедност је схваћена као национални интерес па је извршена и њена институционализација на различитим безбедносним нивоима: *Пентагону* (Department of Defense's Deputy Under-Secretary for Environmental Security, Department of Defense for Environmental Security, Office of Under-Secretary of State for Global Affairs); *Савету за националну безбедност* (Global Environmental Affairs Directorate at the National Security Council); Створени су програми у оквиру обавештајне заједнице и спроведена истраживања преко НАТО-а и ЦИА. Детаљније видети: Новичић Жаклина, *наведено дело*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, страна 35.

⁴⁴ Република Хрватска је кроз своје безбедносно-доктринарне акте из 2003. године, истакла локални и регионални аспект еколошке безбедности Хрватске. Детаљније у трећем делу, Инострана искуства конвенционалних субјеката безбедности у остваривању еколошке сигурности.

социјални, безбедносни итд. Еколошка сигурност савремених европских и светских држава се данас посматра као национални интерес. Редослед светских и националних интереса који је дао Сејом Браун (Seyom Brown) је следећи: опстанак људске врсте, смањиване убијања и елиминисања других, постојање услова за здрав живот свих људи, заштита грађанских права, поштовање права етничких заједница на различитост, заштита и безбедност животне средине, урачунљиво понашање ("ширење урачунљивости"), итд⁴⁵. "Неодговоран однос према природној средини, према тзв. даровима природе, производи последице у ширем простору и кроз време; често на први поглед није могуће уочити како необазирање на дугорочне последице, кратковидо и себично задовољавање посебних интереса, у крајњем исходу угрожава интересе свих људи и народа. Отуда је заштита животне средине светски интерес"⁴⁶.

Безбедни природни ресурси, њихова заштићеност од разарајућих утицаја, осигурање потенцијала за будућност, сигуран су показатељ опште безбедности, економске стабилности и здраве био-социјалне целине. За поједине земље, еколошке вредности су битан катализатор економског и привредног развоја. Њихов значај за привреду је условљен степеном њене економске и технолошке развијености, изграђеношћу привредне структуре, као и низом политичких и стратешких фактора. Дакле, мноштво унутрашњих и спољашњих чинилаца у сваком конкретном случају предодређује значај животне средине. У условима светске енергетске и сировинске оскудице, дошло је до апсолутног пораста значаја природних ресурса и природних богатстава. Он долази до пуног изражаја тек када се одређена друштвена заједница нађе у условима блокаде међународне заједнице и изолације. Управо је то био случај са СР Југославијом која је, захваљујући сопственој природној сировинској бази, успела да избегне потпуни економско-политички крах крајем XX века.

1.5. ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ

Појмовно, одредили смо еколошку сигурност/безбедност/ као стање- достигнути ниво заштићености еколошких вредности унутар друштвене заједнице у односу на спољне и унутрашње изворе и облике

⁴⁵ Brown, Seyom: *World Interests and the Changing Dimensions of Security*, наведено према *World Security*, New York, Martin Press, pp.1-18.

⁴⁶ Исто, страна 15.

угрожавања у оквиру **модела** интегралне (националне) безбедности на ком је заснован **систем** интегралне безбедности.

Систем интегралне безбедности има своја начела, елементе, функционалне везе, просторне и временске оквири, средства за постизање промовисаних циљева и задатака, параметре за оцену и вредновање постигнутог итд. Главна особеност система интегралне безбедности је целовитост и свеобухватност погледа на изворе и облике угрожавања и организацијско-функционална спремност за адекватним одговором на угрожавање. Наравно, интегралну безбедност посматрамо само као једну од функција друштва и државе чији је циљ обезбеђење оптималних услова за његово функционисање, развој и квалитетан живот његових грађана. Циљ система интегралне безбедности је спречавање нарушавања основних вредности које је друштвена заједница промовисала као вредности и чију је заштиту ставила у делокруг сегментима система безбедности. Другим речима: социјалне, економске, еколошке и друге вредности, основна су садржина циљева интегралне безбедности и настојања његових делова. Поставља се питање, како разлучити место и улогу (под)система еколошке безбедности у систему интегралне безбедности у нас.

Значајно теоријско конципирање **система еколошке безбедности** који извире из концепта интегралне безбедности, налазимо код др Зорана Кековића који у монографији *"Држава, безбедност и животна средина"*, заснива концепт система заштите животне средине: "Могућност да се на теоријском нивоу искаже систем заштите животне средине постоји самим тим, што је он делимично створен и на генералном плану. То је квалитативно нов, кооперативан и, у правом смислу, интегралан систем, који настаје повезивањем безбедносне стварности, тј. фактичких активности државе и друштва, и правцу стварања стабилног стања безбедности у еколошкој сфери друштва."⁴⁷С обзиром на данашњу разноврсност и разнородност извора и облика угрожавања безбедности: од класичних где је примена силе очигледна, до савремених у којима се најсуптилнијим средствима подривају и нападају класичне вредности противника али и нестандартне: еколошке вредности, фондови и базе информационих система, базе интелектуалних и научних сазнања итд, можемо сагледати место и улогу (под)система еколошке сигурности у систему интегралне безбедности.

Концепт заштите животне средине у нас, разнородан је, може се рећи чак дифузан и разложен на мноштво подсистема и субјеката што нас упућује на концепт еколошке сигурности као дела интегралне

⁴⁷ Кековић, др Зоран: *Држава, безбедност и животна средина*, Београд, 1999, страна 74.

безбедности у којем је ова разнородност систематизована и стављена у оквире система. Даље, активности субјеката система заштите животне средине су различитог нивоа: основне или споредне (супсидијарне), изворне или додељене итд, "...партиципирају више или мање, у зависности од стања реалних друштвених односа, тј. опасности и појава угрожавања и односа снага и интереса релевантних друштвених фактора. Иако се учешће свих делова система интегралне безбедности испољава парцијално, ефекат њиховог деловања је целовит, баш као и угрожавање елемената животне средине у његовом тоталитету. Због тога се мере које доприносе пожељном стању заштићености еко-вредности морају интегрисати у целину, коју зовемо систем заштите животне средине."⁴⁸

Концепт еколошке сигурности у себи садржи традиционалне и савремене сегменте. Његова традиционалност проистиче из устаљених и овешталих верзија о видовима и облицима угрожавања безбедности државе. Савременост овог концепта извире из општег тренда да се на савремене и софистициране облике угрожавања безбедности одговори организовањем адекватног система супротстављања и заштите. Елементи савремености овог концепта производ су укупних научно-теоријских знања и поставки о савременим друштвеним односима у области политике, права, економије, технике и технологије, екологије, информатичких система и сл. Без усвајања ових знања, нема савременог концепта заштите животне средине који управо подразумева различитост области, сектора, нивоа и праваца деловања. То значи да еколошку сигурност уподобљавамо систему интегралне безбедности и схватамо као њен сегмент-интегрални део.

Без обзира на овако поимање еколошке сигурности у систему безбедности, незаобилазна је подела на компоненте система: **унутрашњу и спољну безбедност**. Она не нарушава ни теоријски ни практично, концепт интегралне безбедности и место еколошке сигурности/безбедности/ у њему. То значи да ове компоненте и даље сагледавамо са становишта извора и облика угрожавања еколошке сигурности јер је функционално и организационо јединство система, управо изграђено на бази процене потенцијалних извора угрожавања. Да ли је садашњи систем заштите животне средине адекватан да одговори савременим изазовима и потребама друштва, да ли га треба кориговати, осавремењавати, прекомпоновати итд, питање је које ће такође бити обрађено у овом раду.

⁴⁸ Исто, страна 74.

Компонента **спољне еколошке сигурности** заснована је на чињеници да је држава субјект међународног права, чланица међународне заједнице и активни учесник у међународним односима. У тим околностима, често су изражени интереси освајања и доминације од стране других чланица међународне заједнице чиме се угрожавају права других и њихова безбедност. Нарушавају се суверенитет, територијални интегритет, права у међународним односима и други садржаји независности државе. У данашњим условима, честе су појаве да државе врше отворене или прикривене (субверзивне) нападе на еколошке вредности противничке државе као базу здраве друштвене заједнице. С тог становишта, може се и говорити о спољашњој компоненти еколошке сигурности под којом се предузимају различите мере и активности како би се смањиле или отклониле последице штетних утицаја у животној средини.

Компоненту **унутрашње еколошке сигурности** чини заштита унутрашњег суверенитета, уставног поретка, друштвеног уређења, слобода и права човека и грађанина. Садржина унутрашње сигурности испуњена је заштитом политичке, економске, правне и социјалне сигурности грађана, у оквиру којих су инкорпорирана и права на здраву животну средину, здравље, безбедност од угрожавања другим антидруштвеним појавама и девијацијама.

Функционалност система еколошке сигурности остварује се преко субјеката безбедности: конвенционалних и неконвенционалних. С обзиром на евидентне промене у концепцији организовања савремене државе у којој је истакнута интегралност државних и друштвених функција ради постизања вишег квалитета живота социјалне заједнице, оваква подела субјеката безбедности је условна, традиционална али и неопходна. Функционалност система еколошке сигурности данас, с обзиром на широк спектар видова, извора и облика угрожавања еколошких вредности, показала би се као непотпуна ако би о њој бринули и спроводили је само конвенционални субјекти безбедности. За функционисање система еколошке сигурности нису довољни кривично-правна заштита, организациони прописи који уређују поступање конвенционалних субјеката у пословима безбедности (полиције, тужилаштва, судова, војске, инспекцијских служби, цивилне заштите итд), декларативни акти државних органа којима се указује на значај очувања животне средине. Јер, ван њиховог домаћаја остају активности и мере неконвенционалних субјеката (предузећа, образовно-васпитне установе, градске и коминалне службе, удружења грађана, непрофитне организације, грађани и др.) чија је улога у овој области превасходно превентивног карактера.

2. Реална (практична) питања угрожаваања еколошке сигурности

2.1. ПОЈАМ УГРОЖАВАЊА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Организовање друштва ради заштите сопствених вредности, старо је колико и оно само. Очигледна је еволутивност модела организовања ради заштите условљена променљивошћу извора и облика угрожавања. У периоду настанка друштвене заједнице, радило се о угрожавању њеног опстанка а касније, модели заштите су проширени на очување виталних политичко-економских, културних, цивилизацијских и других вредности.

Основна питања које се данас постављају пред друштвену заједницу која организује систем безбедности су: од кога и од чега треба штитити и на који начин организовати систем безбедности, без обзира на сегмент друштвених активности. Одговор на ова питања треба да да подобна безбедносна решења окренута ка потенцијалним изворима угрожавања. То је пут за успостављање и организовање система безбедности и он започиње објашњавањем, проценом, класификовањем извора и облика угрожавања вредности друштвене заједнице (државе). Тек сагледавањем извора угрожавања: **друштвених, природних, техничко-технолошких** као основних носилаца опасности за безбедност друштва, може се поставити релевантан систем безбедности.

Свест о угрожавању животне средине је најкасније створена. То је савремена тековина чије зачетке налазимо у 18. и 19. веку у Европи, у време индустријске револуције и то није свест друштвене заједнице о значају животне средине и њеном угрожавању већ глас каквог појединца забринутог бруталном експлоатацијом природе. Тек савременим схватањем значаја еколошких вредности за човека, његов развој и опстанак, развиле су се и идеје о заштити кроз систем друштвених правила. Њима се ограничава, спречава или забрањује негативни утицај у животној средини. Схватањем да животна средина има и безбедоносни значај, ударени су темељи организовању савремених безбедносних система у којима се ове вредности уважавају као безбедносни фактори.

Ратови у 20. веку показали су значај еколошких вредности за стране у сукобу. У мирнодопским условима, још више су истакнута питања угрожавања животне средине и њена безбедоносна функција. Схваћен је и шири значај вредности здраве животне средине који се

данас узима у контексту укупних безбедносних прилика у држави, односно друштвеној заједници.

Питање угрожавања еколошких вредности није само питање њиховог очувања, већ део комплекса основних безбедносних проблема са којима се држава данас суочава. Цивилизација је поред огромног напретка у унапређењу социјално-економских услова за живот човека, донела са собом и низ опасности за природу и човека: нуклеарне несреће, хемијске удесе, загађења воде и ваздуха, ерозију земљишта, ширење пустиња, ефекте стаклене баште, ратове итд. То показује да је неконтролисан развој најчешће деструктиван и да његове последице можда превазилазе његове позитивне ефекте.

Појам угрожавања еколошке сигурности мора се одредити што шире с обзиром на ширину спектра извора и облика њеног угрожавања. Стога можемо рећи да под појмом угрожавања еколошке сигурности тј. животне средине, подразумевамо оне појаве из природе или техничко-технолошких система или понашања које у дужем временском периоду, у значајнијем обиму, производе или могу произвести последице којима се нарушавају или могу нарушити вредности животне средине, живот и здравље људи и у ширем смислу, угрозити укупна безбедност државе и друштвене заједнице. Виталне вредности друштва: интегритет, уставни поредак, територијална целокупност, слободе и права човека и грађанина, друштвене институције, могу на посредан начин бити угрожене нарушавањем животне средине. Прикривени облици агресије и подривања основних вредности, већ су однели превагу над отвореним облицима испољавања агресивности. Најчешће, они иду упоредо један са другим али никада један без другог.

У ужем смислу, појам угрожавања еколошке сигурности односи се на човека и елементе флоре и фауне, вредности створене људским радом и природне ресурсе (обновљиве и необновљиве). Њихова заштита спроведена је кроз систем императивних норми. Фактор који усложњава област еколошке сигурности јесте чињеница да је Република Србија у непосредној прошлости била изложена бомбардовању од стране НАТО алијансе на целој својој територији. Далекосежне последице су одавно видљиве на људској популацији, биљним и животињским врстама. Последице које су ови догађаји изазвали у животној средини у будућности, тек треба дубље истражити. Ако се узму у обзир раније ратне операције великих сила на другим географским подручјима, а које су учествовале и у бомбардовању Србије 1999. године, посебно Сједињених Америчких Држава, где су се последице по здравље људи, биљног и животињског света манифестовале након више година, може се очекивати слична појава и на нашем простору.

Досадашње истраживање угрожавања животне средине, даје нам за право да устврдимо да су **друштвени узроци** угрожавања претежнији у односу на природне и да од схватања узрока угрожавања зависи и опредељење о начину организовања система безбедности. Под друштвеним узроцима, у иницијалном облику подразумевамо пре свега активности човека као доминантног фактора еколошке сигурности и сигурности уопште: ствараоца и управљача технологијама, изазивача ратова, модификатора климе и мора, градитеља градова, саобраћајница итд. Зато можемо рећи да је друштво као сложен феномен кога чине различити елементи и процеси, неумитно и генератор узрока угрожавања животне средине.

Технологија и техничко-технолошки развој сматра се данас основним узроком еколошких криза али се на њу гледа и као на спасиоца животне средине која ће у будућности, уз помоћ науке која ће је водити, успети да се суочи са проблемом угрожавања. Различити су теоријски погледи о улози технологије у угрожавању животне средине и крећу се од поменутог оптимистичког до песимистичких која предвиђају пропаст цивилизације уколико се одмах не заустави енормни технолошки раст и не заузме императивно-заштитнички став према вредностима животне средине.

С обзиром на **начине и порекло**, угрожавање еколошке безбедности условно можемо поделити на:

а). Угрожавање радиолошко-хемијским, физичким (бука, вибрације, честице и др.) и биолошким агенсима са бројним модификацијама извора и облика угрожавања који потичу из мирнодопских или ратних услова. Овај начина угрожавања превасходно је везан за његово вештачко порекло као производ научно-техничког и технолошког напретка у области цивилних и војних технологија. Он има две модификације. **Прва** је заснована на даљем интензивном научно-техничком развоју чији производ представља проналазак нових РХБ-агенса, овладавање њиховом (зло)употребом, а **друга** је његова супротност и тиче се примене заосталих научно-техничких принципа и технологија у процесима у којима се ови агенси неконтролисано ослобађају.

Савремени развој праћен је акцидентима⁴⁹ на нуклеарним електранама, у хемијској индустрији, биолошким и фармацеутским лабораторијама итд, а њихове последице су најчешће катастрофалне (Чернобил, Бопал и други). На територији Републике Србије, уз велике градове, реке и саобраћајнице, изграђен је већи број хемијских постројења у којима се производе, примењују, складиште и транспортују опасне материје и у којима су настајали и сада настају хемијски акциденти (Панчево, Шабац, Суботица, Сремска Митровица итд.).

б). Угрожавање геофизичким оружјем за промену времена и климе, мора и океана, изазивање земљотреса и олуја и манипулисања електромагнетним зрачењем које допиру на земљу, у литератури често називано "оружје за промену човекове средине", "еколошко оружје" итд. Ради о намерним геофизичким модификацијама које се примењују у миру и рату ради подривања безбедности одређене земље. Темелји се на чињеници да је у неким регионима света нагомилана већа количина природне енергије него обично и да је могуће изазвати њену нестабилност ако се она идентификује и покрене мањим енергетским потенцијалом⁵⁰ Дакле, могуће је вештачким путем изазивати земљотресе, високе таласе, поремећај еколошке равнотеже неког предела, промене режима падавина итд. Наше поднебље је било суочено са овим начинима промене атмосфере током НАТО бомбардовања 1999. године. Тада је ваздушни простор СРЈ бомбардован ракетама чији су садржаји мењали микро-физичке особине облака како би се повећала или смањила видљивост приликом навођења сопствених пројектила или ометала противваздушна одбрана.

Оба начина угрожавања у највећој мери су производ људског делања (постоје и природни РХБ агенси чије је присуство у животној средини свакодневно као што је на пример зрачење Земљине коре или

⁴⁹ Према Закону о заштити животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/2004, синоним за термин "акцидент" је "удес" под којим се подразумева изненадни и неконтролисан догађај или низ догађаја, који настаје неконтролисаним ослобађањем, изливањем или расипањем опасних материја при производњи, промету, употреби, превозу, преради, складиштењу, одлагању или дуготрајном неадекватном чувању. Узроци акцидената су субјективног и објективног карактера: непажња запослених, виша сила, неконтролисани технички услови итд.

⁵⁰ Опасност од употребе геофизичких оружја одавно је уочена па су 1975. године САД и СССР, након тајних преговора, одвојено и истовремено, поднеле Комитету за разоружање предлог Конвенције о забрани примене метода за промену човекове околине у војне или било које друге непријатељске сврхе. Наведено према поменутом чланку Бхупенра М Јасанија: *Ратовање промјеном човјекове околине, екоцид и оружја масовног уништавања*, СИПРИ, издање "Глобус", Загреб, 1976, страна 157.

космоса), што само потврђује став о човеку као главном узрочнику угрожавања животне средине.

Даља операционализација реалних (практичних) питања угрожавања еколошке сигурности, учињена је кроз појмовно одређење **извора** (природних, друштвених и техничких) и **облика** угрожавања (еколошки криминалитет и еколошка субверзија) еколошке сигурности, наслоњена на претходну поделу **начина** и **пореkla** угрожавања еколошке сигурности, као ширих појмова.

2.2. ИЗВОРИ УГРОЖАВАЊА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ: ПРИРОДНИ, ДРУШТВЕНИ И ТЕХНИЧКИ

Мерило за оцену поузданости успостављеног система еколошке сигурности је његова успешност у правовременом идентификовању потенцијалних **извора** и **облика** угрожавања као и ефикасност у спречавању и отклањању њихових последица. Раније смо истакли да се **чиниоци** и **узроци** угрожавања еколошке сигурности морају узети у обзир приликом конципирања и изградње система безбедности и утврђивања његових функционалних и организацијских претпоставки.

Полазиште за организовање и функционисање система еколошке сигурности је идентификација потенцијалних **извора угрожавања** у Републици Србији где под њима подразумевамо оне друштвене, природне и техничко-технолошке појаве које нарушавају целокупност и интегритет животне средине чиме негативно, непосредно или посредно, утичу на опште стање безбедности друштвене заједнице и државе. У садашњим условима друштвеног, економског, техничко-технолошког, научног, информатичког развитака, тешко је побројати потенцијалне изворе угрожавања еколошке сигурности. Ипак, ради њихове лакше класификације могуће је, с обзиром на **улогу човека** у одређеној појави која угрожава безбедност, извести општу поделу извора угрожавања на: **објективне** (условљене природно-географским и међународним положајем, климом, нивоом природних богатстава итд.) и **субјективне изворе угрожавања** (политичке и друштвене противречности, идеологија, достугнути степен економске развијености и достигнути ниво културног развоја итд.). Даље, извори угрожавања по својој сталности и интензитету, могу бити **стални** и **повремени**.

С обзиром на **природу порекла извора угрожавања** еколошке сигурности у нас, можемо их делити на: **друштвене, природне и техничко-технолошке**.

Друштвени извори угрожавања еколошке сигурности, тичу се друштвено-економских противречности као последице неравномерности друштвеног и материјалног развика заједнице. Огледају се у супротстављености интереса различитих политичко-економских, етничких, верских и других група које своје циљеве истичу као приоритетне и теже њиховом постизању различитим средствима, дозвољеним и недозвољеним. У контексту еколошке сигурности, питање друштвених извора угрожавања у најширем смислу, доводи се у везу са вољом носилаца политичке власти да својим активностима означи еколошку сигурност за фактор безбедности друштвене заједнице. То значи да систем заштите еколошких вредности има садржински еквивалент у стварном интересу носилаца политичке власти за овим добрима чиме би се у извесном смислу отклањао антагонизам који постоји између економских, социјалних и еколошких интереса.

У ужем смислу, друштвене противречности као изворе угрожавања еколошке безбедности налазимо у култури, идеологији, образовању, положају у међународној заједници, демографском развоју (миграционим кретањима, пренасељености, урбанизацији, неадекватним просторним плановима, сиромаштву), итд. Сви ови чиниоци могу се појединачно сагледавати као извори угрожавања еколошке сигурности у Републици Србији а у њиховом испољавању може се запазити одређени синергизам.

Ово питање додатно оптерећује чињеница да се Република Србија налази у фази друштвено-економске трансформације која производи низ ризичних друштвених ситуација са реперкусијама које се могу сагледати и у домену безбедности животне средине. Економско-социјална криза као њена последица, произвела је инертност друштвене заједнице за стање животне средине. Друштвена свест о неопходности њеног очувања у садашњим друштвеним околностима, сужена је на бригу о егзистенцијаним питањима опстанка у чији видокруг тешко доспева "зелена свест" као одраз више друштвене и духовне софистицираности.

Даље, оријентација Републике Србије ка придруживању Европској унији, ставила јој је у обавезу усвајање низа еколошких прописа којима ће попунити празнине у области унутрашњег еколошког законодавства. Поставља се питање каква ће друштвена реакција бити изазвана након усвајања ових прописа? Како ће они бити спроведени у живот, с обзиром на економске трошкове који ће неминовно настати применом норматива надокнаде за коришћење и оштећење вредности животне средине као економске таксе у области експлоатације природних добара и обавезне заштите еко-медијума у процесима производње? Осим тога, појединачна и лична одговорност грађана у свакодневном додиру са еко-вредностима

и еко-медијумима, биће ригорознија због појачане правне пресије проистекле из мноштва норми кривичног и прекршајног нивоа.

Безбедносни аспект друштвених извора угрожавања еколошке сигурности треба сагледати и у светлу настојања моћних држава да овладају природним богатствима неразвијених. Богате залихе природних ресурса којима располаже наша земља: слаководни извори, рудна налазишта, шуме, земљиште и друга, предмет су интересовања крупног светског капитала. Избећи замке и искушења која се данас стављају пред друштвену заједницу и одолети покушајима богатих и моћних да загосподаре овим вредностима, имало би далекосежне позитивне ефекте за будуће генерације. Ипак, као последица данашњих друштвено-економских промена, пре свега својинске трансформације друштвеног и државног капитала: рудника, индустријских гиганата, земљишта, шума, дошло је до непланских и екстремних захвата у експлоатацији природних богатстава и прекограничних црпљења ових потенцијала.

С обзиром на догађаје из непосредне прошлости, као потенцијални извор угрожавања еколошке сигурности морају се размотрити и **ратна дејства**. Њих као изворе угрожавања можемо поделити на оне где се дејством оружја за масовно унуштавање **непосредно угрожавају човек и животна средина** и она којима се **изазивају или подстичу техничко-технолошке катастрофе и елементарне непогоде**. Република Србија се управо суочила са оба извора угрожавања безбедности током НАТО бомбардовања 1999. године. Територија је засипана пројектиlima са осиромашеним уранијумом, бомбардована су нафтно-прерађивачка постројења и постројења наменске производње, без обзира на последице које су настале код становништва и у животној средини. Ови догађаји треба да буду реалистична опомена грађанима и носиоцима политичке власти у Републици Србији да политички и економски интереси Европе и развијеног света, понекад надвлађавају међународне декларације, конвенције, уговоре, клаузуле, упутства итд. Како објаснити чињеницу да међународно право садржи на десетине норматива и аката којима се забрањује производња, складиштење и употреба оружја за масовно уништавање као и оружја којима се модификује животна средина а да су та средства употребљена у сред Европе на крају 20. века. Управо у време када су прокламоване људске слободе и права заузеле европски устав од корице до корице.

Савремена природа притисака на међународном плану, најчешће се манифестује преко економских инструмената којим се слабе политичко-економске полуге стабилности земље. То се огледа у области данашње светске поделе рада, односа развијених и неразвијених, процеса

глобализације права, политике и економије и који се укључује и наша земља. Поступак условљавања у изградњи економско-социјалног модела државе каква она треба да буде по стандардима Европске уније, Светске банке и других глобалистичких институција, представља својеврсни савремени облик политичко-економске принуде. Алтернатива овом путу представљена је кроз изопштавање из токова европског и светског капитала, трансфера технологија, знања, загарантованих и достигнутих људских права и слобода итд.

Проток капитала, људи, знања, технологија, основни су захтеви глобалистичких стратегија које поред несумњиво позитивних вредности, у условима транзиционих промена у нас, носе и значајан фактор ризика. Социјална и економска криза у којој се наше друштво налази, изазване су добрим делом утицајем "спољњег" фактора који у овако "растрешену" економско-социјалну структуру, инкорпорира сопствени идеолошко-политички и економски модел. Као последица "отворености" за "све ново", у нашу земљу се уносе застареле и прљаве технологије, транзитирају отпадне материје, страни инвеститори купују изворишта воде⁵¹ итд. Безбедносну страну наведених чињеница као извора угрожавања еколошке сигурности, неопходно је отворено сагледавати. Њихов крајњи циљ су потпуна или делимична, јавна или прикривена контрола и доминација над економским и социјалним ресурсима. Даље постигнуће се огледа у моћи да се изазове и управља политичко-економским кризама иза којих стоје интереси спољних и унутрашњих економских, политичких, националних и других групација.

Природни извори угрожавања еколошке сигурности се манифестују кроз природно-географске, климатске и територијалне особености положаја одређене државе и који на њу могу утицати позитивно или негативно. Када говоримо о загађивању животне средине,

⁵¹ Окружни суд у Шапцу, 2005.године, поништио је купопродајни уговор склопљен између Водопривредног предузећа "Подриње" из Шапца и Британског држављанина Блека Кристофера, којим је наведеном лицу 2003.године, за суму од 4.850.684 динара, продато 24 хектара земљишта на којем се налазе три слатководна језера површине 19 хектара, настала експлоатацијом шљунка у Табановићу код Шапца. Језера су акумулирана изданцима реке Дрине за која су 1995.године урађена студијска истраживања којима је потврђено да се ради о ретком слатководном потенцијалу, изузетне чистоће и великог дотока. Те чињенице нису приказане државним органима приликом верификације уговора, што је било неопходно, с обзиром да се радило о земљишту у друштвеној својини. Суд је донео одлуку након полицијске кривичне пријаве. Аутор је непосредно учествовао у истраживању наведеног случаја као оперативац криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Видети и текстове дневног листа "Блиц" од 26.09.2003.године и недељника "Глас Подриња" од 08.04.2004.

најчешће се мисли на човекове активности којима емитује и уноси штетне супстанције у животну средину. Али, природа и природни услови такође стварају одређене опасне материје најчешће у већим количинама него човек. Ипак, између природних извора и оних које је створио човек, постоји разлика не само у врсти већ и месту природног емитовања, равномерном распореду, разблаженој концентрацији итд.

Ефекти глобалног загревања и измене климе не штеде ни наше поднебље. Испољавају се кроз промене у режиму годишњих доба: смањење укупне количине падавина или њихово увећање, повећање температуре, појачано сунчево зрачење, суше, пожаре, отапање ледника, пресушивање извора, одроне и клизишта, поплаве итд. Уколико се природна средина посматра као уређен систем више подсистема, онда се може запазити да се процес загађивања развија релативно уједначено (временски и просторно), што значи да у тим условима између елемената система долази до изградње одређених структуралних веза. У вези са тим је чињеница да до загађивања не доводи свака природна емисија загађујућих супстанција већ само она која води битним променама у структури средине. То је и суштинска особина природе, да производи равнотежна стања у односу на емисије које сама ствара.

Даље испољавање ових ефеката неминовно је везано за утицај на животну средину као један од кључних фактора безбедности, стабилности, развоја и опстанака друштвене заједнице. Ове појаве изискују припреме друштва и појединца као би се спречиле или сузбиле последице њихових штетних дејстава, а ефекти припрема имају економски, социјални и безбедносни значај.

Географски положај Републике Србије са становишта еколошке сигурности треба посматрати и у односу на географско окружење из којег могу потицати извори угрожавања животне средине. Пре свега мислимо на удаљеност нуклеарних и хемијских постројења држава у окружењу. Удаљеност од потенцијалних извора не подразумева и безбедност од евентуалне контаминације. Климатски и хидролошки услови (ветар, падавине, облаци, водени токови), не познају државне границе ⁵², чак и када се вештачким путем модификују и када се планира њихова контрола. Кретање ваздуха доприноси ослобађању испарљивих супстанција и њиховом премештању на удаљена подручја. Због сложености природе, тешко је предвидети судбину и кретање загађујућих супстанција које се нађу у атмосфери. Опште је прихваћено

⁵² Честице које су ослобођене приликом акцидента у нуклеарној електрани у Чернобиљу 1986. године, због неповољних метеоролошких услова, разнете су по читавој Европи.

становиште да нуклеарне електране, уколико у њима дође до хаварије, могу угрозити велики број људи, а уз то је најчешће ограничено знање јавности о опасностима и последицама које могу наступити. Наша земља нема електране ове врсте али су оне распоређене у ближој околини (Словенија, Румунија, Мађарска, Бугарска). Република Србија до сада није изградила програм заштите за случај хаварија на нуклеарним електранама у суседним земљама и отклањање евентуалних последица али је усвајањем Закона о заштити животне средине, приступила систему ЕМАС кроз који су доступне информације о заграничним загађењима у Европи (детаљније у поглављу о правном уређењу еколошке сигурности у Републици Србији).

Природне извори који могу угрозити еколошку сигурност Србије су: **земљотреси** чије дејство је испољено више пута у највећој разорности која је доводила до промена у растреситим слојевима земљишта, покретања клизишта и одрона, мењања станишта биљака и животиња итд; **климатске промене** које доводе до загађивања вода, смањења обрадивих површина земљишта и његовог превођења у мочварно тле; **пожари** и измене вегетационог покривача који доводе до измене хидролошког стања, нарушавања природног циклуса испаравања и кондензације итд.

Ова запажања о потенцијалним природним изворима угрожавања животне средине, у ширем смислу, можемо посматрати као факторе еколошке сигурности и чиниоце који могу оптеретити еколошку сигурност као сегмент националне безбедности.

Техничко-технолошки извори угрожавања еколошке сигурности Републике Србије производ су ризичних техничко-технолошких процеса у којима се неконтролисано и наадекватно употребљавају хемијске и биолошке материја мутагених, токсичних и канцерогених својстава чије је разлагање дуготрајно и које путем размене материја доспевају у организме људи, биљака и животиња. С обзиром да се у нас из године у годину повећава производња, употреба, увоз и промет опасних материја као и број њихових корисника, овај фактор постао је најзначајнији приликом сагледавања потенцијалних еколошких ризика и безбедности уопште. Производња опасних материја у хемијској индустрији у сталном је порасту док је процес унапређења заштите од хемијских акцидената спор и скопчан са тешким економским стањем у којем се налази домаћа индустрија. Техничко-технолошки аспект угрожавања животне средине везан је и за економска улагања у опрему за заштиту што знатно поскупљује процес производње и цену производа на тржишту. Између ових супротстављених фактора морао би се уденути социјални чинилац који узима у обзир потенцијалне последице и њихово отклањање кроз

разне облике здравствено-социјалних припадљивости и издвајања за запослене и грађане угрожене небезбедним и штетним производним процесима или поступцима и отклањање насталих последица. То је и разлог за што брже увођење ригорозније еколошке правне регулативе која иначе, чека Републику Србију на путу ка интеграцији у Европску унију.

У европским оквирима, наша земља спада у средње развијене земље и поседује различита рудна богатства и релативно развијену технологију за њихову експлоатацију и прераду до полупроизвода. Међутим, даља обрада изискује високо специјализоване технологије и системе прераде па се у нашим условима не може спровести без ризика.

Значајан чинилац који оптерећује иначе неповољно стање ризика у индустријској производњи, јесте недовољан ниво техничког образовања кадра за управљање индустријским системима високо-специјализованих технологија које подразумевају и развој **базне и прерађивачке индустрије безотпадних технологија**. Већина наших индустријских постројења се заснива на релативно застарелим технологијама које могу интензивно да загађују ваздух, воду и земљиште. Ризик као могућност настанка опасног догађаја је свакодневан и зависи од интеракције човека и његовог окружења чију садржину објашњавамо појмовима акциденталног и епизодног загађивања животне средине.

Доспевање штетних и загађујућих материја у животну средину одвија се на два начина. **Редовним процесом производње** из које се свакодневно ослобађају загађујуће материје као и свакодневним начином живота урбаних и неурбаних заједница. Могли би смо рећи да је то редовно, уобичајено, очекивано, контролисано загађивање. Насупрот овоме, загађујуће супстанције **могу нагло** продрети у еко-медијуме и прекогранично увећати своје концентрације у животној средини. До тога долази због хаварисаности производних и прерађивачких постројења, људске грешке, кварова, застоја, несрећа у саобраћају итд. У оваквим догађајима, најчешће долази до испуштања загађујућих материја у ваздух, воду или земљиште у кратком временском периоду што посебно оптерећује проблем адекватног и брзог одговора на ризичан догађај ⁵³. Заједничка карактеристика оба начина загађивања је релативно ограничен простор који је загађен, једнократна појава загађења на коју је потребно у кратком времену најадекватније реаговати и висок степен загађења ограниченог времена трајања.

⁵³ Детаљније: Зоран, др Чворовић: *Управљање ризицима у животној средини*, Београд, 2005.стр. 14-17.

Спектар потенцијалних, ненаданих, акцидентних техничко-технолошких извора угрожавања еколошке сигурности је велики и може се сагледавати у контексту извора угрожавања радне и животне средине у које убрајамо **производне и друге погоне** у којима се опасне супстанције производе или употребљавају, **индустријска складишта опасних супстанција, превозна средства и путеви за превоз опасних материја, складишта и депоније опасног отпада**. Особеност акцидентних и епизодних загађивања је у њиховој изненадности тј. у незнању времена када ће до њих доћи. Осим тога, неизвесно је и место акцидентног догађаја. Релативно су предвидиви догађаји у непокретним, стационарним производним и прерађивачким комплексима, али посебну тешкоћу представљају удеси у транспорту загађујућих материја у којима је немогуће предвидети ни време ни место удеса. Реакција на удес ове врсте, представља проверу постављеног система заштите.

Спречавање емисије загађујућих материја, може се остварити планирањем и контролом процеса производње, транспорта, складиштења, одлагања, споровођењем техничко-технолошких стандарда, одговорним понашањем човека у овим поступцима итд, што је основни елемент предупређења акцидената. Тамо где није могуће спровести ове мере, треба ићи у правцу измене технолошког процеса, измештања или затварање погона итд. Индустријске земље, пре свега САД, Немачка, Јапан и друге, пошто су достигле висок степен развоја и економску моћ, као примарни задатак истичу заштиту сопствених еколошких вредности. Постављени су високи стандарди у изградњи производних постројења хемијске индустрије а опасни хемијски процеси измештени су у неразвијене земље Азије и Африке. То је допринело да је тренд смањења емисије опасних супстанци у животну средину у тим земљама константан а у земљама у развоју негативан.

У нашим околностима, при разматрању техничко-технолошких извора угрожавања еколошке сигурности, треба сагледати и потенцијалне начине смањења загађивања чије изворе налазимо у хемијској индустрији, сагоревању нафте и гаса, сагоревању угља и производњи угљене прашине, емисији из индустријских и комуналних депонија итд. Интензитет емисије ових извора, могуће је смањити кроз измене у процесу производње, разградњом, изоловањем или издвајањем загађујућих материја и на крају, њиховим одлагањем на безбедна места.

2.3. ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Након утврђивања ширих појмова којима објашњавамо угрожавање еколошке сигурности, узрока и извора угрожавања, дошли смо до дела у ком је потребно извести и објаснити конкретне **облике** угрожавања вредности животне средине и посредно, еколошке сигурности.

Облици угрожавања еколошке сигурности, с обзиром на чиниоце који их стварају, јесу субјективног и објективног порекла са испреплетаним узајамним везама које је тешко разлучити. Наиме, ради се о томе да је улога човека у свим појавним облицима угрожавања еколошке сигурности пресудна, па макар се радило о акцидентним ситуацијама чије узроке најчешће приписујемо случају на који нисмо могли утицати. Међутим, дубљим сагледавањем догађаја дође се до закључка да је њихов узрочник ипак човек. Нарочито би у **мирнодопским условима** могла бити потврђена теза да је човекова **субјективност**, у крајњој инстанци, узрок акцидентних ситуација најчешће због: непоштовања техничко-технолошких правила и процедура, алкавости, недоследности, нестручности итд. У ширем смислу, човек као субјективни фактор основни је чинилац и носилац **оружаних и неоружаних сукоба, прикривених (субверзивних) активности** на овом пољу, планер, стратег и извршилац. **Објективни** чиниоци угрожавања еколошке сигурности тичу се постојања одређених догађаја, најчешће природних непогода, где нема утицаја субјективног фактора тј. човека а где се његова улога огледа у спречавању, смањењу или отклањању последица.

Узајамна повезаност људског и других фактора код настанка акцидентних ситуација постоји али она се може проучавати од случаја до случаја. Настанак индустријског удеса, са становишта кривичноправне и материјалне одговорности, може бити намерно (умишљајно) или ненамерно (нехатно), што значи да се такви догађаји могу систематски планирати и спроводити како би њихов ефекат био што већи или да могу бити заиста последица непажње, немара и слично.

Утицај човека на појединачне или групне еко-вредности кршењем кривичноправних норми, представља облик угрожавања животне средине и манифестује се кроз социо-патолошко понашање какво је еколошки криминалитет.

Посебно је значајно сагледати потенцијалне облике угрожавања еколошке безбедности у контексту савремених агресивних метода које

су у многим аспектима, заузеле место класичних облика агресије. Агресивност у савременим међународним односима остварује се суптилним методама и облицима којих нису поштеђени ни наши безбедносни оквири. Палета прикривених, субверзивних и у основи агресивних аката против безбедности, употпуњена је еко-субверзивним нападима који имају различите појавне облике и улогу у укупној агресивној политици. Разуђеност еко-безбедносне области у којој се може постићи агресивни циљ, чини да се субверзивни облици агресивности ефикасно уподобљују овим циљевима. Поштујући оквири овога рада, истичемо неколико облика угрожавања еколошке сигурности у контексту остваривања укупне безбедности у нас, у којима налазимо пре свега субјективни фактор, тј. човека као носиоца ових активности:

- а). Еколошки криминалитет (кривична дела, привредни преступи и прекршаји);
- б). Еколошку субверзију као спектар појединачних аката насиља (саботажа, диверзија, тероризам);

2.3.1. ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Еколошки криминалитет као штетно деловање на животну средину, део је укупног криминалитета и једна је од његових новијих компоненти, настао као продукт општег друштвеног развоја. Окренут је против еколошких вредности које савремено друштво истиче и штити јер су основ опстанка човека и његове врсте. Код нас, ове вредности као изразито значајне, добиле су и нормативну заштиту кроз вредновање животне средине као заштитног објекта.

У законодавству Републике Србије, животна средина је вредност којој се пружа уставна заштита⁵⁴. Из ове уставне основе, еколошким вредностима пружена је и директна заштита у Кривичном законiku Републике Србије. Осим директне кривично-правне заштите еколошких вредности, индиректно, заштита је пружена кроз већи броју законских и подзаконских аката из других области у којима су предвиђене кривичне, прекршајне и санкције за привредне преступе за нарушавање одређених еколошких вредности. Разлог за то је сложеност друштвених токова који се не могу сагледати кроз инкриминисање непожељног унутар једног или неколико кривичних закона. Због тога је друштво, када је у питању

⁵⁴ О правном третирању еколошких вредности и животне средине у нас као објеката заштите, било је речи у поглављу о савременим приступима еколошкој идеји и заштити животне средине.

еколошка проблематика, ишло на доношење низа закона из ове области, што је произвело да казнено-правних норми има унутар више појединачних закона. Најчешће су некомплементарни са Кривичним закоником Републике Србије па и контрадикторни, често и недовољни да обухвате природу одређене појаве из ове области⁵⁵.

Посматрајући криминалитет као друштвено штетну појаву, као нежељено и инкриминисано понашање усмерено ка одређеним правним објектима, неопходно је одредити које су то еколошке вредности које су признате као објекти заштите. Екологија као наука изникла из биолошке науке, проучавајући свеукупност односа и процеса између човека и природе, пружила је њихову класификацију и систематизацију и сагледала које су то основне вредности које чине животну средину и процесе у њој. Као основне вредности, истакнути су: **вода и водотокови, земљиште, ваздух и живи свет**. У ову скупину, у новије време, унета је и **енергија** с обзиром на значај различитих облика њеног испољавања у процесима у живој и неживој природи.

Утицај човека на природу, данас је свеобухватан с обзиром на висок степен његове друштвено-економске организације. Због тога се ови утицаји морају контролисати, кориговати и спречавати а као основно средство, одређене су правне норме са својим превентивним и репресивним супстратима.

Еколошки криминалитет се не може посматрати издвојено из криминалитета као шире друштвене појаве која је инкриминисана и друштвено непожељна. Он је његов део не само због инкриминације већ и због процесно-правних, криминолошких и криминалистичко-техничких метода и поступака за његово превентивно и репресивно третирање.

2.3.1.1. Друштвена опасност еколошког криминалитета

Појам друштвене опасности није јединствено представљен и одређен у правној науци. Његово дефинисање оптерећено је различитим предзнацима: политичким, идеолошким, концепцијским итд. Без обзира на различите теоријско-емпиријске ставове о овом појму, неоспорно је да

⁵⁵ Ипак, доношењем и ступањем на снагу Кривичног законика Републике Србије, уведен је одређени ред и систематизација у инкриминацију еколошких деликата. Сада је у Законик унета већина раније расутих инкриминација у "некривичној" правној материји (енергетика, рударство, транспорт, здравство, ветерина итд.).

је идеја о друштвеној опасности утемељена у саме теоријске и криминално-политичке основе постојања кривичног дела.⁵⁶

Појам друштвене опасности, детерминантни је појам казненог права било да је реч о кривичним делима, привредним преступима или прекршајима. Управо полазећи од друштвене опасности као средства класификације, сврставамо одређена противправна дела у сферу еколошких кривичних дела, било да их посматрамо формалном или материјалном смислу.

О еколошким кривичним делима можемо говорити са неколико позиција: из угла кривичног права, криминологије и криминалне политике али увек са становишта њихове специфичне друштвене опасности као конституишућег елемента бића еколошких кривичних дела. Друштвена опасност се мора уважити и у осталим категоријама ових деликата- привредним преступима и прекршајима. Основу казненоправне заштите чини друштвени став да је нешто вредно те заштите а да може бити на неки начин угрожено. То је елементарни материјални циљ кривичноправне заштите али и њена граница. Они се постављају према општим објектима заштите који су у нашој правној литератури и позитивном законодавству изражени кроз следеће категорије: интерес, добро, однос, вредност итд.⁵⁷

Друштвену опасност понашања упереног "против еколошких вредности дају управо саме ове вредности, њихова улога и значај за конкретну а тиме и југословенску заједницу. ...од значаја је узрочна веза између разноврсних облика понашања и могућих последица на заштитном објекту: еколошким вредностима.⁵⁸ У овом контексту је и чињеница да се она понашања према еколошким добрима која су малог интензитета, не могу сматрати друштвено опасним. Супротно, "друштвено опасним могу се сматрати само она понашања субјеката права, како физичких тако и правних лица, која су уперена против и угрожавају или повређују еколошке вредности односно права,

⁵⁶ Наша теоријско-правна наука изградила је два приступа овом питању. По првом, кривично дело јесте противправно управо зато што је друштвено опасно. По другом, друштвена опасност је потребан и довољан услов за формирање појма кривичног дела јер, друштвена опасност се може тумачити као материјално изражена противправност кривичног дела. О овоме, детаљније видети: Ханс Келзен, *Општа теорија државе и права*, Београд, 1951, страна 29-32; Никола Срзентић, *Прилог питању појма кривичног дела*, Архив за правне и друштвене науке, број 1/1951, Београд; Др Љубиша Лазаревић, *Кривично право СФРЈ-Општи део*, Београд, 1979.

⁵⁷ Детаљније видети: Стојановић, др Зоран, *Границе, могућности и легитимност кривичноправне заштите*, Београд, 1987, стр. 5 и 6; Стојановић Зоран, Етички Родољуб и Салма Јожеф, *Правни аспект животне средине*, Београд, 1991.

⁵⁸ Јолџић, др Владан, *Еколошки криминалитет у праву и стварности*, Београд, 1995, стр. 41.

и то у мери која може произвести или производи последице што се могу димензионирати а њихов је обим друштвено, па зато и правно неприхватљив.⁵⁹ Неприхватљивост понашања субјеката права према еколошким вредностима, са становишта законодавца најчешће се изражава правним инкриминисањем у оквиру казних норми, прописивањем одређене санкције за прекршиоца норме. Истовремено, одређујући тежину санкције и њен распон, заштитник одређене еколошке вредности одређује и њену друштвену (правну) вредност, мимо оне материјалне која је по себи дата. Дакле, законодавац који полази од значаја одређене еколошке вредности или односа, проглашава друштвено опасним и инкриминише сваки негативни утицај на њих проглашавајући их деликтом дајући му одређење кривичног дела, привредног преступа или прекршаја. Тиме бива одређена и санкција у односу на вредност објекта заштите чиме се добија заокружена правна норма.

2.3.1.2. Дефинисање еколошког криминалитета

Да би смо дефинисали појам еколошког криминалитета, најпре се морамо осврнути на појам криминалитета уопште који је у најширем смислу одређен као неприхватљиво деловање субјеката права, које је проглашено противправним и друштвено опасним, дакле инкриминисано је нормама кривичног законодавства.

Што се тиче дефиниције еколошког криминалитета, у правној литератури скоро да је нема иако се овај појам користи већ неколико деценија. Назнаку његове теоријске дефиниције у нашој правној теорији налазимо код Владана Јолцића у монографији "Еколошки криминалитет у праву и стварности"⁶⁰ која полази од конкретног садржинског, временског и просторног оквира-еколошких добара као заштитних објеката која су као таква оглашена на простору важећег кривичноправног законодавства. Дакле, "можемо сматрати еколошким криминалитетом, у најужем смислу речи, она кривична дела којима је примарна црта да угрожавају или повређују основне еколошке вредности, које су у директној вези са општим заштитним објектом кривичног права а то је право човека на здраву животну средину, као његов конститутивни елемент, и у ширем смислу и она кривична дела која, мада су првенствено намењена заштити којих других добара, у

⁵⁹ Исто, страна 42.

⁶⁰ Наведено дело је докторска дисертација одбрањена 1993. године на Правном факултету у Београду под насловом "Еколошки криминалитет", објављена 1995. године.

конкретним ситуацијама су се исказала као двострана, односно, дела са двоструком природом, јер су или угрозила или повредила какво еколошко добро: воду, ваздух, земљиште, биљни или животињски свет, на ширем подручју или већој мери.⁶¹

При правном одређивању еколошких вредности, законодавац полази од оних постулата које су о овим вредностима дале природне и друштвене науке и којима су обухваћени они елементи и процеси у еколошким системима од значаја за њихово сопствено постојање и функционисање. Дакле, говоримо о заштитном објекту без којег нема законодавчевог поступања нити инкриминације.

Општи заштитни објекат у нашем законодавству обухвата оне друштвене односе, интересе и добра која су од посебног значаја за људе и друштвену заједницу. То су пре свега основна људска права (субјективна и објективна) али и одређени друштвени институти неопходни за њихово остваривање и заштиту. У скупини општих људских права налази се и право на здраву животну средину али и обавеза њеног очувања, промовисаних Уставом Републике Србије. Здрав живот друштвене популације директно зависи од животне средине и степена њене очуваности. Од ових вредности, шире гледано, зависи и безбедност друштвене заједнице (државе). Зато сматрамо да еколошки криминалитет чине она кривична дела чијом се инкриминацијом штите еколошке вредности: вода, ваздух, земљиште и биљни и животињски свет.

У ширем смислу, кривичним делима еколошког криминалитета могу се сматрати и она дела која је законодавац одредио за заштиту неких других вредности али чијим би повређивањем, на посредан начин била угрожена каква еколошка вредност а посредно, и човек. **Теоријски**, еколошки криминалитет се може одредити као она група кривичних дела којима је у бићу угрожавање и повређивање еколошких вредности које су у вези са правом човека на здраву животну средину као општим заштитним објектом кривичног права. **Практично** одређење еколошког криминалитета базирано је на класификацији и међусобном разграничењу кривичних дела која, након овако дате теоријске дефиниције, сматрамо еколошким кривичним делима. У том смислу "еколошким криминалитетом се може сматрати свако оно поступање, како чињење, тако и нечињење физичких лица као одговорних субјеката права, које је директно или индиректно уперено против еколошких вредности самим тим што исте угрожава или повређује и то у тој мери да

⁶¹ Исто, страна 17.

може изазвати или изазива штетне промене унутар екосистема" ⁶². Ова дефиниција је шира од оквира који јој је реално постављен у нашем позитивном кривичном законодавству. Она излази из оквира Главе 24. Кривичног законика Републике Србије којом су прописана кривична дела уперена против животне средине.⁶³ Разлог за овако широко постављање дефиниције еколошког криминалитета јесте потенцијална класификација позитивних прописа којима је регулисано очување и заштита еколошких вредности. Према доносиоцу, они спадају пре свега у прописе које је донела Скупштина Републике Србије у последњој деценији 20.века и које даље можемо поделити на оне који припадају основном и споредном кривичноправном законодавству.⁶⁴ Али, без обзира на нормативно порекло, тј. на доносиоца норме у формално-правном смислу, у правној литератури је присутна подела еколошких кривичних дела на:

- Еколошка кривична дела у **ужем смислу**, тј. она кривична дела која директно инкриминишу појаве угрожавања еколошких вредности: воде, ваздуха, земљишта и биљног и животињског света, каква су кривична дела: Загађивање животне средине из члана 260. Кривичног законика Републике Србије, Пустошење шума из члана 274.КЗРС.

-Еколошка кривична дела у **ширем смислу**, којима се на посредан начин угрожавају еколошке вредности и која даље можемо сврстати у подгрупу кривичних дела **против опште сигурности људи и имовине** какво је на пример кривично дело Изазивање опште опасности из члана 278. КЗРС, Оштећење брана, насипа и водопривредних објеката из члана 282.КЗРС, Непоступање по здравственим прописима за време епидемија из члана 248.КЗРС и кривичних дела **против здравља људи** каква су кривична дела Загађивање воде за пиће и животних намирница из члана 258.КЗРС, Прозиводња и стављање у промет штодљивих производа из члана 256. КЗРС итд.

Криминолошким одређењем еколошког криминалитета на нашим просторима бави се професор Мићо Бошковић захваљујући коме је изучавање еколошког криминалитета унето у наставни предмет "Криминалистичка методика" на Криминалистичко-полицијској

⁶² Јолџић, др Владан: *Еколошки криминалитет у праву и стварности*, Београд, 1995, стр.19.

⁶³ Кривични законик Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", број 85 и 88 од 14.10.2005.

⁶⁴ Основни кривичноправни пропис који примарно третира еколошку кривично-правну област је Кривични законик Републике Србије. У споредне кривичноправне прописе из ове области можемо сврстати групе прописа: од оних којима је регулисана заштита шума и ловства, заштита вода итд, до оних којима је уређено урбанистичко планирање, експлоатација рудног богатства итд.

академији. Он еколошки криминалитет одређује као "савремени облик криминалитета.....са свим елементима који чине суштину криминалитета. Садржај појма еколошког криминалитета обухвата све видове активности које су усмерене на угрожавање животне средине и као такве инкриминисане су као одређена кривична дела у кривичним и посебним законима. Према томе, под еколошким криминалитетом подразумевамо групу кривичних дела којима се штити животна средина."⁶⁵

На крају, можемо рећи да је овим дефиницијама еколошког криминалитета обухваћена већина непожељних понашања правних субјеката. Ипак, садашњи ниво и брзина техничко-технолошког развоја друштва, изискује стално праћење и регистровање нових појавних облика непожељних утицаја на еколошке вредности како би брзо и адекватно допунила кривичноправну регулативу у овој области. То међутим неће бити довољно ако друштвена заједница, држава пре свега, не буде спремна да кривичноправну заштиту спроведе и примени на учиниоце еколошких деликата.

2.3.1.3. Еколошки криминалитет као реалност-узроци и последице

Еколошки криминалитет реална је појава савремених друштава на коју реагују императивним правним нормама чиме се утврђује његово постојање и манифестије воља за спречавањем ове врсте противправности. Јер, што није правом прописано као криминално није ни криминално нити кажњиво, што је основни постулат у кривичноправној заштити. Говорећи о криминалитету уопште и његовим појавним облицима, сложићемо се да је он историјска категорија чије су модификације управо одсликавале одређене историјске периоде. Савремена друштва су, као једну од најзначајнији појединачних и општих друштвених вредности, истакла здравље појединца и друштвене заједнице чије нарушавање некада добија глобалне размере. У таквим ситуацијама, најчешће се постављају питања о узроцима тих појава: шта им доприноси, који су узроци криминалитета који повређује и угрожава човеково здравље директно или индиректно-нарушавањем животне средине и еколошких вредности итд. Најчешће, тек када дође до појаве одређеног облика криминалитета, држава онда реагује њиховим оглашавањем за криминална дела и уноси их у кривичноправне прописе.

⁶⁵ Бошковић, др Мићо: Криминалистичка методика II, Београд, 2000, стр.49.

Да би се дали одговори на ова питања, потребно је у најопштијем контексту сагледати демографске, социо-економске, техничко-технолошке па чак и културолошке узроке настанка ових појава које су најчешће одсликане кроз: низак ниво техничко-технолошких процеса, застарелост производно-прерађивачке технологије без адекватних елемената заштите од имисије честица и енергије; неадекватну правну регулативу у области заштите и унапређења еколошких вредности окренуту како физичким, тако и правним лицима; низак и недовољан степен еколошке свести друштвене заједнице који може бити подигнут кроз васпитно-образовне процесе; низак степен хигијенско-медицинских навика; неадекватну демографску структурисаност (пренасељеност градова без адекватних урбанистичких решења), итд. Професор Мићо Бошковић, у делу *Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета*, истиче неколико најзначајнијих узрока еколошког криминалитета: парцијалну и непотпуну правну регулативу; расцепканост надлежности и овлашћења на разне органе; нестручност кадрова за еколошку проблематику; недовољну техничку опремљеност органа, незадовољавајућу превентивну и репресивну активност надлежних органа; запостављену сарадњу и заједнички рад ових органа; утицаје и притиске политичких и економских субјекта без правног основа.

Нарушавање еколошких вредности у Републици Србији данас представља један од озбиљних друштвених проблема потиснут у страну дневно-политичким и економским проблемима. Интензитет нарушавања и разграђивања животне средине превазилази ниво нужних пратећих негативних појава у производно-технолошким процесима, што је последица застерелих производно-прерађивачких технологија. Количина употребљене енергије у производним процесима је енормно велика по јединицама производа као и количина отпуштене неискоришћене енергије, што додатно оптерећује енергетске изворе. Загаћеност ваздуха у многим градовима (Панчево, Београд, Бор, Шабац, Обреновац), периодично достиже високе прекограничне параметре а главни узрочници су индустријска постројења и лоши услови саобраћаја (неадекватне саобраћајнице, велики број аутомобила лошијег квалитета и велике просечне старости).

Ипак, можемо запазити да јача еколошка свест грађана и њихова сензибилност као и да је појачана јавна кампања разних формалних и неформалних покрета и форума у овој области. Али, чини се да су њихове активности недовољно усмерене ка привредним субјектима као главним нарушиоцима еколошких кривичноправних норми. Није необично да поједине локалне структуре у својим срединама штите или

толеришу привредне субјекте који нарушавају животну средину и штете здрављу људи. Привредни интереси и профитни односи најчешће односе превагу над разлозима здраве животне средине.

О последицама еколошког криминалитета као реалности, може се најпре говорити као о последицама изазваним у систему правних норми којима је успостављена забрана негативних утицаја у животној средини. Дакле, постојањем извршених еколошких кривичних дела нарушене су правне норме којима су санкционисана понашања уперена против ваздуха, шума, земљишта, вода, рудних богатстава, дакле добара у општој употреби. Не само ове вредности су предмет правне заштите које у ширем смислу сматрамо еколошким вредностима. Могу то бити и општа добра културног, историјског и другог значаја чијим се нарушавањем на посредан начин, делује против човека као духовног бића. Уско посматрано, правне норме Кривичног законика Републике Србије које су посвећене еколошким деликтима, штите само воду, ваздух и земљиште. Човекова средина је много шири појам који обухвата радну средину и неживе елементе екоса⁶⁶. Оне су добиле супсидијарну заштиту кроз правне норме споредних закона о чему је већ било речи.

О реалним последицама еколошког криминалитета говоримо са становишта конкретног угрожавања заштићених еколошких вредности. Напади на њих су свакодневни и испољавају се кроз извршена кривична дела, дакле радње у којима је човек одговоран и где је наступила последица због његовог чињења или нечињења које је санкционисано. Осим тога, појава акцидената и хаварија, честа је појава у нас. Но, када се истраже узроци, као њихов далеки узрочник најчешће се појављује одређени људски пропуст.

Треба истаћи и специфичност еколошких кривичних дела са становишта њиховог кривично-процесног гоњења. Осим великих тешкоћа у поступку криминалистичко-техничке обраде ових деликата која је у нашим условима на ниском нивоу⁶⁷, тешкоћу представља и утврђивање одговорности физичког лица у одређеном кривичном делу, а још је теже утврдити кривичну одговорност одговорног лица у правном лицу.

⁶⁶ Љешевић, др Милутин: *Животна средина-теорија и методологија истраживања*, Београд, 2000, стр.19-25.

⁶⁷ У Немачкој, Аустрији, Француској, полицијске службе које се баве сузбијањем еколошких кривичних дела, користе савремене методе и технички су добро опремљене. Постоји изграђен систем активног и пасивног праћења-мониторинга одређених територијалних области ради откривања кривичних дела и учинилаца еколошког криминалитета, користи се техника термографије ради утврђивања порекла отпадних вода, итд.

Из побројаних разлога, можемо закључити да је еколошки криминалитет на подручју Републике Србије као просторне границе овог истраживања, реалност чије се стање може исказати као неповољно насупрот честих и надахнутих декларативних изјава о неопходној бризи за заштиту животне средине, које се чују у новије време.

2.3.1.4. Еколошки криминалитет и други облици криминалитета

На претходним страницама установили смо основне претпоставке еколошког криминалитета, његову друштвену опасност и квалификовали његову нормативну страну-основну и супсидијарну. Еколошки криминалитет је извесна друштвена појава и његов криминолошки супстрат није споран. Његове основне карактеристике такође су очигледне: савременост, органска повезаност са другим облицима криминалитета, висок ниво организованости са елементима иностраности, транснационалност, висока профитабилност итд.

На пољу откривања веза еколошког криминалитета и других облика криминалитета, дакле у пољу практичног, методичко-тактичког и криминалистичко-техничког поступања органа гоњења, пре свега криминалистичке полиције, у нас не постоји никаква стручно-организацијска схема која би еколошки криминалитет издвојила из три основна типа криминалитета: политичког, општег (класичног) и економско-финансијског (привредног). Али, посматрајући етиологију еколошких кривичних дела, еколошки криминалитет се све више издваја као засебна област криминалитета. Ово је већ уочено у врху Министарства унутрашњих послова посебно Дирекције полиције јер су у предлогу нове организације и систематизације Управе криминалистичке полиције, систематизовани и послови сузбијања еколошких кривичних дела, (с обзиром на досадашњу инертност Министарства на плану организационо-функционалних промена, пре се може рећи да је ова новина последица притисака Организације за европску безбедност и сарадњу, да се ефикасније уреди организација и функционисање Министарства)⁶⁸. За сада, ова кривична дела се третирају као и остала

⁶⁸ Септембра 2001.године, при Министарству унутрашњих послова формирано је Саветодавно тело за реформу чији задатак је био да сагледа и оцени проблемски карактер неопходних реформи Министарства. Оно је потпомогнуто Лигом експерата и Данским центром за људска права. Резултат заједничког рада је стратешки документ "Визија, вредности, мисија, кључне области рада" донет у јануару 2002.године. У документу реформе дефинисано је 14 кључних области које испуњавају област Министарства унутрашњих послова: Кабинет министра; Оперативни центар; Контрола и надзор;

дела која се гоне *ex officio*, без обзира на етиологију. Овде пре свега мислимо на њихово криминолошко, криминалистичко-методичко и тактичко одређење јер их важећи Законик о кривичном поступку Републике Србије не издваја као засебна у погледу поступања криминалистичке полиције у преткривичном поступку. Никакве посебне оперативно-тактичке мере и радње криминалистичке полиције нису предвиђене Закоником у погледу откривања и сузбијања еколошких кривичних дела. Радње преткривичног поступка: улажење у стан и друге просторије са наредбом суда, претресање; преглед превозних средстава, путника и пртљага; одузимање ствари; позивање странака (грађанина и/или осумњиченог), њихово саслушавање; лишење слободе; задржавање; увид у пословну документацију и пословне и личне рачуне осумњиченог; надзор и снимање телефонских разговора и оптичка снимања; подношење кривичне пријаве надлежном тужилаштву, опште су без обзира да ли се ради о кривичним делима општег или економско-финансијског (привредног) криминалитета.

Што се тиче оперативног састава који је функционално задужен за спровођење оперативних активности на сузбијању еколошког криминалитета, (посматрамо сузбијање типичних еколошких кривичних дела), њега и даље чини оперативни састав криминалистичке полиције који се бави сузбијањем привредног криминалитета.

Органи унутрашњих послова, посебно криминалистичка полиција, третирају сузбијање еколошког криминалитета као сопствену превентивно-репресивну активност. Али њихово поступање може бити затражено и од стране какве друге надлежне институције која се бави праћењем стања животне средине: инспекције за заштиту животне средине, водопривредне, пољопривредне, шумарске и др. Такво поступање може у конкретним случајевима бити иницирано од поменутих подручних инспекцијског органа или каквог другог инспекцијског органа који се бави одређеним комуналним питањима. Овај редослед може бити и обрнут, рецимо, када органи унутрашњих послова затраже одређену стручну помоћ инспектора инспекције за заштиту животне средине, посебно у акцидентним ситуацијама.

Еколошки криминалитет није у правно-криминолошкој и криминалистичкој литератури засебно третиран и издвојен из осталих

Полиција (Борба против криминала, Јавни ред и мир, Безбедност саобраћаја, Обезбеђење личности и објектата под посебном заштитом, Полиција у локалној заједници); Борба против организованог криминала; Специјалне јединице; Државна граница и странци; Управни послови; Кадровска питања и образовање; Информациони системи и технологије; Финансијско-административни послови; Аналититички послови; Хеликоптерска јединица.

облика криминалитета јер то и не може бити из наведених разлога. Због тога је његов однос са другим облицима криминалитета тешко проучавати иако он, евидентно, постоји. Ми овде нисмо издвојили такозвани "организовани криминалитет" као засебан облик криминалитета јер он по својој етиологији, у крајњој инстанци, припада и може се уподобити општем или привредном криминалитету али са оним специфичностима: организованост, хијерархија у групи, подела послова, међународност, спрега са државом⁶⁹, које га одликују.

С обзиром на савременост еколошког криминалитета и његову високу софистицираност у појединим облицима, могу се пронаћи везе **организованог и еколошког криминалитета**. Њих има пре свега у међународном еколошком криминалитету у уносним пословима националних и међународних компанија које се баве прометом радиоактивних материја, тајним одлагањем радиоактивног и другог отпада. Ови послови су постали профитабилни након распада СССР-а и Варшавског војног савеза деведесетих година 20.века. Стратешке војне базе у којима су се налазила нуклеарна оружја и радиоактивни материјали за њихову производњу су нестајали али су ове материје откриване и у земљама нашег окружења⁷⁰. Њима се тајно трговало широм света у организованим криминалним групама које у Русији и данас контролишу трговину стратешких нуклеарних материја: уранијума и плутонијума, до којих се долази криминалним радњама. Ове групе организују трговину нафтом, гасом, нуклеарним материјалима, разним врстама отпадних материјала итд.

Нуклеарни материјал је предмет трговине транснационалних криминалних организација и управо због његове опасности, степена заштићености, може постати доступан само криминалним организацијама које су повезане са највишим безбедносним структурама државе из које потиче⁷¹. Због високог степена организованости, постоје велике тешкоће да се дође до квалитетних података који указују на постојање каквог кривичног дела у овој области. Сигурно да и територија Републике Србије није заобиђена путевима кријумчарења

⁶⁹ Бошковић, др Мићо: *Организовани криминалитет-реалност и визија*; Петровић, др Драган: *Организовани криминалитета-теоријске дилеме*, оба рада објављена у Зборнику Српског удружења за кривично право, Копаоник, март 1996.

⁷⁰ У Бечу је 1996. године у једном стану пронађено осам килограма плутонијума након што је Мађарска полиција такав податак проследила Аустрији. Утврђено је да је плутонијум пореклом из Украјине у којој су у време СССР-а биле смештене стратешке нуклеарне базе Совјетске војске; Лист "Борба" од 22.02.1996. године.

⁷¹ Проф.др Митар Кукољ: *Осврт на стање организованог криминалитета у неким државама света*, Зборник радова Српског удружења за кривично право, Копаоник, март 1996.

опасних радиоактивних материјала и нуклеарног отпада, с обзиром на географски транзит Западне и Средње Европе који води преко Србије ка Африци и Југоисточној Азији.

Професор Мићо Бошковић, родоначелник криминолошког и криминалистичког проучавања еколошког криминалитета, истиче неколико начина уношења у Србију радиоактивних и других опасних материја или отпадака штетних за живот и здравље људи: Кријумчарење са високим степеном организованости, нетачно пријављивање и декларисање врсте и порекла робе, и др.⁷² Да би ови нелегални послови били спроведени, он истиче да они морају бити у спрези и имати заштиту крупног капитала, да домаћи купци понекад подлежу уценама да уз тражену робу увезу и одређене количине опасних материја итд.⁷³

Покретач недозвољених активности је велики профит као извор богаћења, без обзира на последице које могу настати у животној средини и здрављу људи. Због тога је неопходна већа пажња државних контролних органа и институција према привредним субјектима који се баве пословима увоза опасних материја, посебно према онима чији робни транспорти транзитирају преко наше територије. Јер, садашњи прописи којима је регулисан транзит роба кроз Републику Србију, омогућавају да пломбирана робна пошиљка уђе и пређе преко наше територије само из царинску оверу пратеће документације о улазу и иступу робе, без ригорознијих фитопатолошких, биолошких или санитарних анализа.

Безбедносне последице које могу наступити из евентуалних злоупотреба приликом увоза, транспорта, претовара, непрописног складиштења или каквих инкриминисаних радњи, најчешће су изузетно тешке и због тога је неопходна активна превентивна и репресивна активност конвенционалних субјеката безбедности, пре свега управних инспекцијских органа.

2.3.2. ЕКОЛОШКА СУБВЕРЗИЈА КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Савремени дрштвени односи обилују бројним облицима испољавања моћи, утицаја, притисака, дискриминације и деструкције, производ су савременог света који је у бесомучној трци за освајањем

⁷² Бошковић, др Мићо: *Криминалистичка методика* II, Београд, 2000, страна 375; Детаљније, исти аутор: *Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета*, Земун, 1993.

⁷³ Исто, страна 376, 377.

територија, сировина, богатстава итд. Стара средства којима се постижу ови циљеви, рат и оружана агресија са измењеним и модификованим облицима, прилагођени су савременим условима. Измењени су и објекти према којима су ове активности уперене. Дисперзија објеката је велика али су пронађени начини и средства да се њиховим угрожавањем, посредно или непосредно, нападну и наруше шире и значајније друштвене и безбедносне вредности: суверенитет, независност, територијални интегритет, економска стабилност, морал, животна средина и здравље људи, техничко-технолошки напредак итд.

Рат и оружана агресија као отворени облици угрожавања безбедности нису изгубили на значају у међународним односима али постизање одређених циљева у садашњим условима, могуће је и спровођењем субверзивних активности и употребом метода који се одликују прилагодљивошћу, тајношћу, прикривеношћу своје агресивне суштине⁷⁴. Субверзивност по својој природи, може бити применљива у различитим привредно-економским, техничко-технолошким, културолошким, еколошким и другим областима људског делања. Апстраховањем њене суштине, увек се као резултат добија реално исказана сила у многоструким облицима испољавања.

О еколошкој субверзији као облику угрожавања еколошке безбедности у нас, с обзиром на њену особеност у испољавању, може се говорити као потенцијалном облику угрожавања али ни њена реалност није искључена с обзиром на објекте напада који су данас истакнути у стратегијама савремених светских сила и који су изложени новим облицима агресије. Ако је било тешко и замислити да ће наша земља на крају 20. века бити изложена најпре економским и политичким притисцима, и на крају нападнута војним снагама толиких потенцијала, онда се као могућност може разматрати субверзивна активност и у области животне средине.

⁷⁴ Појам субверзије (лат. *subversio*-преврат, рушење) подразумева "сложени облик институционалног насиља које карактерише индиректна или директна примена силе, односно настојање и реализација максимизираних продора таквих глобалних идеолошких, економских и културних образаца и односа по укупан профил друштва и битних друштвених и привредних усмерења, све до начина индивидуалног и колективног живљења, који омогућавају реализовање стратешког циља носилаца субверзије у одговарајуће поре друштва-објекте субверзивне пенетрације", Симеуновић, др Драган: *Политичко насиље*, Београд, 1989, страна 134.

Субверзивност као подривачка делатност⁷⁵ је сигурно присутна али је тешко препознати њене активности. Посебно је тешко разлучити њене опште и посебне циљеве као и опште и појединачне објекте напада. Најпре, субверзија представља испољавање силе путем особених, рафинираних, нијансираних и неочигледних начина⁷⁶. То је агресивност која је заоденута како би се прикрила њена стварна суштина. Заправо, ради се о одређеним прикривеним и тајним тактичко-техничким активностима упереним против безбедности привредно-економских и техничко-технолошких система чијим се угрожавањем могу изазвати последице у животној средини што у ширем смислу, може угрозити безбедност државе и друштва.

Због богатства начина прикривања субверзивних радњи, економска, привредна и техничко-технолошка сфера људске делатности, најпогодније су тле за испољавање субверзивних активности уперених против вредности животне средине. Осим тога, субверзивне активности којима се угрожавају еколошке вредности, подесан су облик испољавања силе у међународним односима с обзиром на различите ограничавајуће и забрањујуће факторе у еколошкој области које намећу међународно законодавство, покрети, јавно мњење и други. Због тога, стране које прибегавају примени силе на овај начин, најчешће користе постојећу ситуацију која погодује примени субверзивних активности. Реч је коришћењу одређених кризних ситуација у којима се облици субверзивности прикривају јер су њихов узрок или последица. У њима долази до изражаја "камелеонство" субверзивних метода јер се тада њихови облици и средства прилагођавају особеностима кризе. Најчешће се истиче да кризне ситуације имају неколико карактеристика које ове облике чине прилагодљивим елементима кризе. Према професору Зорану Кековићу, "прва произилази из природе и дијалектике међународних односа и природе посебних облика примене силе. Таква политика тражи свој легитимитет у двојном лику међународних политичких и економских процеса, које, поред односа сарадње,

⁷⁵ У домаћој литератури у употреби су различити термини за субверзивне садржаје. Најчешће се употребљавају термини "субверзивна дејства", "прикривене акције" како би се правила разлика између термина "специјалне акције", "необавештајна дејства" итд, који се користе у литератури и пракси западноевропских држава и САД. Детаљније видети: Савић, др Андреја, *Увод у државну безбедност*, 2000, стр. 140; Аврамов, Смиља: *Прикривене акције у стратегији САД*, Војно дело, број I/1999, стр. 21-23.

⁷⁶ У *Лексикону безбедност*, под субверзивним дејствима подразумева се смишљена, планска и организована активност државе, покрета или групе-организације, у миру и у рату, која се спроводи тајно или прикривено, директно или индиректно, ради угрожавања државе, покрета и њиховог рушења или уништења.

карактеришу и односи конфронтације легалним методама и средствима политичке борбе. Иако себи настоје прибавити легитимну форму, све те преображене, у својој основи деструктивне и субверзивне активности, имају јасно изражену тежњу и латентни циљ. С друге стране, детерминистичка структура политичке и економске кризе је веома сложен сплет објективних тешкоћа и субјективних слабости, чије је граничне утицаје веома тешко разлучити"⁷⁷.

Садржину субверзивних активности као сегмента специјалног рата, чини велики број посредних, помажућих активности које имају различиту улогу у појединим фазама субверзије али чији појединачни и посебни циљеви, воде испуњењу ширег и општијег циља: дестабилизацији и угрожавању ужих или ширих безбедносних вредности одређене земље. Еколошка субверзија је испланирана активност коју чине различити облици принуде обликованих кроз обавештајни рад, психолошко-пропагандну активност и привредно-економске притиске и коришћење криза, саботаже, диверзије, био-тероризам, употребу специјалних снага итд. С обзиром на овако конципирану садржину субверзије, можемо говорити о неколико "садржинских елемената" еколошке субверзивне делатности као облика угрожавања еколошке сигурности.

Побројани облици субверзивних активности, стварани су током вековних односа сукобљавања. Временом су изграђивани и усавршавани, прилагођавани новим условима и изазовима и постали незаменљив садржај међународне политике моћних држава⁷⁸. Израстање значаја животне средине, појава тзв."сировинских криза", борба за изворишта питке воде итд, области су у којима се циљеви могу постићи и овим методама.

Природа овога рада упућује нас да су неки од наведених облика субверзивних активности од посебног значаја за стање еколошке безбедности у нас. Издвојићемо и анализирати њихове најспецифичније облике и потенцијале остајући на становишту да се њихова укупна ефективност исказује кроз свеукупност субверзивних садржаја: обавештајно-субверзивне активности, психолошко-пропагандна дејстава, изазивање и управљање привредно-економским кризама као сегментом привредно-економских притисака итд. Више пажње посветићемо појединачним актима насиља као потенцијалним облицима

⁷⁷ Кековић, др Зоран: *Држава, безбедност и животна средина*, Београд, 1999, страна 21.

⁷⁸ О значају тајних, "прикривених акција" (*covert actions*) и обавештајних активности (*intelligence*) за спољну политику Сједињених Америчких Држава, видети: Бајагић, Младен, *Обавештајна активност и спољна политика-студија случаја: САД*, Београд, 2004.

угрожавања еколошке безбедности: саботажи, диверзији и тероризму. Актуелност коју они имају у савременим условима борбе за политичку, економску, технолошку и безбедносну превласт, аргумент је да их појединачно представимо.

2.3.2.1. Појединачни акти насиља као садржај еколошке субверзије

Значај употребе појединачних аката насиља као облика угрожавања еколошке сигурности, у савременој стратегији "посредног наступања" и улози облика тајне агресивности према вредностима животне средине је несумњив. Фактор који додатно оптерећује овај проблем и истиче његов значај у нашим условима је садашњи ниво техничко-технолошких услова који погодују примени одређених облика којим се може нарушити безбедност индустријских, производно-хемијских и других постројења наше земље. Овиме се истиче могућност примене појединачних аката насиља и према вредностима животне средине.

Потенцијална резултанта примене ових метода била би велика с обзиром на психолошки ефекат субверзивних дејстава који је пратећи и високопродуктиван. Применом ових облика, управо се и очекују вишеструки ефекти чије би последице биле веће од последица директних удара на ове објекте хемијским или биолошким агенсима. Осим тога, тајност и прикривеност инспиратора, организатора и извршилаца учини да они остану изван званичне конфронтације, не трпећи никакву санкцију или јавну осуду. Због ових особености, а у савременим условима прекомпонованих ставова о изворима и облицима угрожавања безбедности, акцијама тајног и прикривеног карактера, дат је посебан значај.

Појединачни акти насиља, у домаћој и иностраној литератури, представљени су као насилне и по последицама које изазивају, тешке облике примене силе против других земаља као специфичност деловања обавештајних служби. У нашим условима, може се говорити о потенцијалним актима насиља израженим кроз саботаже, диверзије и теротистичке акте којима се могу угрозити вредности животне средине. Посебно наглашавање безбедносног значаја угрожавања животне средине овим облицима није потребно јер потенцијални напад овим методама, оправдава значај ових појмова. Још треба нагласити да побројани појединачни облици насиља, хронолошки, долазе након извршених припрема путем обавештајно-субверзивних активности,

систематског планирања и спроведених анализа ефеката и последица ових удара.

Саботажа⁷⁹ као субверзивни садржај се састоји у уништавању материјалних добара или ометању производно-техничких процеса са циљем да се ослаби производни, економски, техничко-технолошки потенцијал и да се на тај начин доведе до ширих поремећаја у привреди. Представља намерно уништавање војних постројења, специфичних комуникација, превозних средстава, индустријских комплекса итд. То је прикривени, систематски облик субверзивне активности и изводи се на стручан начин, најчешће од лица која иначе, кроз радну обавезу, имају директан или индиректан приступ објекту напада. Непосредни ефекат саботаже је материјална штета на објекту. Међутим, њен ефекат на хемијским, технолошким и другим индустријским постројењима може бити опаснији уколико дође до емисије, отицања, изливања радиолошких, хемијских и биолошких агенаса у животну средину. Ове "узгредне" последице у животној средини, најчешће су неотклоњиве.

Акти саботаже, у психолошком смислу, немају за циљ изазивање последица какве настају диверзантским и терористичким дејствима где је примарни циљ изазивање страха. Саботажом се пре свега постиже ефекат у цивилним привредним и индустријским делатностима, војној индустрији, наменској производњи итд, а циљ је успоравање, опструкција производње, производња шкарта, дестабилизација производних процеса и на крају, нарушавање укупности привредне способности земље. Најчешће остаје неоткривена јер је заоденута и прикривена факторима хаварисаности, дотрајалости техничко-технолошких процеса, непажњом човека итд.

Раскорак између развијених и неразвијених земаља, присиљава неразвијене да прихвате половне и дотрајале технологије, што посебно погодује планском и дугорочном планирању саботажних активности код нових власника. У тренутку настанка хаваријских ситуација, њихови узроци се приписују дотрајалости, неприлагођености процеса производње, необучености техничког особља и непридржавању процесних стандарда итд. Шири циљ извозника технологије је најчешће остаје не примећен, нити се елаборира шира последица увоза оваквих

⁷⁹ Реч саботажа, потиче од Француске речи *sabotage* и означава прављење дрвених ципела. У време индустријске револуције, француски радници су из освете према новим машинама због којих су остајали без посла, у њих убацивали дрвене ципеле како би изазвали њихово кварење. Због тога се овим термином означава врста штрајка, ометање рада кварењем делова а савремено значење се односи на потајне и прикривене активности.

технологија. Према Зорану Кековићу, постоји неколико фаза убацивања прљавих технологија⁸⁰:

1). Најпре, путем обавештајно субверзивних активности се обезбеђују позиције и упоришта у политичко-економским структурама, управљачким и оперативним позицијама предузећа увозника;

2). Спроводе се активности којима се операционализују потребе за одређеним техничко-технолошким компонентама, врше се консултације са ино-партнерима итд;

3). Врши се испорука и увоз ино-технологије где се увозник третира као равноправни партнер;

4). У завршној фази, долази до повезивања свих субверзивних активности са крајњим циљем да се изазову индустријске хаварије чије последице се могу исказати и у функционисању животне средине.

Инкриминација саботаже, учињена је чланом 314. Кривичног законика Републике Србије⁸¹ и односи се на угрожавање уставног уређења или безбедности Републике Србије кроз вршење радне обавезе или вршење службене дужности, а на прикривен, подмукао или други начин проузрокује штету за државни орган или организацију. Кривичноправно одређење радње извршења саботаже је у предузимању радње којом се проузрокује материјална штета (милион и по динара) са запређеном санкцијом од три до петнаест година затвора⁸². Можемо закључити да је циљ саботаже као облика еколошке субверзије, произвођење штетних последица у животној средини и да је он део посредног наступања ка општим и ширим вредностима друштвене заједнице.

Диверзија је чест облик насиља које примењују обавештајне службе. Значење овог појма (*lat.diversio*), указује на одвраћање, скретање, промену правца итд. а у безбедносној литератури, под овим појмом се подразумева изненадан напад, напад у непријатељској позадини, уништење непријатељских објеката у позадини како би његове снаге биле одвучене са главног правца итд.

⁸⁰ Кековић, др Зоран: *Држава, безбедност и животна средина*, Београд, 1999, страна 30.

⁸¹ Ступио је на снагу 01.01.2006. године. До тада су ова кривична дела била предвиђена члановима 125, 126 и 127. Основног кривичног закона СРЈ.

⁸² За квалификоване, теже облике кривичних дела саботаже, диверзије и тероризма, запређене су казне затвора не мање од десет година уколико су за последицу имале смрт једног или више лица, или су изазвале опасност за живот људи, или је пређено тешким насиљима, великим разарањима, или је довело до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље. Код ових кривичних дела, кажњиве су и припремне радње.

Диверзија као саставни део посебних-појединачних облика примене силе, представља организоване, испланиране, тајне и изненадне акције против људи, материјалних средстава а у савременим условима преобликоване структуре безбедносних објеката, напад и на елементе животне средине. Њихов циљ је да се у условима кризних ситуација али и у миру, изазову пре свега психолошке последице као део општег агресивног циља. Ову субверзивну активност обављају обавештајни органи стране државе или појединаца и институција који су са њима у вези, чији је шири смисао, нарушавање политичких, економских или неких других значајних институционалних или административних вредности.

Диверзија као појединачни акт насиља и субверзивна активност, у нашем кривичном законодавству, означена је као криминална активност чији је објекат напада привредни, индустријски или какав други објекат чији је циљ изазивање људских губитака и произвођење материјалне штете. Последице напада могу се испољити и у животној средини ако би објекти напада била индустријска постројења у којима се производе, складиште и транспортују опасне материје.

Инкриминација диверзије као кривичног дела, подразумева намеру угрожавања уставног уређења или безбедности Србије рушењем, паљењем или на други начин уништавањем или оштећењем индустријских, пољопривредних или других привредних објеката, саобраћајних средстава, уређаја или постројења, уређаја система везе, уређаја јавне употребе за воду, топлоту, гас или енергију, брану, склониште, зграду или какав други објекат који има већи значај за безбедност или снабдевање грађана или за привреду или за функционисање јавних служби⁸³. Дакле, радња извршења се састоји у уништењу или оштећењу наведених објеката. Диспозитивом је немогуће обухватити све објекте који могу бити угрожени овим кривичним делом па су остали обухваћени генералном клаузулом "или какав други објекта који има већи значај за безбедност или снабдевање грађана или за привреду или за функционисање јавних служби".

С обзиром на циљеве који се желе постићи диверзијом, објекте напада можемо поделити на економске, војне, политичке⁸⁴. Овакву

⁸³ Члан 313. Кривичног законика Републике Србије.

⁸⁴ У савременој литератури, као посебна врста политичке диверзије, помиње се тзв. "идеолошка диверзија". Под њом се подразумева скуп одређених испланираних метода у сфери идеолошког, културног деловања, како би се изменили одређени обрасци понашања, пре свега утицајем на свест пропагандом, модом као схватањем начина живота итд. Циљ је да се код појединаца, група, становништва изазове неповерење

поделу, теоријски је могуће сагледати, али ефекте који се производе овим нападима, тешко је разлучити јер је у њима једновремено садржана политичка, економска и војна димензија. Носиоци ових активности су различите структуре регуларних и нерегуларних војних и полицијских снага. Новија историја ових облика примене насиља, везана је пре свега за Сједињене Америчке Државе које су створиле и званичну стратегију примене тајних акција као легитиман начин за остваривање и спровођење спољне политике. Диверзантско-терористички напади на хемијска постројења, објекте војне индустрије и наменске производње, били су значајан садржај укупне агресивности америчких снага у Вијетнаму, Ираку итд.

Тероризам (лат. *terror*, *terroris*-јак страх), представља најгрубљу врсту политичког насиља са елементима организованог криминала. Као облик појединачних субверзивних активности у сфери еколошке безбедности, данас представља посебно актуелно средство. Разлог је у разумевању области потенцијалних објеката терористичких дејстава: хемијској, нуклеарној индустрији, постојању објеката ове врсте у земљама неразвијене политичко-економске и корпоративне одговорности где је систем обезбеђења и заштите на ниском нивоу. Разлог актуелности еколошке терористичке субверзивности је и у чињеници да светска кризна подручја обилују политичким, војним, верским и другим групама чији се постављани циљеви не мере бројем и врстом жртава. Реалност примене овог облика субверзије у нашим условима, није само хипотетичка због опште безбедносне ситуације која је оптерећена бројним ризицима и сталним претњама безбедности у локалним и регионалним оквирима.

Хипотетички оквир терористичке субверзије сагледавамо као могућност директне и индиректне агресивности према вредностима животне средине. У првом случају, реч је о нападима чији би се ефекат најнепосредније испољавао у животној средини. Овакви напади су смишљени, испланирани, њихови објекти су селективни: хемијска постројења за производњу, складиштење, транспорт, индустријски центри и зоне итд. Код индиректних дејстава, реч је о "успутним", "узгредним" последицама терористичких напада који су усмерени на неке друге објекте али чије последице се могу "непланирано" испољити и у животној средини.

Кривично-правно одређење тероризма у новом Кривичном Законику Републике Србије, значајно се разликује од ранијег.

према вредностима које чине духовну, етичку, традиционалну окосницу друштвене заједнице, Бајагић, Младен, *наведено дело*, страна 102.

Законодавац је ишао у сусрет новим појавним облицима угрожавања безбедности у савременим условима⁸⁵. Нова квалификација, као средства извршења обухвата радиолошка, хемијска и биолошка средства јер "ко у намери угрожавања уставног уређења или безбедности Србије, изазове експлозију или пожар или предузме неку другу општеопасну радњу или изврши отмицу неког лица или други акт насиља или прети предузимањем какве општеопасне радње или употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог општеопасног средства и тиме изазове осећање страха или несигурности код грађана, казниће се ..." ⁸⁶

Радња извршења има неколико облика: предузимање опасне радње, предузимање неког акта насиља, претња да ће се предузети каква опасна радња, употреба РХБ и других средстава итд. Ове радње морају бити предузете у намери да се угрози уставно уређење или безбедност земље, што овом кривичном делу даје политичке предзнаке.

У данашњим условима, могуће је терористичке акте у индустријским постројењима прикрити неким другим субверзивним средствима, саботажом на пример, чије испољавање најчешће остане заоденуто акцидентним ситуацијама са неразјашњеним околностима и узроцима итд.

⁸⁵ Ранија квалификација је гласила: "Ко у намери угрожавања уставног уређења или безбедности СРЈ изазове експлозију или пожар или предузме другу општеопасну радњу или акт насиља којим је створено осећање несигурности код грађана, казниће се затвором најмање три године", члан 125. ОКЗ.

⁸⁶ Члан 312. КЗРС.

3. Правни аспект еколошке сигурности

3.1. УСТАВНО-ПРАВНЕ ОСНОВЕ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Покушај да се анализира правни аспект еколошке сигурности у нас, показао би сву комплексност теме еколошке сигурности простора који није правно ни територијално дефинисан, што додатно оптерећују ову тему, а посебно њену практичну страну. Ипак, у овом настојању се може делимично успети уколико се разматрању области безбедности и области екологије приступи са позиција реалног правног позитивизма.

Ни теоријски ни практично, не постоји нормативна уређеност области еколошке сигурности/безбедности али, постоје сегменти уставно-правних норми којима је посредно или непосредно уређена област безбедности и област заштите животне средине. Они се прожимају и у међусобној су интеракцији што прозводи одређени нови "еколошко-безбедносни супстрат" који утиче на стање еколошке сигурности у Републици Србији. Због тога ће у овом делу бити анализирани сегменти уставно-правних норми којима су уређене области безбедности и екологије (заштите животне средине).

У савременим државама, правно су уређене све друштвене области па тако и **безбедност**, као област од посебног друштвеног значаја. Уређеност послова безбедности правним нормама претпоставка је успешног и ефикасног функционисања система безбедности али и гаранција за границе његовог деловања (постојање уставно-правне регулативе у области система безбедности није увек и гаранција заштите од његове злоупотребе). Правна уређеност система безбедности је предуслов и за носиоце послова безбедности како би ефикасно остварили своју улогу у систему безбедности.

Анализом уставно-правног основа еколошке сигурности у Републици Србији, биће захваћен нешто шири временски оквир како би се створила јаснија нормативна слика о уређености ове друштвене области.

До стварања Државне заједнице Србија и Црна Гора и доношења Повеље Државне заједнице, најшири правни основ за уређење послова безбедности **савезне државе** представљао је Устав Савезне Републике Југославије и Устав Републике Србије. Њима су правно регулисани делокруг, надлежност и одговорност органа који остварују функцију

безбедности⁸⁷. По Уставу СРЈ, у надлежности Републике Југославије је одбрана и безбедност СРЈ, заштита живота и здравља људи, међународних односа, преласка државне границе и контрола промета роба.⁸⁸

Што се тиче еколошких одредаба, Устав СРЈ уважавао је "право човека на здраву животну средину" и прописивао дужност сваког и државе "да се стара о здравој животној средини"⁸⁹, као и да СРЈ "у доброј мери испуњава обавезе које произилазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница", као и да су "међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни део унутрашњег правног поретка"⁹⁰. То значи да СРЈ, уважавајући уставне принципе мора поштовати обавезе преузете из већег броја међународних докумената који се односе и на материју заштите животне средине. Ова норма сагласна је са нормама Повеље којима су се чланице Заједнице обавезивале да преузму међународне обавезе које је СРЈ преузела путем међународних уговора⁹¹.

Гарантујући сваком грађанину право на здраву животну средину, Устав СРЈ дефинисао је и одредбе о "заштити живота и здравља људи од заразних болести које угрожавају целу земљу, заштити животиња од заразних болести, заштити биља од болести и штеточина, заштити од јонизујућих зрачења, отровних, запаљивих, експлозивних, радиоактивних и других опасних материјала"⁹². Чланом 77. Устава, били су дефинисани права и обавезе СРЈ у области заштите животне средине а односила су се на следећа питања:

-Режим атмосфере и вода од интереса за целу земљу и међународних вода; режим обалног мора који је од интереса за међународне односе;

-Заштиту живота и здравља људи од заразних болести које угрожавају целу земљу; производњу и промет лекова; заштиту животиња од заразних болести; заштиту биља од болести и штеточина које

⁸⁷ Правни прописи из области безбедности су законског и подзаконског карактера и према природи материје коју уређују, сврстани су у организационе, материјалне и мешовите.

⁸⁸ Члан 77. Устава СРЈ.

⁸⁹ Члан 52. Устава СРЈ.

⁹⁰ Члан 16. Устава СРЈ.

⁹¹ Члан 63. Уставне повеље, "Службени лист Србије и Црне горе" број 1/03 и 26/05. Повеља је више политички него правни акт и она нема никаквих одредаба које дотичу еколошку сферу на начин како је то садржано у Уставу СРЈ.

⁹² Члан 77. тачка 8. Устава СРЈ.

угрожавају целу земљу; стављање у промет средстава за заштиту животиња и биља и контролу преношења животиња и биља преко државне границе; генетског материјала из области пољопривреде и шумарства;

Као што се види, Устав Савезне Републике Југославије је са неколико одредаба уређивао област заштите и унапређења животне средине посебно истичући државу као основни субјекат и њене обавезе у овој области. Одредбама члана 52. Устава, апстраховани су остали субјекти који су дужни да се брину о животној средини, што је ову одредбу чинило непрецизном.

Уставно уређење области **безбедности и заштите животне средине у Републици Србији** изгледа овако.

Република Србија је "држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима"⁹³, у којој "сувереност потиче од грађана..."⁹⁴ и "Владавина права је основна претпоставка Устава и почива на неотуђивим људским правима...уставним јемствима људских и мањинских права..."⁹⁵. Такође, Устав прописује "да је људско достојанство неприкосновено и да су сви дужни да га поштују и штите"⁹⁶, да је "људски живот неприкосновен"⁹⁷. Уставом је уређена надлежност Републике Србије која обезбеђује "сувереност, независност, територијалну целовитост и безбедност Републике, њен међународни положај и односе са другим државама и међународним организацијама"⁹⁸, као и "одбрану и безбедност Републике Србије и њених грађана, мере за случај ванредног стања"⁹⁹. На овај начин уређено је и обављање послова државне управе додељених министарствима која примењују законе и друге прописе и опште акте у области безбедности. Уставом у материјалном смислу, одређени су послови министарстава а начин њиховог оснивања, делокруг и надлежност, уређени су Законом о министарствима.

Еколошки уставно-правни оквир у Републици Србији постоји. Он је истакнут у поглављу о слободама, правима и дужностима човека и

⁹³ Члан 1. Устава Републике Србије.

⁹⁴ Члан 2. Устава Републике Србије.

⁹⁵ Члан 3. Устава Републике Србије.

⁹⁶ Члан 23. Устава Републике Србије.

⁹⁷ Члан 24. Устава Републике Србије.

⁹⁸ Члан 97. став 1. тачка 1. Устава Републике Србије.

⁹⁹ Члан 97. став 1. тачка 4. Устава Републике Србије.

грађанина где: "Свако има право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању; Свако, а посебно Република Србија и аутономна покрајина, одговоран је за заштиту животне средине; Свако је дужан да чува и побољшава животну средину".¹⁰⁰ Осим тога, Република Србија обезбеђује "одрживи развој; систем заштите и унапређења животне средине; заштиту и унапређење биљног и и животињског света; производњу, промет и превоз оружја, отровних, запаљивих, експлозивних, радиоактивних и других опасних материја"¹⁰¹.

Дакле, постоје уставно-правне норме којима се штити и унапређује животна средина и преузимају обавезе по основу потписаних и ратификованих међународних уговора. Оба Устава, некадашњи Устав СРЈ и нови Устав Републике Србије, заштиту и унапређење животне средине, стављају у обавезу пре свега држави али и свим грађанима који у њима живе. Примећујемо да је на нивоу раније савезне државе, уређивана политика заштите животне средине у делу који се односи на сегменте друштвених активности и заштиту природних вредности животне средине као и оних које су радом створене на **принципима одрживог развоја** и у складу са преузетим међународним обавезама. Даље, да Република Србија спроводи политику заштите и унапређења животне средине разрађујући и конкретизујући мере у овој области на својој територији. Данас Србија као независна држава, политику развоја и унапређења животне средине, уређује у складу са принципима одрживог развоја као владајућег и глобалног концепта.

Директне уставне еколошко-безбедносне одредбе не постоје ни у једном од Устава али су оне присутне у овој области кроз сагледавање логички-функционалних веза у овим областима и њиховог ширег значаја за друштвену заједницу. Јер, неоспорно је у интересу безбедности друштвене заједнице да уреди заштиту и унапређење еколошког система у свим његовим сегментима:

- Природним ресурсима (вода, ваздух, земљиште, тло, шуме, море);
- Променама животне средине, глобалним и локалним (климатске промене, прекогранично загађивање ваздуха, мора, вода, шума, озонског омотача, биолошког диверзитета итд.);
- Посебним питањима (природне катастрофе, индустријски акциденти, отпадни материјали, уношење у земљу страних половних технологија и опреме итд.).

¹⁰⁰ Члан 74. *Устава Републике Србије*.

¹⁰¹ Члан 97. став 1. тачка 9. *Устава Републике Србије*.

Овај, безбедносни сегмент у области животне средине, неопходно је уредити кроз доношење основних безбедносних концепцијско-доктринарних аката (стратегију националне безбедности, стратегију одбране и сличне), како су то учиниле неке суседне државе, рецимо Република Хрватска, Република Македонија и друге.

3.2. ЗАКОНСКЕ И ПОДЗАКОНСКЕ ОСНОВЕ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Из ранијег уставно-правног темеља, створен је систем правних норми у области заштите и унапређења животне средине сврстаних у већи број закона и општих аката. Претходно, на нивоу СРЈ њима су биле уређене области режима вода од интереса за целу земљу као и међудржавних вода, хидрометеоролошки послови од интереса за целу земљу, превоз опасних материја, промет експлозивних материја и отрова, средстава за заштиту биља, заштита од јонизујућег зрачења, производња опојних дрога, заштита становништва од заразних болести које могу угрозити целу земљу, заштита животиња итд.

Тежећи приближавању европском управном простору и хармонизацији домаћег законодавства са европским, Република Србија је у новије време донела неколико нових закона у области заштите и очувања животне средине чијом применом ће бити значајно измењени односи државних органа, привредних субјеката и јавности према сектору унапређења и заштите животне средине¹⁰².

¹⁰². Као израз воље и решености да приступе Европској Унији, земље кандидати најпре потписују Уговор о стабилизацији и асоцијацији (Stabilization Association Agreement) који подразумева политичку, привредну и културну сарадњу и посебно, хармонизацију-усклађивање домаћег права са правом Европске уније (комунитарним правом). Овај припремни процес ЕУ прати путем различитих механизма а посебан значај има израда и прихватање Студије изводљивости. Норме унутрашњег права које морају бити хармонизоване са комунитарним правом су и норме којима је регулисана заштита и унапређење животне средине. Више, Драгољуб Кавран: *Европски управни простор, реформа и образовање државне управе*, Правни живот, број 9/2004; Зоран Томић: *Управно право-систем*, Београд, 2002, страна 21; Драгољуб Кавран и Зорица Вукашиновић: *Европски управни простор и реформа јавне управе*, БНП-часопис Полицијске академије, Београд, број 2-3/2004.

О нормативној консолидацији законодавства Републике Србије и комунитарног права Европске уније у области заштите и унапређења животне средине, видети: Тодоровић, мр Зоран, *Концепт одрживог развоја у редефинисаном "зеленом" законодавству Републике Србије*, Безбедност, број 1/07.

Законом о стратешкој процени утицаја на животну средину¹⁰³ уређују се услови, начин и поступак вршења процене утицаја одређених планова и програма на животну средину ради заштите животне средине. Спровођењем овог закона, врши се и унапређење одрживог развоја интегрисањем начела заштите животне средине у поступак припреме и усвајања развојних планова и програма које припремају органи на републичком, покрајинском или локалном нивоу. Стратешка процена утицаја планова и програма на животну средину подразумева процену извештаја о стању животне средине, процену планова и програма, идентификацију и процену потенцијалних утицаја на животну средину као и активно учешће јавности приликом израде и имплементације развојних планова. Закон подразумева интегралност политике заштите животне средине кроз доношење планова и програма и укључивање услова заштите односно, одрживог коришћења биолошке разноврсности у шире и уже програме развоја у Републици Србији. Начело одрживог развоја схвата се као усклађен систем техничко-технолошких, економских и друштвених активности у укупном развоју у којем се на принципима економичности и разумности користе природне и створене вредности са циљем да се сачува и унапреди квалитет животне средине за садашње и будуће генерације. То подразумева укључење еколошког аспекта у програмирање друштвено-економског развоја и утврђивање услова за очување вредности природних ресурса и добара, предела, биолошке разноврсности, биљних и животињских врста односно, њихово коришћење у складу са одрживим развојем. Укључење еколошког аспекта у планове, програме и основе друштвено-економског развоја обавезно је у области просторног и урбанистичког планирања и коришћења земљишта, пољопривреде, шумарства, рибарства, ловства, енергетике, индустрије, саобраћаја, управљања отпадом, управљања водама, телекомуникацијама, туризма, очувања природних станишта и дивље флоре и фауне. Према Закону, процена могућих утицаја на животну средину односи се на ваздух, воду, земљиште, климу, јонизујуће и нејонизујуће зрачење, буку и вибрације, биљни и животињски свет, станишта и биодиверзитет, здравље људи, градове и друга насеља, културно-историјску баштину, инфраструктуру, индустријске и друге објекте.

¹⁰³ Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину, "Службени гласник Републике Србије", број 135/04.

И Закон о процени утицаја на животну средину¹⁰⁴ део је сета нових закона који су уподобљени концепту одрживог развоја и представљају део хармонизованог законодавства са законодавством Европске уније. Њиме је уређен поступак процене за пројекте који могу имати значајног утицаја на животну средину, учешће заинтересованих органа и организација и јавности, прекогранично обавештавање за пројекте који могу имати значајан утицај на животну средину друге државе, надзор и друга питања од значаја за процену утицаја на животну средину.

Пројекти који могу имати значајан утицај на животну средину, у смислу овог закона су: пројекти извођења грађевинских радова, уградње инсталација, постројења и опреме и њихова реконструкција, пројекти промене и уклањања технологије, пројекти технолошких процеса са сировинама, репроматеријалима, енергентима и отпадом, пројекти експлоатације минералних сировина као и друге интервенције у природи и природном окружењу. Дакле, процена утицаја на животну средину је превентивна мера заштите животне средине заснована на изради студија, пројеката, консултација и учешће јавности, затим анализи алтернативних мера са циљем да се "прикупе подаци и предвиде штетни утицаји одређених пројеката на живот и здравље људи, флору и фауну, земљиште, воду, ваздух, климу и пејзаж, материјална и културна добра и узајамно деловање ових чинилаца, као и утврде и предложе мере којима се штетни утицаји могу спречити или отклонити имајући у виду изводљивост тих пројеката"¹⁰⁵. Предмет процене утицаја на животну средину су пројекти у области планирања, израде и промене технологије, реконструкције, проширења капацитета, престанка рада и уклањања пројекта. Закон предвиђа да ако пројекат може имати значајан утицај на животну средину друге државе, Република Србија, преко надлежног министарства, је дужна да другој држави омогући учествовање у процени утицаја на животну средину.

Од посебног значаја за правно уређење еколошке сигурности и подизање његовог нивоа у данашњим условима, представља Закон о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине¹⁰⁶ којим су уређени услови и поступак издавања тзв. "интегрисане дозволе", за постројења и активности која могу имати негативне утицаје на здравље људи, животну средину или материјална добра, врсте активности и

¹⁰⁴ Закон о процени утицаја на животну средину, "Службени гласник Републике Србије", број 135/04.

¹⁰⁵ Исто, члан 2.

¹⁰⁶ Закон о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/04.

постројења, надзор и друга питања од значаја за спречавање и контролу загађивања животне средине. Закон дефинише појам "интегрисане дозволе" као одлуку надлежног органа којом се након процеса преиспитивања утицаја на животну средину, одобрава пуштање у рад постројења или његовог дела, односно одобрава се спровођење одређене активности, што је гаранција да такво постројење или активност, задовољавају захтеве прописане законом у погледу заштите вредности животне средине. Њиме је дефинисан и појам "најбоље доступне технике" (БАТ-технике, *Best Available Techniques*), као "најделотворније и најмодерније фазе у развоју активности и начину њиховог обављања које омогућавају погодну примену одређених техника за задовољење граничних вредности емисија, прописаних у циљу спречавања или ако то није изводљиво, у циљу смањења емисија и утицаја на животну средину као целину"¹⁰⁷. Основна начела закона су:

Начело предострожности које подразумева да свака активност мора бити спроведена на начин којим неће бити проузроковано знатније загађење, којим ће се спречити или смањити емисија на самом извору загађења која доводе до загађања ваздуха, воде и земљишта, којима се спречава или смањује коришћење необновљивих природних ресурса и енергије, спречава или смањује стварање отпада и на минимум своди ризик по здравље људи, животну средину и материјална добра;

Начело одрживог развоја у циљу остваривања веће одрживе равнотеже између људских активности и друштвено-економског развоја с једне стране и ресурса и способности обнављања природе с друге стране, као и режим интегрисаног спречавања и контроле загађивања којим се обезбеђује издавањем дозвола кроз утврђивање услова за одрживо коришћење природних ресурса, сировина и енергије;

Начело хијерархије управљања отпадом што значи да у пракси треба да постоји редослед приоритета у управљању отпадом најпре кроз спречавање стварања отпада, затим кроз редукацију, односно смањење коришћења ресурса и смањење количина и опасних карактеристика произведеног отпада, затим кроз поновну употребу, односно коришћење производа за исту или другу намену или добијање сировина за други производ итд;

Начело "загађивач плаћа" којим се загађивач обавезује на сношење свих трошкова насталих угрожавањем животне средине у које су укључени и трошкови за угрожавање и ризик по животну средину и трошкови уклањања штете настале у животној средини.

¹⁰⁷ Исто, члан 2.

Као и осталим законима овога сета, пажња је поклоњена увођењу јавности у процену утицаја на животну средину кроз **начело јавности**, као значајан баланс техничко-технолошком напретку по сваку цену. У циљу информисања јавности о раду одређених постројења и њиховом потенцијалном утицају на животну средину и у циљу обезбеђења потпуне отворености поступка издавања одређених дозвола за рад постројења, спровођење технолошких и других поступака, јавности се морају ставити на увид релевантне чињенице у том погледу.

Сви поменути закони, у основи су сагласни са *Законом о заштити животне средине*¹⁰⁸ и представљају његову ширу операционализацију. Њиме је уређен интегрални систем заштите животне средине како би се обезбедило остваривање права човека на живот и развој у здравој животној средини и уравнотежен однос привредног развоја и животне средине у Србији. Елементи система заштите животне средине успостављени су кроз мере, услове и инструменте заштите како би се остварило одрживо управљање, очување природне равнотеже, целовитости, разноврсности и квалитета природних вредности и услова за опстанак живих бића, спречавање, контролу, смањивање и санацију загађивања животне средине у Републици Србији.

Са становишта улоге конвенционалних субјеката у остваривању еколошке сигурности, значајно је законско одређење "субјеката система заштите животне средине" који остварују заштиту животне средине и то: Република, аутономна покрајина, јединице локалне самоуправе-

¹⁰⁸ *Закон о заштити животне средине*, "Службени гласник Републике Србије", број 135/04. Треба напоменути да су у нове законе Републике Србије из области заштите животне средине, унети елементи неколико докумената Европске економске заједнице и Европске Уније: Директиве 85/337/Европске економске заједнице (Directive 85/337/EEC on the Assessment of the Effects of Certain Public and Private Projects on the Environment-Директива 85/337/ЕЕЗ о процени утицаја одређених јавних и приватних пројеката на животну средину), допуњене у мају 1997. године Директивом Савета Европе 97/11/ЕЦ (Council Directive 97/11/EC of 3 March 1997 amending Directive 85/337/EEC on the assessment of effects of certain public and private projects the environment) и Директивом Европског парламента и Савета 2003/35/ЕЦ из маја 2003. године (Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up certain plans and programs relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337 EEC and 96/61 EC), којом се омогућује учешће јавности у изради планова и програма који се односе на животну средину и којом се поменуте Директиве 85/337 и 96/61 мењају и допуњују у погледу учешћа јавности и правне заштите. Детаљније, Проф.др Славко Богдановић, Светлана Нојковић, Александар Весић: *Водич кроз поступак процене утицаја на животну средину*, ЈУГОЛЕХ, Нови Сад, 2005.

општине и градови, предузећа, домаћа и страна правна лица која обављају привредну делатност користећи природне вредности, угрожавају или загађују животну средину, научне и стручне организације, грађани, групе грађана, њихова удружења.

Закон је заснован на савременим начелима која важе у области заштите животне средине: начелу интегралности, начелу превенције и предострожности, начелу очувања природних вредности, начелу одрживог развоја, начелу одговорности загађивача, начелу "загађивач плаћа", начелу "корисник плаћа", начелу супсидијарне одговорности (отклањање последица насталих од непознатог загађивача, пада на терет државе), начелу примене подстицајних мера, начелу информисања и учешћа јавности у остваривању права на здраву животну средину и начелу заштите права на здраву животну средину путем суда у складу са законом.

Управљање природним вредностима предвиђено је кроз планирање и коришћење природних вредности (израде стратешких докумената, планова и програма, сагласности за коришћење, заштиту природних добара и јавних природних добара), заштиту природних вредности путем интегрисане заштите-заштите тла и земљишта, заштите вода, ваздуха, заштите и очувања шума, очување биосфере и заштите биодиверзитета, заштите и коришћења флоре и фауне, законитог промета угрожених врста дивље флоре и фауне, заштите од опасних материја, управљање отпадом, заштите од буке и вибрација и заштите од зрачења.

Као мере и услови заштите вредности животне средине, предвиђене су **превентивне мере**: кроз планирање и изградњу, уређење простора и коришћење природних ресурса, просторно планирање кроз просторне и урбанистичке планове и утврђивање посебних режима очувања и коришћења заштићених природних добара, стратешку процену утицаја на животну средину, процену утицаја пројеката на животну средину, интегрисано спречавање и контролу загађивања и процену опасности од удеса; **услови заштите животне средине**: као стандарди квалитета животне средине и стандарди емисија (граничне вредности, услови за рад постројења и обављање активности, ограничење ради примене стандарда, упозорење јавности итд.), систем управљања заштитом животне средине кроз систем ЕМАС (систем управљања и контроле заштите животне средине Европске уније), стандардизацију производа, процеса и услуга; **мере заштите од опасних материја**: производња и промет (супстанције које оштећују озонски омотач, увоз, извоз и транзит отпада), поступање са опасним материјама (обавезе правног и физичког лица, одговор на акцидент, предузимање

санационих мера итд); **планове и програме:** национални програм заштите животне средине, акциони план за унапређење просторног планирања, заштиту земљишта, вода, ваздуха и атмосфере, шума, екосистема, заштиту заштићених природних добара, управљање отпадом, управљање хемикалијама, заштиту од јонизујућег и нејонизујућег зрачења, заштиту од удеса, буке и вибрација, одрживо управљање енергијом, развој информационог система, развој научног истраживања, образовања и васпитања и примену економских инструмената.

Праћење стања животне средине стављено је у надлежност Републике, аутономне покрајине и јединицама локалне самоуправе које га спроводе путем мониторинга који се врши систематским мерењем и испитивањем индикатора стања и загађења животне средине, кроз праћење природних фактора промене стања и карактеристика животне средине укључујући и праћење стања прекограничних загађења и то: ваздуха, воде, земљишта, шума, биодиверзитета, флоре и фауне, елемената климе, озонског омотача, јонизујућег и нејонизујућег зрачења, буке, отпада, рану најаву удеса са праћењем и проценом развоја загађења итд.

Економски инструменти финансирања заштите животне средине, постоје на нивоу Републике али и на нивоу локалних самоуправа и могу потицати из: убраних накнада за коришћење природних вредности, накнаде за загађивање животне средине, буџета Републике Србије и међународне финансијске помоћи, Фонда за заштиту животне средине чији је оснивач Република. Економске подстицајне мере у смислу финансирања заштите животне средине, односе се на правна и физичка лица која примењују технологије, технолошке процесе, стављају у промет производе чији је утицај на животну средину повољнији од других производа исте врсте или користе обновљиве изворе енергије, опрему и уређаје који непосредно доприносе заштити животне средине, могу користити одређене фискалне, царинске и друге олакшице које држава прописује. Закон прописује и послове надзора над применом закона и инспекцијски надзор од стране инспектора за заштиту животне средине и казнене одредбе садржане у привредним преступима и прекршајима.

На снази је и већи број законских аката које у ширем смислу, можемо уврстити у прописе који се тичу заштите животне средине. Ови прописи постоје у областима о заштити становништва од заразних болести, просторном и урбанистичком планирању, здравственој исправности животних намирница, заштити од јонизујућих зрачења, промету лекова, заштити вода и ваздуха, биља и животиња, промету и превозу експлозивних и опасних материја, заштити ваздуха итд. На

снази је и већи број уредаба са законском снагом као и закона о ратификацији којима су преузете међународне обавезе у области заштите животне средине.

Законски акти који су важили на нивоу Државне заједнице Србије и Црне Горе и Републике Србије а који су се тицали безбедносног аспекта у области заштите животне средине, су кривични прописи и прописи из еколошке области који супсидијарно садрже и кривично-правне одредбе. Класификовани су кроз:

-Одредбе које се односе на заштиту више еко-медијума;¹⁰⁹ Кривично-правна материја овог типа налазила се у Основном кривичном закону Савезне Републике Југославије и Кривичном законiku Републике Србије и Закону о заштити животне средине Републике Србије.

-Одредбе које се односе на заштиту одређених еко-медијума; У овој скупини су одредбе којима се третира заштита вода, заштита земљишта, заштита животињског и биљног света, заштита од имисија (заштита ваздуха од загађивања, заштита од буке, заштита од јонизујућег зрачења), и отпадне материје¹¹⁰.

Дакле, надлежности код спровођења политике заштите и унапређења животне средине на нивоу Републике Србије, имају републички органи који доносе и извршавају законе, друге прописе и опште акте. Република Србија утврђује систем заштите и инапређења животне средине, заштиту и унапређење биљног и животињског света, заштиту културних добара, просторно планирање и др. Основни републички орган у чијем је делокругу материја заштите и унапређења животне средине јесте Министарство заштите животне средине. Оно обавља послове државне управе који се односе на: Заштиту природе и унапређивање животне средине; утврђивање и спровођење заштите природних целина од значаја за Републику; заштиту природних ресурса од загађивања; утврђивање услова заштите животне средине за изградњу објеката од интереса за Републику и за изградњу објеката на подручјима од посебног интереса за Републику; производњу и коришћење радиоактивних материја и њихово одлагање; обављање задатака и послова и вези са изворима јонизујућих и нејонизујућих зрачења; заштиту од буке и вибрација; заштиту од опасних и штетних материја у производњи, промету и одлагању; инспекцијски надзор у еколошкој

¹⁰⁹ Стојановић, др Зоран: *Казненоправна заштита животне средине у Југославији*, Нови Сад, 1991, страна 21-32.

¹¹⁰ Исто, страна 21-32.

области; програмирање и координирање међународне сарадње у овој области.¹¹¹

3.3. ИНКРИМИНАЦИЈА НЕГАТИВНИХ УТИЦАЈА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ КАО ЧИНИЛАЦ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Оглашавање законодавца и друштвене заједнице да желе да заштите одређене еколошке вредности, дакле да се одреди као притивправно и кажњиво свако нарушавање вредности животне средине у "већем обиму" и у "већим размерама", значајни је чинилац њене еколошке безбедности.

Када смо говорили о друштвеној опасности еколошког криминалитета, утврдили смо да наше казнено законодавство познаје три врсте деликата: кривично дело, привредни преступ и прекршај. Дакле, постоји инкриминација штетних утицаја на еколошке вредности али је она различитог степена. Законодавац полази од чињенице да није свако нарушавање животне средине кривично дело, привредни преступ или прекршај. То се морало узети у обзир јер би санкционисање сваког утицаја на вредности животне средине спречило одређени друштвени напредак. Дакле, ископавање одређених рудних богатстава, преграђивање речних токова, изградња индустријских постројења која неминовно врше одређену имисију или емисију, не може бити инкриминисано иако нарушава изворни садржај еколошког добра. Није сваки степен загађености воде, ваздуха, земљишта довољан за постојање кривичног дела, преступа или прекршаја. Друштво се зарад свог напретка, одриче таквог санкционисања.

Данас су у употреби модерна технолошка средства и процеси који неминовно доводе до одређеног нарушавања еколошких вредности, "то је ризик и цена које савремено друштво плаћа за свој просперитет. Али, технички напредак друштва губи своје ефекте ако се тиме у већој мери угрожавају живот и здравље људи и природна средина у којој људи живе. Због тога држава мора посебним прописима да одреди до које се мере загађивање човекове средине може толерисати".¹¹² У контексту права човека да несметано користи природу и еколошке вредности, да има право на квалитетну животну средину, можемо рећи да важеће кривичноправне норме обухватају самостална еколошка добра

¹¹¹ Члан 14. Закона о министарствима, "Службени гласник Републике Србије", број 19/04 и 84/04.

¹¹² Бошковић, др Мићо: *Криминалистичка методика II*, Београд, 2000, страна 47.

али не у потпуности. Јер, воде, ваздух, земљиште заштићени су само од загађивања у "већој мери" и "на ширем простору" и ако је тиме "изазвана опасност за живот и здравље људи".

3.3.1. КРИВИЧНА ДЕЛА

Кривично дело уперено против вредности животне средине, уподобљено општој законској квалификацији кривичног законодавства Републике Србије је "дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено".¹¹³

На нивоу Основног кривичног закона постојало је неколико инкриминација које се односе на незаконито и непрописно поступање са нуклеарним материјалима и њихово незаконито набављање, којим се угрожава безбедност, те уношење у земљу опасних материја, што је инкриминисано кривичним делима: **Неовлашћено прибављања и располагања нуклеарним материјама (члан 247а); Угрожавање безбедности нуклеарним материјама (члан 247б) и Уношење опасних материја у СРЈ (члан 248а).**

Кривично дело Неовлашћено прибављање и располагање нуклеарним материјама (члан 24а), унето је у Кривични закон након југословенске ратификације *Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала*¹¹⁴ закључене у Бечу 1979. године. У њој је предвиђено неколико кривичних дела са циљем да се спрече неовлашћена лица да дођу у посед нуклеарних материја, као и спречавање њихове злоупотребе. Конвенцијом је предвиђена обавеза држава које прихвате Конвенцију, да та кривична дела унесу у своје кривично законодавство и предвиде одговарајућу санкцију. Чак и у условима мирнодопског коришћења нуклеарних материја и нуклеарне енергије, ако би дошле у посед неовлашћених лица, њиховом злоупотребом могу се изазвати тешке последице за људе и материјална добра. Како у Републици Србији постоје овлашћени корисници одређених нуклеарних материја (у области медицине, науке и технологије, неких сегмената рударских екстракција итд.), постоји опасност да се вршењем кривичних дела

¹¹³ Члан 14. Кривичног законика Републике Србије.

¹¹⁴ Шири контекст у којем су прописана и остала "нуклеарна" кривична дела, постављен је међународним обавезама које је СФРЈ раније преузела ратификацијом Уговора о забрани експеримената са нуклеарним оружјем у атмосфери, копну и под водом, (Службени лист СФРЈ број, 11/63), ратификацијом Уговора о неширењу нуклеарног оружја, (Службени лист СФРЈ број, 10/70) и ратификацијом Споразума између СФРЈ и Међународне агенције за атомску енергију о примени гаранција у вези са Уговором о неширењу нуклеарног оружја, (Службени лист СФРЈ број, 67/73).

(крађе, разбојништва), дође у посед ових материја. Конвенцијом се управо предвиђа могућност да би одређена стручна лица која дођу у посед нуклеарног материјала, могла направити нуклеарну бомбу. Даље, доласком у посед одређених количина плутонијума или других радиоактивних материја, могле би бити злоупотребљене као радиолошки контаминанти. Физичко-техничка заштита нуклеарних материјала је и данас у искључивој надлежности држава на чијој се територији налазе.

Због несагледивих последица које могу настати на великим просторима услед њихове неовлашћене употребе, постоји интерес великог броја чланица међународне заједнице да се пружи сигурна заштита нуклеарним материјама. Послови заштите нуклеарних материја постали су данас, у условима светског тероризма, предмет међународне сарадње од изузетног значаја. У нашем казненом законодавству, **инкриминисано је свако неовлашћено прибављање, поседовање, коришћење или превозење нуклеарних материја као и давање другом нуклеарних материја или омогућавање да до њих дође.**

Поменута Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала била је основ за прописивање и кривичног дела **Угрожавање безбедности нуклеарним материјама (члан 247б).** Основни његов облик се састоји у угрожавању безбедности људи озбиљном претњом да ће бити употребљена нуклеарна метерија. Тежи облик овог кривичног дела представља облик међународног тероризма јер се озбиљна претња употребом нуклеарне материје којом се могу повредити живот људи или имовина великих размера, односи на међународну организацију или државу од којих се захтева одређено чињење или нечињење.

И кривично дело **Уношење опасних материја у СРЈ (члан 248а.),** унето је у Закон након ратификације *Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала.* Заштита која се пружа овом инкриминацијом, шира је од оне која се прописује Конвенцијом. Осим нуклеарних материја, забрањује се уношење и других опасних материја у земљу. Законодавац је био мотивисан чињеницом да су већ тада, штетне радиоактивне материје и друге отпадне материје, кријумчарене из развијених у неразвијене земље где су и одлагане уз помоћ међународног организованог криминала. Како опасни отпад настаје у производним процесима а његово уништавање или прописно складиштење изискује велике трошкове, инострана предузећа га често предају криминалним организацијама које га, уз знатно мање надокнаде кријумчаре и транспортују у неразвијене земље у којима је контрола слабија. Ови криминални послови се не могу обавити без учешћа и подмићивања лица из земаља у којима се отпад складишти па је због тога проширена

инкриминација која предвиђа да је још опаснија радња оног лица које злоупотреби свој службени положај или овлашћење и омогући уношење радиоактивних и других опасних материја у земљу. Ово кривично дело има неколико заштитних објеката: Животну средину, живот и здравље људи а радња извршења се састоји од уношења у земљу радиоактивних и других опасних материја или отпадака. Уношење се мора вршити противно прописима што значи да учинилац мора прекршити норму неког другог прописа који регулише промет опасних материја.

Најважнији пропис који ближе обележава биће овог кривичног дела је *Закон о превозу опасних материја*. Уношење опасних материја у земљу може се вршити друмским, железничким, поморским, речним, ваздушним саобраћајем а кривично дело је извршено преношењем материја преко државне границе. Његова друштвена опасност оправдава проширење кривично-правне заштите чак и од покушаја извршења кривичног дела, што је доста ретко у казним прописима и среће се код инкриминације атентата и дела против државног уређења.

У српско кривично законодавство, од 2006. године, унета су тзв. "нуклеарна" кривична дела: **Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја (члан 266. КЗРС), Недозвољена изградња нуклеарних постројења (члан 267. КЗРС) и Неовлашћено прибављање и угрожавање безбедности нуклеарним материјама (члан 287. КЗРС).**

Кривичним закоником Републике Србије који је ступио на снагу 2006. године, знатно је проширена инкриминација против животне средине. Проширење се огледа у уношењу у Законик сасвим нових кривичних дела али и новој ситематизацији кривичних дела против животне средине. Наиме, поглавље кривичних дела из ове области има укупно 18 кривичних дела у које су унета кривична дела која су била прописана и претходним законом али су била систематизована у другим поглављима: кривичних дела против здравља људи; против опште сигурности људи и имовине итд.

Директна инкриминација противзаконитог деловања на вредности животне средине, учињена је кроз неколико кривичних дела: **Загађивање животне средине (члан 260. КЗРС), Оштећење животне средине (члан 264. КЗРС), Уништење, оштећење и изношење у иностранство заштићеног природног добра (члан 265. КЗРС).** У члану 260. и даље је спорно одређење заштитног објекта тј. да ли се њиме штите класична правна добра: живот и здравље људи од угрожавања преко воде, ваздуха, земљишта итд, или се ради о заштити самосталних добара: воде, ваздуха, земљишта, биљног и животињског света. Због тога се у правном тумачењу срећу несугласице око неколико питања: Да ли

животна средина уопште треба да буде самостални објекат кривичноправне заштите или примарно треба штитити здравље људи и друге објекте а посредно, на тај начин биле би заштићене и вредности животне средине. Ипак, с обзиром на значај животне средине, сматрамо да овом објекту припада самостална кривичноправна заштита бар за основне еколошке вредности како је то сада предвиђено чланом 260. КЗРС. С тог становишта, битна је основна функција животне средине коју она има за човека, а то је обезбеђење животних услова достојних садашњих и будућих генерација. Постоје гледишта која оспоравају везивање ове инкриминације за права будућих генерација, што значи да се њима игнорише доминантна концепција одрживог развоја. Ради се ипак о кривичноправној заштити важног објекта па из тог разлога не би требало правити разлике између права садашњих и права будућих генерација. Даље, право на здраву животну средину подигнуто је на ниво права загарантованих Уставом Републике Србије о чему је већ било речи. И поред тога, кривичноправна заштита животне средине није потпуна јер су инкриминисани само тежи облици загађивања животне средине а заштита од других облика угрожавања, на пример буке, остали су ван инкриминације чак и у споредном кривичноправном законодавству.

Кривично дело из члана 260. КЗРС, има неколико облика (чланови 261. и 262. КЗРС) а основни облик има радњу извршења која се састоји у проузроковању загађења ваздуха, воде или земљишта "у већем обиму или на ширем простору". Довољно је да је дошло до загађења једног од три еко-медијума. Даље, као услов постојања овог кривичног дела, неопходно је да је до загађења дошло кршењем прописа о заштити, чувању и унапређењу животне средине и еко-медијума. То значи да за његово постојање, треба прекршити норме које прецизније одређују појмове загађивања појединих еко-медијума а које су прописане у другим законима: Закону о заштити животне средине, Закону о водама, Закону о шумама и другим. Одговорност за кривично дело из члана 262. КЗРС односи се на одговорно лице које пропусти да постави уређаје за пречишћавање или допусти стављање у погон уређаја који загађују животну средину. У Кривичном закону, ови облици су били групно представљени чланом 133. КЗРС, док су у Законику који је на снази, "раздробљени" и предвиђени као посебна кривична дела: **Непредузимање мера заштите животне средине (члан 261.) и Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину (члан 262.).**

Поред директне инкриминације којом се штите вредности животне средине, у Кривичном законикау Републике Србије постоје две групе кривичних дела којима се на **посредан** начин штити животна

средина. У првој су: Загађивање воде за пиће и животних намирница (члан 258.); Загађивање хране и воде за исхрану односно напајање животиња (члан 273.); Пустошење шума (члан 274.); Незаконит лов (члан 276.); Преношење заразних болести код животиња и биљака (члан 270.) итд. У другој групи су инкриминације које се односе на угрожавање живота људи и угрожавање имовине и материјалних добара којима се на индиректан начин могу угрозити и еколошке вредности. У овој скупини су кривична дела: Изазивање опште опасности (члан 278.); Производња и стављање у промет штрудљивих призвода (члан 256.); Оштећење брана, насипа и водопривредних објеката (члан 282.) и друга.

Као новину, КЗРС чланом 268. предвиђа кривично дело које се састоји у повреди права на информисање о стању животне средине. Радња извршења се састоји у ускраћивању података или изношења неистинитих података о стању животне средине и појавама који су неопходни за процену опасности по животну средину. Предвиђено је у складу са новинама у Закону о заштити животне средине и Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја¹¹⁵ којима је промовисано учешће и информисање јавности о стању животне средине. Њиме се државни органи, органи локалне самоуправе и друге организације обавезују да благовремено, потпуно и објективно обавештавају јавност о стању животне средине. Такође, ови субјекти су у обавези да достављају информације о стању животне средине и на појединачан захтев грађана. Ово право јавности и грађана да буду обавештени и информисани о стању животне средине, ипак има своје ограничење. Оно је видљиво у формулацији диспозитива члана 268. КЗРС, јер "ко противно прописима ускрати податке..." што би свакако било сагласно са одредбама *Закона о заштити животне средине* којима је предвиђено и ограничење учешћа јавности и грађана у одлучивању ако се ради о заштити интереса одбране и безбедности земље, као и ускраћивање достављања информација у стању животне средине. Дакле,

¹¹⁵ Овим Законом се државни органи и институције обавезују да грађанима омогуће приступ информацијама од јавног значаја. Информација од јавног значаја, у смислу овог Закона је "информација којом располаже орган јавне власти настала у раду или у вези са радом органа јавне власти, садржана у одређеном документу, а односи се на све о чему јавност има оправдани интерес да зна" (члан 2. став 1.). "Оправдани интерес јавности да зна, постоји увек када се ради о информацијама којима располаже орган власти које се односе на угрожавање, односно заштиту здравља становништва и животне средине, а ако се ради о другим информацијама којима располаже орган власти, сматра се оправданим интерес јавности да зна (...) осим ако орган власти докаже супротно." (члан 3. став 1. *Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја*, Службени гласник Републике Србије, број, 120/2004.

нема ни кршења одредбе КЗРС уколико су у одређеним приликама ова ограничења предвиђена.

3.3.2. ПРИВРЕДНИ ПРЕСТУПИ

Појам привредног преступа најчешће везујемо за одређену инкриминисану радњу правног лица и одговорног лица у правном лицу према одређеном заштитном објекту. На овом месту, заштитни објекат су еколошке вредности што би значило да су инкриминацијом привредног преступа, оне стављене у заштиту пред правним лицима и одговорним лицима у правном лицу.

Привредни преступ је кривично дело посебних карактеристика и према Закону о привредним преступима он је "повреда правила о привредном и финансијском пословању коју је учинило правно лице и одговорно лице у правном лицу, која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ".¹¹⁶ Не постоји законска а ни научна систематизација привредних преступа али се они могу свстати у поглавља која обухватају одређене привредне делатности. Тако, привредни преступи по важећем Закону су: преступи против безбедности саобраћаја; преступи у вези са оружјем и муницијом; преступи у области девизног пословања; преступи у области спољнотрговинског пословања; преступи против здравствене исправности намирница и предмета опште употребе; царински и трговински привредни преступи.

Казнене одредбе за привредне преступе усмерене су само на изрицање новчане казне која се може изрећи и као условна новчана казна уз које се може одредити и заштитна мера према правном лицу и одговорном лицу у правном лицу: одузимање предмета, забрана правном лицу да се бави одређеном привредном делатношћу, забрана одговорном лицу да врши одређену дужност и јавно објављивање пресуде.

Са становишта еколошке сигурности, инкриминација привредног преступа има вишеструки значај с обзиром на присутност правних лица, посебно привредних субјеката у еколошкој области. Оно се огледа у **техничко-технолошкој делатности** (производња и промет роба чија је производња ограничена и под контролом, транспорт, производња енергије, екстракција руда и енергената); **научно-истраживачким**

¹¹⁶ Закон о привредним преступима, "Службени лист СРЈ" број, 27/92, 24/94 И 28/96, 64/2001 и 101/2005.

процесима, пословима надзора и заштите животне средине који су им поверени од државе. Посебно је значајна испуњеност услова заштите људи и животне средине у производним предузећима који се налажу важећом правном регулативом као и поштовање техничких правила о одлагању и складиштењу нус-продуката производње, отпадних вода, емисије енергија итд.

Ниво техничко-технолошког развоја у Републици Србији није завидан. Поред тога, на сцени је примитивна тржишна утакмица и трка за богатством по сваку цену без бирања средстава и уважавања општих интереса друштвене заједнице. У вези с тим је неконтролисан увоз половних и израубованих технологија из развијених земаља које не задовољавају домаће стандарде у погледу заштите животне средине. Управо у оваквим околностима, инкриминисање привредног преступа правних лица има пуно оправдање. Ипак, сама инкриминација привредног преступа није довољна. Неопходан је ефикасан надзор над активностима правних субјеката како би се правовремено превентивно деловало или изрекла санкција за учињен преступ.

Привредни преступи као реалне друштвене појаве које угрожавају привредне интересе и шире друштвене интересе, временом настају, престају или мењају конкретно обележје у свом испољавању. То је последица динамичних економских промена и развоја привредног система, што се мора имати на уму код измена оквира инкриминације различитих штетних привредних активности, боље речено, његовог ширења или смањења.

3.3.3. ПРЕКРШАЈИ

Прекршаји су најлакша категорија деликата казненог права и зато често дефинисана као "специфична кривична дела", "кривична дела друштвене опасности малих димензија".¹¹⁷ Али, у нашем казненом праву постоје прекршаји чије последице могу знатно превазићи последице проузроковане кривичним делима, посебно у области заштите животне средине. С тог становишта, значај прекршајне инкриминације у области заштите животне средине је изузетан и због тога сматрамо да су прекршаји ипак, друштвено опасна и противправна дела. Њима се

¹¹⁷ У правној теорији се срећу и гледишта да мала друштвена опасност прекршаја и није основа за кажњавање већ само мотив за кажњавање учиниоца ради заштите друштвеног поретка. Детаљније: Крбек И.: *Право југословенске јавне управе*, књига III, Загреб, 1962, страна 218.

повређује јавни поредак, прописани су законом и другим прописима, кажњиви су а могу их учинити физичка и правна лица.

Садашње стање прекршајних норми није сређено, оне нису класификоване али се по својој природи могу сврстати у више скупова: прекршаје у области здравства и заштите здравља, привреде, комуналних делатности, прекршаји из области спољнотрговинског пословања, прекршаји против безбедности саобраћаја, прекршаји против јавног реда и мира, царински прекршаји итд. Њихова инкриминација усмерена је на спречавање повреде јавне дисциплине и друштвеног поретка у овим областима. Њиховим прегледом, утврдићемо да постоји велики број прекршаја којима се штите вредности животне средине унутар сваке од наведених области.

Дакле, чињеница да постоји правна инкриминација штетних утицаја на животну средину кроз општу и специјалну превенцију, која потенцијалним кршиоцима норми ставља у изглед санкцију чији је циљ одвраћање од чињења прекршаја било које врсте, значајан је чинилац еколошке безбедности друштвене заједнице.

3.4. МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Међународно-правни аспект еколошке безбедности тиче се пре свега нормативног уређења заштите животне средине од загађивања. Ради се о нормама међународног права у области заштите животне средине које су СРЈ, Државна заједница Србије и Црне Горе као правни следбеник-сукцесор СРЈ и Република Србија ратификовале. Њима се штите поједине биљне и животињске врсте од прекомерног искоришћавања и изловљавања или се на други начин чувају.

Међународно право у области заштите животне средине је развијено и има тзв. "меки" и "чврсти" део. Први чине међународне резолуције и међудржавне декларације а други је испуњен међународним уговорним правом (конвенцијама) и обичајним међународним нормама. Норме којима се штите вредности животне средине од загађивања, најчешће су повезане са нормама из других области међународног права. Понекад се налазе у истим изворима, на пример са нормама о међународним рекама, међународним изворима, међудржавним границама, међународним оружаним сукобима итд. То је разумљиво јер се загађења простиру преко државних граница производећи међународне спорове. Начин да се спрече међудржавни сукоби управо је поштовање међународних норми о заштити животне средине. Оне сугеришу али често и налажу међудржавну сарадњу у овој

области, посебно у новије време јер је индустријска револуција 20. века интернационализовала проблеме загађења животне средине.

У међународном праву се под загађењем подразумева "испуштање материја или енергија у околину од стране човека чиме се узрокују штетне последице по живот и здравље људи, штети живим врстама и екосистемима или се омета легитимно коришћење природних услова нужних за живот или производњу.¹¹⁸ Из међународних норми и основних начела¹¹⁹ међународно-правне заштите еколошких вредности произишла је и класификација загађивања те разликујемо редовно и хаваријско загађивање које је условљено изворима и процесима загађивања. С обзиром на обим међународног загађивања и могућности његовог спречавања, међународно право у овој области разликује прекогранично и глобално загађивање.

Након ових уопштених напомена о међународно-правној заштити животне средине, враћамо се њеној проблемској конкретизацији на нивоу Републике Србије.

С обзиром на важећу правну регулативу у области заштите и унапређења животне средине, међународна заједница је принуђена да организује и развија сарадњу у овој области без обзира у којој се земљи јављају еколошки проблеми и какав је друштвено-политички и економски статус друштвених заједница у којима су они настали. Осим тога, брзина мењања и доношења међународно-правних норми у свим областима живота је велика. Стога се Република Србија не може дистанцирати од ових збивања и у том светлу треба посматрати међународно-правни аспект њене еколошке сигурности.

Међународна сарадња у тој области заштите и унапређења животне средине одвија се преко Организације УН и на њеним принципима, кроз регионалне и интеррегионалне политичке, економске

¹¹⁸ Члан 2. Резолуције Светског удружења за међународно право усвојен на међународној Конференцији у Монтреалу 1982. године.

¹¹⁹ Основна начела међународно-правне заштите животне средине су: Начело 21 Штокхолмске декларације усвојене на Конференцији Уједињених нација о људској околини 1972.године које гласи:"Државе имају, сагласно Повељи УН и начелима међународног права, суверено право да користе своје ресурсе сходно својим политикама заштите околине, и одговорност да обезбеде да се активности под њиховом јурисдикцијом и контролом не узрокује штета околини других држава или у областима ван граница националне јурисдикције". Овим се не нарушавају друга начела међународног права, начело територијалне неповредивости и економске суверености државе. Остала основна начела међународно-правне заштите животне средине су: Начело правичног учешћа у коришћењу подељених природних ресурса, начело претходног обавештавања и начело ублажавања штетних последица хаваријског загађивања.

и друге асоцијације чији је члан и Република Србија. С обзиром на степен данашње индустријализације, брзину искоришћавања природних богатстава, ниво урбанизације, коришћење научних достигнућа у техничко-технолошким процесима који мењају природу и производе загађења и девастацију одређених еколошких вредности, наша земља се не може оградити од норми међународног права.

Практични безбедносни аспект примене норми међународног права и сродног права, тиче се одређених природних услова нашег подручја: постојања међународних река, Јадранског мора, климатско-струјних коридора који се простиру преко Републике Србије као трансферзала за пренос радиоактивних честица са подручја других држава итд. Због тога, међународну сарадњу у области заштите еколошких вредности Република Србија остварује на регионалном, европском и глобалном плану, док се сарадња са суседним државама одвија преко сталних и *ad hoc* комисија. Србија је активни учесник сарадње на овом пољу кроз *Медитерански акциони план*, потписник је *Конвенције о заштити Средоземног мора*, учествује у Комисији подунавских земаља које се старају о заштити квалитета воде Дунава итд.

Међународна правна регулатива из области заштите животне средине је развијена и обимна. Најпре је СФРЈ усвојила и ратификовала најзначајније прописе из ове области и учествовала на првој конференцији Уједињених нација у Стокхолму 1972. године посвећеној заштити животне средине када је усвојена *Декларација о начелима заштите човекове средине*. Од тада до данас, усвојени су бројни међународни документи са листе Програма Уједињених нација за животну средину (*United Nation Environmental Programs-UNEP*) који имају и еколошко-безбедносни значај:

- Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала* (1985) чије је усвајање у СФРЈ имплицирало унушење тзв. "нуклеарних кривичних дела" у Кривични закон СФРЈ.

- Бечка конвенција о заштити озонског омотача* (1988) која се односи на систематско праћење стања озонског омотача, мерење ултраљубичастог зрачења и праћење климатских промена итд.

- Следеће године, на основу ове конвенције, у Монтреалу је донет *Протокол о супстанцијама које оштећују озонски омотач*;

- Конвенција о прекограничном загађивању ваздуха на великим удаљеностима* (1986) уз који су донети *Протокол о заштити озонског омотача планете* (1987.) и *Протокол о дугорочном финансирању програма сарадње за праћење и процену прекограничног преноса загађујућих материја путем ваздуха на велике даљине у Европи* (код нас, само је он усвојен);

- Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја (1997), ратификована 2000. године;
- Конвенција о раном обавештавању о нуклеарним несрећама (1988), инспирисана догађајима у Чернобилу 1986. године;
- Конвенција о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одстрањивању, тзв. "Базелска конвенција" (1992), ратификована 2000. године. Њоме се наша земља обавезала да спроводи контролу настајања, евидентирања и надзора над отпадним материјалима а посебно њиховог прекограничног преноса;
- Повеља о здрављу и животној средини (1989);
- Европска повеља о животној средини и здрављу (2000);
- Повеља УН о перспективама животне средине (2000) и други.

Поред уговора које је наша земља прихватила, постоји велики број прописа ове природе од значаја за еколошку сигурност који **за сада нису прихваћени** и то:

- Конвенција о прекограничним ефектима индустријских акцидентата (1992) којом се државе обавезују на предузимање одговарајућих мера у случају индустријских акцидентата као и превентивних мера како би се смањила учесталост удеса и њихових последица;
- Конвенција Уједињених нација о промени климе (1992) којом се потписнице обавезују на поштовање законитости климатологије у циљу спречавања и смањења концентрације гасова који загревају атмосферу и дестабилизују климатски систем;
- Конвенција о биолошкој разноврсности (1992) којом се обавезује на чување биодиверзитета у складу са концепцијом одрживог развоја и други.

С обзиром на окружење и тенденције Републике Србије да се интегрише у Европску унију, потребно је дати и пар напомена о прописима из области заштите животне средине који важе у тзв. "европском управном простору"¹²⁰ чијим би се усвајањем допринело унапређењу заштите животне средине у нас. Прописи који већ неколико деценија испуњавају правни систем ове политичко-економске организације поред политичких, социјалних, трговинских, просветних и других, регулишу и питање квалитета, заштите и управљања водама; безбедност и заштиту од катастрофа; приступ информацијама у животној средини; заштиту озонског омотача; заштиту од буке; процене утицаја јавних и приватних пројеката на животну средину; загађивање испуштањем опасних материја у животну средину;

¹²⁰ Детаљније: Проф.др Драгољуб Кавран и Зорица Вукашиновић: *Европски управни простор и реформа јавне управе*, Часопис полицијске академије, "Наука, безбедност, полиција", број 2-3/2004.

квалитет и загађивање ваздуха; очување биљака и животиња; ризик од великих техничких акцидената; управљање отпадним материјалима; генетички инжињеринг; нуклеарну безбедност и поступање са радиоактивним отпадом; обавештавање у случају акцидената итд. Прописи из ове области донети су најчешће у форми програма и директива које је усвојио Савет Европске уније. Најзначајнији су:

-Шести Акциони програм Европске уније за животну средину (*The Sixth Community Environment Action Programme*) из 2002. године. Он је програм наставка политике Уније у области управљања животном средином промовисан у Петом Акционом програму од 1992-2002. године. Почива на принципима да загађивач сноси трошкове; да превенција и превентивно деловање треба спроводити на изворима загађења; да је оспособљавање грађана и јачање јавне свести о питањима животне средине кључни сегмент њене заштите. Програм је усмерен на проблеме климе, природе и биодиверзитета, природне ресурсе и отпадне материјале, здравље и квалитет живота.

-Директива Уније о интегрисаној превенцији и контроли загађивања-IPPC (*Council Directive concerning integrated pollution prevention and control*) из 1999. године. Њоме су предвиђене посебне мере приликом издавања дозвола за рад потенцијалним загађивачима које су засноване на општим принципима превенције на извору загађивања, начела "загађивач плаћа", принципу одрживог развоја и одрживог коришћења, учешћа јавности, итд. Овим актом предвиђена је обавеза међусобног информисања чланица Уније о стању постројења која могу изазвати прекогранична загађења али и обавезу свих чланица да надлежном органу Уније, периодично достављају извештаје о стању животне средине.

-Директива Уније о процени утицаја на животну средину-EIA (*Environmental Impact Assessment*) из 1997. године којом се налаже обавезна процена утицаја јавних и приватних пројеката на животну средину. Све чланице Европске уније прихватиле су обавезу да израде студију процене потенцијално опасних објеката и постројења, пре свега нуклеарних и хемијских. Њоме су до детаља предвиђени садржаји процене, од врсте енергије, обима производње, испуштања загађујућих материја, до претпоставки могућих акцидената, последица и њиховог отклањања.

-Програм управљања и провере система за заштиту животне средине-ЕМАС (*Eco-Management and Audit Scheme*) усвојен од стране Савета ЕУ 1995. године. Замишљен је као програм којим се на добровољној основи подстиче успостављање система за управљање животном средином у индустријским постројењима, праћење стања животне средине и

подношења периодичних извештаја. Циљ програма је интеграција еколошких сегмената пословних активности предузећа у јединствен систем праћења и управљања. Важећи Закон о заштити животне средине Републике Србије усвојио је принципе и смернице овог програма.

Европска унија је током последњих 10-так година развила сложену мрежу међународних аката у области заштите и унапређења животне средине обавезујуће за све чланице али и оне земље које су у фази придружења Унији. Придружење је условљено њиховим усвајањем без обзира на огромне трошкове који настају у имплементацији (*lat. implere*, спровођење, извршење, примена) еколошких норми. Осим тога, усклађивање еколошких стандарда, до сада се показао као веома сложен посао и за саме чланице Уније. Усклађивање еколошких стандарда за многе земље Средње и Источне Европе, изискује значајна финансијска средства која је у њиховим условима тешко обезбедити. Еколошко нормативно прилагођавање у нашим условима ће такође бити дуг и скуп процес без обзира што је он у формалном смислу, делимично заокружен али предстоји практична имплементација норми. С друге стране, економски интерес западних држава да пласирају еколошку опрему, пруже консалтинг и менаџерске услуге у овом сектору, производи интересни однос са предзнацима зависности и подређености¹²¹.

¹²¹ Процена трошкова за постизање еколошких стандарда у земљама Централне и Источне Европе је 130 милијарди долара. На пример, Финска је била главни добављач еколошке опреме бившим совјетским републикама и држава чији су стручњаци пружали консалтинг услуге у овој области. Ове државе су издвојиле 82 милиона долара за плаћање добављача и услуга Финској држави и привреди. Више, Зорана Михаиловић и Миленко Николић; *Одрживи развој*, Економски анали, број 140/1996.

II КОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

1. Место и улога конвенционалних субјеката безбедности у систему безбедности Републике Србије

1.1. ПОЈАМ, ФУНКЦИОНАЛНЕ И ОРГАНИЗАЦИОНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Да би смо одредили место конвенционалних субјеката безбедности у систему безбедности Републике Србије, најпре се морамо осврнути на његове теоријске и формално-практичне претпоставке. Најбитнија претпоставка функционисања друштва је његова организованост која подразумева постојање сагласности различитих друштвених група и структура ради постизања одређеног друштвеног циља. Функционалност друштва се пак постиже организовањем и деловањем вишедимензионалних друштвених система сачињених од различитих суб-система на макро и микро плану. И поред тога, немогуће је све друштвене интересе обухватити установљеним друштвеним системима, што потврђује историјска развојност трансформисаних и мењаних друштвених института и форми. Артикулисани друштвени циљеви такође имају своју еволутивност,

разнородност и савременост. Један од савремених друштвених циљева је очување и заштита еколошких вредности кроз установљен систем безбедности.

Основни, витални друштвени системи у којима сагледавамо и теоријско-практичне елементе еколошке безбедности у нас су политички, економски, безбедносни, одбрамбени, информациони, образовно-васпитни (школски) и други, а њихово уређење и концепцијско организовање одређено је уставом и системом основних закона земље. Приликом доношења ових норми, законодавац се управља постављеним уставним принципима, захтевима идеолошко-политичких носилаца власти, искуствима и достигнућима науке, искуствима светске и сопствене праксе итд. Њима држава поставља императив сопственог очувања али се истовремено ставља на позицију главног извршиоца ових задатака.

Систем безбедности Републике Србије данас је оптерећен многим противречностима:

(1). Недефинисаним уставно-правним концептом система безбедности;

(2). Недефинисаном територијално-просторном компонентом државности;

(3). Отвореним економско-политичким притисцима ужег и ширег окружења;

(4). Непотпуном артикулацијом става о интеграцији у шире економско-политичке целине итд.

(5). Баластом прошлости у којој је безбедносни систем злоупотребљаван у партикуларне сврхе очувања власти итд.

И поред тога, систем безбедности Републике Србије је функционалан што се потврђује кроз његове активности, мере и послове које врше субјекти и снаге система безбедности у Републици. То показује да безбедносна стварност иде испред теоријско-правних концепата о фундирању и уређењу система безбедности као и да она у одређеном времену не може у потпуности бити обухваћена нормама. Но, основна функција система безбедности је у откривању и спречавању свих облика непријатељске антидржавне (антидруштвене) делатности којима се угрожавају њене виталне вредности. С тога би систем безбедности могли одредити као **облик организовања државе (друштва) кроз који се спроводе мере и активности превентивног и репресивног карактера у циљу очувања виталних вредности друштва.** Ближе, систем безбедности је интегрисан скуп мера, активности, субјеката безбедности усмерен ка постизању циља: очувања и заштите друштва, односно његових основних вредности. Постављен је у контекст ширег друштвено-

политичког оквира омеђеног уставним начелима и правним системом. У складу с тим, основне заштитне вредности система безбедности су територијална целокупност, суверенитет, уставни поредак, независност, слободе и права човека и грађанина итд. Препознавањем политичко-правног оквира и садржаја појма система безбедности, његовим дефинисањем и утврђивањем његових елемената, може се сагледати његово место и улога у/и односу на друштвени, политички, правни систем. У вези са овим су и различити погледи на појам безбедности који се најчешће схвата у **функционалном и организационом смислу**.¹²²

У **функционалном смислу**, безбедност се представља као најважнија функција државе од које зависе њене друге функције без обзира на њен идеолошко-политички карактер и друштвено уређење. С тог становишта, безбедност се може одредити као предузимање активности, мера и послова државних органа законодавних, извршних и судских ради обезбеђења суверенитета, независности, територијалног интегритета, уставног уређења, слобода и права човека и грађанина и њихове личне и имовинске сигурности, што су и основне уставне претпоставке за уређење и обезбеђење одбране и безбедности Републике Србије. Дакле, функционални аспект система безбедности тиче се одговора **шта** су, у ширем смислу, послови субјеката система безбедности.

У **организационом смислу**, систем безбедности се дефинише да би се утврдило **ко** су носиоци послова безбедности (у ширем смислу). Тако, организациони сегмент чини спектар субјеката (конвенционалних и неконвенционалних), органа, служби различитих специјалности итд.

Занимљиво је да су савремена демократска друштва чије државе представљају изузетно сложене структуре, "раздробила" послове безбедности на различите субјекте који нису директно везани за државу. Тако на пример, велике светске привредне корпорације, пре свега због сопствених интереса и бројних безбедносних изазова, организују спровођење спектра безбедносних мера и активности поред или паралелно са државним безбедносним структурама.¹²³ Иницијалне

¹²² О појму безбедности као стању, већ смо раније говорили. Оно се на овом месту разуме у односу на упоређени стандард који већ постоји или се настоји достићи. Безбедносне промене су динамичне и нестандартне у свим областима живота. Број инпута који их могу модификовати је велики, проширен је спектар могућих промена којима се манифестују измене безбедносног стања итд, због чега је неопходно његово перманентно праћење.

¹²³ Детаљније, проф. др Зоран Кековић: *Безбедност у новом корпоративном окружењу*, *Безбедност*, 6/05; *Ка приватној безбедности*, Стратегија државног реаговања против криминала, Београд, 2003. стр. 559-566.

обрисе оваквог приступа безбедносним изазовима, присутан је и на нашем простору али са бројним недореченостима различите природе¹²⁴.

На крају, можемо рећи да систем безбедности има своје карактеристике и специфичности: То је динамичан систем, подсистем друштвеног система, хијерархијски устројен, функционално и организационо уређен, са израженим циљем који се постиже кроз превентивно и репресивно делање.

1.2. МЕСТО И УЛОГА КОНВЕНЦИОНАЛНИХ СУБЈЕКТА БЕЗБЕДНОСТИ У СТРУКТУРИ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ

Место и улога конвенционалних субјекта безбедности у систему безбедности одређена је утврђеном структуром система безбедности који има две компоненте:

-**Функционалну**, са бројним елементима оличеним у безбедносним мерама, активностима и пословима;

-**Институционалну**, којом су одређени субјекти безбедности као носиоци мера, активности и послова безбедности;

Функционални део система безбедности најпре чине **безбедносне мере** којима се субјекти безбедности покрећу и доводе у стање погодно за извршење одређених задатака. Из уставно-правних норми којима је уређена безбедносна функција државе, види се да се безбедносне мере субјекта безбедности могу спроводити у мирнодопским условима, ванредном стању, непосредној ратној опасности и у ратном стању. Ове мере, употпуњене су конкретнијим мерама: мобилизацијом, мерама приправности, мерама распуштања органа власти, мерама проглашења непосредне ратне опасности, мерама за извршавање обавеза из Повеље УН¹²⁵ итд.

Безбедносним активностима се безбедносни елементи повезују у функционалну целину и по својој садржини представљају идејно-организациони сегмент система безбедности. Њиме се у ширем смислу, дефинишу циљеви система безбедности и врши њихова

¹²⁴ Мандић Горан: *Појам система обезбеђења лица, имовине и пословања*, Стратегија државног реаговања против криминала, Београд, 2003, стр.567-575; Милетић Перица: *Значај развоја области "Private security" и неки проблемски аспекти едукације професионалног кадра*, Стратегија државног реаговања против криминала, Београд, 2003, стр. 577-594.

¹²⁵ Безбедносним мерама могуће је утврдити низ посебних обавеза и задатака за грађане, привредне субјекте и државне органе: радну обавезу, ограничити слободу кретања и настањивања, ограничити право на штрајк, затворити прилазе одређеном простору или објекту, итд.

операционализација, обезбеђују материјална средства за извршење безбедносних мера и послова, врши систематизација безбедносних субјеката и уређује њихова организациона структура, уређује облик рада и комуникација (екстерна и интерна) итд. У ужем смислу, безбедносне активности се односе на: Примену организованог насиља као најреферентнијег извора државне моћи; доношење правних аката којима се уређује функционисање и организација система безбедности; заштиту јавног реда и мира као најтипичније полицијске активности; заштиту поретка власти кроз активности сузбијања политичких кривичних дела, обавештајне и контраобавештајне активности, кретање странаца итд; регулацију друштвеног поретка кроз обезбеђење реда и мира, заштиту општих друштвених вредности, обезбеђење социјалне правде итд.

Безбедносни послови су синоним за унутрашње послове које обављају органи унутрашњих послова али, ради се о доста ширем обиму овог појма. То су радње и поступци којима се обављају послови безбедности којима се постиже безбедносни циљ и оправдава постојање система безбедности. Правна регулатива и уређеност послова безбедности, односе се на послове којима се штите слободе и права човека и грађанина, послове на нивоу политичко-концепцијског одређивања безбедносних циљева и задатака, послове којима се штите интереси правних субјеката, обезбеђује уставност и законитост, послови прогона учиниоца кривичних дела, унутрашњи послови (и унутрашња контрола субјеката безбедности), итд.

Институционални део структуре система безбедности, дакле органски део чију садржину чине активности, мере и послови, веома је сложен. Њега чине носиоци (субјекти) система безбедности који сагласно својој улози заснованој на правилима о организацији, делокругу и надлежности, ове послове обављају као редовну или супсидијарну делатност. У најширем смислу, спектар безбедносних субјеката који заузимају место у структури система безбедности је обиман. У њему се налазе (на врху) органи политичко-извршне власти, извршни органи, специјализовани органи и организације и сами грађани који кроз различите облике формалног и неформалног организовања, доприносе изградњи и побољшању безбедносног стања заједнице. У том смислу, општи институционални оквир система безбедности испуњавају следећи субјекти: Народна Скупштина Републике Србије, Председник Републике и Влада (као бицефални елементи политичко-извршне власти у Републици Србији), министарства са посебним организацијама у њиховом саставу, тужилаштва (републичка, окружна и општинска), судови (опште надлежности), органи Војске, предузећа и установе, грађани итд.

Овде запажамо да структуру система чине и они субјекти чија функција није превасходно безбедносне природе, дакле није уобичајено везана за послове безбедности али се може поставити у његов шири оквир. Ово је и *diferencia specifica* на основу које вршимо условно раздвајање конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности. У том смислу, као конвенционалне државне субјекте безбедности чија делатност представља референтни оквир и еколошке сигурности¹²⁶, издвајамо: **Органе унутрашњих послова-полицију¹²⁷, инспекцијске органе (државне органе управе који врше послове инспекцијског надзора), органе Војске Србије, јавна тужилаштва и судове опште надлежности, Цивилну заштиту.**

Уколико за тачку раздвајања конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности узмемо начин и средства поступања у остваривању циљева еколошке сигурности, можемо говорити и о тзв. "оружаним" и "неоружаним" субјектима безбедности. Оваква подела, последица је карактера (природе) функционалне области за коју су ови субјекти везани. Дакле, ако је основна и претежнија садржина послова и задатака таква да њихово ефикасно обављање у одређеним ситуацијама подразумева ношење и коришћење оружја од стране овлашћених лица (законом утврђене ситуације и начини употребе и коришћења), онда те субјекте безбедности кодификујемо као оружане. Супротно, субјекти безбедности чија функционалност није директно везана за употребу и коришћење оружја, су неоружани субјекти безбедности.¹²⁸

¹²⁶ У неконвенционалне субјекте безбедности можемо убројати: законодавне органе, политичко-извршне органе, органе локалне самоуправе, предузећа, грађане и њихова удружења итд.

¹²⁷ Важећим Законом о полицији (2005.), измењен је концепт јавне безбедности и полиције и постављен темељ за преуређење послова јавне безбедности у Републици Србији. Њиме се безбедносна заштита проширује на све који се налазе на територији Републике (не само на њене грађане). Замишљено је да безбедносна заштита буде шира и разноврснија, да се заснива на активном односу полиције и грађана, на пружању више врста помоћи, увођењу спасилачке функције, хуманих интервенција којима се штите људска права, прилагођавању полицијских послова безбедносним потребама људи итд. "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005.

¹²⁸ И у теорији управног права, среће се оправдана подела органа управе на "оружане" и "неоружане". Тако, "оружани" органи управе се формирају у области одбране земље и у области унутрашњих послова. У активностима ових органа инкорпорирани су најважнији интереси сваке државе: спољна и унутрашња безбедност укључујући и принудно извршење одлука државних органа. Детаљније, Томић, др Зоран: *Управно право*, Београд, 1995, страна 160.

2. Еколошка сигурност као референтна делатност органа унутрашњих послова

2.1. ПРАВНИ ОСНОВ ОРГАНИЗОВАЊА И ФУНКЦИОНИСАЊА ОРГАНА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА¹²⁹

Место, улогу и значај органа унутрашњих послова у остваривању еколошке сигурности као њихове референтне (значајне) делатности, треба најпре дефинисати кроз њихову позицију у организационо-функционалној структури система безбедности Републике Србије која је установљена на основу важећих правних прописа у овој области. Након тога, може се утврдити садржинска страна улоге ових органа у области еколошке сигурности и сагледати референтност њихове делатности.

Органи унутрашњих послова као функционални део Министарства унутрашњих послова, представљају значајан сегмент система одбране и безбедности Републике Србије као подсистема (његову укупност чини и подсистем одбране Републике Србије). Као што смо видели, под(систем) безбедности структурисан је кроз међусобно повезане елементе: политику одбране и безбедности, унутрашње послове, субјекте безбедности, активности, мере и послове субјеката безбедности итд.

Уставно-правни оквир којим је одређено место и улога Министарства унутрашњих послова и полиције као његовог оперативног дела у систему безбедности Републике Србије, дат је Уставом Републике Србије. Њиме су послови државне управе поверени министарствима у оквиру којих се за обављање одређених послова образују органи и организације управе. У складу с тим, Министарство унутрашњих послова треба посматрати као државни орган којем су одређенени делокруг и надлежност али не и његовим организационим јединицама у саставу. Даље, место и улога полиције у систему

¹²⁹ Доношењем Закона о полицији, престао је да важи Закон о унутрашњим пословима који је оперисао појмом "органи унутрашњих послова". Овог појма нема у новом Закону а синоним су појмови "полиција", "полицијски послови" итд. Ипак, појам "органи унутрашњих послова" у овом раду биће и даље коришћен у смислу свеобухватности полицијских служби и органа Министарства унутрашњих послова из разлога што је новим Закоником о кривичном поступку (2002.), којим је регулисано поступање криминалистичке полиције у преткривичном поступку, задржана одредница "органи унутрашњих послова". Овај пропис је основ за спровођење репресивне делатности криминалистичке полиције, дакле сузбијање криминалитета.

безбедности Републике Србије, ближе је одређено прописаним делокругом Министарства унутрашњих послова Републике Србије које је основано Законом о министарствима¹³⁰. У делокруг послова Министарства спада:

(1). Заштита живота, личне и имовинске безбедности грађана; (2). Спречавање и откривање кривичних дела и проналажење и хватање учинилаца кривичних дела и њихово привођење надлежним органима; (3). Одржавање јавног реда и мира; (4). Обезбеђивање зборова и других окупљања грађана; (5). Обезбеђивање одређених личности и објеката, укључујући и страна дипломатска и конзуларна представништва на територији Републике Србије; (6). Безбедност, регулисање и контрола саобраћаја на путевима; (7). Безбедност државне границе и контрола преласка границе и контрола кретања и боравака у граничном појасу; (8). Боравак страних држављана на територији Републике Србије; (9). Промет и превоз оружја, муниције, експлозивних и других опасних материја; (10). Заштита грађана и имовине од пожара; (11). Држављанство, јединствен матични број грађана; (12). Пребивалиште и боравиште грађана на територији Републике Србије; (13). Личне карте и путне исправе грађана; (14). Међународну помоћ и друге облике међународне сарадње у области унутрашњих послова; (15). Обучавање кадрова; (16). Управно решавање у другостепеном поступку по основу прописа о избеглицама и друге послове предвиђене законом.

Даље институционално уређење и разрада послова који улазе у делокруг Министарства унутрашњих послова, уређена је Законом о полицији којим се полиција издваја као организациона целина Министарства. Према Закону, полицију чини заокружена област рада Министарства унутрашњих послова створена ради обављања законом утврђених полицијских и других послова, пружања подршке владавини права у демократском друштву и одговорна је за остваривање безбедности на подручју Републике Србије¹³¹. Нов концептуални оквир Министарства унутрашњих послова и области Полиције заснован је на проценама да ће као такав, у будућности у нашим условима бити најделотворнији у очувању јавне безбедности Републике и заштити грађана и проширивању полицијских послова безбедносним потребама људи.

Референтну делатности полиције у остваривању заштите животне средине, неопходно је сагледати у широком оквиру **полицијских мера**¹³² ради остваривања јавне безбедности предвиђених Законом. Из њих

¹³⁰ "Службени гласник Републике Србије", број 19/2004, 84/2004, 79/2005.

¹³¹ Члан 1. Закона о полицији.

¹³² Члан 2. Закона о полицији.

произилази обавеза полиције да предузима неопходне хитне мере ради отклањања непосредне опасности за људе и имовину, када те мере правовремено не предузму други надлежни органи, о чему је дужна одмах их обавестити. **Мерама** се полиција обавезује да пружи помоћ органима државне управе, органима територијалне аутономије и локалне самоуправе, правним и физичким лицима у случају опште опасности изазване природним непогодама, епидемијама или другим облицима угрожавања. Приликом спровођења хитних мера неопходних за отклањања непосредне опасности за људе и имовину и приликом пружања помоћи органима државне управе, органима локалне самоуправе, физичким и правним лицима, полицији се налаже учествовање и у вршењу спасилачке функције и пружању прве помоћи људима и у тим активностима користи адекватну и прописану опрему. Посебне мере које се могу спроводити када Влада Републике Србије оцени да друкчије није могуће заштитити здравље људи и обезбедити јавни ред, огледају се у могућности да се ограничи или забрани кретање на одређеним објектима, одређеним подручјима или на јавним местима; забрани настањивање на одређеном подручју или његово напуштање; налагање евакуације-напуштања одређеног подручја или објекта.¹³³

Спровођење полицијских мера, Закон поверава полицијским службеницима адекватно обученим, што посебно имплицира питања везана за стручну обученост и профилисаност кадрова у чијој су надлежности сузбијање еколошког криминалитета и праћење стања еколошке безбедности. У вези са наведеним мерама а посебно са активностима којима се постиже и унапређује стање еколошке сигурности, јесте и дужност и обавеза полиције да објективно информисе јавност, појединца и правна лица о питањима из делокруга полиције за чије решавање постоји њихов оправдан интерес. Прва обавеза проистиче и из закона и других прописа о јавном информисању, слободном приступу информацијама од јавног значаја и на овим прописима се заснива процедура стављања на увид информација које могу бити јавно изнете, с обзиром на специфичност полицијских активности и послова. Обавеза информисања појединаца и правних лица, остварује се применом Закона о полицији у складу са безбедносним интересима појединаца али оставља могућност ускраћивања информација с обзиром на њихову безбедносну природу.

Са становишта утврђивања референтног оквира делатности полиције у остваривању еколошке безбедности у Републици Србији, посебно је значано постављање новог концептуалног оквир за сарадњу

¹³³ Члан 15. Закона о полицији.

полиције са органима територијалне аутономије и локалне самоуправе при предузимању мера усмерених ка остваривању безбедности људи и имовине. Осим тога, полиција има обавезу да сарађује и са другим органима и установама, невладиним и другим организацијама, организованим групама, самоорганизованим појединцима у циљу спречавања или откривања деликата, њихових учинилаца и остваривања других безбедносних циљева ¹³⁴. Овај сегмент полицијских обавеза требао би да иницира олабављивање, по традицији круте схеме комуникације полиције и формалних и неформалних друштвених група које у заштиту узимају еколошке вредности. Овде је препознатљиво начело да успешност полиције зависи од њене интегрисаности у друштво на основама међусобне проактивне сарадње.

Функционални, делатни оквир полиције у којем препознајемо и значајни, референтни оквир и за делатност полицијских органа у остваривању еколошке сигурности, одређен је бројем и врстом **полицијских послова**¹³⁵. Полицијски послови, у односу на претходни Закон о унутрашним пословима, потпуније и јасније су дефинисани као и полицијска овлашћења која су стављана на располагање полицијским службама и службеницима. То ће значајно допринети да се садржајније дефинише оквир природе послова који ће полиција предузимати на плану заштите и унапређења животне средине. Полицијски послови конципирани су по угледу на концепте савремених полиција, пре свега европских у којима је промовисан циљ да делатност полиције, из реактивне прерасте у превентивну, из последеликтне у предделиктну, из сузбијања безбедносних опасности у спречавање опасности итд. Дакле, оријентација ка превенцији је основна премиса полицијских послова, што не значи да полиција јавну безбедност може штитити само превентивним активностима.

Полицијски послови који данас значајно имплицирају делатност ових органа на пољу остваривања заштите животне средине, према Закону о полицији, су: безбедносна заштита живота, права, слобода и личног интегритета лица, као и подршка владавини права; безбедносна заштита имовине; спречавање, откривање и расветљавање кривичних дела, прекршаја и других деликата, други видови борбе против криминала и отклањања његових организованих и других облика; откривање и хватање извршилаца кривичних дела и прекршаја и других лица за којима се трага и њихово привођење надлежним органима; одржавање јавног реда, пружање помоћи у случају опасности и пружање

¹³⁴ Члан 6. Закона о полицији.

¹³⁵ Члан 10. Закона о полицији.

друге безбедносне помоћи онима којима је неопходна; регулисање, контрола, пружање помоћи и надзор у саобраћају на путевима; обезбеђење одређених јавних скупова, личности, органа, објеката и простора; надзор и обезбеђење државне границе, контрола прелажења државне границе, спровођење режима у граничном појасу и утврђивање и решавање граничних инцидената и других повреда државне границе; извршавање задатака утврђених прописима о странцима; извршавање других задатака утврђених законом и подзаконским актима.

Са становишта еколошке сигурности, запажамо да полицијске послове можемо груписати у скупину послова чијим се извршавањем може директно утицати на њен ниво и стабилност у којој су: безбедносна заштита живота, права и слобода; хватање учинилаца кривичних дела и прекршаја (наравно и из еколошке области); регулисање, контрола, надзор у саобраћају (од посебног значајно код промета и транспорта опасних материја); надзор и обезбеђење државне границе и контрола преласка државне границе (од посебне важности у нелегалним пословима кријумчарења нуклеарног отпада и других опасних материја); обезбеђење одређених јавних скупова, личности, органа, објеката и простора.

Другу скупину послова чијим се извршавањем посредним путем доприноси стабилности еколошке сигурности чине: одржавање јавног реда, пружање помоћи у случају опасности и пружање друге безбедносне помоћи; решавање граничних инцидената; безбедносна заштита имовине; извршавање задатака утврђених прописима о странцима и др. Важно је напоменути да је новим конципирањем унутрашњих послова, извршено раздвајање полицијских послова и других унутрашњих послова како би се истакао превасходни циљ обављања полицијских послова, а то је заштита безбедности. Остали унутрашњи послови имају други примарни циљ али су на посредан начин у функцији безбедности.¹³⁶ Са становишта еколошке безбедности, међу њима је свакако најзначајнија област заштите од пожара и спасавања која је у надлежности Сектора за заштиту и спасавање као функционалног и организационог дела Министарства унутрашњих послова.

Даља разрада полицијских послова чијим обављањем се утврђује референтни оквир полиције у остваривању еколошке безбедности, тиче се полицијских овлашћења због тога што се циљ полицијске делатности

¹³⁶ Остали унутрашњи послови односе се на: евидентирање тзв. личних стања (јединствен матични број грађана, издавање личне карте, држављанство, пребивалиште и боравиште грађана итд.), заштиту од пожара, режим издавања дозвола за држање и ношење оружја, обучавање кадрова, међународну помоћ итд.

не може свести на крајњи циљ преткривичног и кривичног поступка, дакле кривичног прогона учинилаца кривичних дела (еколошких кривичних дела). Ради се о ширим безбедносно-заштитним, превентивно-репресивним и другим пословима полиције које није могуће обављати само на основу примене Законика о кривичном поступку¹³⁷ којим су уређени послови полиције (органа унутрашњих послова како стоји у Законнику), у предкривичном и кривичном поступку што представља окосницу репресивне делатности полиције, посебно криминалистичке.

Због особености и природе еколошке сигурности, делатни оквир полиције у њеном остваривању је шири и обухвата **превентивну и репресивну делатност**. Полиција штити јавну безбедност без обзира да ли се ради о опасностима за људе, имовину и објекте, изазваним природним непогодама, епидемијама или каквим другим облицима угрожавања безбедности али и сузбија криминалитет чиме обавља кривичноправну заштиту. Дакле, нису довољна репресивно-заштитна овлашћења прописана Закоником о кривичном поступку већ су неопходна полицијска овлашћења за заштиту од опасности и безбедносну заштиту која су одређена Законом о полицији. Редефинисана су стара полицијска овлашћења и утврђена нова, с обзиром на проширење полицијских послова и савремених безбедносних изазова. Она су одређена комплементарно у односу на већ постојећа овлашћења која су полицији додељена другим законима којима су уређена овлашћења полиције у процесном кривичном законодавству, рецимо Кривичним закоником; законима којима су уређена полицијска овлашћења у посебним поступцима у области јавне безбедности: Законом о превозу опасних материја, законом којим је уређена материја заштите од пожара, Законом о оружју и муницији, Законом о безбедности саобраћаја, Законом о заштити животне средине, Законом о прекршајима и другим¹³⁸.

¹³⁷ Важећи Законик о кривичном поступку у Републици Србији, ступио је на снагу 28.03.2003. године. Њиме је знатно измењен однос органа унутрашњих послова (полиције) према грађанима у предкривичном поступку. Значајно је измењена и позиција органа унутрашњих послова пред тужилаштвом као органом који руководи предкривичним поступком.

¹³⁸ Комплементарност полицијских овлашћења за сада се среће у 19 закона чиме је извршена и деконцентрација полицијских послова. Полицијска овлашћења су тачно утврђена и детаљно описана: упозорење и наређење; провера и утврђивање идентитета лица и идентификација предмета; позивање и довођење; задржавање лица и привремено ограничење слободе кретања; тражење обавештења; привремено одузимање предмета; преглед простора, објеката и документације и противтерористички преглед; заустављање, и преглед лица, предмета и

Чињеница која додатно истиче референтност делатности органа унутрашњих послова у остваривању еколошке безбедности, пре свега полиције, је стварање законске могућности да се образује такозвана **помоћна полиција**, (квалификација преузета из члана 191. Закона о полицији). Она би могла бити ангажована за извршавање одређених полицијских задатака само у случајевима када треба надокнадити велики број већ заузетих професионалних полицијских службеника а њено формирање би се заснивало на принципима добровољности и територијалности. **Помоћна полиција** могла би се ангажовати за извршавање задатака високог безбедносног ризика какве су природне непогоде, акцидентне ситуације на индустријским постројењима ширих размера и другим несрећама, обезбеђивање државне границе и у другим случајевима када је теже угрожена унутрашња безбедност.¹³⁹

2.2. ДЕЛАТНОСТ ОРГАНА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА (ПОЛИЦИЈЕ) У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Анализирајући позитивно-правни основ организовања и функционисања органа унутрашњих послова (полиције) у остваривању еколошке сигурности, утврдили смо да се он огледа у свеукупности полицијских послова и мера усмерених ка јачању јавне безбедности у Републици Србији. То значи да **еколошка сигурност** као **засебан сегмент**, није апострофирана у интересовању полицијских органа, већ се њихова улога у остваривању и јачању еколошке сигурности може сагледавати само у укупном контексту очувања и заштите јавне безбедности. У том светлу треба анализирати делатност полиције (превентивну и репресивну), којом је испуњен значајни део ове полицијске функције.

Говорећи о реалном аспекту еколошке сигурности, утврдили смо основне **изворе и облике** њеног угрожавања (еколошки криминалитет, субверзивне активности испољене кроз појединачне акте насиља) које можемо елиминисати и сузбијати адекватним **мерама и активностима**

саобраћајних средстава; обезбеђење и преглед места докаћаја; употреба туђег превозног средства и средстава везе; пријем пријава о учињеном кривичном делу; јавно расписивање награде; снимање на јавним местима; полиграфско тестирање; полицијско опсервирање; трагање за лицима и предметима; заштита жртава кривичних дела и других лица; прикупљање, обрада и коришћење личних података; потрага; употреба средстава принуде.

¹³⁹ Члан 191. Закона о полицији.

одређених субјеката безбедности конвенционалног и неконвенционалног типа.

Органи унутрашњих послова (полиција) као организована снага државе, кроз обављање спектра активности, мера и послова, користећи законска полицијска овлашћења, представљају значајан сегмент у остваривању еколошке сигурности. Дакле, говоримо о свеукупној улози полиције у остваривању еколошке сигурности, не изузимајући поједине кључне активности, рецимо сузбијање еколошког криминалитета и гоњење учинилаца еколошких кривичних дела, како ван домаћаја ове анализе не би остале њене бројне активности превентивног и репресивног типа, које на индиректан начин могу допринети еколошкој сигурности.

О месту, улози и делатности полиције у остваривању еколошке сигурности, до сада је доста расправљано и ставови о томе су поларизовани. Органима унутрашњих послова се најчешће одриче значајнија улога у овој области а у први план се истичу специјализовани органи (инспекцијске службе и друге субјекте) којима је држава ставила у (основну и/или једину) надлежност старање о заштити животне средине. То се образлаже чињеницом да је прописани спектар еколошких кривичних дела изузетно узак. С друге стране, органима унутрашњих послова је пак одређивана улога јединог (репрезентативног) субјекта који се на адекватан начин може бавити овом облашћу. Тиме је апострофиран еколошки криминалитет као примарна област интересовања овог субјекта безбедности, док је по страни остајао спектар других угрожавајућих елемената. Компромисним ставом истиче се да органи унутрашњих послова ове послове могу обављати само у сарадњи са другим, специјализованим органима као и обратно, да ови органи ове послове не могу спроводити без сарадње са органима унутрашњих послова итд.

Узрок поларизованим ставовима о улози полиције у остваривању еколошке сигурности, је у несагледавању шире улоге коју ови органи имају у систему безбедности. Јер, полиција, поред правосудних органа, представља један од основних носилаца функције превенције и откривања криминалитета, најзначајнијег извора угрожавања безбедности.

Улога органа унутрашњих послова у остваривању еколошке безбедности Републике Србије превасходно се огледа у превентивно-предделиктној и репресивно-постделиктној делатности на спречавању и сузбијању криминалитета. Кроз превенцију и репресију криминалитета, већим делом се исцрпљује и поље делатности полицијских органа од значаја за остварење еколошке сигурности.

2.2.1. ПРЕВЕНТИВНА ДЕЛАТНОСТ ПОЛИЦИЈЕ

Делатности полиције у остваривању еколошке сигурности посматрамо пре свега кроз њену улогу у спречавању и разоткривању криминалитета као друштвено штетне појаве, са посебним освртом на превенцију еколошког криминалитета.

Најпре, традиционални поглед на превентивну делатност као сегмент укупне делатности органа унутрашњих послова-полиције, теоријски и практично, одавно је нарушен у концептима модерних држава којим се супротстављају криминалитету. Савремене тенденције у превенцији криминалитета, само се иницијално виде у новим законским одредбама Законика о кривичном поступку Републике Србије, Кривичног законика Републике Србије, Закона о полицији и другим.

Теоријска подлога за заокрет у приступу проблему превенције криминалитета је савремено научно сазнање о криминалиту, које је довело до закључака да је за успешно супротстављање криминалитету неопходна акција шире друштвене заједнице, државних органа различитих надлежности, организација, специјализованих институција и јавности како би се њиховим превентивним активностима предупредиле деликтне радње. То подразумева извесне планске и системске активности на спровођењу одређених програма превенције уз учешће различитих субјекта и подршку јавности. Смисао превенције еколошког криминалитета на овај начин, је у спречавању настанка криминалних и других негативних последица кроз решавање оних друштвених питања која се односе на материјалне услове живота, достигнути степен техничко-технолошког развоја, урбанизацију, неадекватна урбанистичка решења великих градова, пренасељеност, проблеме одлагања, смештаја и прераде отпада, нерегулисане својинске односе итд. Дакле, реч је о отклањању и сужавању простора за конфликтне и противречне ситуације из којих настају одређене криминалне активности.

Криминалитет као негативна друштвена појава ствара се из одређених социјалних, економских, политичких, културолошких и других прилика које постоје на одређеном простору. Ове услове треба узети у обзир приликом расправљања проблема превенције еколошког криминалитета у нас. Осим тога, превенцију еколошког криминалитета треба посматрати и у контексту укупне превентивне активности друштвене заједнице која се састоји у предузимању многобројних и

разноврсних мера васпитања, контроле, обезбеђења имовине и лица, надзора итд, с циљем да се спречи вршење кривичних дела¹⁴⁰.

Законску регулативу превентивне делатности полиције тешко је обележити јер она није нигде посебно уређена, већ се на различитим местима, у више аката, налазе само спорадичне и уопштене напомене о превенцији,¹⁴¹ за разлику од репресивне делатности полиције која је детаљно уређена и образложена.

Мере превенције у полицијској пракси су: криминалистичка контрола, позорничка и патролна делатност, контрола исправности возила и возача, контрола кретања на државној граници, контрола промета и ношења оружја, промета и транспорта експлозива, запаљивих и других материјала, обезбеђење личности и објеката и друге. Њих спроводе **криминалистичка полиција** која обавља послове спречавања и сузбијања криминалитета и **униформисани полицијски службеници (полиција опште надлежности)**, вршећи позорничку и патролну делатност на сектору, што значи да превентивну делатност полиције као сегмент еколошке сигурности треба сагледати кроз делатност ових органских јединица Министарства унутрашњих послова.

За **криминалистичку полицију** везује се стереотип службе која се бави репресивном, постделиктном активношћу, дакле сузбијањем криминалитета. Међутим, важан сегмент делатности криминалистичке полиције јесте и **спречавање** кривичних дела, дакле предделиктна активност, што је с обзиром на последице које могу наступити извршењем еколошких кривичних дела, од посебног значаја. Овај сегмент делатности нормативно је постављен општим императивним нормама којима се налаже органима унутрашњих послова да спречавају и сузбијају криминалитет. Превенција криминалитета од стране

¹⁴⁰ Превенцију криминалитета остварују и други државни органи и друштвена заједница али у вршењу превенције криминалитета, превасходно се мисли на полицију. Детаљније, Слободан Милетић: *О неким регулаторним аспектима превенције криминалитета*, Зборник радова ПА, 2002; Момчило Грубач: *Превентивна и репресивна функција полиције и нови Законик о кривичном поступку*, Зборник радова ПА, 2002; Станко Бејатовић: *Сарадња полиције и других државних органа у превенцији криминалитета*, Зборник радова ПА, 2002; Владимир Кривокапић: *Превенција криминалитета од стране грађана и полиције на локалном подручју (сектору)*, Зборник радова ПА, 2002; Владимир Кривокапић: *Државни органи у превенцији криминалитета*, објављен у Зборнику XIV семинара права под називом *Стратегија државног реаговања против криминала*, Београд, 2003.

¹⁴¹ Поменуте назнаке налазе се у Законнику о кривичном поступку Републике Србије, Кривичном законнику Републике Србије, Закону о полицији. Рецимо, у Законнику о кривичном поступку се налазе следеће формулације које посредно указују на обавезу органа унутрашњих послова да врше превентивну делатност: У надлежности органа унутрашњих послова је "спречавање кривичних дела", "заштита имовине и лица" итд.

криминалистичке полиције одвија се кроз спречавање вршења кривичних дела од стране лица у чијем се понашању могу предвидети и прогноzirати одређена девијантна понашања која ће довести до извршења еколошких кривичних дела. Осим тога, вршећи своје послове по различитим "линијама криминалитета", оперативни радници криминалистичке полиције врше и надзор над објектима и специфичним постројењима која могу бити потенцијални објекти извршења неког еколошког кривичног дела. Радећи на терену, криминалистичка полиција врши и прикупљање оперативних сазнања која по утврђеној процедури обликује, евидентира, проверава што је од значаја за предупређење евентуалног кривичног дела из области еколошког криминалитета и спречавање последица које могу угрозити већи број лица и на ширем простору изазвати негативне промене у животној средини. Важан сегмент превентивног деловања криминалистичке полиције на "сектору" је сарадња са пословодним структурама предузећа чија се делатност одвија у области производње, промета или складиштења опасних материја, јавних предузећа која послују у области електроенергетике, шумарства, производње и прераде вода итд. Даље, предмет сарадње може бити заштита пословне тајне, пружање помоћи у изради планова физичко-техничког обезбеђења, израда плана заштите од пожара итд. Веома је значајно у одређеним ситуацијама предочити пословодним структурама нека оперативна полицијска запажања која се могу односити на припреме деликта у производном процесу: саботажу, диверзију, одавање службене тајне, изазивање хаварија и пожара итд. Њихово превентивно откривање, с обзиром на последице које могу настати, је пожељан ефекат у превенцији криминалитета.

Од значаја је и сарадња са сектором унутрашњег, интерног физичко-техничког обезбеђења привредних објеката које корпоративни субјекти самостално организују уз задовољење одговарајућих услова постављених и од стране органа унутрашњих послова. Обезбеђење би требало да чине лица за која се мора извршити криминалистичка провера преко одређених сегмената криминалистичке полиције како би се утврдило да ли она могу обављати ове безбдносне послове. Осим тога, овим путем се предупређују и евентуалне субверзивне активности запослених лица у различитим производно-услужним делатностима а посебно у индустријским погонима у којима се производе опасне хемијске супстанце.

И други послови које криминалистичка полиција врши као предделиктну активност значајни су у спречавању еколошких кривичних дела, што посредно доприноси стању еколошке безбедности:

пружање помоћи државним органима, предузећима, јавним службама у њиховом настојању да се предупредe и смање ризици од акцидентних догађаја у области производње, складиштења, транспорта итд.¹⁴²

Униформисани полицијски службеници (полиција опште надлежности), вршећи позорничку и патролну делатност, у сарадњи са оперативним радницима криминалистичке полиције, због своје свакодневне присутности на одређеним локацијама, могу значајно доприносити превенцији еколошког криминалитета и унапређењу еколошке сигурности на одређеном безбедносном сектору. Од посебног значаја је сарадња између службеника полиције и грађана који могу бити извор информација различите садржине и указивати на евентуалне догађаје у области еколошких деликата, потенцијалних акцидената и хаварија на постројењима, уређајима, транспортним средствима итд.

У оквиру својих активности на сектору, полиција врши неколико послова који су од значаја за сузбијање еколошког криминалитета чиме се посредним путем, доприноси еколошкој сигурности: откривање еколошких кривичних дела и извршилаца, њихово проналажење, надзор над извршиоцима и потенцијалним извршиоцима кривичних дела, прикупљање информација и обавештења од значаја за безбедност имовине и лица и њихово достављање оперативним радницима криминалистичке полиције итд. Полиција је у позицији да дође до сазнања о планираним и извршеним кривичним делима и с обзиром на свакодневне задатке које обавља у заједници са грађанима, у могућности је да прикупи податке различитих безбедносних профила и значаја. Опасне појаве и преткривична стања која се могу претворити у криминални акт, систематским и планираним превентивним радом униформисаних полицијских службеника, могу се предвидети и спречити.

Послови полиције у позорничкој и патролној делатности, претпостављају сарадњу са грађанима¹⁴³, месним заједницама, радним

¹⁴² У вези са превенцијом су и послови противпожарне полиције која има надлежност у поступку издавања сагласности за постављање адекватног система противпожарне заштите на објектима различите намене као и вршење инспекцијског надзора над наложеним мерама. Редован инспекцијски надзор, поштовање установљених стандарда заштите и наложених мера, у превентивном смислу, значајно предупредују нежељене догађаје у различитим областима производње и услуга.

¹⁴³ У полицијској пракси развијених земаља (Велика Британија, Немачка, Белгија, Данска, Холандија, САД), актуелан је модел превентивног рада полиције у локалној заједници (*Community policing*). Развијен је осамдесетих година 20. века са циљем да се маргинализује централизам полицијске организације и полиција приближи грађанима.

организацијама, другим субјектима безбедности итд. На тај начин, превенција криминалитета добија позитивни израз кроз смањен број извршених кривичних дела што унапређује стање еколошке безбедности на одређеном подручју и смањује потребу за репресивном делатношћу полиције у овој области. Јер, резултати превентивне делатности полиције најчешће нису одмах видљиви, они се испољавају накнадно. Ипак, то доприноси изградњи позитивне слике грађана о општем стању безбедности друштвене заједнице.

Превентивни рад полиције ради јачања еколошке сигурности, треба усмеравати ка оним узроцима који производе латентне изворе еколошког криминалитета који може угрозити већи број лица на већем простору и произвести штетне последице и животној средини. Широког спектар угрожавајућих фактора еколошке сигурности, динамика којом се развијају поједини облици криминалитета уз коришћење науке и технологије, изискује превенцију као значајну активност полиције усмерену ка предупредбењу последица које су у еколошкој области најчешће тешке и ненадокнадиве.

Као савремен фактор превентивног рада полиције од значаја за еколошку безбедност, представља могућност коришћења одређених техничко-технолошких достигнућа којима се може унапредити превентивни рад полиције у овој области¹⁴⁴. Законски, полицији су на располагању различите мере за тајни и јавни надзор лица и објеката од значаја за безбедност: модерна технологија омогућава надзор помоћу видео снимака, сензорско осматрање и праћење појава и догађаја, електронску обраду података итд, којима се може значајно предупредити деликтно понашање извршилаца кривичних дела.

Можемо закључити да је **превентивна делатност** полиције (органа унутрашњих послова), значајна за унапређење еколошке сигурности у нас али да је она непотпуно и неадекватно правно уређена. Неопходна је законска регулатива о превентивној делатности полиције али и других државних органа како би се створила обавеза њиховог планског и организованог превентивног поступања. Њу је тешко створити јер је тешко предвидети нове појавне криминалне облике чији

Смисао сарадње полиције и грађана у локалној заједници је превенција криминалитета и полицијско ангажовање у важнијим безбедносним проблемима грађана. У основи модела је принцип двосмерне комуникације: грађани-полиција и полиција-грађани на ужем локалитету.

¹⁴⁴ Развијене полицијске службе већ одавно се користе термографијом. Ради се методу погодном у превентивном и репресивном поступању полиције. Користи се приликом обезбеђења објеката и лица у отвореном и затвореном простору, обезбеђењу од провала, пожара, откривања опасних стања у којима се могу наћи људи и материјална средства приликом пожара, поплава, земљотреса, контаминације РХБ-агенсима итд.

је развој динамичан. За сада, из важећег правног оквира, превенцију еколошког криминалитета као значајни сегмент еколошке сигурности, посматрамо као реалну, али недовољно уређену област рада полиције која може бити значајно унапређена и усклађена са превентивним мерама других субјеката безбедности. И када би се ова област правно уредила, успех превентивног рада полиције на сузбијању криминалитета, могао би донети резултате само ако би се истакао заједнички интерес грађана и органа задужених за превенцију на ширем социјалном плану. Зато је у овој области неопходан виши степен организованости на који би се ослониле активности грађана у заједничком напору да се спрече деликтне активности појединаца и група. У неким случајевима грађани нису у стању да препознају поједине криминалне активности, али зато могу у појединим догађајима пружити значајне информације органима унутрашњих послова у различитим предделиктним фазама. Исто тако, органи унутрашњих послова своје превентивне активности не могу спровести без наслањања на грађане.

Треба истаћи да је, са организационог и функционалног становишта, тешко поједине области предделиктне превенције уредити јер су криминалне делатности организатора и извршилаца еколошких кривичних дела разноврсне, потпомогнуте различитим техничко-технолошким средствима, усавершене професионалним знањима и вештинама различитих профила итд.

У последње време, говори се о улози информационих система који функционишу на нивоу одређених државних структура у превенције криминалитета па и информационог система органа унутрашњих послова. Он је структурисан тако да је превентивно усмерен на подмирење информационих потреба полиције, дакле окренут "ка себи", док је његова спољна функција окренута опет државним структурама: тужилаштву, судовима, војним органима и другим државним органима. Тек је демократизацијом дошло до делимичног заокрета полицијских информационих активности ка грађанима (што је у крајњем и законска обавеза створена Законом о приступу информацијама од јавног значаја) и стављања грађанима на располагање информација о стању и кретању криминалитета. То представља корак ка мобилисању јавности како би се, пре свега превентивно, ангажовала у супротстављању деликтним појавама. Јер, дуго времена је владао крут однос између полицијских структура и грађана када је у питању информисање о стању безбедности друштвене заједнице. Заправо, овај однос треба поставити на партнерске и сарадничке основе који су засновани у складу са генералном политиком спречавања и сузбијања криминалитета. Огроман је значај

благовременог и објективног информисања јавности за превенцију криминалитета уопште, па и еколошког, посебно у садашњем политичко-економском и безбедносном тренутку у ком се Србија налази.

Обраћање пажње јавности на девијантне појаве у еколошкој сфери, производи позитивне ставове грађана о неопходности да се значајније укључе у ову област како би, заједно са конвенционалним субјектима безбедности, допринели превенцији еколошких деликата и подизању еколошке и укупне безбедности друштвене заједнице. Наравно, специфичност полицијских послова налаже одређен степен тајности и заштите информација, посебно када се ради о оперативним садржајима до којих се долази криминалистичко-тактичким мерама и радњама у откривању кривичних дела и учинилаца. Поверљиве информације о еколошким деликтима, не могу се изузети из уобичајеног начина полицијског поступања са поверљивим информацијама, без обзира на специфичност еколошких деликата. Но, ипак није разумљиво да грађани, као животно заинтересовани за своју безбедност, буду ускраћени за информације о стању безбедности заједнице, општине, града, округа, државе. Јавним информисањем о стању еколошке безбедности (кроз број поднетих кривичних и прекршајних пријава, пријављених лица, кривичних дела и прекршаја и њихову структуру), органи унутрашњих послова могу подстаћи грађане на активност, пре свега у превенцији ових деликата. Осим тога, органи унутрашњих послова, вршећи оперативно-аналитичке послове којима се утврђује учесталост и фреквентност одређених деликтних понашања, у позицији су да неке деликтне појаве предвиде на одређеном простору (загађења, пожари, изливања опасних материја у водотокове итд.). Зато би представљање таквих сазнања грађанима, створило услове за предупређење ових догађаја, што је основни циљ превенције криминалитета.

2.2.2. РЕПРЕСИВНА ДЕЛАТНОСТ ПОЛИЦИЈЕ

Да би смо анализирали потенцијално и стварно учешће органа унутрашњих послова у остваривању еколошке сигурности и реално обележили референтне оквире њихове делатности, неопходно је детаљно приказати њихову **репресивну делатност** кроз аналитички попис ових активности. То ће допринети реалнијем закључивању о степену ангажованости органа унутрашњих послова на сузбијању еколошких деликата, с обзиром на квантитативне показатеље о броју иницијалних аката упућених тужилаштвима, приказаних на крају овог одељка.

Полицијске репресивне активности од значаја за стање еколошке сигурности, као и превентивне, посматрамо кроз активности на спречавању и откривању криминалитета као претежније полицијске делатности. Репресивна делатност органа унутрашњих послова (полиције), без обзира на ширину и разуђеност, детаљно је уређена правним нормама, како би у тако осетљивој области, била предупређена произвољност у поступању, злоупотреба и штетне последице за субјекте пред којима полиција манифестује принуду и репресију.

Област репресивног поступања органа унутрашњих послова у сузбијању криминалитета уређена је нормама садржаним у законским и подзаконским актима о унутрашњим пословима и нормама којима су уређени предкривични и кривични поступак у делу у којем учествују ови органи. Спектар репресивних захвата полиције од значаја за откривање еколошког криминалитета, веома је широк. Мислимо пре свега на криминалистичку полицију као носиоца репресивних постделиктних активности. Њихово ближе одређење се налази у **криминалистичко-тактичким радњама и методима помоћу којих се обезбеђују материјални докази против учинилаца еколошких кривичних дела: проналажењу предмета и трагова еколошких кривичних дела, криминалистичко-техничкој обрада лица места на ком је деликт учињен, увиђају, претресању, прегледу одређених објеката и просторија правних лица и њихове пословне документације, реконструкцији догађаја, привременом одузимању предмета, вештачењу у специјализованим и референтним криминалистичко-техничким установама итд.**

Проналажење предмета и трагова еколошких кривичних дела несумњиво је значајна криминалистичко-тактичка активност криминалистичке полиције усмерена ка обезбеђењу материјалних трагова како би се учиниоци кривичних дела процесуирали пред тужилаштвима и судовима. У домену откривања еколошког криминалитета постоје специфичности које се морају уважити приликом откривања предмета и трагова и обезбедила њихова валидност за судски поступак. Полиција у предкривичном поступку учествује у разјашњавању кривичних дела и специјализована је да по утврђеној методологији открива и анализира предмете¹⁴⁵ и трагове кривичних дела. У сфери откривања еколошких кривичних дела, откривање трагова је изузетно значајан посао криминалистичке

¹⁴⁵ Предмети као материјални докази су они који су послужили за извршење кривичног дела, настали су извршењем кривичног дела, прибављени су кривичним делом или се на њима налазе трагови кривичног дела. Детаљније, Владимир Кривокапић: *Криминалистика*, Београд, 2005. стр. 449-456.

полицијe, пре свега криминалистичке технике. На овом ступњу њихове опремљености може се говорити о стварним и потенцијалним могућностима ових служби у нас. Јер, значај сузбијања еколошких кривичних дела који је истакнут у западноевропским државама, адекватно је пропраћен опремањем и улагањем у криминалистичку технику. У нас, тек следи организационо и функционално консолидовање у оквиру криминалистичке полицијe које захтева и савремено опремање криминалистичко-форензичких служби.

Специфичност еколошког криминалитета везана је за постојање различитих трагова који се могу открити извршењем ових деликата: људских, биолошких, трагова дејства силе, микротрагова итд. Узроци пожара, експлозијe, загађења воде, ваздуха, земљишта, могу се открити само преко одређених трагова које "скида" полиција уз помоћ одређених метода и техника. Ваља напоменути да је за релевантност доказног материјала пред тужилаштвом и судовима неопходно заједничко поступање полицијe и одређене надлежне инспекцијске службе (инспекцијe за заштиту животне средине, санитарне, пољопривредне итд.). С обзиром да у криминалистичкој полицији до сада није спроведено организационо и функционално преобликовање њене улоге како би се јасно истакле надлежности у сузбијању еколошког криминалитета, заједнички рад са инспекцијским и другим органима, унапредио би полицијски рад у области сузбијања еколошких деликата.

У сузбијању еколошких кривичних дела, од посебног значаја је прикупљање трагова пожара и паљевина, експлозија, трагова мириса, трагова отрова итд. Скидање трагова горења, узорковање загађене воде и земљишта је ужестручни посао који захтева подобну технику за њихово фиксирање и анализирање.

Еколошка кривична дела као специфична, морају се откривати на начин како налажу научне методе криминалистике и правила кривичног поступка. Управо да би трагови као докази прикупљени на месту изазивања кривичног дела, били прихваћени у поступку као релевантни са становишта кривично-процесног законодавства.

Место изазивања еколошког кривичног дела, односно место криминалног догађаја је извор сазнања о траговима, учиниоцу, мотивима, на њему се налазе предмети извршења итд. Због тога, органи унутрашњих послова у овим приликама врше **обраду лица места** која подразумева најпре његово **обезбеђење, прикупљање обавештења на лицу места и врше увиђај**. Да би стручним лицима полицијe-криминалистичким техничарима и истражитељима еколошког кривичног дела, било доступно непромењено и ненарушено место догађаја како би се могла створити што потпунија слика о извршеном

еколошком деликту, полиција најпре врши обезбеђење лица места, односно предузимају се мере како би се сачували сви елементи места и локације на коме се догађај десио. Код еколошких кривичних дела, акцидената, хаварија, пожара итд, због њихове специфичности која се огледа у могућности неконтролисаног ширење загађивача и агенаса и захватања већег простора, најчешће је немогуће одредити границе места догађаја, извориште загађивача (рецимо код загађења водених токова), што посебно отежава обезбеђење места на којем се догађај десио. Због тога, лице места код еколошких кривичних дела може чинити целина на којој се налазе различити објекти или га чини више сегмената на другим просторним локацијама. То значи да лице места оваквих кривичних дела, због могућности ширења на ширем простору, може имати елементе иностраности пре свега у граничним подручјима али и шире, у границама речних водотокова, ваздушних струја итд. Суштина је да се на свима могу пронаћи трагови еколошких кривичних дела, удеса, хаварије, пожара итд. Поред тога, обезбеђење лица места еколошких кривичних дела има и друге особености везане за постојања већег броја повређених лица, угрожене имовине, објеката од посебног значаја итд, који се морају збринути у што краћем времену а да ипак не буде нарушена целина догађаја. То значи да на лице места морају доћи и друга лица како би учествовала у пружању помоћи угроженима и спасавању материјалних добара. Због тога је неопходно у оваквим ситуацијама одступити од правила да се лице места увек обезбеђује, јер назови хуманог поступања са угроженим лицима и спасавања материјалних добара, надвладавају правила поступка и метода криминалистичке обраде места догађаја. Да би се и у оваквим ситуацијама сачували основни елементи лица места на ком се десио неки еколошки или какав други деликт који може узроковати штетне последице у животној средини, неопходно је дозволити приступ спасилачким и медицинским екипама и другим стручним лицима а забранити приступ другим лицима.

За утврђивање и разјашњавање еколошких кривичних дела, након обраде лица места, тј. његовог обезбеђења од стране униформисаног састава полиције, најчешће је неопходно извршити **увиђај** на лицу места од стране органа унутрашњих послова или од стране истражног судије¹⁴⁶

¹⁴⁶ Члан 110. Законика о кривичном поступку Републике Србије, предвиђа да органи унутрашњих послова могу вршити увиђај када су у питању кривична дела за која је запређена казна затвора до десет година, осим обдукције и есхумације леша. За кривична дела за која је запређена строжа казна, увиђај може вршити само истражни судија надлежног суда, члан 238. КЗРС. С обзиром да су предвиђене казне за еколошка кривична дела у границама до десет година, радње увиђаја за сва кривична дела из ове

како би се чињенице неопходне за сагледавање догађаја, непосредно регистровале и евидентирале (трагови, предмети, начин извршења, последице итд.). У криминалистичкој литератури нема сагласности о томе када је неопходно вршити увиђај "јер је то ствар рационалне оперативне примене (.....), предмет увиђаја су најчешће крвни деликти, саобраћајни деликти, паљевине и сумњиви пожари, разбојништва, и разбојничке крађе, саботаже, диверзије, тешко угрожавање ваздушног, железничког или поморског саобраћаја."¹⁴⁷

Циљ увиђаја код еколошког криминалитета је утврђивање индиција о потенцијалном извршиоцу кривичног дела, откривање трагова и предмета кривичног дела и њихов међусобни положај и однос и у крајњем, квалификовање кривичног дела¹⁴⁸.

Специфичност еколошког криминалитета, разноврсност загађења, емитованих агенаса који се могу пронаћи у различитим екомедиумима, доводи нас до закључка да је приликом вршења увиђаја у овој области, неопходно обезбедити сарадњу органа унутрашњих послова и специјализованих инспекцијских установа и служби како би се на адекватан начин утврдиле чињенице и обезбедили докази. У таквим ситуацијама, присуство службеника еколошке, санитарне, пољопривредне или других инспекцијских служби, отклонило би евентуалне пропусте у поступку увиђаја који самостално врше органи унутрашњих послова. Сугерисање на евентуалне трагове и начин извршења, свакако би било корисно од лица која су ужестручна. Због тога је Закоником о кривичном поступку Републике Србије предвиђено да екипе за вршење увиђаја могу чинити: истражни судија, председник судског већа, судско веће, службеник органа унутрашњих послова-криминалистички инспектор и криминалистички техничар, а према потреби, у вршењу увиђаја могу учествовати и стручњаци различитих специјалности: лекари, инжењери и техничари разних струка, балистичари, стручњаци противпожарне струке и други.

Понекад се не може створити потпуна слика неког кривичног догађаја само увиђајем па органи унутрашњих послова, пре свега криминалистичка полиција, по одобрењу судских органа и уз њихово учешће, врше **реконструкцију догађаја**. Ова радња има посебан значај и

области, могу вршити органи унутрашњих послова самостално. Ако се истражни судија појави на лицу места, он у складу са одредбама Законика, може преузети вршење увиђаја.

¹⁴⁷ Кривокапић, др Владимир: *Криминалистика*, Београд, 2005. страна 473.

¹⁴⁸ Рецимо да би се између бића кривичних дела саботаже и диверзије врло тешко одредиле разлике. Увиђајем на лицу места, могуће је одредити *differentia specifica* наведених кривичних дела.

код утврђивања чињеница везаних за извршење кривичних дела из еколошке области и њен циљ је да се утврди шта се стварно догодило. Склопање мозаика догађаја који је произвео хаварију на техничком постројењу, визуелно запажање и фиксирање узрока саобраћајне несреће, саботаже, диверзије, пожара итд, значи постизање реалности и очигледности. Ипак, реконструкција догађаја иако представља значајан поступак код утврђивања чињеница и околности приликом откривања кривичних дела из области еколошког криминалитета или истраживања узрока акцидентата, има и своја ограничења. Овај поступак не може увек бити коришћен због могуће опасности за учеснике у реконструкцији и материјална добра.

Да би смо даље утврђивали разносврсност репресивних метода и поступака којима, на основу закона, располажу органи унутрашњих послова и у заштити вредности животне средине и након тога извршили поређење са статистичким показатељима којима је исказана активност органа унутрашњих послова, потребно је истаћи као значајне: **мере прегледа одређених објеката и просторија, одузимање предмета, претрес, преглед одређених превозних средстава и друге.**

Мера прегледа одређених објеката и просторија¹⁴⁹, односи се на преглед објеката и просторија државних органа и организација, радних организација и заједница као и на увид у њихову пословну документацију. С обзиром на чињеницу да су привредни субјекти у позицији да се баве производњом, прометом, складиштењем, увозом и извозом разних врста био-хемијских производа који се најчешће сврставају у неку скупину опасних материја, ова мера контроле и увида у пословну документацију, од изузетног је значаја. Овим путем се могу предупредити могуће штетне последице уколико би се утврдили пропусти у раду ових субјеката, што значи да ова радња није само репресивног карактера већ има и превентивне одлике.

Даље, органи унутрашњих послова, имају право надзора и контроле и над радом државних органа и установа као и над привредним субјектима у присуству одговорног лица. Обавеза је полицијских службеника да у оваквим приликама поштују самосталност и субјективитет организације како би се очувао њихов ауторитет. Због тога су Законом о кривичном поступку тачно одређени услови под којима органи унутрашњих послова могу вршити преглед државних органа и организација, радних организација и заједница и остваривати увид у њихову пословну документацију: када одређени извори и подаци

¹⁴⁹ Члан 225. Законика о кривичном поступку, "Службени гласник Републике Србије", број 58/2004.

указују на сумњу да је у наведеним објектима извршено или се припрема извршење кривичног дела које се гони по службеној дужности; када се у наведеним објектима могу пронаћи трагови и предмети кривичног дела који се могу обезбедити и привремено одузети; када обавештења указују да се у просторијама наведених објеката могу пронаћи скривени предмети (експлозиви, запаљиве материје, РХБ-агенси), којима се могу извршити тешка кривична дела попут диверзија, саботажа, пожара, загађења животне средине, нарушавања здравља људи и животиња итд.

Прегледу пословне документације приступа се када одређени извори указују да се у њој и другим евиденцијама могу пронаћи трагови о извршеном кривичном делу или његовом прикривању. Најчешће се ради о фиктивној, фалсификованој или на други начин преиначеној документацији којом се прикривају подаци о производњи и дистрибуцији опасних материја, унутрашњем и спољном промету роба суњивог порекла и квалитета, њиховом складиштењу, транспорту итд. Сфера организованог криминалитета у којој се обављају послови илегалног промета и складиштења отпадних материја, најчешће је прикривена редовним пословним активностима привредних субјеката. С обзиром на економске услове у нас настале транзиционим захватима који погодују различитим криминалним активностима заоденутим легалним увозно-извозним пословима, увозом нових технологија итд, ова законска мера органа унутрашњих послова, од ширег је и далекосежнијег значаја.

Репресивна мера претресања (објеката и средстава превоза и транспорта) коју органи унутрашњих послова могу примењивати у пословима спречавања и сузбијања еколошких деликата и истраживању акцидентних догађаја, наслања се на претходно описане мере. Превозна средства (аутомобили, камиони, железнички вагони, пловни објекти, летелице итд.), осим за своју основну намену, могу бити искоришћени и за послове скривања и илегалног транспорта лица, различитих роба, опасних материја, "прљавих" технолошких постројења и брзог преноса на "сигурне" локације. С обзиром на разноврсност превозних средстава и њихову специфичност, развијене су и разноврсне криминалистичко-тактичке радње претресања уподобљене особеностима ових објеката¹⁵⁰.

Основни циљ прегледа одређених објеката и просторија државних органа и привредних субјеката, увида у њихову пословну документацију и претреса као репресивних криминалистичко-тактичких радњи органа унутрашњих послова, јесте проналажење одређених предмета

¹⁵⁰ Детаљније, Владимир Кривокапић, *наведено дело*, страна 508-555.

(документације, роба, направа итд.), које ови органи могу привремено одузети као доказе које ће презентовати надлежном тужилаштву¹⁵¹.

Дакле, утврдили смо спектар различитих превентивних и репресивних активности органа унутрашњих послова које, формално-правно, представљају оквир делатности од значаја за постизање одређеног нивоа еколошке сигурности. Да видимо сада практичну страну примене датих овлашћења од значаја за остваривање еколошке сигурности коју ћемо сагледати кроз статистичке податаке којима су исказане превентивно-репресивне активности криминалистичке полиције, кроз подношење кривичних пријава надлежним тужилаштвима за извршена еколошка кривична дела. То ипак значи да по страни остају бројне активности органа унутрашњих послова, пре свега превентивног карактера, које нису евидентиране као такве, што у начелу, представља потешкоћу код регистравања превентивне делатности полиције у било којој области криминалитета. Заправо, резултати превентивне делатности се и не могу појединачно исказивати за посебне облике криминалитета због специфичности превенције. Шта ће превентивни рад полиције произвести у појединим сферама криминалитета, тешко је у потпуности валоризовати па тако и у области еколошког криминалитета. Ипак, као озбиљан показатељ активности органа унутрашњих послова на пољу сузбијања еколошких кривичних дела и делимичан показатељ стања еколошке сигурности, јесу статистичке вредности о броју откривених еколошких кривичних дела од стране органа унутрашњих послова (криминалистичке полиције и полиције опште надлежности-униформисаног састава), на нивоу Републике Србије у периоду 2001-2005. година.¹⁵²

Према извештајима Министарства које сматрамо релевантним извором, у периоду 2001-2005. година, регистрован је занемарљиво мали број откривених кривичних дела угрожавања животне средине из члана 133. КЗРС. Чак и ширим схватањем појма еколошког криминалитета којим смо у ову скупину уврстили и друга кривична дела којима се могу угрозити вредности животне средине (изазивање опште опасности,

¹⁵¹ Да би се обезбедила веза између предмета који органи унутрашњих послова одузимају од одређеног лица, неопходно је издати Потврду о привремено одузетим предметима на којој ће бити уписани предмети који се одузимају са описом њихових особености, како то налаже члан 82. Законика о кривичном поступку.

¹⁵² Бројчани показатељи о активностима органа унутрашњих послова, преузети су из Статистичких прегледа стања у области јавне безбедности на нивоу Републике Србије за 2001, 2002, 2003, 2004. и 2005. годину.

саботажа, диверзија, итд.), број евидентираних кривичних дела је незнатан.

Занимљиви су и појединачни показатељи у еколошкој сфери за Секретаријате унутрашњих послова као подручне, дислоциране јединице Министарства унутрашњих послова. Посебно су индикативни показатељи у оним Секретаријатима чија су подручја стандардно оптерећена еколошким проблемима: Панчево, Бор, Београд, Шабац итд. Ни у овим подручним јединицама није евидентирано откривање значајнијег броја кривичних дела и подношење кривичних пријава надлежним тужилаштвима иако су емисије недозвољених концентрација различитих агенаса које испуштају стандардни загађивачи ("Азотара"-Панчево, "Рафинерија нафте"-Панчево, Хемијска индустрија "Зорка"-Шабац, РТБ"Бор"-Бор), толико очигледне и честе.

Из оволике несразмере, овлашћења и евидентно широког круга потенцијаних превентивно-репресивних активности органа унутрашњих послова с једне, и неевидентираних значајнијих резултата на откривању еколошких кривичних дела, може се закључити да постоји значајна неактивности и инертности ових органа. И поред оваквог закључка, можемо устврдити да статистички евидентиране активности органа унутрашњих послова у области јавне безбедности, не одсликавају праву слику стања у овој области. Бројне су друге активности ових органа, рецимо криминалистичке технике која врши и послове противдиверзионих прегледа објекта; делатност службе заштите и спасавања (раније противпожарне полиције), у чијој надлежности су и послови надзора и издавања сагласности за превоз опасних материја, одобрења за набавку експлозивних материја, противпожарних сагласности над објектима правних и физичких лица итд. Појединачни допринос ових органа у постизању еколошке безбедности, тешко је статистички исказати али он постоји, што оправдава широко постављени превентивно-репресивни оквир делатности органа унутрашњих послова.

Дакле, представљајући свеукупност полицијских мера и радњи које су садржане у бројним овлашћењима органа унутрашњих послова, у превентивном и репресивном поступању с једне стране, и исказаних резултата на сузбијању еколошких кривичних дела, приказаних кроз статистичке вредности у периоду од 2000. до 2005. године, можемо закључити следеће:

Квалитативни показатељи о броју поднетих кривичних пријава тужилаштвима за учињене еколошке деликте су релевантни јер потичу из званичних извештаја Министарства унутрашњих послова и говоре о занемарљиво малом броју иницирајућих пријава органа унутрашњих

послова пред надлежним тужилаштвима. С друге стране, с обзиром на ширину спектра овлашћења органа унутрашњих послова која се могу користити у области спречавања и сузбијања еколошких деликата који смо претходно приказали, можемо закључити да се ова два фактора налазе у значајној несразмери. Ширина овлашћења морала би да продукује већи број превентивно-репресивних активности које би последично, иницирале већи број кривичних пријава, извештаја и других аката органа унутрашњих послова према надлежним тужилаштвима како би учиниоци еколошких деликата били процесуирани пред јавним тужилаштвима и судовима.

С обзиром на измењену кривично-правну регулативу у области заштите животне средине, којом је извршена систематизација и проширење ове кривичне области као и промене у организационој структури криминалистичке полиције (предвиђена посебна област у оквиру Управе криминалистичке полиције за праћење стања у области заштите животне средине), за очекивати је да се кључни сегменти Министарства, пре свега криминалистичка полиција, покрену из евидентне инертности у овој области.

Што се тиче превентивне делатности органа унутрашњих послова на сузбијању еколошких деликата, може се рећи да она постоји али да ју је тешко евидентирати и валоризовати. Она је оптерећена другим неповољним факторима: недовољном правном издиференцираношћу, непостојањем адекватног модела вредновања, испреплетаношћу "области превенције" итд.

3. Делатност инспекцијских органа у остваривању еколошке сигурности

3.1. НОРМАТИВНИ ОСНОВ ОРГАНИЗОВАЊА И ФУНКЦИОНИСАЊА ИНСПЕКЦИЈСКИХ ОРГАНА У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Инспекцијски органи представљају део управног апарата Републике Србије. Као носиоци ауторитарних овлашћења и прерогатива у регулацији различитих области живота, а с обзиром на разноврсност материје која је предмет инспекцијског надзора, представљају вредан чинилац у области заштите животне средине а тиме и постизања вишег нивоа еколошке сигурности. Њихова правна позиција у државној управи, одређена је нормама којима је уређена управно-правна област тј. област државне управе.

Према постојећем правном основу, органи државне управе формирани су искључиво у облику **министарстава** (и органа управе у саставу министарстава) и **посебних организација**¹⁵³. Послови државне управе су: (1). Учествовање у обликовању политике Владе кроз припрему нацрта закона и других прописа, предлагање стратегије и планова развоја у одређеној области; (2). Праћење и утврђивање стања у области делокруга министарстава и проучавање последица утврђеног стања, предузимање одређених мера итд; (3). Извршавање закона и других прописа и општих аката; (4). **Инспекцијски надзор** којим се испитује спровођење закона и других прописа непосредним увидом у пословање и поступање физичких и правних лица и изрицање мера сходно овлашћењима; (5). Старање о јавним службама како би се њихов рад одвијао према закону; (6). Развојни послови усмерени ка подстицању развоја и унапређења рада органа управе; (7). Стручни послови којима се прикупљају и проучавају подаци из различитих делокруга, сачињавају анализе и информације како би се унапредио развој у одређеној области државне управе¹⁵⁴.

Према важећем Закону о министарствима, утврђено је да Република Србија има 17 министарстава која су основана у управним областима и 10 посебних организација којима су поверени стручни

¹⁵³ Члан 1. Закона о државној управи, "Службени гласник Републике Србије", број 79/2005.

¹⁵⁴ Исто, чланови 12-21.

послови чија природа захтева већу самосталност од оне коју има орган у саставу министарства¹⁵⁵.

Да би послови државне управе могли бити пренети у поље "непосредног рада" и рационалнијег и ефикаснијег обављања, основане су организационе јединице ван седишта државних органа тј. министарства. Република Србија је због тога измењена на управне округе у којима се обављају следећи послови државне управе: (1). Решавање у управним стварима у првом степену; (2). Вршење управног надзора над радом ималаца јавних овлашћења и; (3). **Вршење инспекцијског надзора** ван седишта министарства. Ово је једноставна административна дислокација матичних управних органа, дакле министарстава. Дислоциране организационе јединице, према врсти и обиму послова, међусобној повезаности итд, организују се на нивоу одељења, одсека, групе и реферата. То су они нивои на којима се одвија конкретан управно-правни рад. Послови инспекцијског надзора органа управе, управо се спроводе на овом нивоу од стране дислоцираних органа управе¹⁵⁶. Министарство заштите животне средине, у чијем оквиру је Управа за заштиту животне средине у коју је организационо и функционално, смештен делокруг **Републичке инспекције за заштиту животне средине**, најзначајнији је сектор превентивне и репресивне делатности на остваривању еколошке сигурности у Србији.

Управа обавља послове државне управе и стручне послове који се односе на систем заштите и одрживог коришћења природних богатстава, односно ресурса (воде, ваздуха, земљишта, минералних сировина, шума, дивљих биљних и животињских врста), израду стратешких докумената, планова и програма истраживања у области одрживог коришћења природних богатстава и обновљивих извора енергије, израду биланса резерви подземних вода, норматива и стандарда за израду геолошких карата, израду програма истражних радова у области основних геолошких истраживања која се односе на одрживо коришћење ресурса, а за подземне воде и детаљних истражних радова, обезбеђивање материјалних и других услова за реализацију тих програма, систем заштите и унапређења животне средине, основе заштите животне средине, заштиту природе, заштиту озонског омотача,

¹⁵⁵ Исто, члан 33.

¹⁵⁶ Дислокација управе у правној литератури подразумева тзв. административну децентрализацију (деконцентрацију) која се састоји у простом преношењу управних послова са виших на ниже нивое из практично-техничких разлога а не из суштинске потребе за правом административном децентрализацијом. "Циљ је да се врховни централни органи растерете знатног броја управних предмета", Томић, др Зоран, *Управно право*, Београд, 1995. стр. 152.

праћење климатских промена, прекогранично загађење воде и ваздуха, утврђивање и спровођење заштите природних целина од значаја за Републику Србију, утврђивање услова заштите животне средине у планирању простора и изградњи објеката, рану најаву акцидентата, заштиту од буке и вибрација, заштиту од јонизујућег и нејонизујућег зрачења, производњу, промет отрова и других опасних материја, изузев дрога и прекусора (у надлежности Министарства здравља), управљање хемикалијама, управљање отпадом, изузев радиоактивним отпадом, одобравање прекограничног промета отпада и заштићених биљних и животињских врста, инспекцијски надзор у области одрживог коришћења природних богатстава и заштите животне средине и у другим наведеним областима, еколошки инспекцијски надзор на граници, као и друге послове одређене законом¹⁵⁷. Као орган у саставу Министарства (дакле, не посебна организација), на нивоу Министарства организована је Агенција за заштиту животне средине како би се обављали стручни послови који захтевају виши степен самосталности. Агенција, иако правно лице, функционално и органски, представља део Министарства који обавља стручне послове који се односе на развој, усклађивање и вођење националног информационог система заштите животне средине (праћење стања чинилаца животне средине, катастар загађивача и др.), прикупљање и обједињавање података о животној средини, њихову обраду и израду извештаја о стању животне средине и спровођењу политике заштите, развој поступака за обраду података о животној средини и њихову процену, вођење података о најбољим доступним техникама и праксама и њиховој примени у области заштите животне средине (тзв. БАТ-технике), сарадњу са Европском агенцијом за заштиту животне средине и Европском мрежом за информације и осматрање, и друге послове одређене законом¹⁵⁸.

Даље расчлањавање структуре овог органа управе по ингеренцијама, непосредно задуженог за заштиту и унапређење животне средине и одговорним за стање еколошке сигурности (поред других субјеката), иде у правцу одређивања функционално-организационих позиција инспекцијских органа на локалном нивоу. Овде, с обзиром на широко постављен оквир инспекцијских послова и овлашћења којима се одликује управни рад инспекцијских органа у различитим областима надзора (о чему ће бити касније речи), потребно је сагледати међусобни однос ових и тзв. недржавних субјеката и колективитета (предузећа, установа, организација, грађана итд.). На овој

¹⁵⁷ Члан 14. Закона о министарствима, "Службени гласник Републике Србије", број 79/2005.

¹⁵⁸ Исто, члан 14. став 3.

релацији засноване се две врсте односа: **неауторитативи и типично ауторитативни**. Први почива на начелима међусобне сарадње, договарања и обавештавања о питањима од заједничког интереса али са најчешће постављеним односом надзора. Рецимо, Министарство заштите животне средине, врши управни надзор над законитошћу рада предузећа и установа, њихових активности у погледу испуњености услова за заштиту и унапређење животне средине.

У односу који почива на ауторитарности и надвладавању "једне јаче воље"¹⁵⁹, државни утицај на недржавне колективитете испољава се превасходно кроз инспекцијски надзор где државни органи испитују спровођење закона и других прописа непосредним увидом у пословање и поступање физичких и правних лица након чега могу изрећи мере за које су овлашћени. Резултат управног рада еколошких инспекцијских органа (и не само њих), јесте императивни управноправни акт којим се субјекту контроле налаже одређена активност.

Значај који је новим нормативним актима дат инспекцији за заштиту животне средине, међу инспекцијским органима чија редовна делатност може бити од значаја за остваривање еколошке сигурности, означава је као **главни инспекцијски орган у еколошкој области**. С друге стране, због нормативног оквира у који су постављене активности бројних инспекцијских органа у различитим сферама управног рада, а чије редовне делатности као неспецифичне за еколошку сферу, могу допринети јачању еколошке сигурности, уврстили смо у скупину **других инспекцијских органа од значаја за еколошку сигурност**.

3.2. ДЕЛАТНОСТ ИНСПЕКЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ КАО ГЛАВНОГ ИНСПЕКЦИЈСКОГ ОРГАНА У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Организацијом инспекције за заштиту животне средине на републичком нивоу, постављен је основ за њено гранање и дислокацију на локални ниво. Организована је у оквиру Министарства заштите животне средине при Управи за заштиту животне средине коју чине:

(1). Служба за развој стратегије и програмске политике; (2). Служба за законску регулативу и економске инструменте; (3). Служба за заштиту животне средине од загађивања; (4). Служба за Европску интеграцију и међународну сарадњу у области заштите животне средине; (5). Служба

¹⁵⁹ Димитријевић, Павле; Марковић, Ратко: *Управно право I*, Београд, 1986, страна 189.

за заштиту природе; (6). Служба за заједничке послове и финансијско управљање и; (7). Служба за инспекцијске послове.

Служба за инспекцијске послове у заштити и унапређењу животне средине, структурисана је у области (1) заштите и коришћења природних добара; (2) заштити животне средине и (3) еколошког надзора на граници. Анализирајући улогу и значај инспекцијских органа у остваривању еколошке сигурности у Републици Србији, служба за инспекцијске послове Управе за заштиту животне средине биће посматрана као целина.

Нормативни оквир делатности инспекције за заштиту животне средине утврђен је као: инспекцијски надзор у области одрживог коришћења природних богатстава и заштите животне средине и еколошки инспекцијски надзор на граници, док је инспекцијски надзор поменутих Законом о државној управи одређен као средство којим државни органи управе испитују спровођење закона и других прописа увидом у пословање и поступање физичких и правних лица након чега се могу изрећи одређене мере према контролисаном субјекту.

Као и инспекцијски надзор других инспекцијских органа, и еколошки инспекцијски надзор као непосредна делатност (превентивна и репресивна), уређена је општим правним нормама. Врши га овлашћено лице, инспектор¹⁶⁰ кроз:

(1). Преглед општих и појединачних аката, евиденција и друге документације; (2). Саслушања, узимања изјава од одговорних и заинтересованих лица; (3). Преглед пословних просторија, објеката, постројења, уређаја, инсталација, предмета и роба; (4). Узимање узорака робе и других предмета ради анализе, експертизе и сл; (5). Наређење мерења које обавља друга стручна организација кад предузме или друга организација сама или преко одређене стручне организације врши мерења у одговарајућим областима, а резултати мерења пружају основ за то; (6). Предузимање других мера и радњи за које је овлашћен законом или подзаконским актом.

Даља овлашћења инспекцијског службеника састоје се од могућности да решењем наложи извршење мера и радњи у одређеном року како би се отклониле уочене неправилности; изрекне мандатну казну; поднесе пријаве надлежном органу за учињено кривично дело или привредни преступ или подношење захтева за покретање прекршајног поступка; изда привремена наређења или забрану у складу

¹⁶⁰ Одредбе о инспекцијском надзору и правима и дужностима инспектора донете старим Законом о државној управи, "Службени гласник Републике Србије", број 20/92 и 6/93, остале су на снази у новом Закону о државној управи, "Службени гласник Републике Србије", број 79/2005, сходно члану 93. новог Закона.

са законом; донесе мере обезбеђења у случају опасности за живот и здравље људи или за друге јавне интересе; обавести други орган ако постоје разлози за предузимање мера за које је тај орган надлежан; покрене иницијативу код обустављање извршења, односно за поништавање или укидање прописа или општег акта органа или организације која врши послове јавне управе, односно обустављање од извршења општег акта предузећа, установе и друге организације ако нису у складу са уставом и законом.

Конкретна овлашћења која чине садржину делатности инспекције за заштиту животне средине, условно можемо поделити на превентивна и репресивна али је тешко одредити њихову *differentia specifica*. Уопште, делатност инспекције за заштиту животне средине садржана је у праву вршења управног надзора над активностима правних и физичких лица, сарадњи са другим инспекцијским службама, привременом одузимању предмета, робе или уређаја итд. Потпуно разложена, састоје се у овлашћењима еколошког инспектора да:

1. Нареди у одређеном року отклањање неправилности у спровођењу мера заштите, рекултивације и санације животне средине при коришћењу природних ресурса и добара;

2. Забрани коришћење или употребу природних ресурса и добара без одобрења и наложи санацију, односно предузимање других одговарајућих мера заштите;

3. Забрани уношење и гајење флоре и фауне иностраног порекла ради слободног насељавања у природи, а које би могле угрозити аутохтоне врсте и њихово распрострањење;

4. Забрани уништавање и оштећење дивље флоре и фауне и њихових станишта;

5. Забрани сакупљање и стављање у промет дивље флоре и фауне, њихових развојних облика и делова без дозволе;

6. Забрани увоз и извоз угрожених заштићених врста дивље флоре и фауне, њихових развојних облика и делова чији је промет забрањен међународним уговорима;

7. Забрани увоз и извоз угрожених и заштићених врста дивље флоре и фауне, њихових развојних облика и делова чији је промет дозвољен ако се врши без дозволе;

8. Забрани изградњу и употребу постројења и обављање активности ако нису испуњени прописани стандарди и нормативи у погледу емисије и имисије, ако немају одговарајућу и исправну опрему и уређаје којима се смањује или спречава емисија загађујућих материја или енергије или ако нису предузете друге мере и услови заштите животне средине;

9. Забрани производњу и промет превозних средстава која не испуњавају услове у погледу емисије за мобилне изворе загађивања;

10. Забрани испуштање загађујућих и опасних материја, отпадних вода или енергије у ваздух, воду и земљиште на начин и у количинама, односно концентрацијама или нивоима изнад прописаних;

11. Забрани коришћење знака ЕМАС супротно одредбама Закона о заштити животне средине;

12. Забрани рад, употребу или коришћење технологије, технолошког процеса, производа, полупроизвода или сировина које по одредбама Закона о заштити животне средине нису дозвољене;

13. Наложити да се у случају сумње одређена технологија, технолошки процес, производ, полупроизвод или сировина испитају у погледу могућег штетног утицаја на животну средину и привремено забрани њихова употреба или коришћење док се резултати испитивања не доставе на увид;

14. Обустави рад док се не испита ефикасност уређаја који служе за уклањање или пречишћавање загађујућих материја за које нису прописани стандарди;

15. Забрани стављање у промет сировина, полупроизвода или производа који немају видљиву ознаку о могућој штетности по животну средину;

16. Забрани коришћење еколошког знака супротно Закону о заштити животне средине;

17. Забрани увоз и извоз супстанци и производа који оштећују озонски омотач чији је промет забрањен ратификованим међународним уговорима и нареди да се врати пошилаоцу;

18. Забрани увоз или извоз супстанци које оштећују озонски омотач чији је промет дозвољен ако се врши без прописане дозволе или супротно условима увоза;

19. Нареди вођење прописане евиденције у погледу врсте и количине увезених и извезених супстанци физичким и правним лицима према листи коју прописује Влада;

20. Забрани увоз опасног отпада иностраног порекла;

21. Забрани увоз, извоз и транзит отпада супротно одредбама Закона о заштити животне средине;

22. Забрани поступање са опасним материјама супротно одредбама Закона о заштити животне средине;

23. Нареди израду процене опасности од удеса, плана заштите од удеса и израду извештаја о стању сигурности, као и предузимање одговарајућих превентивних и других мера заштите животне средине од опасних материја;

24. У случају удеса, нареди предузимање интервентних мера и поступака реаговања на удес, спровођење мера у складу са планом заштите од удеса, ангажовање људи, средстава и предузимање мера санације и спречавања ширења загађења од удеса;

25. Нареди обављање праћења стања (мониторинга) на прописан начин.

Овако широко постављена овлашћења пристичу из законом прописаних права и дужности еколошког инспектора¹⁶¹ према којима има право да утврђује: да ли се управљање, односно одрживо коришћење и заштита природних ресурса и добара, врши према стратешким документима, условима и мерама; да ли се сакупљање и стављање у промет дивље флоре и фауне, њихових развојних облика и делова, врши у складу са прописаним условима; да ли се увоз, извоз и транзит угрожених и заштићених врста дивље флоре и фауне, њихових развојних облика и делова врши у складу са прописаним условима; да ли се спроводе мере и услови заштите животне средине у планирању и изградњи; да ли се примењују стандарди квалитета животне средине и стандарди емисије, да ли су испуњени услови за рад постројења и обављање активности, да ли су испуњени услови за укључење у систем ЕМАС; да ли се домаће или увезене технологије или процеси примењују, односно производња и стављање у промет производа, полупроизвода и сировина врши у складу са прописима о заштити животне средине; да ли се примењују прописане забране производње и промета одређених производа и вршење одређених активности; да ли се увоз и извоз супстанци које оштећују озонски омотач врши у складу са Законом о заштити животне средине; да ли се увоз, извоз или транзит отпада врши у складу са прописима; да ли се са опасним материјама у производњи, употреби, превозу, промету, преради, складиштењу и одлагању, поступа у складу са прописаним мерама; да ли се спроводи Национални програм, акциони и санациони планови; да ли се спроводи мониторинг стања животне средине; да ли се спроводе обавезе преузете међународним уговорима у области заштите и унапређења животне средине итд.

Може се рећи да је инспекција за заштиту животне средине, у функционално-организационом смислу, након доношења сета закона из области заштите и унапређења животне средине у Републици Србији, стављена у позицију активног чиниоца еколошке сигурности. Њен ранији положај, био је пасиван управо из нормативних разлога али и

¹⁶¹ Члан 110. Закона о заштити животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/2004.

одсуства механизма одговорности за стање животне средине пред домаћим и међународним институцијама.

Садашњом организацијом инспекције за заштиту животне средине у Републици Србији, предвиђен је активан рад у међународној мрежи еколошких инспекција формираној за јачање надзора у овој области, како би се њихове појединачне активности усагласиле са међународним стандардима, пре свега стандардима Европске уније. Основ за то је прихваћена *Препорука Европског парламента и Савета Европе о минималним критеријумима за инспекцију заштите животне средине* из 2001. године, (Resommendation of European Parliament and the Council of 4 April 2001.) Циљ је да све инспекције на исти начин спроводе надзор у области заштите животне средине тако што ће на исти начин припремати инспекцијску контролу и без обзира на локацију, користити исте или сличне методе, исти начин обавештавања и представљања резултата надзора, учинити јавности доступним податке и извештаје итд¹⁶². Имплементација оваквог начина рада у домаћим условима, спроведена је током 2005. и 2006. године кроз учешће у раду стручних екипа Републичке инспекције за заштиту животне средине у међународној мрежи еколошких инспекција (пре свега европских), формираној за јачање капацитета инспекција за заштиту животне средине у земљама које су укључене у процес придруживања Европској унији¹⁶³.

Спроводећи у живот нову законску регулативу из 2004. године, у организационом смислу извршено је преобликовање инспекције за заштиту животне средине: успостављени су нови и савремени елементи организације, установљене су разноврсне базе података и сегменти

¹⁶² На ужем нивоу, у циљу спровођења *Препоруке о минималним критеријумима за инспекцију животне средине и стварања услова за усаглашавање рада републичких и локалних инспектора*, створено је *Упутство за републичке и општинске инспекторе за заштиту животне средине*. У првом делу Упутства, дат је законски основ за рад инспекције, затим су представљени минимални критеријуми за инспекцију животне средине а у трећем, представљена је организациона схема инспекције.

¹⁶³ Према Годишњем извештају о раду Републичке инспекције за заштиту животне средине за 2005. годину, инспектори су учествовали на: (1). Тренинзима у Ирској, Румунији и Бугарској организованим у циљу примене *Препоруке Европског Парламента и Савета Европе о минималним критеријумима за инспекцију заштите животне средине*; (2). Међународним семинарима и тренинзима организованим на тему поступања у акцидентним ситуацијама и инспекцијском надзору на граници; (3). Тренингу у Литванији посвећеном атомској енергији у организацији Агенције за атомску енергију из Беча итд.

анализе и процене утицаја на животну средину¹⁶⁴. Посебна пажња посвећена је организовању инспекцијског надзора на граници и контроли радиоактивности роба које се извозе, увозе или транзитирају кроз Србију. Контрола на граници од стране инспекције за заштиту животне средине добила је на значају, с обзиром да је Влада Републике Србије укинула листу земаља које су биле погођене хаваријом у Чернобиљу. Осим тога, редукован је списак роба које подлежу контроли нивоа радиоактивности на граници. Ови чиниоци, додатно су оснажили став о неопходности контроле радиоактивности на граници коју иначе, промовише Европска Унија, а који је унет у нови Закон о заштити животне средине.

Након доношења пакета закона о заштити и унапређењу животне средине 2004. године, било је неопходно путем инспекцијског надзора донети нова, усклађена решења за рад (дозволе за рад) и обављање делатности за велике загађиваче животне средине као што су рафинерије, термоелектране, постројења хемијске индустрије итд. Новим решењима, великим загађивачима¹⁶⁵ је наложено предузимање техничко-технолошких мера како би се смањиле емисије и имисије загађујућих материја и израда акционих планова кроз које би биле реализоване активности на смањењу негативних утицаја у животној средини. Управљајући се овим налозима, инспекција за заштиту животне средине значајно је појачала контролу и надзор над субјектима задуженим за оперативно спровођење налога. Значајно је појачан и надзор над субјектима који се баве извозом, увозом о организовањем транзита отпада и отрова.

Структура инспекцијског надзора, након доношења нових законских прописа у област заштите и унапређења животне средине, знатно је проширена и сада је чини инспекцијски надзор у следећим областима:

(1). Области заштите и коришћења природних добара; (2). Области контроле промета дивљих биљних и животињских врста; (3). Области контроле заштићених прородних добара; (4). Области контроле по Закону о рибарству.

¹⁶⁴ Установљене су базе података о инсталацијама за контролу, базе података о инсталацијама са амонијаком, инсталацијама са хлором, базе података о каменоломима и кречанама, као и база података о техничко-технолошким инсталацијама за које је неопходно издати интегрисану дозволу.

¹⁶⁵ Налози за израду акционих планова издати су: Рафинерији "Панчево"-Панчево, Термоелектрани "Никола Тесла"-Обреновац, Хемијској индустрији "Зорка"-Шабац, РТБ"Бор"-Бор, "Сартиду-1813"-Смедерево и другима.

Инспекцијски надзор на граници као засебна област еколошког надзора при увозу, извозу и транзиту, има посебан значај у постизању и очувању одређеног степена еколошке сигурности. Њега чине прегледи нивоа радиоактивне контаминације, прегледи отрова и отпада, прегледи дивљих биљних и животињских врста и прегледи супстанција које оштећују озонски омотач¹⁶⁶.

Од значаја за постизање вишег нивоа еколошке сигурности у Републици Србији, представља и успостављени систем праћења (мониторинга) животне средине који спроводи Министарство заштите животне средине преко својих организационих јединица, посебно службе инспекцијског надзора у области животне средине. Овим путем Министарство је успоставило преглед инсталација по областима које контролише инспекција за заштиту животне средине и то: **постројења са хлором, постројења са амонијаком, постројења каменолома, асфалтних база, кречана, термоелектрана, постројења (инсталација) за отрове и постројења (инсталација) за отпадне цијаниде.**

Након доношења Закона о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине, Министарство науке и заштите животне средине (сада засебна министарства), установило је списак инсталација за које се издаје интегрисана дозвола за "постројења и активности која могу имати негативне утицаје на здравље људи, животну средину или материјална добра, врсте активности и постројења, надзор и друга питања од значаја за спречавање и контролу загађивања животне средине" (члан 1. Закона). Овим је у надлежност инспекције за заштиту животне средине ушао и надзор над издавањем интегрисаних дозвола и праћење стања инсталација за које се она издаје. Списак је подељен на енергетски сектор, сектор производње и прераде метала, сектор минералне индустрије, сектор хемијске индустрије и сектор управљања отпадом.

Можемо закључити да је сектор инспекције животне средине, након редеофинисања законодавства којим је уређена област заштите и

¹⁶⁶ Према Годишњем извештају Службе за инспекцијске послове Управе за заштиту животне средине за 2005. годину, у Србији је извршено 142.438 прегледа нивоа радиоактивности (увоз, извоз, транзит) при чему је у 22 прегледа установљен недозвољен ниво радиоактивности и забрањен прелаз преко граничне линије. Отрови су прегледани 5.714 пута од чега су 275 прегледа показала недозвољене параметре и забрањен је прелаз граничне линије. Отпад је прегледан 2.563 пута од чега је у 50 случајева установљено да су карактеристике отпада неадекватне прописаним мерилима и забрањен је прелаз границе. Обављено је 1.694 контроле дивљих биљних и животињских врста, а у шест прегледа су утврђене неправилности. Најмање контролних прегледа на граници спроведено је у области супстанција које оштећују озонски омотач, само 30 и где нису утврђене неправилности.

унапређења животне средине у Републици Србији, знатно унапређен у функционалном и организационом смислу, а тиме и целокупна област еколошке сигурности. **Функционално**, на основу Закона о заштити животне средине, других закона из ове области и међународно-правних норми, пре свега Европске уније, учињено је значајно проширење права и дужности овлашћених лица сектора инспекције заштите животне средине али и одговорности пред друштвеном заједницом и појединцем. **Организационо**, такође на основу поменуте регулативе, извршена је реорганизација и нова систематизација сектора контроле заштите и унапређења животне средине; постављени су основи сарадње са другим субјектима, државним и недржавним са оригиналном или супсидијарном надлежношћу у пословима заштите и унапређења животне средине.

Дакле, инспекцијски надзор који врши Министарство заштите животне средине преко инспекције за заштиту животне средине, у органском смислу, данас представља правно уоквирен елемент еколошке сигурности у Републици Србији. Функционални капацитет треба даље развијати и експлоатисати како би стање еколошке сигурности достигло параметре европских развијених политичко-економских система.

3.3. ДЕЛАТНОСТ ДРУГИХ ИНСПЕКЦИЈСКИХ ОРГАНА У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Спектар других инспекцијских органа чија надзорна делатност има значајног утицаја у сферу еколошке сигурности, је широк. Значајно место заузимају бројне инспекцијске службе у различитим областима управног надзора које могу допринети остваривању повољније еколошке сигурности кроз надзор у области пољопривреде, шумарства, водопривреде, комуналних, санитарних и других послова. Законом о државној управи, Законом о министарствима и законима којима су утврђени послови надзора у наведеним областима (пољопривреди, шумарству, заштити вода, комуналним и санитарним пословима), уређени су послови инспекцијског надзора над њиховим спровођењем, за шта су формиране: **пољопривредна, шумарска, водопривредна, санитарна, комунална** и друге инспекцијске службе. Њихове делатности у овим специфичним областима могу значајно допринети јачању еколошке сигурности очувањем и унапређењем различитих еко-медијума, кроз спровођење надзора у различитим техничко-технолошким процесима, секторима производње и рада, складиштења,

транспорта роба и вршења услуга , увоза и извоза роба, надзора на граници итд.

3.3.1. ПОЉОПРИВРЕДНА ИНСПЕКЦИЈА

Са становишта еколошке сигурности, пољопривредна инспекција као сегмент контроле и надзора у области пољопривреде, има низ превентивних и репресивних делатности од значаја за заштиту и унапређење животне средине. Широка област делатности условила је значајно преплитање са еколошким сектором, посебно у сегменту превенције штетних активности по животну средину.

Улогу пољопривредне инспекције у сегменту еколошке заштите можемо сагледати са два становишта. **Ширег**, где су послови надзора пољопривредне инспекције у спровођењу контроле коришћења и заштите пољопривредног земљишта, контроли производње алкохолних и безалкохолних пића, етанола, дувана и производа од дувана, контроли производње, квалитета и промета семена и садног материјала, заштити сорти биља и раса домаћих животиња, утврђивању испуњености услова, процени ризика и спровођењу мера контроле у области биолошке сигурности код увођења у производњу, стављање у промет и увоз генетички модификованих организама, очувању и одрживом коришћењу биљних и животињских генетичких ресурса за производњу хране итд. Из побројаних области надзора пољопривредне инспекције, види се да оне "задиру" у еколошку област и да у садашњим условима повећаног броја ризика, могу значајно усложити еколошку сигурност, због чега посебно истичемо значај надзора у овој области.

Уже становиште, где улогу и значај пољопривредне инспекције у остваривању еколошке сигурности у условима перманентне и све веће примене хемијских супстанци у пољопривредној производњи, посебно у производњи хране, сагледавамо кроз контролу производње на пољопривредном земљишту, контролу ратарске производње, промет и примену агротехничких мера , посебно у заштити хране и воде од хемијских загађивача, контролу ради утврђивања нивоа опасних и штетних материја у земљишту и водама за наводњавање пољопривредног земљишта, контролу средстава за заштиту биља, контролу промета прехранбених производа биљног порекла, контролу производње и промета сточне хране итд.

Од значаја је здравствена контрола заштите биља од штетних организама у унутрашњем промету и промету преко државне границе као и промет средстава за заштиту и исхрану биља. Спроводи

се ради откривања и праћења, спречавања појаве и ширења, сузбијања штетних организама на биљу, биљним производима и биљним стаништима.

Од значаја за заштиту животне средине су послови који врши пољопривредна инспекција у областима:

(1). Надзора над прометом биља, пестицида и ђубрива преко државне границе;

(2). Надзора над здравственим прегледом биља и контролом унутрашњег промета биља, пестицида и ђубрива.

У пословима **надзора промета биља, пестицида и ђубрива**¹⁶⁷, инспектор је овлашћен да врши здравствену контролу пошиљака биља у промету преко државне границе приликом увоза, извоза и транзита-провоза, при чему издаје дозволу-фитоцертфикат уколико су испуњени услови; врши контролу пестицида, односно ђубрива при увозу, извозу и провозу; узима узорке биља, пестицида и ђубрива при увозу ради утврђивања здравственог стања биља, односно квалитета пестицида и ђубрива; забрани увоз, односно провоз код претовара пошиљака биља, пестицида и ђубрива ако се утврди да пошиљка не испуњава услове прописане Законом о заштити биља; нареди дезинсекцију или дезинфекцију пошиљке биља која се увози, односно провози, ради спречавања уношења у земљу штетних организама, као и биља које се извози, ако то захтева земља увозница и да контролише спровођење наложених мера; одреди карантински надзор над појединим врстама биља које се увози ради гајења; нареди стручни преглед земљишта, објеката и биља у граничном подручју ради откривања карантински штетних организама; врши преглед пословних књига и исправа правних лица у вези спровођења прописа о заштити биља у промету преко државне границе; прикупља податке и обавештења од одговорних лица и саслушава сведоке и вештаке када је то потребно за успешно обављање послова; подноси кривичне пријаве, пријаве за привредне преступе и захтеве за покретање прекршајног поступка када је повређен Закон о заштити биља.

У пословима **надзора над здравственим прегледом биља и контролом унутрашњег промета биља, пестицида и ђубрива**¹⁶⁸, пољопривредни инспектор је овлашћен да врши здравствену контролу пошиљака биља, узима узорке пошиљака биља ради утврђивања његовог здравственог стања; нареди потребну дезинсекцију или дезинфекцију пошиљке биља и контролише спровођење налога;

¹⁶⁷ Члан 77. Закона о заштити биља, "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005.

¹⁶⁸ Исто, члан 78.

контролише спровођење мера заштите биља код држаоца биља; код домаћег произвођача пестицида, односно ђубрива, врши надзор над стављањем у промет и узима узорке пестицида и ђубрива ради провере њиховог квалитета; забрани стављање у промет пестицида или ђубрива које не испуњава услове из Закона о заштити биља; контролише да ли су испуњени услови за промет пестицида на велико и мало; контролише да ли су испуњени услови за вршење послова дезинсекције, дезинфекције и дератизације; контролише да ли су испуњени услови производње и промета пестицида и ђубрива код домаћег произвођача или заступника; контролише да ли су испуњени услови за пружање услуга у спровођењу хемијских мера заштите биља; контролише да ли су испуњени услови за вршење здравственог прегледа усева и објеката; нареди правном лицу или предузетнику да у одређеном року усклади обављање делатности, односно отклони недостатке у погледу услова које прописује закон; врши преглед пословних књига и исправа правних лица у вези са спровођењем прописа о стављању у промет пестицида, ђубрива и извозу пошилјки биља.

Законодавац је предвидео да пољопривредна инспекција може против одговорних лица која су прекршила закон, поднети кривичне пријаве, пријаве за привредни преступ или предлог за покретање прекршајног поступка. За утврђену кривичну одговорност, предвиђене су затворске, затворске или новчане казне.

3.3.2. ШУМАРСКА ИНСПЕКЦИЈА

Шуме и шумско земљиште, у законској регулативи представљени су као добра од посебног значаја и општег интереса и као таква морају се очувати, повећати вредност и обезбедити њихова трајност и заштита како би се унапредила функција које шуме имају за друштвену заједницу. Самим тим је еколошка функција шума и шумског земљишта неодвојива од њене улоге у остваривању еколошке сигурности.

Бригу о шумама и шумском земљишту воде правна и физичка лица а надзор над извршавањем њихових обавеза у овој области врши шумарска инспекција као стручна служба која своје поступање црпи из норми Закона о министарствима, Закона о државној управи, Закона о општем управном поступку, Закона о шумама и другим подзаконским актима.

Делатност шумарске инспекције (превентивна и репресивна), представља ускостручни надзор над гајењем шума, коришћењем шума и шумског земљишта и других потенцијала шума, праћењем

унапређења функција шума¹⁶⁹ итд. Улога шумарске инспекције у остваривању еколошке сигурности огледа се у активностима на спречавању штетних утицаја на шумама и шумском земљишту (које могу изазвати правна и физичка лица), у погледу **забрањене сече и пустошења шума, чисте сече која није одобрена, сече ретких врста дрвећа, забрањеног сакупљања шумских плодова, оштећења или уништења шумских засада, одлагање смећа и опасних материја, загађивања шума** итд.

Шумарски инспектори, као стручна лица која врше надзор, према Закону о шумама, овлашћени су и дужни да прегледају шумске радове, објекте, уређаје и направе, као и сва места где се врши сеча, смештај, прерада и извоз из шуме или стављање у промет шумских производа; контролишу примену и спровођење стандарда из области шумарства; врше надзор на спровођењем основа, програма и годишњег извођачког плана; контролишу да ли су посебне основе, програм и годишњи извођачки планови газдовања међусобно и са општом основом усклађени; прегледају пословне књиге и остала документа када је то потребно ради контроле примене прописа и мера који се односе на шуме; врше контролу да ли се на постројењима на којима се врши примарна прерада дрвета, врши прерада жигосаног дрвета и снабдевног пропратником итд.

Шумарска инспекција овлашћена је и да привремено обустави сечу која се не врши под условима утврђеним Законом о шумама, наложи извршење радова одређених основама и програмима, чије неизвршење би проузроковало штетне последице; привремено одузме бесправно посечено дрво, дрво бесправно стављено у промет и друге бесправно присвојене или произведене шумске производе, као и

¹⁶⁹ У Закону о шумама, "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005, под унапређењем функција шума, разуме се **проста и проширена** репродукција шума. Под **простом** репродукцијом се подразумева: Припрема за природно подмлађивање, попуњавање, нега, чишћење састојина, ошумљавање површина насталих чистом сечом као редовним видом обнављања шума или дејством елементарних непогода, заштита шума од штетног деловања човека, биљних болести и штеточина и пожара, чување шума од бесправног коришћења и самовољног заузимања шума, производња шумског семена и садног материјала и изградња шумских саобраћајница за потребе просте репродукције, одабирање и обележавање стабала за сечу и израду основа и других планова газдовања шумама. **Проширена** репродукција представља: Пошумљавање необраслог шумског земљишта, реконструкција и мелиорација деградираних шума, шикара и шибљака (превођење шума у виши узгојни облик, замена врста дрвећа, подизање интензивних засада брзорастућих врста дрвећа и заштитних појасева на новим површинама), производња шумског семена и садног материјала, изградња шумских саобраћајница и израда пројеката и планова за потребе проширене репродукције.

предмете којима су извршене ове радње; у хитним случајевима у којима је настала штета по општи интерес, нареди мере за спречавање штета; поднесе кривичне пријаве и пријаве за привредне преступе против правних лица и предлог за покретање прекршајног поступка против починилаца прекршаја итд.

Дакле, с обзиром на ширину овлашћења инспекцијског надзора над заштитом и очувањем шума и шумског земљишта као елемената животне средине од чијег стања зависи ниво еколошке сигурности као интегрални део општег безбедносног циља, можемо наведену делатност шумарске инспекције одредити као референтну за постизање овог циља.

3.3.3. ВОДОПРИВРЕДНА ИНСПЕКЦИЈА

Вода као основни елемент животне средине, представља вредност од општег интереса и егзистенцијалног значаја. Њена заштита, унапређење и управљање регулисано је Законом о водама¹⁷⁰. Према тим одредбама, заштита вода, заштита од штетног дејства вода, коришћење и управљање водама као добрима посебне вредности, организовање и финансирање водопривредне делатности, стављено је у делокруг Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде-Дирекције за воде.

Надзор над испуњењем одредаба Закона о водама, такође је у делокругу овог министарства и спроводи се преко водопривредне инспекције. Овај управно-стручни орган контролише да ли се воде користе на начин којим се не угрожавају природна својства воде, не доводи у опасност живот и здравље људи, не угрожавају биљни и животињски свет, природне вредности и непокретна културна добра¹⁷¹ као и да ли се водопривредни објекти¹⁷² граде, користе и одржавају сагласно постављеним нормативима. Дакле, инспекцијски

¹⁷⁰ Закон о водама, "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005.

¹⁷¹ Члан 2. Закона о водама.

¹⁷² Према члану 4. Закона о водама, водопривредни објекти су: објекти за заштиту од штетног дејства вода са водопривредним уређајима и опремом (насипи, регулационе грађевине, ретенције, бране, акумулације, одводни канали, дренажни бунари, уставе, црпне станице и објекти за заштиту од ерозија и бујица); објекти за коришћење вода (акумулације, водозахвати, црпне станице, резервоари за водоснабдевање, магистрални цевоводи или канали са објектима постројења за припрему питке воде и бродске преводнице); објекти за заштиту вода (главни колектор за довођење отпадних вода до уређаја за пречишћавање отпадних вода, уређаји за пречишћавање отпадних вода и објекти за одвођење пречишћених вода); хидромелиорациони објекти са водопривредним уређајима и опремом (објекти за наводњавање и објекти за одводњавање).

надзор обухвата и надзор над применом норматива који се односе на изградњу нових и реконструкцију постојећих објеката и извођење других радова који могу утицати на промене у водном режиму¹⁷³, (инспекцијски надзор у области воде за пиће, врши санитарна инспекција).

Делатношћу водопривредне инспекције, употпуњује се спектар инспекцијских послова конвенционалних субјеката којима се доприноси заштити и унапређењу животне средине. Према члану 109. Закона о водама, то се постиже кроз контролу над изградњом објекта и извођењем радова који могу да проузрокују квалитативне и квантитативне промене у природном или вештачки успостављеном водном режиму; контролу водопривредних дозвола, водопривредних сагласности, потврда, документације за одбрану од поплава, водних књига, катастар вода, загађивача вода, бујучних токова и водопривредних објеката, пословних књига; контролу начина искоришћавања водопривредних објеката ради утврђивања да ли је њихово искоришћавање у складу са издатим водопривредним сагласностима, водопривредним дозволама и потврдама; контролу функционисања уређаја на објектима који су од значаја за сигурност објеката и постројења; контролу режима и квалитета вода у природним и вештачким водотоцима, језерима и подземним водама; контролу функционисања, исправности и ефикасности уређаја за пречишћавање отпадних вода; контролу поштовања прописаног водног режима у погледу обезбеђења гарантованог минималног протицаја низводно од захвата.

Ако приликом надзора утврди да постоје неправилности, водопривредна инспекција је дужна да нареди њихово отклањање али и да забрани, односно обустави извођење радова који се изводе супротно издатој водопривредној сагласности, односно водопривредној дозволи или без водопривредне сагласности, односно водопривредне дозволе; нареди сађење дрвећа или жбунастог биља у случајевима утврђеним Законом о водама; забрани или ограничи коришћење вода, испуштање вода, вађење материјала, односно коришћење објеката и постројења у случајевима утврђеним законом; нареди рушење објеката и постројења или уклањање дрвећа и жбунастог биља који су изграђени, односно засађени без водопривредне сагласности, ако у року одређеном решењем водопривредног инспектора није поднет захтев за издавање водопривредне сагласности или је захтев одбијен правоснажном одлуком; нареди престанак рада предузећима и другим правним лицима када утврди да отпадне воде које испуштају, садрже опасне

¹⁷³ Члан 108. Закона о водама.

материје у количинама већим од дозвољених, док се количине тих материја не смање испод дозвољене границе. У овом случају водопривредни инспектор може изети узорке воде и отпадних вода ради анализе и провере степена загађености воде а трошкове сноси загађивач, уколико се анализом потврди да је дошло до загађења воде, према принципу "загађивач плаћа", (PPP-polluter pays principle).

3.3.4. САНИТАРНА ИНСПЕКЦИЈА

Улогу санитарне инспекције у очувању и заштити вредности животне средине налазимо преваходно у њеној широкој превентивно-репресивној делатности на пољу заштите и унапређења заштите здравља становништва, као елемента животне средине са којим је у интерактивном односу.

Послови санитарног надзора, начин вршења, објекти који подлежу санитарном надзору и услови који они морају испуњавати, одређени су Законом о санитарном надзору.¹⁷⁴ То је инспекцијски надзор над применом закона и над спровођењем прописаних мера у областима које подлежу санитарном надзору и контроли испуњености прописаних санитарно-техничких и хигијенских услова које морају да испуне објекти, просторије, постројења, уређаји, намештај, опрема, прибор, наменска превозна средства и лица која подлежу санитарном надзору, а све у циљу заштите здравља становништва. Осим тога, предмет санитарног надзора су животне намирнице и предмети опште употребе у производњи и промету.

Посебан значај има делатност санитарне инспекције у погледу здравственог надзора на граници и другим местима у којима се врши преглед и царињење животних намирница и предмета за општу употребу који се увозе, као и санитарни надзор на граници над путницима и њиховим стварима и саобраћајним средствима у међународном саобраћају. Из побројаног се види да санитарни инспекцијски надзор обухвата три области:

- 1). Област епидемиолошке заштите становништва;
- 2). Област здравствене исправности животних намирница и предмета опште употребе у производњи и увозу;
- 3). Област јавног снабдевања становништва водом за пиће.

Ближе, према Закону о санитарном надзору, делатност санитарне инспекције као управног органа Министарства здравља, огледа се у инспекцијском надзору објеката и његовог окружења; унутрашњег

¹⁷⁴ Закон о комуналном надзору, "Службени гласник Републике Србије", број 125/2004.

простора и просторија у погледу њихове грађевинско-функционалне целине и хигијенског стања у којем се налазе; постројења, уређаја, намештаја, опреме и прибора; сировина, полупроизвода и готових производа животних намирница и предмета опште употребе који се увозе ради стављања у промет на домаћем тржишту или који се привремено увозе или извозе ради прераде, дораде и обраде; лица запослених на одређеним пословима у објектима који подлежу санитарном надзору, у складу са прописима којима се уређује област заштите становништва од заразних болести; наменских превозних средстава и њихове опреме (средстава за превоз животних намирница, средства за превоз путника у јавном саобраћају, санитетска превозна средства).

Објекти од посебног значаја у којима се врши санитарни надзор, су објекти у којима се обавља делатност производње и промета животних намирница и предмета опште употребе, здравствена делатност, делатност јавног снабдевања становништва водом за пиће, угоститељска делатност, пружање услуга одржавања хигијене, делатност социјалне заштите, васпитно-образовна делатност, делатност културе, спорта и рекреације, јавног саобраћаја итд.

У вршењу санитарног надзора од значаја за постизање и унапређење еколошке сигурности, према члану 13. Закона о санитарном надзору, санитарни инспектор може узимати узорке животних намирница, предмете опште употребе и воде за пиће ради лабораторијског испитивања здравствене исправности, брисеве са руку запослених лица, постројења, уређаја, намештаја, опреме и прибора за обављање делатности која подлеже санитарном надзору ради лабораторијске анализе њихове хигијенске исправности, затим узорке стерилисаног материјала или стерилисаних инструмената ради утврђивања њихове стерилности.

Надзор може резултирати мерама за које је овлашћена санитарна инспекција: Забраном коришћења објеката или дела објеката у којем се обавља делатност која подлеже санитарном надзору; забраном коришћења објеката или дела објекта, просторија, постројења, уређаја, намештаја, опреме и прибора, превозних средстава ако се утврде хигијенски недостаци који угрожавају здравље људи; забраном коришћења објеката или дела објекта у којем се обавља здравствена делатност, делатност јавног снабдевања становништва водом за пиће или делатност производње животних намирница путем индустријских постројења и уређаја; наређењем да се отклоне недостаци због којих постоји опасност по здравље људи; забраном коришћења објеката или дела објекта, просторија, постројења, уређаја, намештаја, опреме,

прибора и превозних средстава док се не отклоне утврђени недостаци и друге.

3.3.5. КОМУНАЛНА ИНСПЕКЦИЈА

Област комуналне делатности представља широк спектар послова и активности различитих субјеката локалне самоуправе и градова у области производње и пружања комуналних услуга. Њима се може значајно допринети унапређењу заштите и очувања вредности животне средине, посебно у области пречишћавања и дистрибуције воде; пречишћавања и одвођења атмосферских и отпадних вода; одржавања чистоће у градовима и насељима; уређења и одржавања парковских, зелених и рекреационих површина; одржавања депонија, путева, улица, јавних површина итд. С обзиром на ширину и значај комуналних послова, посебно у урбаним срединама, инспекцијски надзор над спровођењем ових послова представља неопходни контролни елемент.

Према члану 5. Закона о комуналним делатностима¹⁷⁵, комуналне делатности су пречишћавање и дистрибуција воде (сакупљање, прерада, пречишћавање и испорука воде корисницима) за пиће и друге потребе; пречишћавање и одвођење атмосферских и отпадних вода кроз сакупљање и уклањање отпадних, атмосферских и површинских вода са јавних површина, њихово пречишћавање и испуштање из мреже; одржавање чистоће у градовима и у насељима (прикупљање смећа, природних и вештачких отпадака из стамбених и пословних објеката, њихово одвожење и одлагање, чишћење и прање јавних саобраћајница и површина итд.); уређење и одржавање паркова, зелених површина и рекреационих површина кроз засађивање дрвећа, заштитног зеленила, одржавање, опремање и чишћење паркова, скверова, приобаља и других јавних површина, одржавање и чишћење површина за рекреацију итд; одржавање улица, путева, јавних површина у градовима и насељеним местима; одржавање депонија за безбедно одлагање, обраду, неутралисање и уништавање комуналног отпада и отпада опасних материја у градовима и насељима.

Спровођење надзора над законитим радом комуналних служби у обављању комуналних послова локалних самоуправа и градова, стављено је у надлежност комуналној инспекцији, односно комуналном инспектору који, према члану 25. Закона о комуналним

¹⁷⁵ "Службени гласник Републике Србије", број 42/98.

4. Делатност органа правосуђа као детерминанта еколошке сигурности

4.1. ЈАВНА ТУЖИЛАШТВА

Положај и надлежност јавних тужилаштава одређени су Уставом Републике Србије и Законом о јавном тужилаштву¹⁷⁶ на основу којих су они самостални правосудни органи са основном функцијом кривичног прогона учинилаца одређених кажњивих дела и привредних преступа али и улагања правних средстава ради заштите законитости и уставности. Место и улогу јавних тужилаштава¹⁷⁷ у сфери заштите животне средине и постизања еколошке сигурности у Републици Србији, налазимо пре свега у **области кривичног прогона учинилаца еколошких кривичних дела** (чију смо систематизацију раније представили) и **привредних преступа**. Њихова активност остварује се кроз два колосека:

-**Први**, јавна тужилаштва су самостални државни органи који предузимају гоњење учинилаца кажњивих дела **самоиницијативно**;

-**Други**, гоњење учинилаца кажњивих дела јавна тужилаштва могу покренути **на иницијативу других субјеката** (полиције, грађана, других државних органа, јединица локалне самоуправе, правобранилаштва итд);

Улогу јавних тужилаштава у остваривању еколошке сигурности, можемо сагледати као **репресивну и превентивну**, што је у сагласности и са начелом кривичног и казненог права, да кривична санкција има функцију такозване генералне (опште) и специјалне превенције кроз реституцију. **Репресивност** тужилачке функције се огледа у могућности кривичноправног прогона учинилаца одређених еколошких деликата или привредних преступа пред надлежним судом за кривична дела која се гоне *ex officio*- по службеној дужности.

Смисао прогона који предузима тужилаштво је судски епилог у виду изречене кривичне санкције. Дакле, улога јавног тужилаштва се може назвати чак директно репресивном и постделиктном у односу на тачно одређена прогоњена лица. **Превентивна** улога тужилаштва усмерена је *erga omnes*- према свима, са циљем да се потенцијалним починиоцима еколошких деликата унапред стави у изглед

¹⁷⁶ Закон о јавном тужилаштву, "Службени гласник Републике Србије", број 61/2005.

¹⁷⁷ Јавнотужилачку функцију у Србији обавља 109 општинских и 30 окружних тужилаштава.

кривичноправни прогон и процесуирање пред судом, како би се починилац одвратио од извршења деликта.

У тужилачкој пракси, предузимање прогона према учиниоцима еколошких кривичних дела, најчешће је иницирано од органа унутрашњих послова (криминалистичке полиције) подношењем кривичне пријаве против познатог или непознатог учиниоца деликта или пријаве за привредни преступ. Ређе, то чине службена лица инспекцијских органа која имају овлашћење да врше надзор у области заштите и унапређења животне средине. Ценећи доказе, тужилаштво може код суда иницирати покретање истраге или пак, уколико оцени да нема елемената кривичног дела али постоје елементи прекршаја, поднети надлежном органу за прекршаје, предлог за покретање прекршајног поступка против учиниоца прекршаја.

Посебан проблем за органе унутрашњих послова и инспекцијске органе који су до сада у највећој мери били поносиоци кривичних пријава и пријаве за привредне преступе, представља чињеница да су кривично-правне одредбе које дотичу област заштите животне средине, до сада биле распршене у већем броју посебних закона, републичког и савезног нивоа (Закон о водама, Закон о превозу опасних материја, Закон о заштити животне средине итд.). Међутим, ступањем на снагу Кривичног законика Републике Србије 2005.године, све кривично-правне одредбе пренете су у овај основни закон. Овим је отклоњена конфузија око надлежности за активирање преткривичног поступка за учиниоце еколошких кривичних дела и привредних преступа.

Поред тога, јавно тужилаштво је дужно да од државних органа, правних лица и грађана прима поднеске и изјаве о стварима из своје надлежности, дакле и о сазнањима о еколошким деликтима како би их процењивало. Код процене да постоји сумња да је извршен еколошки деликт, тужилаштво може од надлежних органа и организација и одговорних лица, затражити додатне податке, обавештења и увид у одређене списе како би пријава била употпуњена а прогон био заснован на чињеницама. Ради се о императивном односу између тужилаштва и лица пред која је овакав захтев изнет, дакле, подразумева обавезност поступања и удовољење захтеву тужилаштва.

Тужилаштво као субјект који искључиво може покренути кривични поступак, овлашћено је да у том смислу стави захтев за спровођење истраге против осумњичених, поднесе оптужне предлоге и подигне оптужнице код суда. Овакав положај јавног тужилаштва указује да се оно увек налази између подносилаца кривичних пријава и пријава за привредне преступе, с једне стране и других органа који треба да поступају и изврше налог тужилаштва, с друге стране.

Обазирјући се на квалитет кривично-правних поднесака, пре свега кривичних пријава и пријава за привредне преступе из сфере еколошких деликата, тужилачки аналитичко-статистички показатељи говоре да су најквалитетнији поднесци који долазе од органа унутрашњих послова, односно криминалистичке полиције. Предкривични поступак који већим делом спроводи криминалистичка полиција а којим, према Законiku о кривичном поступку, руководи јавни тужилац, управо зависи од међусобне сарадње ова два државна органа.

Прикупљање доказа о еколошким деликтима изузетно је сложен посао који захтева рад и одређених специјалистичких служби и стручних лица и кривично-правном смислу: вештака, специјализованих завода, лабораторија, инспекцијских органа итд. Прикупљени докази, презентују се јавном тужилаштву на оцену основаности кривичног прогона и иницирање пред истражним органом тј. судом кроз кривични поступак.

Дакле, без правовременог откривања еколошких деликата, квалитетне обраде кривичних пријава, правилно усмеравањем и вођењем предкривичног и кривичног поступка, квалитетних оптужних предлога и активног учешћа јавних тужилаца на главним претресима, смањују се изгледи за изрицање осуђујућих пресуда према учиниоцима еколошких деликата. Осим тога, још увек су развијени **друштвени услови и узроци који погодују појави еколошких деликата** и њиховим различитим модалитетима на која тужилаштва и судови морају реаговати адекватним прогоном. Они су **објективни и субјективни, стари и новостворени**:

- Нормативна активност државних органа касни за новим појавним облицима криминалитета и још увек је парцијална у појединим областима где је неопходно створити основ за систематски прогон учинилаца кривичних дела;

- Формирано мишљење да је исплативије друштвено негативно него друштвено позитивно понашање;

- Блага казнена политика судова према извршиоцима еколошких деликата (најчешће се изриче условна осуда и новчана казна);

- Неиздиференцирани својински односи и процес својинске трансформације који обилује недостацима и честим аферама јер није заснован на "фер основама";

- Правила стицања капитала и богаћења су успостављена тако да нема адекватних механизма њихове контроле итд.

Све ово утиче да су јавна тужилаштва, у сфери сузбијања еколошких деликата (и деликата уопште), индиферентна. Овом посебно

доприноси нестабилност јавнотужилачке функције у последњим годинама где је приметан утицај политичких странака и струја на кадровску политику тужилаштва на свим нивима.

Статистички показатељи о броју јавнотужилачких прогона у вези еколошких деликата у последњим годинама, веома су скромни. Већина прогона односио се на правна лица и одговорна лица у правним лицима по основу учињених привредних преступа¹⁷⁸ док је прогон учинилаца еколошких кривичних дела статистички незначајан.

¹⁷⁸ Током 2001. године, према *Извештају о раду јавних тужилаштава на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости*, прогон је спровођен у области Закона о здравственој исправности намирница и предмета опште употребе (савезни закон-оптужено 112 правних и 115 одговорних лица, поднето чак 2.517 пријава); Закона о водама (оптужено 28 правних и 39 одговорних лица); Закона о шумама (оптужено 20 правних и 23 одговорна лица); Закона о заштити животне средине (оптужено 31 правна и 32 одговорна лица);

Према *Извештају о раду...* у 2002. години, прогон је вршен кроз сузбијање привредних преступа у истим областима посебних закона и то: Закона о здравственој исправности намирница-савезни закон, (оптужено 142 правна и 158 одговорних лица); Закона о водама, (оптужено 79 правних и 83 одговорна лица); Закона о шумама, (оптужено 24 правна и 31 одговорно лице); Закона о заштити животне средине, (оптужено 94 правна и 101 одговорно лице).

Према *Извештају о раду јавних тужилаштава на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости за 2003. годину*, показатељи о прогону еколошких кривичних деликата и привредних преступа говоре следеће: Да је прогон вршен у области Закона о здравственој исправности намирница, (савезни закон-оптужено 433 правна лица и 476 одговорних лица); Закона о водама, (оптужено 21 правно лице и 23 одговорна лица); Закона о семеном и садном материјалу, (оптужено 81 правно лице и 85 одговорних лица); Закона о шумама, (оптужено 22 правна лица и 27 одговорних лица); Закона о превозу у друмском саобраћају, (оптужених 11 правних лица и 15 одговорних лица); Закона о искоришћавању пољопривредног земљишта, (оптужено 32 правна лица и 34 одговорна лица) и Закону о заштити животне средине, (оптужено 80 правних и 82 одговорна лица).

Године, 2004. статистички подаци о прогону еколошких кривичних дела и привредних преступа говоре да је прогон вршен по *савезним* (Закон о здравственој исправности намирница, оптужено 615 правних и 747 одговорних лица) и *републичким прописима*: Закону о водама (оптужено 35 правних и 36 одговорних лица); Закону о шумама (оптужено 36 правних и 44 одговорна лица); Закону о заштити животне средине (оптужено 53 правних и 56 одговорних лица).

Током 2005. године, према *Извештају...*, прогон је вршен у области Закона о здравственој исправности намирница, (Савезни закон-оптужено 674 правна лица и 791 одговорних лице); Закона о водама, (оптужено 62 правна и 67 одговорних лица); Закона о шумама, (оптужено 29 правних и 36 одговорних лица); Закона о заштити животне средине, (оптужено 88 правних и 91 одговорно лице).

4.2 СУДОВИ

Улога судова у еколошкој сигурности, само се условно може посматрати издвојено од јавнотужилачке функције, с обзиром да је функционална веза између њих одређена њиховом улогом у друштвено-политичком систему.

Судови су самостални органи државне власти који штите слободе и права грађана, законом утврђена права и интересе правних субјекта и обезбеђују уставност и законитост¹⁷⁹. Дакле, ради се о ближој заштити основних права која су промовисана најпре Уставом, а затим и појединачним законима. Али, судски поступак је и израз нужности да се нађе друштвено прихватљиво решење за спорне и конфликтне ситуације које се не могу другачије решити. У овом случају то је нарушеност кривично-правних норми којима је санкционисано непожељно деловање у сфери животне средине. Пожељна ситуација је остварење заштите права и интереса појединца, утврђивање одговорности прекршиоца, шире-остваривање уставности и законитости, принципа правне државе и коначно, поновно успостављање реда међу нарушеним нормама. Разложен, овај широки принцип правне државе у еколошкој сфери, изгледа овако.

Судска улога у заштити еколошких вредности и постизању еколошке сигурности, иде **ка два циља**. Постизање **првог**, подразумева вршење непосредне судске делатности кроз суђење и доношење судске пресуде за учиниоце еколошких кривичних дела. То подразумева и изрицање санкције одговорном лицу (појединцу-физичком лицу, правном лицу-одговорном лицу у правном лицу). **Други**, функционално шири и апстрактан (можемо рећи, општедруштвени), везан је за улогу судске функције усмерену ка заштити загарантованих уставних права, дакле и права на здраву животну средину.

Видимо да се први циљ манифестује (изражава) кроз исказивање репресивне делатности судске функције: доношење судске пресуде за извршен еколошки деликт (кривично дело) кроз спровођење судског поступка. Као и код јавнотужилачке функције, и овде (посебно овде) истиче се такозвана **специјална и генерална превенција** коју са собом носи изречена кривична санкција. Специјална превенција се односи на конкретан субјект, учиниоца еколошког кривичног дела којем је пресуђено и који мора издржати изречену санкцију: новчану казну, казну затвора или изречену тзв. меру безбедности. Дакле, ради се томе

¹⁷⁹ Члан 1. Закона о уређењу судова, "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005.

да се на конкретног учиниоца утиче да схвати да је учињена радња кажњива и да ће у будуће његова таква активност бити санкционисана. Општа (генерална) превенција усмерена је ка апстрактном и потенцијалном учиниоцу еколошких кривичних дела, уперена је *erga omnes*- ка свиима. Њен циљ је да се грађанима стави у узглед санкција уколико изврше кривично дело, макар оно било и из еколошке области.

С обзиром на занемарљиво мали број судских поступака који су вођени за еколошка кривична дела пред судовима опште надлежности (сва еколошка кривична дела у ужем и ширем смислу, у надлежности су општинских судова који суде кривична дела за која се може изрећи казна затвора до 10 година), поставља се питање одакле толики раскорак између еколошке стварности и судске активности на пољу сузбијања еколошког криминалитета.

Статистички показатељи за период 2001-2005.година, говоре о релативно малом броју кривичних пријава¹⁸⁰ и судских поступака¹⁸¹ за кривична дела из области еколошког криминалитета, са благим повећањем њиховог броја. Наведени показатељи су у несразмери са прописаном надлежношћу општинских судова да у првом степену суде за кривична дела за која је главна казна предвиђена новчана или казна затвора до десет година.

Једини закључак који се намеће је да је судска функција потпуно атрофирана у делу који третира еколошка кривична дела у ужем и ширем смислу. Остаје да се сагледа ово стање у наредном периоду, с обзиром да је структура еколошких кривичних дела у Кривичном

¹⁸⁰ У 2001. години, поднето је укупно 1037 кривичних пријава за кривична дела из области "кривичних дела против здравља људи" у оквиру којих су сврстана и кривична дела против животне средине, што је само 1,1 посто од укупног броја поднетих кривичних пријава; 2002. године, поднето је 1177 кривичних пријава, што је такође 1,1 посто од укупног броја; У 2003. години забележен је дупли пораст поднетих кривичних пријава (2053), што је у укупном броју пријава износило само 2,1 посто; У 2004. години, поднето је 3257 што је 3,7 посто од укупног броја а у 2005. години, број пријава је 4435 или 4,7 посто од укупног броја. Наведено према Саопштењу републичког завода за статистику-статистика правосуђа, број 272, од 16.10.2006. године.

¹⁸¹ Према истом извору, у области "кривичних дела против здравља људи", у 2001. години је оптужено 713 лица (1,6 %) а осуђено 632 лица, у 2002. години, оптужено је 675 лица (1,4 %) а осуђено 588 лица, у 2003. оптужено је 889 лица (2,0 %) а осуђено 792 лица, у 2004. оптужено је 1512 лица (3,4 %) а осуђено 1426 лица, у 2005. години оптужено је 2087 лица (4,4 %) а осуђено је 1926 лица. Од 2005. године, води се потпунија статистика о кривичном делу Загађивање животне средине из члана 133. Кривичног закона Републике Србије (претходни закон). Према истом извору, у току 2005. године пријављено је 27 лица због извршеног наведеног кривичног дела. Од наведеног броја, оптужено је 11 лица а у спроведеном судском поступку, осуђена су четири лица (1-затвор, 1-новчана казна, 1-затвор-условно, 1-новчана-условно).

законику који важи од 2006.године, другачије постављена, са обухватом свих оних кривичних дела која се у ширем смислу, могу назвати еколошким кривичним делима.

3.1. УЛОГА ЕКОЛОШКИХ ДЕЛА У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ

Развојност безбедности савременог друштва и заштите које спроводи државна и локална власт, а које се одnose на различите нивое безбедности, одnose се на различите аспекте безбедности. Безбедност се може посматрати као комплексна појава, која се не може посматрати само у односу на државу, већ и у односу на појединца. Безбедност се може посматрати и у односу на природу, а не само у односу на друштво. Безбедност се може посматрати и у односу на економију, а не само у односу на политику. Безбедност се може посматрати и у односу на културу, а не само у односу на науку. Безбедност се може посматрати и у односу на религију, а не само у односу на филозофију. Безбедност се може посматрати и у односу на историју, а не само у односу на географију. Безбедност се може посматрати и у односу на право, а не само у односу на медицину. Безбедност се може посматрати и у односу на економију, а не само у односу на политику. Безбедност се може посматрати и у односу на културу, а не само у односу на науку. Безбедност се може посматрати и у односу на религију, а не само у односу на филозофију. Безбедност се може посматрати и у односу на историју, а не само у односу на географију. Безбедност се може посматрати и у односу на право, а не само у односу на медицину.

Улога еколошких дела у систему безбедности може се посматрати у односу на различите аспекте безбедности. Еколошка дела се могу посматрати у односу на државу, а не само у односу на појединца. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на природу, а не само у односу на друштво. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на економију, а не само у односу на политику. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на културу, а не само у односу на науку. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на религију, а не само у односу на филозофију. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на историју, а не само у односу на географију. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на право, а не само у односу на медицину.

Улога еколошких дела у систему безбедности може се посматрати у односу на различите аспекте безбедности. Еколошка дела се могу посматрати у односу на државу, а не само у односу на појединца. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на природу, а не само у односу на друштво. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на економију, а не само у односу на политику. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на културу, а не само у односу на науку. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на религију, а не само у односу на филозофију. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на историју, а не само у односу на географију. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на право, а не само у односу на медицину.

Еколошка дела се могу посматрати у односу на различите аспекте безбедности. Еколошка дела се могу посматрати у односу на државу, а не само у односу на појединца. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на природу, а не само у односу на друштво. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на економију, а не само у односу на политику. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на културу, а не само у односу на науку. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на религију, а не само у односу на филозофију. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на историју, а не само у односу на географију. Еколошка дела се могу посматрати и у односу на право, а не само у односу на медицину.

5. Значај војне функције у остваривању еколошке сигурности

5.1. УЛОГА ВОЈСКЕ КАО АКТИВНОГ ЧИНИОЦА У СИСТЕМУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Разноврсност борбених и неборбених послова и задатака које спроводе јединице и установе војске као стуб одбрамбено-безбедносног механизма Републике Србије, стављају је у ред оних конвенционалних субјеката који "додирују" и сферу екологије. Располагање специфичним борбеним средствима, материјалима и опремом за употребу у борбеним условима или су присутни у свакодневним мирнодопским активностима којима се може утицати на елементе животне средине, с правом потенцира питање улоге и значаја војске у сегменту унапређења и заштите животне средине.

Но, улогу војске морамо посматрати и **позитивно конотирану** у односу на еколошку сигурност због тога што широк круг послова и задатака-борбених и неборбених и материјално-техничка база из које се обављају, представљају повољан и респектабилан оквир за унапређење еколошке сигурности у Републици Србији.

Укупан концептуални оквир у који је постављена војна сила, према садашњем правном режиму, може се посматрати као довољно широк да обухвати и третирање питања угрожавања и заштите животне средине. Она су постављена у контекст свакодневних активности војних снага и формација којима се може деградирати и нарушити животна средина, или пак активно допринети очувању и унапређењу ових вредности. Дакле, видљиве су две функције (улоге) војске у еколошкој сфери: **позитивна (унапређујућа) и негативна (акцидентно-ризична).**

Прва, **позитивно- унапређујућа** може се сагледати кроз следеће услове. Пре свега, савремени међународни односи, са преовлађујућим концептом глобализације, девастирали су традиционални концепт безбедности и одбране као и концепт организовања и спровођења одбрамбено-војне функције. Нове околности наметнуле су и потребу за другачијим приступу војној организацији која мора бити спремна за одговор на нове безбедносне изазове који су у данашњим условима класификују као војни и невојни изазови, претње и ризици. У њима се мора рачунати на оспособљеност војне силе да одговори и на **невојне** изазове, ризике и претње који се испољавају у различитим облицима: **као природне непогоде, индустријске несреће праћене РХБ-контаминацијама, епидемије итд.**

Војска Србије, као основни субјект спољне безбедности, вршећи низ послова и задатака који нису "чисто" одбрамбени, у области инжењеријских послова, РХБ-обуке, наменске производње итд, несумњиво има значајну улогу у области заштите и унапређења животне средине. Појединачни облици угрожавања, поплаве, клизишта, епидемије, РХБ-контаминације изазване акцидентима у техничко-технолошким процесима и транспорту опасних материја итд, представљају невојне безбедносне изазове који могу угрозити вредности животне средине и нарушити њихову безбедност.

Досадашња искуства показала су да је организована војна сила значајан елемент сигурности пред овим изазовима јер је способна и опремљена за спровођење различитих послова и пружање различитих облика помоћи кроз: евакуацију људства и материјалних добара у мирнодопским кризним ситуацијама, израду различитих фортификацијских објеката, спровођење деконтаминације свих врста, санацију терена, обележавање и обезбеђење епидемијских зона итд.

Негативна (акцидентно-ризична), улога војне силе у односу на елементе животне средине огледа се у постојању латентне опасности од акцидената на различитим убојним средствима¹⁸² којима свакодневно располажу јединице војске и војне установе спроводећи обуку, научно техничка-истраживања у области примене нових бојевих средстава, складиштења војних убојних средстава и индустријских експлозива¹⁸³ итд. Без обзира на безбедносне норме у погледу обезбеђења адекватне употребе, чувања, транспорта, одлагања и уништавања суфицита средстава и опреме, мора се рачунати на ризике од злоупотребе, акцидената или других догађаја у којима ова средства могу изазвати непожељне промене у животној средини. Унутрашње безбедносне мере које спроводе војни безбедносни органи као обавештајне и контраобавештајне активности су у функцији обезбеђења војних средстава и опреме од злоупотребе или произвођења акцидената. Овај

¹⁸² Војне класификације убојних и других средстава, углавном се крећу у следећим оквирима. У убојна средства и њихове елементе убрајају се: барут, експлозиви, муниција, ракете, бомбе, торпеда, мине и минско-експлозивна средства. Класификација је преузета из Закона о производњи и промету наоружања и војне опреме, "Службени гласник Републике Србије", број 85/2005.

¹⁸³ Експлозија војног складишта која се десила у Параћину 19.10.2006. године у којем је било ускладиштено 3.600 тона експлозива и муниције, указала је да је да постоје значајни проблеми у области производње, складиштења и чувања војних убојних средстава. Безбедносне процене сигурности и надзора над Складиштем у које је било смештено неколико хиљада тона експлозива, биле су нереалне. Детаљније, "студија случаја": Експлозија Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", на крају рада.

сегмент је посебно важан у области специјализоване војне производње (наменске производње), извођења војних вежби, маневара, складиштења убојних средстава итд.

5.2. НАМЕНСКА ПРОИЗВОДЊА, ВОЈНЕ ВЕЖБЕ И МАНЕВРИ

Војно-индустријска производња (наменска производња) и промет наоружања и војне опреме, су елемент од стратешког значаја за безбедносни систем. Под њом се подразумевају истраживање и развој наоружања и војне опреме и технологија за њихову производњу, опремање капацитета, модернизација и ремонт наоружања у свим условима: мирнодопским, стању непосредне ратне опасности и ратном стању. **Контекст у који се наменска производња ставља са еколошком сигурношћу, превасходно је негативан.** Многострукоост производних облика војних средстава који могу бити злоупотребљени на различите начине, као и сложеност производних техничко-технолошких процеса који се могу искомпликовати и постати узрочници еколошких акцидентата, намеће питање њихове сигурности наспрам еколошких вредности, у мирнодопским и ратним условима.

Област која у мирнодопској наменској производњи захтева појачану пажњу, јесте опасност од потенцијалних субверзивних активности у облику саботажа, диверзија итд, прикривених акцидентом чији је узрок најчешће тешко утврдити па се он приписује дотрајалости опреме, превазиђености технолошког процеса, вишој сили итд. На овај проблем, наслоњено је питање безбедности ових процеса и система и импликација у пољу заштите животне средине.

У садашњим условима, као значајан извор шире опасности, па и опасности по вредности животне средине, представља нарушен систем контроле наменске производње јер се у последњих десетак година, догодио већи број тешких акцидентата у постројењима наменске производње.¹⁸⁴ До тога је дошло услед несистематских и недовољно

¹⁸⁴ Од 1995. године до данас, десило се неколико тешких несрећа у фабрикама, погонима и складиштима наменске производње. Године, 1995. догодила се експлозија у предузећу "Грмеч" приликом отпочињања производње ракетног горива, у којој је 11 радника изгубило живот; Године, 1996. десила се експлозија ТНТ експлозива у "Првој искри" из Барича; Године, 1997. избио је пожар у предузећу "Милан Благојевић" из Лучана у погону за производњу барута; Године, 2001. експлозија се десила у "Трајалу" из Крушевца у погону за производњу детијума, супстанције за производњу противградних ракета; У јануару 2003. године експлозија се десила у предузећу "Слобода" из Чачка, у погону специјалних производа; Године, 2004. експлозија се десила

контролисаних промена у процесу својинске трансформације привредних система у којем су се нашли и значајни делови техничко-технолошких постројења и процеса у области војне производње. Претходно, проблем безбедности наменске производње, значајно је подстакнут и оснажен ратним активностима 1999. године, када је већи део објеката наменске производње у Србији био изложен нападима НАТО-снага у којима је оштећен или у потпуности уништен. Даље, положај војске у садашњим транзиционим процесима у Србији, знатно је измењен. Војна функција је оптерећена различитим проблемима: организационо-функционалним, материјалним, персоналним, што доприноси унутрашњој безбедносној нестабилности. Недовољна материјално-финансијска брига према овом одбрамбено-безбедносном сектору, проузроковала је заостајање на пољу производње и развоја војних техничких средстава, која су у највећој мери била произведена у домаћој наменској индустрији.

Може се рећи да измењен концептуални оквир у који је данас стављена војна функција у Србији, представља основу из које су створени бројни проблеми и недоумице око њеног даљег моделовања и положаја у безбедносном сектору. Сви њени сегменти су "уздрмани" и доведени у питање: положај људских ресурса и техничко-технолошки напредак су занемарени. Уз то, положај наменске производње као ресурса из којег је друштвена заједница имала значајне извозне бонусе, стављен је потпуно ван употребе, али без адекватних надзорних механизма¹⁸⁵. То је важно, с обзиром на специфичност ове области из које се могу генерисати негативне последице на људе, материјална добра и животну средину.

С тога, наменску производњу морамо посматрати као могућ извор опасности за животну средину (мирнодопских и ратних), без обзира на укупан материјално-технички положај у којем се налази војна функција.

Потенцијални **ратни** положај наменске производње, био би још више искомпликован услед наведених мирнодопских услова у којима се она сада налази. Тек у ратним условима, показала би се права слика

у "Крушику" из Ваљева у погону за производњу наоружања и војне опреме; У мају 2006. године, уништена је Војна фабрика у оквиру "Прве искре" из Барича, када је експлодирало неколико стотина килограма тротила. Наведено према дневном листу "Блиц" од 20.10.2006. године.

¹⁸⁵ Рецимо, фабрика "Зорка-Наменска производња" у Шапцу, која је током 80-тих и 90-тих година 20. века, била лидер у производњи хемијских супстанција из којих се су се добијали војни и индустријски експлозиви, данас је запуштена и необезбеђена, са бројним погонима и инсталацијама у којима се и данас налазе остаци опасних хемијских једињења. Временски протек, изазвао је пропадање инсталација и складишта, па овај објекат сада представља потенцијалну опасност за град и околину.

потенцијалних опасности за људе, материјална добра и животну средину које носи наменска производња. С обзиром да међународним ратним правом којим су утврђени начини ратовања и средства за постизање ратних циљева, постројења и објекти наменске производње нису обухваћени заштитом од ратних дејстава, осим брана, већ се они сматрају регуларним војним циљевима, дакле могу бити изложени војним нападима. Ово је и потврђено НАТО-нападима 1999. године. Због тога се њихове последице могу претпоставити и планирати кроз успостављање организованог система заштите путем **превентивних мера и мера за случај непосредне опасности** (узбуњивање, евакуација, обезбеђење, санација итд.). Неоспорно је да такав систем и сада постоји али он је урушен услед измењених друштвено-економских услова у којима се нашла војно-безбедносна функција, па је треба што пре модификовати на добробит друштва.

Поред тога, безбедност друштвене заједнице данас је у односу на област војне производње, уређена кроз неколико законских аката којима су ранијих година уређене области производње, складиштења и употребе хемијског оружја у Државној заједници Србија и Црна Гора а посредно, и Републици Србији. Наиме, Законом о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању¹⁸⁶, прописана је забрана и ограничење развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и хемијских супстанци у складу са ратификованом међународном *Конвенцијом о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и његовом уништавању*¹⁸⁷. Прихваћене одредбе забрањују на територији Србије и Црне Горе развијање, производњу, стицање, задржавање или преношење хемијског оружја и на било који начин његову употребу у војне сврхе или помагање и подстицање других да се укључе у ове активности.

Посебан значај за сигурност животне средине, представља спровођење **војних вежби и маневара** као активности у којима се војна сила и материјални потенцијали оспособљавају и стављају у функцију ради постизања борбене готовости и тренинга. Њихово спровођење претпоставља коришћење и употребу убојних средстава у реалним, несимулованим условима на полигонима, стрелиштима, тренажним камповима итд. У условима примене бојевих средстава, неспорно долази

¹⁸⁶ "Службени лист СЦГ", број 44/2005.

¹⁸⁷ "Службени лист СРЈ-Међународни уговори", број 2/2000. Бивша СФРЈ прихватила је 1974. године Конвенцију о забрани усавршавања, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичког оружја и о њиховом уништавању, "Службени лист СФРЈ-Међународни уговори и други споразуми", број 43/74.

до нарушавања природних облика земљишта и девастирања биљне подлоге, загађења ваздуха итд.

Војна обука кроз маневре и војне вежбе као начин за постизање борбене готовости војне силе у природном амбијенту је неопходна па се мора рачунати са агресијом на одређене елементе животне средине. Ипак, треба их прорачунати кроз постављени услов минималне агресивности у животној средини и обавезу рекултивације коју могу спровести специјализоване јединице радиолошко-биолошко-хемијске заштите и јединице инжињерије. Њихове активности могу бити испланиране кроз редовну обуку која ће допринети тренингу и увежбавању, али и заштити вредности животне средине.

6. Цивилна заштита у остваривању еколошке сигурности

6.1. ДРУШТВЕНА ФУНКЦИЈА ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ

Цивилна заштита као компонента безбедносног система (његовог конвенционалног дела), усмерена је ка заштити и спасавању људи, материјалних и културних добара у оружаним сукобима, елементарним непогодама и техничко-технолошким несрећама. Тачка додира цивилне заштите и еколошке сигурности у Републици Србији, налази се управо у улози цивилне заштите у спасавању људских, материјалних и културних добара која смо раније истакли и као еколошке вредности.

Цивилна заштита је двокомпонентна активност: **ратна и мирнодопска**, и са становишта извора угрожавања еколошких вредности, обе су од значаја за заштиту и унапређење животне средине. У сталној борби са природом, човек је настојао овладати начинима заштите и спасавања себе и материјалних добара. Тек је савремена цивилизација обликовала мисао да и еколошке вредности морају постати објекат људске бриге и заштите. С обзиром на ширину и обухватност цивилне заштите како је сада нормативно и стварно постављена, у овом контексту треба анализирати њену улогу у заштити вредности животне средине.

Систем цивилне заштите савремених и развијених држава, данас се заснива на проналажењу подобних одговора на елементарне непогоде и техничко-технолошке удесе и последица које могу настати у животној средини. Остварење ових циљева и њихово уношење у оперативне поставке цивилне заштите у нас, започето је 60-тих година 20. века када су ови сегменти обликовани на темељима међународног хуманитарног права и инкорпорирани у позитивне правне норме у области одбране. У Закон о одбрани 1955. године, осим обавезе спровођења мера заштите од напада из ваздуха и других непријатељских дејстава¹⁸⁸, унета је и обавеза

¹⁸⁸ Изградња савременог концепта цивилне заштите започета је појавом авијације и ваздушних напада, развојем ракетних система, дакле, тицала се само опасности насталих ратним дејствима. Основни садржај цивилне заштите на зачетку ове фазе, представљале су активности осматрања, обавештавања и узбуњивања. Тако, 1932. године Министарство војске и морнарице издало је *Опште упутство за рад у циљу одбране земље у случају непријатељског напада из ваздуха*. Касније, донете су *Уредба о заштити од ваздушних напада (1939.)*, *Уредба о команди територијалне ваздушне одбране (1940.)*. Након Другог светског рата, организована је Противавионска заштита (1948.) која је 1955. године прерасла у Службу цивилне заштите. Са развојем радиолошких, хемијских и

спровођења мера за заштиту од елементарних непогода и катастрофа као и за њихово отклањање које су спроводили сви грађани, државни органи, установе и друштвене организације¹⁸⁹.

Друштвена условљеност настанка и развоја цивилне заштите је у развоју средстава ратовања и масовности људских жртава и материјалних разарања насталих њиховом употребом у два светска рата. **Политичка условљеност** цивилне заштите, налази се пак у концепцијским и доктринарним опредељењима државе и директно је зависна од њих. У појединим фазама развитка, рецимо у социјалистичким земљама, уочљива је и идеолошка подлога на којој је грађен концепт цивилне заштите. И данас је концепт изградње и развоја цивилне заштите различито вреднован од стране савремених држава, политичких и војних савеза, неутралних држава итд. То је узроковало и постојање различитих образложења за успостављање или одбацивање концепта цивилне заштите. Шездесетих и седамдесетих година 20. века, неке европске државе, скоро да су у потпуности одбациле концепт цивилне заштите образлажући овакав приступ политиком сопствених јаких војних потенцијала који треба да одврате противника од напада. Касније, са техничко-технолошким развојем, порастом броја становника, појавом нових безбедносних изазова и ризика, изградњом свести о неопходности заштите вредности животне средине итд, овај став је измењен. Приступило се изради система цивилне одбране у којем је цивилна заштита заузела примарно место. Тако, Велика Британија је почетком осамдесетих година посветила пажњу сегменту цивилне одбране а посебно безбедносном аспекту мирнодопских опасности. Италија је организовала цивилну заштиту као обавезу државе према грађанима чији послови и задаци се спроводе преко министарства цивилне заштите у циљу предвиђања потенцијалних удеса, превентивног деловања ради умањења могућности за настанак несрећа, праћења стања животне средине, одржавања и успостављања нарушене еколошке равнотеже итд.

Наша земља, започела је изградњу цивилне заштите пре Другог светског рата. Њена улога је била у заштити и спасавању од напада из ваздуха а ова област безбедности и одбране касније је унапређивана. Континуитет развоја цивилне заштите на овим просторима постоји до данас и сада она представља **сегмент одбране земље**, уже, **сегмент цивилне одбране**. Формално, област цивилне заштите никада није уређена посебним законом већ је уређивана у оквиру закона којима је

биолошких агенаса, проширен је спектар заштите на опасности и угрожавања ове врсте.

¹⁸⁹ Члан 101. Закона о народној одбрани, "Службени лист ФНРЈ", број 30/1955.

нормирана одбрана земље, организовање и употреба оружаних снага итд.

Правна уређеност цивилне заштите наслоњена је на њен међународно-правни положај утврђен нормама међународног хуманитарног права, кроз Женевске конвенције из 1864, 1909, 1929. и четири Женевске конвенције из 1949. године¹⁹⁰ као и Допунске протоколе I и II на ове Конвенције, који су донети 1977. године.¹⁹¹ Тек је Допунским протоколима адекватно регулисан међународно-правни положај цивилне заштите и уграђен у наше унутрашње право као део прописа којим је уређена материја одбране земље.

Важећи Закон о одбрани¹⁹² садржи засебно поглавље којим је **уређена област цивилне одбране и заштите**. Материја цивилне заштите подзаконски је регулисана *Уредбом о организовању и оспособљавању јединица цивилне заштите и о мерама заштите и спасавања цивилног становништва и материјалних добара*.¹⁹³ Она је у потпуности наслоњена на Допунске протоколе I и II и прописује начин организовања јединица цивилне заштите, њихову употребу, командовање итд.

Активности цивилне заштите од значаја за еколошку сигурност и заштиту вредности животне средине, налазе се у одредбама о **мерама заштите и спасавања: евакуацији, склањању, узбуњивању, заштити од пожара, првој медицинској помоћи, РХБ-заштити, асанацији, откривању и означавању опасних зона, очувању добара битних за опстанак** и другим мерама. Оне су аналогне установљеним опасностима које могу угрожавати људе, материјална добра и животну средину и које се најчешће разврставају на: природне (елементарне), техничко-технолошке и ратне несреће¹⁹⁴ које су саме по себи опасност али могу утицати и на изазивање природних и техничко-технолошких несрећа. У поглављу о изворима и облицима угрожавања еколошке сигурности, у најопштијим цртама смо идентификовали и оне опасности које

¹⁹⁰ Конвенције из 1949. године су: (1). Конвенција о побољшању судбине рањеника и болесника у оружаним снагама у рату; (2). Конвенција о поступању са ратним заробљеницима; (3). Конвенција о побољшању судбине рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору; (4). Конвенција о заштити грађанских лица за време рата.

¹⁹¹ Допунски протокол I, односи се на заштиту жртава међународних оружаних сукоба а Допунски протокол II регулише заштиту жртава немеђународних оружаних сукоба.

¹⁹² "Службени лист СРЈ", број 43/94, 11/95, 28/96, 44/99 и 3/2002.

¹⁹³ "Службени лист СРЈ", број 54/94.

¹⁹⁴ Шимон Бармати, Владимир Јаковљевић: *Цивилна заштита у Југославији*, ИП "Студентски трг", Београд, 1996. страна 49.

представљају одреднице за припреме и оспособљавање цивилне заштите за њихово отклањање.¹⁹⁵

Данашњи политичко-економски и међународни положај у коме се налази Република Србија, налаже хармонизацију норми којима је уређен одбрамбено-безбедносни сектор, са нормативним корпусом политичко-економских и безбедносних организација Европе и света. То значи да је и област цивилне заштите неопходно усагласити са нормама којима је ова област уређена, пре свега у развијеним европским земљама.

Положај и улога цивилне заштите сигурно ће бити измењен у оквиру одбрамбено-безбедносног система и већ се називу два теоријска концепта **новог система цивилне заштите**, (била су намењена уобличењу и инкорпорирању у политичко-правни миље Државне заједнице Србија и Црна Гора, а сада су актуелна као могућа решења у Републици Србији).

Првим концептом истиче се стварање посебне **Агенције за цивилну заштиту** која би била формирана од стране Владе Републике Србије и њој подређена у функционално-организацијском и управно-контролном (надзорном) смислу. Према професору Владимиру Јаковљевћу, основни правци делатности Агенције били би:

"Разрада предлога државне политике у области заштите становништва од ванредних ситуација и организација њеног спровођења и реализација у пракси где Агенција цивилне заштите остварује ову функцију обједињавањем органа управљања, снага и средстава државе...; Управљање системом цивилне заштите ...где Агенција има функцију координације делатности органа државне управе и органа локалне самоуправе у области заштите становништва и територије у условима ванредних ситуација...;

Остваривање функције контроле ...са циљем обезбеђења да се органи извршне власти, органи локалне самоуправе и друге организације стриктно придржавају законских, нормативно-правних аката, норми, стандарда и правила у области заштите и спасавања становништва од

¹⁹⁵ Теоријским и практичним радовима у области цивилне заштите, идентификоване су опасности које могу угрозити људе, материјална добра и животну средину у миру и рату. Ова идентификација је потпомогнута поменутом (нормативном) уредбом класификацијом јединица цивилне заштите, врстама мера цивилне заштите, научним сазнањима из других области итд. Тако, опасности које цивилна заштита "покрива", сврстане су у неколико група. У групи **природних**: хидролошке (земљотреси, клизишта итд.) , биосферске (суше, епидемије итд.). У групи **техничко-технолошких**: контаминације, пожари, јонизујућа зрачења итд. **Ратна дејства** на мору, копну и ваздуху као непосредне опасности, могу проузроковати и природне и техничко-технолошке несреће, нарушавање еколошких вредности.

могућих ванредних ситуација и у условима отклањања насталих последица које оне изазивају;

Спровођења превентивних мера усмерених на спречавање ванредних ситуација, умањивање њихових размера и последица као и спровођење спасилачких и других неодложних радова у току отклањања последица ванредних ситуација;

Организовање адекватног система обучавања стручних кадрова за потребе цивилне заштите и обучавање становништва...;

Успостављање међународне сарадње и закључивање споразума и других међународних аката с циљем изградње заједничке правне основе по питањима заједничких и колективних активности".¹⁹⁶

Други модел организовања и успостављања цивилне заштите, теоријски и практично, инспирисан је постојећим моделима цивилне заштите у неколико европских држава где је сегмент цивилне заштите функционално и организацијски, везан за министарство унутрашњих послова. Али, треба напоменути да пројектом реформе Министарства унутрашњих послова *"Визија, вредности, мисија, кључне области рада,"* који је усвојен у јануару 2002. године од стране Саветодавног тела Министарства, у чијој изради су учествовали чланови Лиге експерата и Дански центар за људска права, није предвиђена област цивилне заштите у оквиру функционално-организацијске структуре Министарства унутрашњих послова. С обзиром да је реформа МУП-а прилично одмакла, имајући у виду нови, важећи Закон о полицији и низ подзаконских аката у овој области у којима се област цивилне заштите не спомиње, намеће се питање да ли је приступ о формирању **Републичке Дирекције за заштиту у ванредним ситуацијама у оквиру МУП-а**, реалан. С обзиром на функционално-организацијске и материјално-кадровске потенцијале МУП-а, формирање Дирекције у саставу МУП-а било би пожељно решење.

Према овој поставци, Дирекција би била подређена министру унутрашњих послова и имала би сектор за превенцију, сектор за цивилну заштиту, сектор за управљање ванредним ситуацијама, сектор за спасилачке активности са базним ватрогасним и спасилачким јединицама и сектор за логистику Дирекције. Како истиче професор Јаковљевић, главни задаци били би:

Спровођење превенције коју чине мере за спречавање избијања пожара и ублажавања последица елементарних непогода (земљотреси, поплаве, клизање тла, суше, лавине, лед на рекама), техничко-технолошких

¹⁹⁶ Проф. др Владимир Јаковљевић: *Правци реорганизације цивилне заштите у Државној заједници Србија и Црна Гора*, Факултет цивилне одбране, Зборник радова 2003.

несрећа (експлозије, хаварије, саобраћајни удеси, удеси у рудницима и тунелима, хаварије на нафтним и гасним постројењима), као и превенција за спречавање угрожавања грађана, процена угрожености од пожара, елементарних непогода и техничко-технолошких несрећа, процена угрожености здравља и животне средине од радиолошке, хемијске, и биолошке контаминације, израда оперативних планова, контрола спровођења мера итд;

Спасилачке активности на гашењу пожара, и спасавању имовине и лица, интервенције при техничко-технолошким несрећама, елементарним непогодама и догађајима изазваним радиолошким, хемијском и биолошким контаминацијом, пружање неодложне медицинске помоћи повређенима на месту несреће;

Координација рада свих субјеката који се активирају у ванредним ситуацијама...

Припремање грађана за деловање у ванредним ситуацијама кроз стручну и практичну обуку, организацију јавних вежби...

Управљање заштитом у ванредним ситуацијама успостављањем јединственог система руковођења у ванредним ситуацијама на нивоу Републике, управљање и командовање свим ватрогасним и спасилачким јединицама, успостављање командно-оперативних центара из којих би се руководило свим оперативним активностима;

Отклањање последица кроз организовање уклањања опасних и других материја и остатака који могу да угрозе животну средину и грађане, отежају нормалан живот, одвијање саобраћаја, снабдевање, деконтаминацију контаминираних површина; **Оспособљавање оперативних јединица.....; Информисање о догађајима.....; Надзор.....; Међународна сарадња.....**¹⁹⁷

Без обзира који модел буде усвојен, значајно је да у знатној мери оба перципирају еколошку сферу. Према Јаковљевићу, "...организација цивилне заштите треба да буде тако конципирана и успостављена да својим деловањем осигурава оптималан развој друштва. У том смислу цивилна заштита треба да буде сматрана и поштована од државе као реални актер трајног развоја и компонента овог развоја.....мора бити координатор свих учесника у процесу управљања системом заштите и спасавања како пре манифестовања ванредних ситуација тако и у току манифестовања ванредних ситуација и након тога"¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Исто, страна 173, 174, 175.

¹⁹⁸ Исто, страна 180.

6.2. ЦИВИЛНА ЗАШТИТА КАО ЧИНИЛАЦ СИСТЕМА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Садашње место и улога цивилне заштите (у нормативном смислу), у односу на еколошку сигурност може се сагледати кроз њену проширену улогу са **ратних дејстава**, на заштиту и спасавање у **елементарним и другим непогодама и техничко-технолошким несрећама**¹⁹⁹. Проширење заштите узроковано је техничко-технолошким развојем друштва, потребом да се у условима индустријске производње предвиде потенцијалне опасности према којима друштвена заједница мора имати адекватан одговор.

Кроз сагледавање позитивно-правне поставке цивилне заштите у одбрамбено-безбедносном систему Републике Србије и назнаке њеног преобликовања, дају се утврдити **референтне области цивилне заштите** од значаја за еколошку сигурност. Ове области теоријски, наслонјене су на нормативну устројеност цивилне заштите којом је одређена њена улога у спасавању људи, материјалних добара и вредности животне средине од **ратних и мирнодопских опасности**.

Ратну улогу посматрамо у спектру оних ратних опасности које могу изазвати и нарушавање вредности животне средине. **Мирнодопску** улогу цивилне заштите у односу на еколошку сигурност, анализирамо кроз:

- (а). Заштиту и спасавање од елементарних непогода и;
- (б). Техничко-технолошких несрећа.

(а). Заштита и спасавање од елементарних непогода, није била у концепту цивилне заштите у њеном зачетку и касније, све до 60-тих година 20. века. Њена улога превасходно се огледала у заштити и спасавању људи и материјалних добара од ратних дејстава. Развојем друштвене свести, хуманизацијом друштвених односа, искорак нових идеја које су у први план истакле вредности људског живота, успостављена је најпре шира политичко-правна основа заштите а након тога, створени су и конкретни облици заштите људи, материјалних добара и вредности животне средине. У нас, заштита од елементарних и других природних непогода, као законска обавеза коју спроводи пре

¹⁹⁹ До 1955. године, организовање цивилне заштите се односило на спасавање људи и материјалних добара од последица ваздушних напада и других непријатељских напада. Законом о народној одбрани из 1955. године, заштита је проширена на опасности од елементарних и других непогода.

свега држава са другим друштвеним субјектима, заживела је 70-тих година 20. века након доношења Закона о заштити од елементарних непогода (1972.) и Закона о заштити од елементарних и других већих непогода (1977.) који је и данас на снази²⁰⁰. Одређен је појам "елементарних и других већих непогода" набрајањем природних и техничких опасности које могу "угрозити здравље и животе људи и изазвати штету већег обима" па су елементарне и друге непогоде у смислу овог закона земљотреси, поплаве, бујице, атмосферске непогоде, суше, снежни наноси и лавина, нагомилавање леда на водотоковима, одроњавање и клизање земљишта, пожари, експлозије, неконтролисано ослобађање, изливање или растурање штетних гасовитих, течних или чврстих хемијских и радиоактивних материја, саобраћајне незгоде, рушење брана на водотоковима, епидемије заразних болести, сточних заразних болести и болести биља и појава штеточина и сличне појаве већег обима.²⁰¹ У Закону нема изричитог набрајања појединачних опасности које нарушавају и вредности животне средине али је постављени оквир доста широк, тако да нема спора да су и вредности животне средине у фокусу заштите. Овим прописом, одређене су **мере заштите од елементарних и других непогода** које спроводе јединице цивилне заштите као главни носиоци ових активности. Прописане **мере** су од значаја за остваривање функције еколошке сигурности у Републици Србији и систематизоване су као:

Превентивне мере заштите којима се спречавају природне непогоде или ублажава њихово дејство у неком степену. Са становишта еколошке сигурности, оне подразумевају процену угрожености одређене области, територијалне јединице, еколошког објекта итд, и предвиђање евентуалних последица, што би било од значаја приликом израде планова заштите животне средине од стране Министарства заштите животне средине. Због тога је неопходан интерактивни однос на ова два нивоа. Конкретно, у ове мере спадају мере процене могуће угрожености од елементарних непогода, материјалних и других потреба и могућности за ову заштиту, мере изградње на турском подручју, посебне мере заштите при изградњи брана, складишта, пумпних станица итд, које могу угрозити животе људи и материјална добра, мере при изградњи одбрамбених насипа, регулисању водотокова, мере противградне одбране, изградње потпорних зидова, противпожарне мере, мере којима се спречававају експлозије убојних средстава, неконтролисано ослобађање, изливање или растурање штетних гасова,

²⁰⁰ "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005.

²⁰¹ Члан 2. Закона о заштити од елементарних и других већих непогода.

течних или чврстих хемијских и радиоактивних материја, откривање и прогнозирање развоја и кретања атмосферских елементарних непогода и непогода на рекама, организовање система осматрања, јављања, обавештавања и узбуњивања, епидемиолошке, ветеринарске и друге мере којима се спречавају елементарне непогоде или ублажава њихово дејство.²⁰²

Непосредне мере заштите за случај непосредне опасности од елементарних непогода где се спроводе припреме за заштиту у којима учествују јединице цивилне заштите и други субјекти заштите и спасавања: Мере прикупљања података о наступајућој елементарној непогоди са проценом дејства и последица, обавештавање и узбуњивање становништва, субјеката заштите, јединица и штабова цивилне заштите и предузимање других мера којима се спречавају и ублажавају последице од елементарних непогода итд.

Као хронолошки наставак ове фазе је спровођење **мера у условима настанка и трајања елементарних непогода** које су погодиле људе, материјална добра и животну средину у које спадају наређивање учешћа људства и средстава у заштити и спасавању становништва и материјалних добара, спасавање угроженог становништва и материјалних добара кроз евакуацију, пружање прве медицинске помоћи, ветеринарске помоћи, асанацију терена, техничке мере заштите, учешће јединица војске, и предузимање других мера којима се спречавају и ублажавају ефекти елементарних и других већих непогода²⁰³.

Мере за ублажавање и отклањање последица дејства елементарних непогода на објектима заштите представљају мере којима се стварају услови за нормализацију живота и рад на одређеном подручју, прикупљање података, процена и утврђивање висине настале штете, и друге мере којима се отклањају и ублажавају непосредне последице елементарних непогода.²⁰⁴

Можемо закључити да су све фазе, од процене угрожености до отклањања непосредних последица насталих елементарним и другим непогодама у којима учествују јединице цивилне заштите и други субјекти заштите, уско повезане са примарном заштитом и унапређењем животне средине.

Мере и активности којима се може допринети заштити и унапређењу вредности животне средине и кроз то утицати на еколошку сигурност у **ужем смислу**, спроводе се кроз **мере заштите од**

²⁰² Исто, члан 61. став 2.

²⁰³ Исто, члан 61. став 3.

²⁰⁴ Исто, члан 61. став 4.

земљотреса, поплава, мере заштите од епидемија и заразних болести, града, рада клизишта итд. Предвиђено је да се спроводе на основу планова заштите које сачињавају административно-територијалне јединице (месне заједнице, међуопштинске регионалне заједнице итд.) на одређеном нивоу, што подразумева њихову организованост и структуралну повезаност.

Планови подразумевају ангажовање субјеката који могу допринети отклањању и смањењу дејстава елементарних непогода: Службе осматрања и обавештавања, (као посебног сегмента цивилне одбране и заштите како га образлаже Закон о одбрани), јединица војске, снага територијалне одбране²⁰⁵, комуналних служби, здравствених и ветеринарских установа, Црвеног крста, средстава информисања итд.

Планови заштите од елементарних непогода садрже процену угрожености од елементарних непогода, материјалних и других потреба и могућности за заштиту и спасавање, план руковођења заштитом, план мобилисања снага заштите, планове употребе јединица цивилне заштите и територијалне одбране и службе осматрања, јављања обавештавања и узбуњивања, организовање и спровођење мера цивилне заштите, процену за учешће јединица војске у заштити и спасавању итд.

Ово говори да је формална поставка система заштите и спасавања од елементарних и других већих непогода, добро замишљена и инкорпорирана у шири контекст безбедносних и сигурносних нивоа али за неко прошло време. Сада је очигледно да се мора извршити значајна корекција јер је организациони, структурални и функционални аспект овакве поставке превазиђен и без инструмената да одговори новим изазовима. Са становишта еколошке сигурности, може се рећи да он у одређеном обиму даје одговор на опасности и изазове који прете животној средини али да они нису свеобухватни. Најпре, елементи животне средине и њихова заштита од елементарних и других непогода, чак се и не спомињу у законском одредницама али се ипак, у ширем смислу, може наћи упориште за образлагање заштите од елементарних непогода у области животне средине. Даље, неки од субјеката заштите од елементарних непогода, по закону који је на снази, више не постоје а неки су делимично трансформисани. Као основни носилац ових послова

²⁰⁵ Законом о одбрани Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", број 48/94, у поглављу којим је уређено функционисање и организација територијалне одбране, чланом 44. предвиђено је "учешће територијалне одбране у заштити и спасавању људи и материјалних и других добара од елементарних и других већих непогода и других опасности, када је неопходна хитна интервенција, а јединице цивилне заштите нису у могућности да отклоне опасност која прети људима и материјалним и другим добрима или последице тих непогода.

остале су снаге цивилне одбране, пре свега цивилна заштита и служба осматрања, јављања, обавештавања и узбуђивања и јединице војске²⁰⁶.

Б). Заштита и спасавања од техничко-технолошких несрећа, данас је од посебног значаја у области цивилне заштите. Ниво техничко-технолошког развоја у Србији представља извор ризика од акцидентата и сигнализира за сталну будност сектора цивилне одбране, посебно цивилне заштите. Ипак, улога цивилне заштите у заштити и спасавању и отклањању последица техничко-технолошких несрећа, није стриктно одређена правним нормама. Она је стављена у надлежност цивилне заштите Законом о одбрани Републике Србије где се "цивилна заштита као део одбране, организује, припрема и спроводи као систем заштите и спасавања људи, материјалних и културних добара од ратних разарања, елементарних, **техничко-технолошких** и других већих опасности у миру и рату."²⁰⁷ Ово је до данас једини законски пропис којим се заштита и спасавање од техничко-технолошких опасности ставља у надлежност цивилне заштите. Даља разрада улоге цивилне заштите у овој области, није доследно спроведена већ се она нагађа из ширег контекста прописаних "мера заштите и спасавања људи, материјалних, културних и других добара од ратних разарања, елементарних и других већих непогода у миру и рату"²⁰⁸, у које су уврштене: склањање људи, материјалних и културних добара; евакуација, замрачивање и маскирање; збрињавање угрожених и настрадалих; радиолошко-хемијско-биолошка заштита; заштита од рушења и спасавања из рушевина; заштита и спасавање од поплава и на води; заштита и спасавање од пожара и експлозија; прва медицинска помоћ; заштита и спасавање животиња и асанација.

Ваља напоменути да ни овај законски пропис не доводи заштиту вредности животне средине у корелативни однос са цивилном заштитом

²⁰⁶ Да су поставке важећег Закона о заштити од елементарних и других већих непогода делимично превазиђене видело се у време пролећних поплава које су захватиле Војводину, подручје Београда, Ниша, Лесковца итд. Грађани у појединим деловима поплавлених подручја, остали су индиферентни према обавези учествовања у отклањању опасности која је наступила зато што је систем заштите изгубио своје организационе и функционалне елементе којима се одређују послови и задаци и њихови извршиоци. Рачунати на добровољност, самоиницијативу, самоорганизованост у овој значајној области, треба заменити јасним плановима и задужењима на свим нивоима: од грађана до највиших структура система заштите. О стању у овој области говори и јавно признање подпредседника Владе Републике Србије Мирољуба Лабуса с краја 2005. године, да он није ни знао да му је у надлежности и командовање цивилном заштитом, како је то регулисано чланом 84. Закона о одбрани.

²⁰⁷ Члан 68. Закона о одбрани Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", број 45/91, 58/91, 53/93, 67/93, 48/94.

²⁰⁸ Члан 73. Закона о одбрани Републике Србије.

већ се њена улога цивилне заштите у овој области тумачи у контексту њене шире улоге у заштити и спасавању људи, материјалних, културних и других добара од ратних разарања, елементарних и других непогода у миру и рату.

Практично, активности цивилне заштите на заштити и очувању вредности животне средине од последица техничко-технолошких несрећа, базирају се на проценама угрожености одређених објеката и подручја од ових опасности. Овим путем се добијају неопходни параметри за управљање евентуалним ризиком односно, врши се идентификација могућих опасности од удеса, уочава се начин и механизам настанка и развијања потенцијалног удеса и сагледавање могућих последица.

Процена ризика од техничко-технолошких удеса односи се на "опасности од рада и коришћења објеката, постројења, уређаја, инсталација, опреме, саобраћајних средстава и других средстава рада којима се производе, прерађују, превозе, складиште или на други начин користе опасне материје које могу изазвати удес, ради заштите људи, природних и материјалних добара и других објеката у околини опасних активности"²⁰⁹.

Штабови цивилне заштите на општинском нивоу на чијим подручјима постоје техничко-технолошки објекти који могу бити извор опасности од удеса, сами врше процену опасности те на тај начин организују превенцију, планирање и спровођење конкретних активности на заштити и отклањању последица на људима, објектима и животној средини. Након сагледавања основних извора и врста угрожавања, у организацији штабова цивилне заштите, врши се едукација становништва кроз коју се грађани и запослени обавештавају о начину поступања код акцидената одређене врсте²¹⁰. Полази се од

²⁰⁹ Члан 6. Правилника о методологији за процену опасности од хемијског удеса и од загађивања животне средине, мерама припреме и мерама за отклањање последица, "Службени гласник Републике Србије", број 60/94.

²¹⁰ Општински штаб цивилне заштите у Шапцу, након сагледавања потенцијалних извора опасности од постројења Хемијске индустрије "Зорка"-Шабац, 1990. године, у сарадњи са Скупштином општине Шабац, израдио је "Упутство за понашање становништва код неконтролисаног ослобађања неких отровних и штетних хемијских материја". Циљ је био да се становништво града упозна са могућностима да избегне теже последице приликом неконтролисаног ослобађања неких штетних и опасних материја (амонијак и винилхлорид мономер). Израда Упутства била је поверена радној групи коју су чинили припадници цивилне заштите и стручњаци разних профила: технолози, хемичари, биолози, лекари, ветеринари итд. Упутство садржи основне податке о две опасне материје, мере и поступке заштите становништва у случају њиховог неконтролисаног ослобађања, мере прве медицинске помоћи, савете о деконтаминацији одеће, тела, намирница и других средстава и на крају, изложен је

претпоставке да добро информисани, обучени и опремљени грађани могу себи помоћи и обезбедити ефикасну заштиту у таквим ситуацијама. Активирање снага цивилне заштите због мобилизацијског модела, у оваквим ситуацијама је најчешће споро и не доприноси брзој и ефикасној акцији коју техничко-технолошки акциденти изискују. Због тога се у првом тренутку ангажују оне снаге које су по професионалној опредељености, организоване и опремљене за ангажовање у овим ситуацијама: ватрогасне јединице, медицинско особље, службе заштите на раду итд.

На крају, можемо закључити да систем цивилне заштите, иако оптерећен бројним тешкоћама, има референтну заштитну улогу усмерену ка вредностима животне средине у Републици Србији. Усмерен је ка систему интегрисане контроле ванредних ситуација, са тежиштем на заштити и спасавању у мирнодопским ситуацијама. У последњих двадесетак година, систем цивилне заштите је девастиран: уочљив је велики раскорак између правног нормирања и стварног стања овог сегмента цивилне одбране, па се намеће закључак да ни држава не схвата њен реални значај. Без обзира, и садашње нормативно уређење цивилне заштите, даје довољно простора за њено ангажовање у остваривању еколошке сигурности. Ипак, са даљим проширењем спектра безбедносних изазова и ризика, јачаће и потреба да им се друштвена заједница супротстави организованим снагама, што захтева дубље схватање значаја цивилне заштите за оптималан развој и напор да се она реорганизује и моделује на савременим принципима.

опис заштитних средстава и начин њихове употребе. Слична упутства израдили су штабови цивилне заштите у Панчеву, Крушевцу, Бору и Смедереву.

7. Неконвенционални и други субјекти безбедности у остваривању еколошке сигурности

7.1. ПРИВРЕДНИ СУБЈЕКТИ

Главни загађивачи животне средине у Србији представљају привредна постројења створена седамдесетих и осамдесетих година 20. века. Привредни раст који је Србија доживела тих година у највећој мери је производ индустријске производње која је са собом носила и низ нежељених ефеката у животној средини. Велики индустријски системи у Србији, пре свега хемијске, металско-прерађивачке и нафтне индустрије, деценијама представљају еколошки проблем јер нису испоштоване норме о заштити животне средине. Проблем је скопчан са ширим социјално-економским статусом привредних субјекта-загађивача заснованим на принципима договорне економије, политичким притисцима да таква предузећа раде по сваку цену, недовољно издиференцираним правним правилима обезбеђења и заштите животне средине у условима индустријске производње итд.

Улогу привредних субјеката у остваривању еколошке сигурности као и њихову сарадњу са конвенционалним субјектима безбедности, данас можемо посматрати из неколико углова (Овај однос би се пре могао назвати односом надређености, с обзиром на обавезу привредних субјеката да извештавају државне институције и органе у области заштите животне средине, о стању животне средине, као и да им се обраћају у поступцима добијања дозвола, процене пројеката, прихватање извештаја о стању животне средине итд.):

-Садашњег нивоа материјално-техничких услова у којима ови субјекти привређују, односно нивоа безбедности елемената животне средине у условима одвијања техничко-технолошких процеса;

-Становишта позитивно-правног оквира заштите и унапређења животне средине створеног у последњих неколико година;

С обзиром на свакодневне акцидентне догађаје у области техничко-технолошких процеса у Србији који су безбедносно неповољни, може се констатовати да ни стање еколошке сигурности није задовољавајуће. Њему доприносе бројни фактори: застареле технологије, тежак материјални положај привредних субјеката, измењени привредни услови, транзициони процес итд. С друге стране, од 2004. године до данас, Република Србија је редефинисала позитивно-правну област заштите и унапређења животне средине уподобљавајући га нормама, пре свега Европске уније. Тиме су

прописана правила заштите и унапређења животне средине која подразумевају и налажу привредним субјектима да створе безбедне техничко-технолошке услове који неће изазивати опасне промене у животној средини, већ ће бити у складу са принципом уравнотеженог односа привредног развоја и животне средине.

Према новој регулативи, субјекти система заштите животне средине су: Република, аутономна покрајина, општина, град, **привредни субјекти-предузећа (домаћа и страна)**, научне и стручне организације и установе итд. Они су одговорни за сваку активност којом се мењају или могу променити стање и услови у животној средини, и за непредузимање мера заштите животне средине. Посебно је значајна обавеза да привредни субјекти у обављању својих делатности обезбеде рационално коришћење природних богатстава, урачунавање трошкова заштите животне средине током инвестиционих и производних трошкова како би се стварали повољни материјални услови за рекултивацију и унапређење животне средине. То су **трошкови ризика** по животну средину и **трошкови уклањања штете** нанете животној средини ²¹¹.

Привредни субјекти из области индустрије, рударства, енергетике, саобраћаја, туризма, пољопривреде, шумарства, водопривреде и комуналних делатности, у обавези су да надлежним државним органима (Министарству заштите животне средине, односно организационој јединици Управе за заштиту животне средине), ставе на процену пројекте утицаја на животну средину ако се они планирају и реализују у простору, ако се врше промене технологије, реконструкције, проширење капацитета или престанак рада субјекта, а које могу довести до значајног загађивања животне средине или представљају ризик по здравље људи. Дакле, за рад нових и постојећих постројења која могу имати негативне утицаје на животну средину и здравље људи, привредни субјекти морају прибавити тзв. **"интегрисану дозволу"** којом се обезбеђује спречавање и контрола загађивања животне средине и којом се утврђује врста активности и постројења као и надзор над спровођењем интегрисане дозволе.

Од посебног значаја за постизање еколошке сигурности је обавеза привредног субјекта да елаборира и изради **процену опасности од удеса**. То значи да при обављању активности у којима је присутна или може бити присутна једна или више опасних материја у количинама које су једнаке или веће од прописаних а које могу изазвати удес, привредни

²¹¹ Члан 9, 84 и 85. Закона о заштити животне средине, "Службени гласник Републике Србије", број 135/2004.

субјекти су дужни да израде процену опасности од удеса. Процена подразумева планирање мера превенције, приправности и одговора на удес, предузимање мера за отклањање последица удеса и санацију. Подразумева се израда плана заштите од удеса и његово трогодишње ажурирање, спровођење мера превенције, подношење извештаја о стању сигурности који је доступан јавности итд.

Норме еколошког законодавства подразумевају да се изградња и рад постројења и обављање активности врши тек ако су испуњени стандарди емисије и имисије, опреме и уређаја којима се смањује или спречава емисија загађујућих материја или енергија у животну средину. То даље значи да се "може примењивати домаћа или увезена технологија или процес, односно производити и стављати у промет производи ако испуњавају прописане стандарде заштите животне средине, односно стандарде квалитета производа или ако технологија, процес, производ, полупроизвод или сировина није забрањена у земљи извознику"²¹².

Можемо закључити да позитивно-правна регулатива из области заштите животне средине, пред привредне субјекте чије активности могу негативно утицати на животну средину, ставља строге захтеве у погледу испуњења услова за обављање делатности. Разграничене су две врсте услова који привредни субјекти морају испуњавати:

- (1). Услови за субјекте чијом се привредном (или неком другом) делатношћу нарушава животна средина;
- (2). Субјекте чијом активношћу могу настати ризици у животној средини.

Фактичко стање у погледу улоге привредних субјеката у остваривању еколошке сигурности, у великој мери је још увек ван домашаја норми којима се налажу услови заштите и унапређења животне средине. Ово пре свега важи за привредне субјекте који су своју делатност засновали у ранијим нормативним условима, седамдесетих и осамдесетих година 20. века. Од значаја је да се потенцијално новим привредним субјектима чија делатност може имати утицаја на животну средину, одобри активност када у потпуности испуне услове норми о заштити животне средине. Постојећим привредним субјектима неопходно је омогућити да кроз неколико фаза прилагођавања, такође усвоје услове заштите и унапређења животне средине. Веома је значајно ове услове у потпуности истицати пред привредним субјектима који следе за стране инвеститоре и улагаче у привреду Србије. С обзиром да су њихови мотиви претежно усмерени ка остваривању профита, у Србију се данас инвестира пре свега због јефтине радне снаге, јефтине

²¹² Исто, члан 51.

сировинске базе, мањих трошкова код социјалних издвајања за запослене и посебно, ниских еколошких такси, које су у земљама Европске уније, изузетно високе.

7.2. ЈЕДИНИЦЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ И ГРАЂАНИ

Значај еколошке сигурности показује се управо на нивоу **локалне самоуправе**, дакле на основном нивоу "конзумирања" животне средине од стране **грађана**. Оквир права и дужности јединица локалне самоуправе у области заштите животне средине, данас је прилично уређен и њима је у надлежност стављен значајан корпус права и обавеза. Најпре, јединице локалне самоуправе (општине, градови), преко својих органа су дужне да се старају о заштити животне средине, коришћењу и унапређењу природних добара, коришћењу пољопривредног земљишта и вода и уређују услове у тим областима и у области заштите и унапређења животињског и биљног света.

Општине као основне јединице локалне самоуправе, уређују опште услове за уређење насеља, јавних површина, одређују начин одлагања комуналног отпада, услове за његову рециклажу и прераду итд. Сектор заштите природних добара и животне средине, као елемент еколошке сигурности на локалном нивоу, након преуређења законодавства о заштити и унапређењу животне средине 2004. године, ставио је јединице локалне самоуправе у први план. Због тога је уследила измена норми које уређују послове локалне самоуправе у делу којим је уређена област заштите и унапређења животне средине. Сада су јединице локалне самоуправе дужне да **уређују граничне вредности емисије за поједине штетне и опасне материје, објављују податке о стању и квалитету ваздуха, старају се о побољшању његовог квалитета, санирају подручја која су на овај начин угрожена, предузимају мере за заштиту од буке и обезбеђују њено стално мерење**. Осим ових обавеза, локална самоуправа је дужна да се брине о заштити земљишта и вода путем уређења услова за њихово коришћење, управљање природним језерима, изворима, утврђује санитарно-техничке услове за испуштање отпадних вода итд.

По угледу на уређење послова локалне самоуправе у земљама Европске уније, новом регулативом у области животне средине, локална самоуправа је у обавези да се **стара о заштити животне средине, доноси програме коришћења и заштите природних вредности односно локалне акционе и санационе програме у складу са стратешким документима у овој области**. Поред обавеза, локалној самоуправи је додељено право да пропише накнаду за заштиту и унапређење

животне средине у складу са својим потребама и специфичностима у складу са начелима "загађивач плаћа" и "корисник плаћа". Средства убрана на овај начин, служе даљем унапређењу и подстицању система заштите животне средине и распоређују се 60% у буџет Републике и 40% у буџет локалне самоуправе.

Нема локалне самоуправе без активног учешћа грађана и њихових организација у свакодневном животу заједнице. Услов грађанске активности у пословима локалне самоуправе (и пословима заштите и унапређења животне средине), представља доступност информација од интереса за грађане. Дакле, неопходна је јавност послова локалне самоуправе како би се створило јавно мњење о стварима битним за свакодневни живот локалне заједнице, између осталог и за унапређење животне средине. То подразумева проток и доступност информација о стању животне средине, слободу удруживања грађана ради остваривања права на здраву животну средину, што императивно налажу одредбе Закона о заштити животне средине.

Удружења грађана и појединци, као неконвенционални субјекти еколошке сигурности, кроз припреме и пропаганду својих еколошких програма, штите права и интересе у области заштите животне средине, предлажу мере и активности заштите и активно учествују у доношењу одлука локалне самоуправе у овој области. Кроз овај начин сарадње, грађанима постају доступне и информације о стању животне средине, јача се свест о значају заштите животне средине као добра од општег интереса.

7.3. ДРУГИ НЕКОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ

Државни субјекти, без обзира на изграђену инфраструктуру органа, ширину и разгранатост овлашћења у области заштите и унапређења животне средине, нису довољни да употпуне нијансиране и истанчане делове друштвеног живота у којима се кроз неспецифичне активности, може допринети унапређењу свести о значају животне средине и подизању еколошког културолошког нивоа друштвене заједнице. **Васпитно-образовни систем** који обухвата пре свега младу популацију, чији је задатак да у васпитном и образовном смислу формира личност пожељног друштвеног и личног интегитета, субјект је од посебног значаја у обликовању и јачању свести о вредности животне средине. Путем образовања, данас се реализују друштвени циљеви

модернистички означени појмом "људска безбедност" под чим се подразумева померање безбедносних изазова којима је изложена друштвена заједница, са безбедности територије која се постиже наоружањем, ка људској безбедности која се достиже људским развојем. У овом концепту, безбедносни изазови се односе на безбедност хране, животне средине, изворишта воде, научних сазнања, технолошких процеса итд.

Улога васпитно-образовног система у заштити и унапређењу вредности животне средине је у **преношењу и усвајању еколошких знања и изградњи позитивних ставова**, пре свега маладих. Позитивно усмерење школске популације ка еколошким вредностима, у перспективи ствара позитивну резултанту у вредновању значаја животне средине. У том смислу, садржаји школских програма нижег, средњег и високог образовања, данас су употпуњени еколошким знањима. Међутим, неопходно је да се на тим основама едукују будуће генерације, пре свега кроз обавезни формални васпитно-образовни систем. Тако ће бити измењен прилично низак ниво еколошке свести грађана Србије те формирани позитивни ставови о неопходности активног учествовања грађана у овој области.

Проблем негативног односа грађана према вредностима животне средине, дакле у њеном свакодневном конзумирању, посебно је карактеристичан за велике градове који су доживели демографску и урбану експанзију последњих неколики деценија, а да немају адекватну комуналну инфраструктуру. Такво стање комуналних система градова оптерећено је пасивношћу и небригом грађана који имају став да су комуналне службе и јавне институције "дужне" да се старају о вредностима животне средине и без њиховог учешћа. Зато се улога васпитно-образовног система у подизању еколошке свести садашњих и будућих генерација, мора значајније истаћи у укупним напорима друштвене заједнице у области заштите и унапређења животне средине.

Шире укључивање грађана у област заштите и унапређења животне средине, с обзиром на измењене услове јавног деловања грађана и њихових организација, које нису везане за послове вршења власти, можемо данас наћи на терену **невладиних организација**. Оне су истакнуте у последњој деценији, пре свега као елемент политичког деловања и такав предзнак је задржан до данас. У почетку, настајале су на подлози стране финансијске подршке и због тога је став јавности и данас најчешће негативан, чак и када је у питању њихова активност у сектору заштите и унапређење животне средине. Оне јесу производ транзиционог периода али се данас може рачунати на њихово укључење у различите акције заштите и очувања елемената животне средине,

едукације грађана и подизања свести о неопходности перманентне људске бриге за ове вредности, промоције акција чишћења, учествовања у јавним дебатама око спровођења пројеката који могу бити штетни за животну средину итд. Уз њихову помоћ, могуће је реализовати различите локалне акционе планове на заштити и унапређењу животне средине.²¹³

²¹³ Од значаја је сарадња Регионалног центра за животну средину за Централну и Источну Европу који делује као Секретаријат за регионалне програме реконструкције животне средине. Поред осталог, има улогу да промовише значај јавности и доступности информација о стању животне средине на локалном и ширем, регионалном нивоу. Детаљније, *Индикатори људске безбедности, извештај за 2004. годину*, Факултет цивилне одбране, Београд, страна 106.

III ИНОСТРАНА ИСКУСТВА У ОСТВАРИВАЊУ ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

1. Искуства развијених европских држава и земаља у транзицији у заштити еколошких вредности

1.1. РАЗВИЈЕНЕ ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ И ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ

Поставке система заштите и унапређења животне средине и право на здраву животну средину, у савременим земљама представља одраз развијености укупног нормативног система. Рачуна се да је кроз заштиту животне средине и еколошку политику неопходно обезбедити дугорочне основе биолошког и цивилизацијског опстанка, дакле добробит за будуће генерације. Ове основе се односе на спречавање нарушавања основних елемената животне средине, неконтролисано црпљење природних ресурса (обновљивих и необновљивих), спречавање прогресивног уништавања екосистема и смањење стабилности глобалног екосистема, смањење загађивања животне средине човековим активностима у области производње, транспорта, потрошње итд. То су основна питања око којих је заокупљена еколошка политика савремених европских и светских земаља заснована на концепту одрживог развоја.

Одговор се тражи кроз "њихово појединачно разлагање на већи број задатака:

- Газдовање просторним ресурсима као и адекватно и сврсисходно коришћење простора;

- Газдовање водним ресурсима и снабдевање привреде и становништва квалитетном водом;

- Газдовање енергетским и критичним материјалним ресурсима ;

- Очување природних екосистема и разноврсности њихових биоценоза;

- Заштиту ваздуха од загађивања;

- Заштиту вода од загађивања и санацију загађених вода;

- Заштиту тла од загађивања и санацију загађеног тла;

- Заштиту загађених и неисправних намирница, укључујући и питку воду;

- Заштиту од буке и вибрација;

- Заштиту од радиоактивних и других јонизујућих зрачења;

- Заштиту глобалног екосистема од поремећаја као што су озонске рупе, ефекат стаклене баште, киселе кише итд;

- Заштиту на раду у свим аспектима".²¹⁴

Без обзира на нормативну, организацијску и функционалну устројеност у области заштите и унапређења животне средине, и савремене државе се сусрећу са низом проблема у овој области. Најпре, ту су обавезе које подразумевају значајне материјалне трошкове јавних и приватних субјекта. Поред тога, од политичких чиниоца који спроводе еколошку политику, захтева се истрајност и дугорочност, што најчешће није могуће скопчати са економским интересима крупног капитала чији власници у крајњем, креирају и политичке смернице националних влада.

Земље из непосредног окружења, пре свега оне из бивше СФРЈ које су у процесу транзиције, са опредељењем да се укључе у Европску унију, већ редефинишу своје законодавство у области заштите и унапређења животне средине, како би постало комплементарно са европским комунитарним правом. И не само то, њихови безбедносни концепти, истакнути кроз основне концепцијско-доктринарне документе, већ садрже одреднице о безбедносном аспекту животне средине. Ти концепти су сада аутономни, тј. базирани на принципима националне безбедности јер ове државе функционално, још нису део европског концепта колективне безбедности промовисаног преко европских

²¹⁴ Zigfrid Gereke, Живко Митровић: *Организациона поставка еколошког система у Европи, са посебним примером СР Немачке*, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.

политичко-безбедносних институција, пре свега Организације за европску безбедност и сарадњу, НАТО, Европске уније и Западно-европске уније. Јер, рецимо, ОЕБС регулативом из тзв. "друге корпе", уређује област економије, науке, технологије и **заштите животне средине**. То значи да унутрашњи безбедносни миље европских земаља у транзицији, мора постати комплементаран са нормама ОЕБС-а и у погледу безбедносног аспекта животне средине.

У Савезној Републици Немачкој, заштита еколошких вредности организована је на пет нивоа где су четири институционално инкорпорирана и директно везана за државу а пети припада корпоративном сектору тј. везан је за привредне субјекте. На врху административне организације у области заштите и унапређења животне средине налази се Европска унија као надређени административни ниво са својим нормативним правилима које је прихватила СР Немачка. Испод је федерални управни ниво²¹⁵ (дакле органи и организације савезне државе) ниже, административни ниво 16 федералних држава. Испод њега је административни ниво локалне самоуправе (комуна и округа) и на корпоративном нивоу, налазе се привредни субјекти (предузећа, дистрибутери и потрошачи). Административно-управни однос између нивоа је хијерархијски и субординативни са елементима административне дислокације и делимичне самосталности у појединим специфичним областима.

"Политичко-креативни" супстрат еколошке заштите Немачке резервисан је за "више нивое", федерални и ниво федералних чланица, где се ствара законска регулатива, уређују односи са Европском унијом и другим субјектима међународног права. На овом нивоу се уређује заштита од зрачења, производња нуклеарне енергије, безбедност реактора и нуклеарних инсталација, заштита ваздуха од загађења, контрола исправности намирница, контрола отпада и заштита од буке. Прописи донети на овом нивоу, стављени су у надлежност "земаљској" управи, дакле федералним јединицама, са изузетком области зрачења и нуклеарне енергије која је остала на нивоу федерације.

Послови "земаљске" управе су: праћење и контрола параметара животне средине, уређење мерних станица, формирање стручних институција и група, издавање дозвола за изградњу и погон индустријских објеката, електрана, депонија и постројења за прераду отпада, транспорт опасних материја, испуштање отпадних вода, уређење

²¹⁵ Основни национални орган је Министарство заштите животне средине, заштиту природе и безбедност реактора у оквиру којег су: Федерална агенција за животну средину, Државни институт за екологију, развој пејсажа и шумарство, Државни институт за заштиту од имисија и Државни институт за водне ресурсе и чврст отпад.

режима еколошких дажбина, израда катастра загађивача, заштита територија због очувања природе, пејсажа или извора питке воде, спровођење санкција и извршавање казни.

Спровођење еколошке политике у локалној заједници, одвија се на нивоу округа и комуна где су и сконцентрисани конкретни еколошки послови. Они се огледају у стварању услова за безбедно снабдевање становништва питком водом и контролом њеног квалитета; стварању услова за адекватан прихват и прераду отпадних вода; одвоз и збрињавање комуналног смећа, чврстог отпада и њихово рециклирање; стварање и одржавање зелених површина; спровођење мера за смањење имисија буке и загађења ваздуха; санацији загађеног земљишта кроз спровођење рекултивације искоришћених индустријских зона; праћење стања загађености ваздуха и спровођење интервентних мера.²¹⁶

Што се тиче утицаја Европске уније као надређеног административног центра, највиши еколошки ниво у Немачкој је тај који усваја инпуте ове организације на пољу уређења политике заштите животне средине. Европска унија путем својих нормативних механизма, истиче "директиве", "смјернице", "препоруче" итд, ка својим чланицама у циљу њиховог уношења у национална законодавства. Ово дакле није специфичност Немачког законодавства већ установљен принцип Уније који важи за све њене чланице.

Такозвани "ниво привредних субјеката", представља посебан сегмент уређења заштите животне средине у СР Немачкој, с обзиром да обухвата сектор индустријске производње и коришћења природних ресурса. Како се економски интереси и еколошки принципи налазе у амбивалентном односу, уређен је тако да значај претежнијег и општег интереса не сме доћи у питање. Наиме, Немачка је прописала обавезу за велике привредне субјекте да у својим организационим структурама створе простор за увођење еколошких стручњака, "кадра задуженог за животну средину", "кадра задуженог за заштиту од имисија" и "кадра задуженог за отпатке".²¹⁷

Систем заштите животне средине у Републици Аустрији, сличан је систему заштите животне средине у Републици Немачкој, што је производ припадања истом "кругу евроконтиненталног права" базираног на истоврсним правним принципима. Њиме је гарантовано право грађана на здраву животну средину али и обавеза свих појединаца да штите и унапређују животну средину. Обавеза државе је да омогући

²¹⁶ Исто, страна 245.

²¹⁷ Исто, страна 250.

услове за остваривање њене заштите што је стављено у делокруг Агенције за заштиту животне средине.

Као чланица Европске уније од 1995.године, Аустрија је усвојила правне нормативе који важе у оквиру ове политичко-економске организације као и важеће принципе глобалне политике заштите животне средине.

Административни супстрат система заштите и унапређења животне средине спроведен је на четири међузависна нивоа условљена политичко-административном поделом Аустрије као савезне државе девет покрајина (Bundeslander)²¹⁸, и то:

-Нивоу Европске уније на ком се Аустрија обавезује на поштовање принципа и правила о заштити и унапређењу животне средине који важе у оквирима Европске уније као и норми глобалног карактера. Дакле, ради се тзв."наднационалном нивоу" надређеног националном (државном);

-Националном (државном) као највишем унутрашњем политичко-административном нивоу који креира и доноси политику заштите и унапређења животне средине и на ком се "уграђују" норме Европске уније у национално законодавство. На овом нивоу, уређује се еколошка заштита држава чланица односно провинција где се уважавају њихове особености.

-Ниво ниже административно-територијалне издељености и локалне самоуправе (дистрикти и општине) на ком се спроводе опште норме виших управних органа али који истовремено има самосталност да нормативно уређује специфичне услове заштите и унапређења животне средине одређеног подручја (простора).

-Корпоративни ниво, ниво привредних субјеката на ком се уређују њихова права и обавезе у области индустријске производње, црпљења природних ресурса итд.

Систем заштите и унапређења животне средине Аустрије, као и системи других развијених европских држава у области заштите животне средине, упркос сложености бројних управних нивоа чији је делокруг уређен богатом правном грађом, одликује се хармонизованошћу и ефикасношћу у заштити животне средине.

Безбедносни, концепцијско-доктринарни аспект заштите животне средине Немачке и Аустрије, условљен је прихватањем система

²¹⁸ Савезну државу чини федерални савез девет покрајина-провинција, које су издељене на дистрикте и градове, административни ниво који се може уподобити административним окрузима у нас. Дистрикте чине општине као основне јединице локалне самоуправе. Занимљиво је да основ политичког уређења и административне поделе Републике Аустрије представља Устав из 1920. године, ревидиран 1929. године.

европске колективне безбедности и одбране чији су носиоци НАТО, Европска унија, Организација за европску безбедност и сарадњу и Западно-европска унија. ОЕБС као аутохтона безбедносна организација Европе, поред безбедносних аката којима су регулисана питања безбедности и одбране у Европи-"прва корпа", сарадња у хуманитарним областима-"трећа корпа", донела је сет концепцијских аката-"друга корпа" којима је уређена сарадња у области економије, науке, технологије и заштите животне средине. *Париском повељом* (Самит КЕБС-а, Париз, новембар 1990.) која је наслоњена на десет начела *Завршног акта Конференције о безбедности и сарадњи*, (Хелсинки, 1975.), истакнуто је да су чланице Организације за европску безбедност и сарадњу (којој од оснивања припадају Република Аустрија, Демократска Република Немачка и Савезна Република Немачка), **дужне да чувају околину и да је то дужност свих нација чланица Организације**. Овим документом је истакнут значај увођења техника и технолошких процеса који производе мало отпадака и да политика заштите животне средине мора бити спровођена законитим мерама и кроз изградњу одговарајућих административних инструмената. У циљу праћења утврђених обавеза чланица Организације, предвиђене су мере за систематско оцењивање поштовања преузетих обавеза и стварање информационог система за размену обавештења о стању животне средине и потенцијалним опасностима.

Касније, ОЕБС је *Повељом за европску безбедност* (Инстамбул, новембар 1999.), међу заједничке изазове Организације, **истакао нарушавање животне средине које може изазвати озбиљне последице за безбедност Европе**. Овим актом, ОЕБС се обавезао да буде катализатор сарадње између кључних међународних организација и институција у области заштите животне средине у складу са *Платформом за кооперативну безбедност*, оперативним документом који је саставни део Повеље.

Дакле, концепцијски документи Организације за европску безбедност и сарадњу којима је делом уређен систем колективне безбедности Европе (поред НАТО-а, ЕУ, Западно-европска уније), у значајној мери валоризује еколошке безбедносне изазове.

1.2. ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ У ЗЕМЉАМА У ТРАНЗИЦИЈИ

Материја еколошке сигурност у земљама у транзицији, као и у Србији, изражен је на више позиција. Најпре, напори да се прикључе

европским интеграцијама, производе обавезе у погледу прекомпоновања политичко-економског и правног поретка и усаглашавање са наднационалним корпусом права које важи у Европској унији. Даље, њихово спровођење ствара значајне материјално-финансијске трошкове који додатно оптерећују несрећене и неразвијене економије ових држава²¹⁹. Питања еколошке сигурности, заштите и унапређења животне средине, развој институција, поимање еколошке сигурности као значајног елемента националне безбедности, налазе се отприлике на истим позицијама као и у Србији.

Садашњи правни оквири у којима се развија заштита животне средине земаља у непосредном окружењу, које су у транзицији (Република Хрватска, Босна и Херцеговина, Бивша југословенска Република Македонија), одвијају се са доста сличности. Она проистиче из заједничког политичко-правног миљеа СФРЈ из које су настале односно, задржале (са значајним изузетком БиХ) особености правног поретка бивше државе.

Република Хрватска оквир правног уређења заштите животне средине базира на *Уставу Републике Хрватске* где је прописано да свако има право на здрав живот, да је држава обавезна да обезбеди услове за здраву животну средину, и да је свако дужан посебну пажњу посвети здрављу људи, природе и људског окружења²²⁰. Уставно одређење које се односи на заштиту и чување појединачних елемената и вредности животне средине, свакако је особеност у односу на еколошке одредбе Устава Републике Србије. Као посебне вредности одређене су: море, морска обала, острва, вода, ваздух, рудна богатства и друга природна богатства, земљиште, шуме, биљни и животињски свет, делови природе, непокретности и ствари од посебног културног, државног, историјског и еколошког значаја и интереса и као такве уживају посебну заштиту

²¹⁹ Процена трошкова за постизање еколошких стандарда у земљама Централне и Источне Европе је 130 милијарди долара. На пример, Финска је била главни добављач еколошке опреме бившим совјетским републикама и држава чији су стручњаци пружали консалтинг услуге у овој области. Ове државе су издвојиле 82 милиона долара за плаћање добављача и услуга Финској држави и привреди. Више, Зорана Михаиловић и Миленко Николић; *Одрживи развој*, Економски анали, број 140/1996.

²²⁰ "Свако има право на здрав живот. Држава осигурава услове за здраву околиш. Свако је дужан, у склопу својих могућности и дијелатности, посебну пажњу посвећивати заштити здравља људи, природе и људског околиша", члан 69. *Устава Републике Хрватске*, "Народне новине", број 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001. Интернет, 08.09.2007. <http://www.vlada.hr>

државе која одређује начин на који се ова добра могу употребљавати и искоришћавати²²¹.

За Хрватску се не може рећи да има тзв, "надређени административни ниво" који потиче из комунитарног права Европске уније, али је еколошка нормативна област значајно испуњена нормама ове политичко-економске организације и норми Уједињених нација. Чини га низ међународних уговора које је прихватила и усвојила у последњих десетак година: *Конвенција о процени утицаја на животну средину преко државне границе* (ЕСПО-1991.), усвојена 1997. године; *Протокол о стратешкој процени околиша*, прихваћен 2003. године; *Конвенција о прекограничним учиниоцима индустријских акцидентата* (Хелсинки, 1992.), прихваћен 2000. године; *Оквирна конвенције УН о процени климе* (Рио де Женеиро, 1992.), усвојена 1996. године; *Кјото протокол уз Оквирну Конвенцију УН о процени климе* (Кјото, 1999.) усвојен 1999. године; *Стокхолмска Конвенција о постојаним органским нечишћивачима* (загађивачима, прим.аутора), Стокхолм, 2001. усвојена у Хрватској 2001. године.

Да би процес консолидације унутрашњег и комунитарног права даље унапредила, Хрватска је 2006. године израдила *Стратегију приближавања законодавству Европске уније из подручја заштите околиша*, што подразумева пре свега нормативно приближавање за секторе хоризонталног националног законодавства, управљање отпадом, квалитетом ваздуха, индустријског загађивања и управљања ризицима. За ефикасно спровођење *Стратегије приближавања*, израђени су *Стратегија и План преноса законодавства Европске уније у нормативне оквире Хрватске*.

Хоризонтално законодавство Хрватске на пољу заштите животне средине испуњено је пре свега *Законом о заштити околиша* и низом подзаконских аката донетих ради његовог спровођења. Оно се базира на концепту одрживог развоја као владајућег приступа у еколошкој области где је акцентирано трајно очување биолошке разноврсности, очување еколошке стабилности, квалитета живе и неживе природе, контролисано и рационално коришћење природе и њених добара, очување и

²²¹ "Море, морска обала и отоци, воде, зрачни простор, рудно благо и друга природна богатства, али и земљиште, шуме, биљни и животињски свијет, други дјелови природе, некретнине и ствари од особитог културнога, повијесног, господарског и еколошког значења, за које је одређено да су од интереса за Републику Хрватску, имају њезину особиту заштиту", члан 52. Устава Републике Хрватске. Исто.

обнављање културних и естетских вредности, унапређење стања животне средине итд²²². Елементи Закона су:

-**Стратегија заштите околиша** којом се уређује дугорочно управљање животном средином у складу са државним, друштвеним и културним развојем, уважавањем економских, техничких, научних, образовних, организацијских и других начела;

-**Програми заштите животне средине** којима се уређује административни оквир заштите између Републике, жупаније (округа), општина и привредних субјекта и којима се уважавају регионалне и локалне особености средине у складу са Стратегијом заштите околиша. (Овде се види постојање четири еколошка административна нивоа: Републичког (националног), жупанијског (окружног), општинског (локалног) и корпоративног (односи се на привредне субјекте))²²³.

-**Извештај о стању околиша** као документ неопходан за реализацију Стратегије и Програма који чине подаци о утицају појединих активности у животној средини, оцене предузетих мера, анализе остваривања стратегије и Програма, оцене надзора над спровођењем Закона²²⁴ итд.

Безбедносни аспект животне средине у Републици Хрватској сагледан је по угледу на стратешка безбедносна опредељења европских држава. Огледа се у уважавању савремених безбедносних изазова, ризика и претњи невојног карактера и њиховом инкорпорирању у *Стратегију националне сигурности Републике Хрватске* (2002) и *Стратегију одбране Републике Хрватске* (2002).

Први документ, као вредност и интерес Републике Хрватске истиче "очување и заштиту околиша, здравље и добробит свих њених грађана и представља важне интересе Републике Хрватске".²²⁵ Даље, међу изазовима, ризицима и претњама невојног карактера, у *Стратегију* су уврштене "могуће последице природних и техничко-технолошких

²²² Члан 2. Закона о заштити околиша, "Народне новине Републике Хрватске", број 82/94, 128/99, Интернет, 08.09.2007. <http://www.nn>.

²²³ Исто, члан 19-22.

²²⁴ Примарни државни субјект еколошке сигурности који је задужен за спровођење Закона о заштити околиша, јесте Министарство заштите околиша, просторног уређења и градитељства које чине: Самостална служба за законодавство, Самостална служба за жалбе и управни надзор, Управа за заштиту околиша и Управа за стратешке и интеграцијске процесе у заштити околиша, Интернет, 07.09.2007. <http://www.mzopu.hr>

²²⁵ *Стратегија националне сигурности Републике Хрватске*, поглавље: Вредности и интереси, став 21, "Народне новине Републике Хрватске", број 32/2002, Интернет, 08.09.2007. <http://www.nn>.

несрећа у земљама у регији које представљају стални сигурносни ризик за Републику Хрватску, њезино становништво и материјална добра"²²⁶. Осим тога, "посебно значајну опасност представљају потенцијалне технолошке катастрофе, чији ефекти могу захватити не само територију Републике Хрватске, већ и суседне државе. Због постојања застарелих и еколошки "прљавих" индустрија у земљама регије, те тешких еколошких последица могућих еколошких катастрофа, овај сигурносни ризик бит ће присутан дуже раздобље."²²⁷

Дефинишући унутрашњу политику *Стратегија националне сигурности Републике Хрватске* као значајно подручје за остваривање оптималне националне безбедности истиче **неопходност пуне еколошке заштите становништва и територије Хрватске**. У том циљу би требало преузети активности на заштити и очувању ресурса који могу бити директно угрожени неконтролисаним економским развојем земље²²⁸.

Наслањањем на концепцијско-доктринарне смернице *Стратегије националне сигурности*, створена је *Стратегија обране Републике Хрватске* коју је усвојио Хрватски Сабор 2002. године. Овај документ такође значајно имплицира безбедносни аспект заштите животне средине у Републици Хрватској, истичући да је "војни фактор" као доминантна претња високог интензитета у раздобљу хладног рата, уступила примат другим угрожавањима политичке, економско-социјалне и **еколошке природе**. Међутим, то не значи да се војна димензија угрожености мира и сигурности може искључити. Пролиферација оружја за масовно уништење и његова упораба у терористичке сврхе, као и сви други "асиметрични" облици потенцијалних угрожавања-војне и невојне природе-главне су сигурносне претње међународној заједници. Питања угрожавања околиша и стим повезане климатске промјене, нарушавање глобалне природне равнотеже, исцрпљивање природних извора и сл. већ се препознају као латентне опасности које дугорочно могу попримити и врло конкретне сигурносне импликације."²²⁹ *Стратегијом одбране*, дефинисана су и сценарија стања међународног окружења релевантна за стратегијско планирање између којих је предвиђено "стање у земљи

²²⁶ Исто, поглавље: *Изазови, ризици и претње*, став 35:

²²⁷ Исто, став 36.

²²⁸ Исто, поглавље: *Сигурносна политика Републике Хрватске- подручја и инструменти*, став 90.

²²⁹ *Стратегија обране Републике Хрватске*, поглавље, *Сигурносне претње*, "Народне новине Републике Хрватске", број 33/2002, Интернет, 08.09.2007. <http://www.nn> .

настало у случају природних, техничко-технолошких и других несрећа већих размјера".²³⁰

Дакле, можемо закључити да садашњи безбедносни концепцијско-доктринарни оквир Републике Хрватске, значајно захвата еколошку област: уважава безбедносне изазове, ризике и претње невојног карактера апострофирајући вредности животне средине и природне ресурсе као безбедносне потенцијале.

Особености садашњег правног поретка **Босне и Херцеговине** проистичу из њеног међународно-правног статуса наметнутог спровођењем мировних мисија Уједињених нација и имплементацијом *Дејтонског мировног споразума* из 1995. године.

Систем еколошке заштите организује сваки од ентитета: Република Српска преко Министарства за просторно уређење, грађевинарство и екологију²³¹; Федерација Босне и Херцеговине преко Федералног министарства просторног уређења и околиша²³² и Дистрикт Брчко кроз једноставан административни ново (инспекцијски надзор "еколошког инспектора" и "специјалисте за околиш"). Поврх ових административних нивоа, налази се "Међуентитетско тијело за околиш-Координациони одбор за околиш" који повезује ентитете у пословима заштите и унапређења животне средине на федералном нивоу то јест на нивоу "Савјета министара Босне и Херцеговине" као федералне владе. Оваквом организацијом, потврђене су одредбе *Устава Босне и Херцеговине* који представља део *Дејтонског споразума* (Анекс 4. *Дејтонског споразума*), јер "ентитети ће обезбједити сигурну и заштићену средину за све особе у својим јурисдикцијама, одржавањем агенције за провођење грађанског права које ће функционисати у складу са међународно признатим стандардима уз поштовање људских права и темељних слобода."²³³

Нормативни ниво еколошке заштите Босне и Херцеговине, иако уређен по ентитетима, представља солидну и уједначену основу за њену

²³⁰ Исто, страна 15, поглавље: *Стратегијске опције одговора на угрожавања војне природе*. Остале опције су: Релативна стратегијска стабилност, угроженост Републике Хрватске као резултат нарастања регионалне нестабилности, угроженост сигурности као рефлексивна поремећаја глобалне стратегијске нестабилности и стање непосредне угрожености (унутрашњи сукоби).

²³¹ Чине га: Савјетодавно тијело за заштиту животне средине, Одсек за чврсти и опасни отпад, Одсек за воду и природна станишта, Одсек за заштиту ваздуха и заштиту од радијације и Одсек за инспекцијски надзор.

²³² Чине га: Савјетодавно тијело за околиш, Сектор за заштиту околиша са Одсјеком опште екологије и процене за околиш, Одсјеком за очување биодиверзитета и природних екосистема и Одсјеком за заштиту зрака, воде, тла и управљање отпадом.

²³³ Члан 3. став 2. тачка ц. Анекса 4. *Дејтонског споразума* (Устав Босне и Херцеговине).

заштиту. Чине га законски и подзаконски прописи донети током 2002. и 2003. године у којима су усвојени важећи принципи еколошке политике: *Закон о заштити животне средине (околиша)*, *Закон о заштити ваздуха (зрака)*, *Закон о заштити вода*, *Закон о управљању отпадом*, *Закон о заштити природе*, *Закон о Фонду за заштиту животне средине (околиша)*.²³⁴

Може се рећи да је делатност административног сектора у еколошкој сфери у Босни и Херцеговини усмерена ка припреми планова заштите и унапређења животне средине, унапређења постојећег стања животне средине, стварању услова за рационално коришћење природних извора и енергије у складу са стратегијом одрживог развоја.

Међународно-правни супстрат еколошке заштите Босне и Херцеговине чине међународни прописи (међународни уговори, конвенције и протоколи) које је прихватила СФРЈ и и прописи којима је приступила Босна и Херцеговина након 1995.године²³⁵.

Што се тиче **безбедносног аспекта животне средине у Босни и Херцеговини**, он није нигде значајније истакнут као област од безбедносног значаја, као што је то учињено у систему националне безбедности Републике Хрватске. Министарство безбедности Босне и Херцеговине у свом делокругу нема апопстрофиране еколошке (невојне) безбедносне изазове, ризике и претње, већ *Закон о одбрани Босне и Херцеговине* (2003), истиче само "пружање војне помоћи органима цивилне заштите у реаговању на природне катастрофе и несреће".²³⁶

Можемо закључити да је сектор еколошке заштите Босне и Херцеговине разуђен по федеративним елементима са slabим међуфедералним везама, са интенцијом прихватања важећих начела у области заштите и унапређења животне средине. Даље, безбедносни супстрат животне средине као елемент националне безбедности, није

²³⁴ "Службени гласник Републике Српске", број 53/2002, односно, "Службене новине Федерације БиХ", број 33/03. Интернет, 09.09.2007. <http://www.vladars.net> и <http://www.fmpuio.gov.ba/>

²³⁵ Рецимо, Бечака конвенција о заштити озонског омотача (Беч, 1985.), СФРЈ приступила 1988. године, Монреалски протокол о супстанцама које општећују озонски омотач (Монреал, 1987.), СФРЈ му приступила 1988. године и други.

Босна и Херцеговина је усвојила следеће значајне међународне прописе из области заштите животне средине: Оквирну Конвенцију Уједињених нација о климатским променама (Рио де Женеиро, 1992.), Конвенцију УН о биолошкој разноврсности (Рио де Женеиро, 1992.), којој је Босна и Херцеговина приступила 2002. године, Базелску Конвенцију о надзору прекограничног промета опасног отпада и његовом одлагању (Базел, 1989.), БиХ јој приступила 2000. године и други.

²³⁶ Члан 4. став 1. тачка д. Закона о одбрани Босне и Херцеговине, "Службени гласник Босне и Херцеговине", број 43/03.

истакнут у позитивно-правним нормама којима је уређена област безбедности Босне и Херцеговине.

Бивша југословенска Република Македонија (даље, Република Македонија), право на здраву животну средину и еколошку заштиту промовисала је чланом 43. Устава Републике Македоније у истим елементима као и Устав Републике Србије где: сваки човек има право на здраву животну средину, свако је дужан да унапређује и штити животну средину а обавеза Републике Македоније је да обезбеди услове за остварење права грађана на здраву животну средину.

Систем заштите и унапређења животне средине у функционално-органском смислу, спроведен је кроз Министарство животне средине и просторно планирање Владе Републике Македоније које врши послове који се односе на заштиту вода, ваздуха, флоре, фауне, озонског омотача од загађивања, заштиту од буке, радијације, заштиту биодиверзитета, националних паркова, рекултивацију загађаних делова животне средине, предлагање мера за третман чврстог отпада итд.²³⁷ Министарство је израдило *Стратегију за мониторинг животне средине, Стратегију за управљање подацима о животној средини, Стратегију за подизање јавне свести о животној средини.*

Нормативни ниво, односно правни основ уређења система заштите животне средине Републике Македоније утврђен је већим бројем нормативних аката и то: *Законом о животној средини* (донет у септембру 2005. године), *Законом о заштити природе, Законом о квалитету ваздуха, Законом о водама, Законом о управљању отпадом* и другим.

Законодавство Републике Македоније у овој области, прилично је дисперговано, тако да је заштита и унапређење животне средине захваћена и законским и подзаконским актима којима је приоритетно уређена нека друга област: одлагање отпада, производња отрова, ловство, коришћење и заштита вода, режим коришћења и заштита шумама итд.

Међународно-правни оквир заштите и унапређења животне средине у Републици Македонији, постављен је кроз ратификовање више међународних конвенција и декларација и то: *Конвенције о биолошкој разноврсности* (ратификована 1999. године, "Службени весник Републике Македоније", број 44/99), *Оквирне Конвенције УН о климатским променама* (ратификована 1997, "Службени весник Републике Македоније", број 6/97), *Базелске Конвенције о контроли прекограничног*

²³⁷ Више, интернет-сајт Владе Републике Македоније <http://www.vlada.mk> и Министарства животне средине и просторног планирања <http://www.moep.gov.mk>.

загађења опасним отпадом и његовом одлагању, (ратификована 1997. године, "Службени весник Републике Македоније", број 49/97), и другим.

Безбедносни аспект животне средине уважен је у стратешким документима Републике Македоније. У Националној концепцији безбедности и одбране Републике Македоније²³⁸, здрава животна средина је апострофирана као важан интерес Републике Македоније, (поред основних слобода и права човека и грађанина, интегритета и правичне заступљености грађана у органима државне власти и институцијама свих нивоа, заштите својине и слободног тржишта итд.)²³⁹.

Образлажући безбедносно окружење, Национална концепција безбедности и одбране уважава чињеницу да је Македонија мала европска земља са ограниченим природним ресурсима те да тежи унапређењу и заштити животне средине²⁴⁰. У безбедносне ризике, поред међународног тероризма, интернационалног организованог криминала, национализма итд, убројени су деградација и уништавање животне средине, елементарне и друге непогоде, техничко-технолошке катастрофе, заразне болести и неконтролисано коришћење и црпљење извора стратегијских енергената.

Особеност националног концепта безбедности и одбране Републике Македоније, јесу предвиђени инструменти за њено остваривање. Према Концепцији, основни инструменти су: спољна политика, економска политика, политика одбране, политика унутрашње безбедности и **политика заштите животне средине**. Неопходност постојања политике заштите животне средине образложена је процесом транзиције који је умањио значај животне средине; функционисањем великог броја привредних субјеката са "прљавом" технологијом, људском небригом, инертношћу органа локалне самоуправе, привредних и других субјеката а посебно је истакнут неповољан законодавни оквир у који је смештен систем заштите и унапређења животне средине (у време доношења Националане концепције безбедности и одбране нису били донети поменути нови закони у области животне средине). С тога, даље активности треба да буду усмерене ка развоју привреде са мањим негативним утицајем у животној средини, хармонизацији законодавства

²³⁸ "Службени весник Републике Македоније", број 42/2002. Интернет, 10.09.2007. [http:// www.sv](http://www.sv). Документ чине делови о интересима Републике Македоније, безбедносно окружењу, политици националне безбедности и одбрани Републике Македоније.

²³⁹ Исто, поглавље: Интереси Републике Македоније-трајни, витални, важни интереси, страна 2.

²⁴⁰ Исто, поглавље: Безбедносно окружење Републике Македоније-Међународно окружење Републике Македоније, став 19, страна 5.

Македоније са законодавством ЕУ, доследном спровођењу мера заштите у животној средини²⁴¹.

Дакле, садашњи оквир уређења животне средине Македоније изграђен је на савременим принципима, усвојени су прописи који значајно доприносе изградњи нормативног корпуса о заштити и унапређењу животне средине у Републици Македонији и хармонизацији са законодавством Европске уније. Осим тога, заштита животне средине је уврштена у највише концепцијско-безбедносне акте Републике Македоније, као значајан фактор њене безбедности.

²⁴¹ Исто, поглавље: Области и инструменти за остваривање политике националне безбедности- Политика заштите животне средине, страна 12

2. Тенденције и перспективе у остваривању еколошке сигурности у Републици Србији

2.1. НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ КАО РЕАЛНИ ОКВИР ОСТВАРИВАЊА ЕКОЛОШКЕ СИГУРНОСТИ

Концепт националне безбедности који је настао преобликовањем модела такозване спољне безбедности, данас је најзаступљенији како на терену теорије, тако и практичног моделовања безбедносне функције савремене државе. Концепт националне безбедности и систем националне безбедности као инструментализована безбедносна функција државе, у односу на пређашње концепције одбране и заштите од спољних облика угрожавања, данас подразумевају шири и вишеслојни садржај овог појма. Најпре, национална безбедност подразумева функцију националних држава којом оне штите властити идентитет, интересе и друге вредности које су истакнуте као базичне за опстанак нације.²⁴² Међу њима су безбедност националне територије, заштита људских живота, заштита и очување националне суверености, заштита и остваривање основних социјалних функција друштва као што су економска, политичка, културна, еколошка, привредна и друге.

Садашњи концепт националне безбедности у Републици Србији и систем националне безбедности који га подржава, још увек су неиздиференцирани у погледу основних безбедносних циљева и интереса. У овом тренутку, постоји неколико елемената које оптерећују изградњу и преобликовање система националне безбедности које је неопходно валоризовати као безбедносне проблеме како би се на адекватан начин дефинисао систем безбедности.

Најпре, неопходно је сагледати садашњи положај Републике Србије у међународним односима чија је турбуленција захватила и нашу земљу. Глобалне промене у међународним односима, израстање нових

²⁴² Наравно, реч је о ширем поимању националне државе, дакле државотворног народа /нације/ и њених грађана. Каже се "држава америчког народа", "држава француске нације" итд, али се подразумева шире значење појма националне државе америчких грађана, француских грађана, грађане Републике Србије итд. Код Драгана Симића у већ поменутој књизи *Наука о безбедности*, налазимо да "поједини аутори не праве потребно разликовање између државне и националне безбедности. Никада се, наиме, поуздано не зна, уколико се претходно не разјасни на који се релевантни објекат безбедности мисли: на државу као установу у ужем смислу, на етнички одређен и по правилу већински народ у њој, на политичку заједницу свих држављана или, што је најпожељније, на све грађане, чланове друштва о коме је реч, независно од њихове етничке, верске, социјеталне или идеолошке припадности". *Наведени извор*, страна 29.

суперсила, гашење војнополитичких савеза, јачање тероризма, транснационалног криминала, смањење енергетских ресурса, промене у животној средини и друге политичко-безбедносне појаве и изазови, условљавају и обликовање концепта и система националне безбедности Републике Србије. То су тенденције које је неопходно уважити приликом креирања система безбедности, без обзира на релативно оправдан политички опортунизам створен дугогодишњим изолационим стаутусом, економско-политичким притисцима међународне заједнице, војном агресијом итд. Због тога треба промишљати шире разлоге за приступање интеграционим процесима у области безбедности како би се у будућности избегле потенцијалне конфронтације са другим актерима међународних односа.

Концепт националне безбедности који је базиран на систему суверених држава која је задњих деценија прошла кроз фазу значајне ерозије проузроковане глобализационим процесима, за сада је ипак незаобилазан. Њему се оспорава значај простора као елемента на којем се заснива концепт и систем националне безбедности али је територија и даље базни и неоспорни чинилац "на и око којег" су сконцентрисани национална снага и моћ. Елементи простора, односно територије: земљиште, ваздух, водени токови, саобраћајна инфраструктура, насеља итд, без обзира на напор да се глобалистичким захватима учине "порозним" и "еластичним" елементима безбедносне грађевине, они то у догледној будућности неће постати јер би се на тај начин урушио важећи концепт националне безбедности.

Осим тога, појединци и групе, без обзира на свој социјални статус, данас могу утицати на одређена безбедносна стања не само на локалном, националном већ и на глобалном плану безбедности: "Напредно образовање, употреба рачунара и интернета, најшира могућа доступност средстава стручног као и масовног обавештавања, путовања на којима се размењују и стичу нова сазнања и друге сличне промене, омогућиле су људима, неким много више а другима знатно мање, да буду позвани посматрачи и аналитичари, па чак и учесници процеса и догађаја у свету који се згуснуо (time and space compression). Становници који живе на једном крају Земље, "опремљени" способношћу учења из књига и помоћу слика, који су уз то овладали знатно ширим сазнајним пољима, у стању су да релативно поуздано предвиђају будућа кретања у међународним односима и светској политици. Протестујући, на пример, против неког локалног сукоба или терористичког напада који су се догодили на сасвим другом делу планете, они јасно препознају последице које тај конкретни догађај има или може имати на њихову појединачну, националну и глобалну безбедност. То у знатној мери

"објашњава" одлике измењених прилика света у коме живимо. Односно, када говоримо о безбедности, морамо увек бити свесни постојања тесне међузависности, као и односа међусобног условљавања између појединачне, групне, националне, међународне и глобалне безбедности. Тим путем, разуме се, веома се мењају замисао и систем безбедности."²⁴³

Еколошке вредности као вредности по себи, али и као интегрални елемент укупног националног богатства, данас се сврставају у безбедносну интересну сферу не само националне државе већ и на ширем безбедносном нивоу, регионалном и глобалном. У нас, сигурност /безбедност/ животне средине, постављена је кроз позитивно-правни апарат националне државе и формално, уклопљена у оквире концепта интегралне безбедности.

Интегрална безбедност је особени израз концепта националне безбедности кроз који су валоризоване безбедносне специфичности Републике Србије. Приговори о непотпуном садржинском и структуралном уређењу концепта националне безбедности у Републици Србији, засновани су на пропустима и заказивању система од једног до другог безбедносног ризика. У значајним друштвеним тренуцима, концепт националне /интегралне/ безбедности није пружио адекватне безбедносне одговоре. Нужно је његово преобликовање, боље речено усавршавање, кроз уважавање нових безбедносних изазова, ризика и претњи, установљавање адекватних безбедносних полуга и коначно, схватање безбедности као начина живота. То је перспектива концепта националне безбедности, створеног на принципу сувереног појединца као субјекта друштвене заједнице, пре свега државе. Кроз овакав образац, може се валоризовати и еколошка сигурност као битан сегмент укупне безбедности Републике Србије и кроз чији организационо-структурални инструментариј се може унапређивати. Онда можемо рећи да је национална безбедност реални и перспективи оквир еколошке сигурности.

Савремено промишљање концепта националне безбедности спроводи се кроз неколико основних аспеката: гео-стратешки (данас, често означаван као физички аспект), техничко-технолошки, економски, друштвено-културни и војно-политички. Њихова анализа заснива се на уважавању националних циљева, карактеристика војно-политичког и геостратегијског окружења, потенцијалних претњи које могу угрозити

²⁴³ Драган Симић, *Наука о безбедности-савремени приступ безбедности*, Београд, 2002, страна 19.

безбедност државе и на крају, политике, привреде, доктрине, могућности и намере садашњих и потенцијалних савезника.²⁴⁴

Ближе безбедносно окружење Републике Србије, које чине нове националне државе проистекле из крила СФРЈ, поодмакле су у креирању новог концептуалног и системског приступа националној безбедности. Ове државе су усвојиле концепцијске и доктринарне документе националне безбедности и одбране који уважавају војне и невојне безбедносне изазове, ризике и претње. Србија мора што пре учинити такав нормативни захват из сопствених безбедносних разлога.

2.2. ЕКОЛОШКА СИГУРНОСТ КАО ДЕО СИСТЕМА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Садашњи систем безбедности Републике Србије базиран је на одредбама *Уставне повеље* Државне заједнице Србија и Црна Гора као основе *Стратегије одбране* Државне заједнице, *Уставу Републике Србије*, ратификованим *међународним уговорима* од стране Скупштине Републике Србије и *законским и подзаконским прописима* из области безбедности и одбране.

Након раскида Заједнице 2006. године, структурални оквир система националне безбедности Републике Србије је измењен и постао недоречен у политичко-правним и формалним елементима па га је неопходно што пре редефинисати. И поред тога, систем националне безбедности Републике Србије, уважава актуелно безбедносно окружење: глобално и регионално, и окренут је ка савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

Еколошка сигурност као чинилац укупне безбедности Републике Србије, инкорпорирана је у систем националне безбедности кроз неколико нивоа. У органском смислу, основни субјекти националне безбедности (војска, полиција, правосудни органи, органи државне управе, цивилна заштита итд.), истовремено су и субјекти остваривања еколошке сигурности у Републици Србији. Даље, природа њихових мера, задатака, послова и активности "захвата" и сферу заштите и унапређења животне средине.

²⁴⁴ Чиниоци које уважава доктрина Велике Британије, наведено према: Ковач, др Митар; Мишовић, др Слободан, *Системи одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006. страна 218.

Стратегијом одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора,²⁴⁵ на коју је још увек наслонен систем националне безбедности Србије, истакнут је значај "других невојних изазова, ризика и претњи безбедности, са мањом или већом вероватноћом испољавања и препознавања, као што су природне непогоде, индустријске и друге несреће и епидемије".²⁴⁶ Нема дакле, дистинктног истицања безбедносних изазова, ризика и претњи у животној средини али је појас "природних непогода, индустријских несрећа и епидемија", довољно широк да "захвата" и еколошко поље.

Савремени аспект еколошке сигурности и тенденције ка њеном даљем развоју, неопходно је сагледавати кроз призму присутних токова глобализације и неоиперијализма мултинационалних компанија. Њихови профитни циљеви су амбивалентни са националним циљевима малих земаља, њиховим економијама и заштитом природних ресурса од неконтролисане експлоатације. Амбивалентност је обично прикривена каквим тобожњим циљевима за општу добробит друштвене заједнице. Садашњи услови привређивања у којима се крупни капитал безгранично креће, пословне активности мултинационалних компанија усмеравају ка неразвијеним националним економијама, произвели су агресију на њихове природне ресурсе. А заправо, природни ресурси неразвијених држава и њихово контролисано трошење, данас представљају кључни и можда једини елемент њихове безбедности и одбране. Без њега, оне губе позицију релативне самосталности и суверености у односу на агресивне чиниоце: "Као производ процеса глобализације, многе државе губе традиционалне елементе државности у погледу суверености и могућност решавања унутрашњих проблема. Оне постепено упадају у разне облике зависности према утицајним мултинационалним финансијским институцијама и корпорацијама".²⁴⁷ С тог би аспекта требало посматрати "улазак" у Србију мултинационалних компанија које се баве црпљењем и прерадом природних богатстава: воде, руда, земљишта, шума итд. То нису питања која дотичу само економију и животну средину Србије већ она свакако имају ширу и дубљу безбедносну димензију.²⁴⁸

²⁴⁵ Стратегија одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора, "Службени лист СЦГ", број 55/2004.

²⁴⁶ Исто.

²⁴⁷ Мишовић, др Слободан; Ковач, др Митар: *Системи одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, страна 227.

²⁴⁸ "Глобализација игнорише саму природу националности, покушава да скоро потпуно искључи политику и моћ државе, представља постојање једне државе непрекидног мира и универзалне уније, потцењује вредност националне производне моћи и начина

Глобализација је произвела међузависност и повезаност различитих процеса у сфери економије, науке, технологије, комуникација итд, што се одсликава у политичким, социјалним, културним, еколошким и другим областима живота. Она сада неминовно представља чинилац од којег зависи фундирање система безбедности Републике Србије. То подразумева да је неопходно извршити процену и уважавање савремених безбедносних изазова, ризика и претњи ради димензионирања снага безбедности. У фундирању, неопходно је уважити специфичност еколошке сфере као тесно повезане са рационалним коришћењем и располагањем природним ресурсима Републике Србије, њиховог истицања као националног безбедносног интереса.

Према *Нацрту Стратегије националне безбедности Србије и Црне Горе из 2003. године*, дефинисани су следећи национални интереси: трајан и стабилан мир у региону, очување територијалне целовитости и успостављање суверенитета над читавом територијом, очување националног интегритета и идентитета, пуна интеграција у мађународну заједницу, економски опоравак и развој ослоном на сопствене компаративне предности и помоћ међународне заједнице, унутрашња стабилност, **рационално располагање природним ресурсима, заштита животне средине и унапређење квалитета живота**. Овако истакнуте националне интересе неопходно је инкорпорирати у систем националне безбедности Републике Србије што пре.

У Нацрт Стратегије националне безбедности Србије и Црне Горе, унети су следећи безбедносни ризици, изазови и претње: прерастање регионалних конфликта у оружану агресију, сепаратистичке тежње, тероризам, корупција и организовани криминал, ширење оружја за масовно уништавање, неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине, национални и верски екстремизам, недовршен процес разграничења и могући покушаји насилног мењања граница у региону, успоравање интеграционих процеса, унутрашња политичка нестабилност, искључивост и противречности, неравномеран привредни и демографски развој појединих региона, нерешен статус и

да се она постигне, и захтева апсолутну слободу трговине...или пракса, коначно, белодано показује да оно што је добро за "Дајмлер Бенц" или "Денерал моторс" јесте заиста добро за њих-сасавим је друго питање да ли је добро мултинационалних компанија истовремено добро и за њихове матичне државе или стране националне економије у које улажу капитал, боље рећи, из којих извлаче профит", др Драган Симић: *Поредак света*, Београд, 1999, страна 342.

тежак положај избеглих, прогнаних, интерно расељених лица и решавање судбине несталих и сличних особа.

Националне стратегије светских сила САД, Велике Британије, Руске Федерације, Немачке итд, већ читаву деценију су употпуњене безбедносним сегментом екологије и очувања природних ресурса. У њима се полази од претпоставки да еколошке промене могу пореметити садашњу безбедносну равнотежу на регионалном и глобалном нивоу; да и неразвијене земље захваљујући својим природним богатствима, могу као оружје, употребити храну, енергију итд; да глобално загревање које производи отопљавање у појединим регионима света, може изазвати надметање и сукобе око нових приступачних ресурса у тим областима; да се велике и мале државе могу сукобити око све мањих изворишта воде и енергије итд. Осим тога, њихове стратегије безбедности уважавајући чиниоце: ограниченост територије, демографски прираст, смањење природних ресурса, промене у животној средини, посматрају кроз призму нарастајућих терористичких претњи.

Република Србија има одређене компаративне предности у сфери еколошке заштите у односу на поменуте земље: релативну очуваност животне средине, природне потенцијале, изворишта итд, али је неопходно побољшати њихову системску заштиту, уврстити еколошку сигурност у систем националне безбедности кроз отворено и јасно истицање овог подсистема.

Креирање савременог система националне безбедности Републике Србије, који у основи има сувереност појединца у односу на унутрашње политичке институције и државе као сувереног субјекта у међународним односима, мора у себи инкорпорирати безбедносну заштиту и унапређење вредности животне средине. То представља и израз савремених тенденција у области заштите и унапређења животне средине и неопходан чинилац националне и регионалне безбедности Републике Србије.

Главни покретачи промена које ће довести до јачања статуса еколошке сигурности и њеног инкорпорирања у систем националне безбедности, треба да буду носиоци политичке власти као легитимни заступници суверенитета грађана. На располагању су: бројни механизми политике, финансијска средства којима располаже држава, постојећи организационо-функционални оквир система безбедности, јавност, вандржавни субјекти и други.

За спровођење темељног захвата у овој области неопходна је политичка истрајност снага које се овог посла прихвате. Сталне политичке промене, нестабилност политичких влада, лавирање носилаца политичких опција, њихова неозбиљност и неодговорност,

говоре нам да ће приступ овом проблему још дуго остати на терену теоријског разматрања.

2.3. НОРМАТИВНА КОНСОЛИДАЦИЈА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЕКОЛОШКИХ ВРЕДНОСТИ

Спроводећи реформу политичко-економског система у циљу интеграције у Европску унију, Република Србија се у последњих неколико година значајно бавила и реформом тзв. еколошког законодавства. Широка лепеза преузетих обавеза на нормативној консолидацији у најразличитијим секторима: политичком, економском, социјалном, безбедносном итд, ставила је Србију у позицију да у релативно кратким роковима и сложеним условима, спроведе реформу у овим областима. С обзиром да су реформе политичког и економског сектора "неуралгичне тачке" на чијим променама посебно инсистира ЕУ и од којих зависе реформе у другим областима и секторима, Србија је за сада изабрала пут "лаких промена", "пут козметичких промена", како се оне често називају у јавности. Ради се о заобилажењу оних политичко-економских питања и проблема који највише заокупљају Србију: искрен и отворен раскид са политичким догађајима с краја 20. века и у вези с тим, сарадња са међународним институцијама; изградња безбедног друштва у коме је загарантована владавина права и правна сигурност.

Током последњих неколико година, у намери да пред Европском унијом покаже добру вољу за спровођењем реформи, Србија је "изабрала" секторе у којима су промене мање болне. Сектор реформи у области заштите и унапређења животне средине као "мање болан", управо је послужио као поље манифестације добре воље за спровођење реформи пред ЕУ. Усвојен је сет закона којима се значајно мења однос субјеката заштите и унапређења животне средине према овим вредностима. *Закон о заштити животне средине, Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину, Закон о процени утицаја на животну средину, Закон о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине, Закон о водама, Закон о шумама итд*, инспирисани су законодавством Европске уније. Кроз њих је усвојен концепт одрживог развоја као економска, социјална и еколошка категорија. Још шире, то је концепт (приступ) који у себи садржи и безбедносни (сигурносни) супстрат. Међутим, с обзиром на разуђеност извора и облика угрожавања еколошких вредности, нормативна консолидација само у еколошкој области, није довољна.

У овом тренутку, по страни је већи број различитих области чија је правна уређеност непотпуна и не одговара постојећим изазовима: област војне индустрије и наменске производње, област управљања отпадом итд. Посебан проблем представља постојећа прерађивачка индустрија коју нова правила обавезују на измене процеса који су до сада нарушававали здравље грађана и штетили животној средини. С обзиром да је тешко постићи задовољавајуће ефекте садашњом правном регулативом јер измене производних процеса и спровођење заштите, изискују значајна материјална улагања, неопходно је кроз нова правна решења створити механизме којима ће се обезбеђивати извори финансирања за ове потребе. Дакле, неопходно је да правна консолидација постојећег нормативног корпуса у области животне средине тече у правцу изградње ефикаснијих механизма за спровођење новог законодавства у области заштите и унапређења животне средине. Потребна је и нормативна грађа подзаконског нивоа, којом ће се спровести у живот основни закони у области заштите и унапређења животне средине.

Други сегмент представља **измена и консолидација безбедносног корпуса** правних норми која тек предстоји. Нови Устав Републике Србије, имплицира промене у области одбране и безбедности, дакле доношење нових законских и подзаконских аката и усаглашавање старих. Неопходно је ову област системски уредити тако да она буде отворена за нове безбедносне изазове, ризике и претње и стварање адекватног безбедносног одговора. То значи да се у обзир морају узети ставови компетентне науке, али и искуствени показатељи о животној средини као безбедносном сегменту који је већ одавно уважен у безбедносним концептима савремених држава.

На овом месту подсећамо да се у целокупном нормативном корпусу Републике Србије, не спомиње еколошка безбедност /сигурност/, као сегмент укупне националне безбедности. Она је предмет научно-теоријских расправа, покушаја концептуализације система еколошке безбедности и његовог инкорпорирања у постојећи систем норми, али без значајнијег успеха.

При сагледавању тенденција и перспектива изградње повољнијег миљеа у ком ће се валоризовати вредности животне средине, неопходно је узети у обзир развојност одређених институција и традиционалну поделу надлежности и задатака. То подразумева проширење институционалних оквира заштите животне средине и то у оба сектора, организационом и функционалном. Савремени правни системи се управо одликују институционалном изнијансираношћу у најразличитијим секторима друштвеног делања. То је примарна

карактеристика модерних држава која с друге стране, производи извесна институционална преклапања у различитим секторима. Према Zigfridu Gerekeu "тешко је друштву да постигне једну идеалну организацију у којој би сви задаци еколошке политике, без противречности и без конфликта или преклапања са другим областима друштвене политике, нашли своје једнозначно и савршено решење. Због тога конкретна организација спровођења задатака еколошке политике у сваком друштву може да представља само мање или више ефикасан компромис, и то компромис са прошлошћу и са већ постојећим институцијама и њиховим делокругом, као и компромис у подели задатака са другим дисциплинама, односно ресорима укупне политике друштва".²⁴⁹

У последњој деценији, на сцени је развој и јачање нових еколошких институција и инструмената на глобалном и регионалном плану. Национални институционални ниво Републике Србије, сагледан из угла савремених земаља, и даље је неразвијен. Он је неприлагођен демократским променама и тржишној економији, везе између ова два корпуса око којих су базирана питања транзиционог процеса, нису утврђене у односу на питање заштите животне средине итд. Дакле, неопходно је јасније утврдити институционалне везе између ова два сектора како би се у транзиционом процесу, пре свега у области привреде, заштита животне средине поставила као императив.

У фази транзиционих промена у којој се Србија налази, увођење нових политичких и административних инструмената у области заштите и унапређења животне средине, представља изазов. Суштински, то значи реформу система државне управе која се не може спроводити само на појединим нивоима државне организације, већ мора бити општа и суштинска. То је процес у којем се државна управа Републике Србије мора ставити у функцију остваривања правног поретка и права грађанина пред државом у свим сегментима, што подразумева и његово право на здраву животну средину.

Привредна транзиција значајно захвата сферу заштите, контроле и коришћења природних ресурса те је неопходно установити јасна правила о њиховом коришћењу и заштити како "закасни" ефекти не би произвели штету у еколошкој сфери и шире, по националну безбедност. Ово је тренутак да се пред мултинационалне компаније и њихов мегакапитал, који бесомучно навире ка природним ресурсима

²⁴⁹ Zigfrid Gereke, Живко Митровић, *Организациона поставка еколошког система у Европи са посебним примером СР Немачке*, Зборник радова Факултета одбране и заштите, 1993. Београд.

Србије, истакну јасна правила у погледу заштите и унапређења животне средине и коришћења природних ресурса.

Уважавајући овакав приступ нормативној консолидацији у области заштите животне средине, постигао би се циљ доброг управљања животном средином; овим путем би се институционализовао однос јавног (државног, општедруштвеног) и приватног интереса у области заштите животне средине и управљања природним ресурсима; створила би се јасна организациона структура међу субјектима система заштите; издиференцирали би се послови и задаци, права и обавеза субјеката заштите итд.

2.4. ЕКОЛОШКА ПОЛИЦИЈА-ОЧЕКИВАЊА И ИЗАЗОВИ

Садашња институционална разуђеност у пољу заштите животне средине у Републици Србији, прилично је широка. Међутим показатељи о активности појединих субјеката који испуњавају институционални оквир еколошке сигурности о којима је било речи, указују на постојање извесне пасивности и инертности у обављању послова у њиховој надлежност.

Положај инспекције за заштиту животне средине као **основног државног органа** у области заштите животне средине, уређен је кроз позитивно-правни оквир којим је утврђен делокруг Министарства заштите животне средине, односно Дирекције за заштиту животне средине, као и прописима којима је уређен укупан положај органа управе у правном систему Републике Србије. Да ли је идеја о успостављању еколошке полиције реална, шта се очекује од органа ове врсте, пред којим изазовима би се нашла држава уколико би се одлучила на такав корак?

Да ли је друштвени тренутак повољан за установљавање засебног превентивно-репресивног полицијског органа у области заштите животне средине?

Рецимо, да је процена државе да је еколошка сигурност у Републици сада значајно угрожена, да је постојећи институционални оквир недовољан да би захватио све аспекте еколошке сигурности, да је неопходна значајнија превентивно-репресивна активност специјализованог полицијског органа који ће се бавити еколошким деликтима, тада би ова идеја могла бити озбиљније разматрана.²⁵⁰ Ово

²⁵⁰ Примера ради, процена државе 2002. године да избегавање пореских и других фискалних обавеза представља значајан друштвени проблем, формирала је став да је

образложење у сектору заштите животне средине ипак се не може прихватити јер је криминалистичка полиција Министарства унутрашњих послова снабдевена овлашћењима за истраживање и еколошких кривичних дела. Стварање специјализованог полицијског органа, поред криминалистичке полиције, који ће се бавити истраживањем само еколошких кривичних дела, повлачи са собом одређене функционално-организацијске дилеме:

-Било би неопходно донети посебан закон којим ће се овај орган установити, којим ће се утврдити његови послови, надлежност, поступак, овлашћења итд;

-Да ли онда криминалистичка полиција престаје гонити еколошка кривична дела, без обзира што се тада ове кривично-правне одредбе Кривичног законика Републике Србије дуплирају истицањем кроз други законски акт.²⁵¹

-Постоји ли опасност од "екологизације" полицијске делатности и "милитаризације" еколошке области. Ни једна ни друга појава нису добре за постизање вишег безбедносног нивоа.

-Да ли садашњи обим послова криминалистичке полиције у области сузбијања еколошких кривичних дела може бити проширен, с обзиром на нову систематизацију и класификацију еколошких кривичних дела извршену у Кривичном законiku из 2005. године; Ова и друга питања која би се појавила у процесу спровођења и операционализације идеје о еколошкој полицији, наводе на **закључак да је овакав захват претенциозан и са бројним изазовима.**

С друге стране, очекивања о ефектима и резултатима који би се добили стварањем оваквог органа, **треба оценити нереалним из неколико разлога:**

неопходно такву појаву сузбијати и од стране засебног превентивно-репресивног органа-пореске полиције. Након тога, формирана је пореска полиција чији службеници контролу пореског обвезника спроводе према одредбама Законика о кривичном поступку Републике Србије, којм се превасходно управља криминалистичка полиција у преткривичном поступку. Порески инспектори примењују исте оперативне тактичке мере и радње: увид у пословну документацију, позивање и саслушање лица у својству грађанина и/или осумњиченог, подношење кривичне пријаве, привремено одузимање предмета итд.

²⁵¹ То је био случај са пореским кривичним делима која су, поред Кривичног закона Републике Србије, прописана и Законом о пореском поступку и пореској администрацији. Њиме је формирана Пореска полиција 2002. године након чега је гоњење пореских кривичних дела пренето у надлежност Пореске полиције. Нелогичност је исправљена у Кривичном законiku 2005.године. Види, *Закон о пореском поступку и пореској администрацији*, "Службени гласник Републике Србије", број 80/2002.

-Постигнућа би била условљена бројем оперативних службеника којих свакако не би било више од оперативних радника криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова, који се и иначе баве сузбијањем еколошког криминалитета. Тако, резултати успостављеног органа еколошке полиције би били у приближним оквирима које остварује криминалистичка полиција на пољу сузбијања еколошких кривичних дела.

-Превентивна делатност као делокруг еколошке полиције која би се очекивала као постигнуће на пољу сузбијања еколошких деликата, не би се могла постићи у већем обиму од оног који се већ постиже превентивном делатношћу криминалистичке полиције, с обзиром на бројност криминалистичко-тактички метода и мера, поступака криминалистичке технике итд, као и овлашћења (превентивних) инспекције за заштиту животне средине при вршењу инспекцијског надзора.

-Репресивна делатност еколошке полиције безусловно би била наслоњена на делатност криминалистичке полиције, као што је то рецимо сада случај са пореском полицијом, која у појединим ситуацијама, када је неопходна примена каквих "типичних" полицијских мера, захтева помоћ криминалистичке полиције.

На крају би се могло закључити да би установљење еколошке полиције као каквог новог полицијског органа чија би делатност била усмерена ка превенцији и репресији у еколошком пољу, био велики изазов а да би очекивања поборника овог модела остала неиспуњена. Садашњи превентивно-репресивни оквир у ком функционишу органи унутрашњих послова, пре свега криминалистичка полиција, може се сматрати довољним за послове у области заштите и унапређења животне средине. Овде се међутим може поставити питање, да ли овај орган има адекватну организацијску структуру, да ли су персонални, стручни и материјални елементи овог субјекта безбедности довољно изграђени за послове у области заштите и унапређења животне средине.

IV СТУДИЈА СЛУЧАЈА "ЕКСПЛОЗИЈА СКЛАДИШТА УБОЈНИХ СРЕДСТАВА "ПАРАЋИНСКЕ УТРИНЕ"- ЕКОЛОШКИ АСПЕКТ ДОГАЂАЈА"

УВОД

Експлозија складишта убојних средстава "Параћинске утрине" које се налази надомак Параћина (удаљено 2,5км ваздушне линије од граница града) на локацији "Карађорђево брдо", која се догодила 19.10.2006. године, изазвала је многе полемике и отворила бројна питања, како цивилног тако и војног сектора. Њихова бројност и разноврсност, смањивала се протеком времена. Тако, данас након годину дана, цивилни сектор скоро да и не спомиње овај несвакидашњи догађај док се на војно-безбедносном плану настоји дефинисати проблем складиштења убојних средстава у војним складиштима широм Србије и изнаћи одговарајуће решење за њихову сигурност.

Оно што је у време догађаја а и касније, изазивало пажњу оба сектора, је питање узрока настанка експлозије, посебно, да ли је она последица какве субверзивне активности елемената који нису до данас откривени. Након истраге, званично је саопштено да су резултати истраге показали да је до експлозије дошло због пожара на једној од платформи изазваног самозапаљењем нитрознних гасова из противавионске муниције која је неадекватно складиштена. Тако је званична истрага ставила тачку на спекулације јавности да је по среди субверзивна активност. И поред тога, јавност а и неки сегменти војног сектора, нису у потпуности сагласни нити уверени да су налази цивилних истражних власти у потпуности валидни, с обзиром на резултате техничких истраживања које су спровели војни стручњаци и устврдили да до самозапаљења поменуте врсте муниције није могло доћи.

Резултати војно-техничких испитивања образложени су у "Комисијском извештају о резултатима утврђивања могућих узрока експлозије у складишту убојних средстава у Параћину" из јануара 2007.године, презентованом Генералштабу Војске Србије. Извештај је достављен и правосудним органима (истражном судији Окружног суда у Нишу који је водио истрагу и закључио је на поменути начин). Након добијеног Извештаја, истрага је поново отворена јер је у Извештају закључено да до самозапаљења није могло доћи, те да истрагу о експлозији у Параћину треба водити на плану откривања субверзивног утицаја дакле, оперативно, продубити истрагу у правцу који је сугерисан у закључцима Извештаја.

Извештајем се не одбацује одговорност војних органа за безбедност ускладиштених убојних средстава, већ са стручне стране, указује на могуће правце истраге о овом догађају.

Еколошки аспект експлозије Складишта убојних средстава "Параћинске утрине" у Параћину треба сагледати кроз превентивну и репресивну улогу конвенционални субјеката безбедности Републике Србије. То значи да је потребно:

- Анализирати њихове конкретне активности у догађају везаном за експлозију Складишта убојних средстава "Параћинске утрине" на плану спречавања и отклањања последица експлозије у животној средини;

- Одредити њихову позитивно-нормативну поставку у систему безбедности Републике Србије.

Овим путем треба доћи до конкретних закључака о улози и значају конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности у остваривању еколошке сигурности како би се потврдиле или оповргле претпоставке о улози конвенционалних субјеката безбедности у остваривању еколошке сигурности.

У изради студије случаја, коришћени су доступни извори Управе за логистику Генералштаба Војске Србије, Министарства заштите животне средине, извештаји криминалистичке полиције и полиције опште надлежности Полицијске управе у Јагодини, извештаји инспекције за заштиту животне средине у Јагодини, цивилне заштите у Параћину.

Обављен је већи број интервјуа са одговорним лицима инспекције за заштиту животне средине у Параћину и Јагодини, руководиоцима и референтима цивилне заштите у Параћину, руководиоцем Одсека за заштиту и спасавања од пожара у Јагодини и Параћину (организациона јединица Сектора за заштиту и спасавање Министарства унутрашњих послова Републике Србије).

1. Предмет и истраживачки оквир студије случаја

Теоријски оквир студије базиран је на чињеници да је безбедност постала појам и начин живота савременог човека и модерне државе. Разућеност безбедносних изазова у данашњим условима, истиче појам еколошке сигурности/безбедности као градивни део опште безбедности друштва, интегрисан у систем безбедности. За потребе ове студије случаја, неопходно је најпре установити проблемску категорију еколошке сигурности а затим, ближе и дубље истражити улогу државе, пре свега њених конвенционалних субјеката у остваривању еколошке сигурности. Наравно, смисао овог захвата, треба наћи у конкретном догађају: експлозији Складишта убојних средстава "Параћинске утрине".

Еколошки проблеми изражени су на простору Републике Србије из неколико разлога:

-Процес преобликовања система безбедности и његова интеграција у међународне безбедносне институције, произвео је низ безбедносних ризика са којима се суочила Република Србија. Један од њих представља проблем вишка убојних средстава која су небезбедно ускладиштена чекајући уништење.

-Даље, индустријски развој српске привреде увелико је базиран на застарелим технологијама и технолошким процесима, што представља значајан извор опасност од индустријских акцидената. То се посебно односи на производне процесе у хемијској, базној, наменској војној индустрији итд.

-Актуелизовању еколошких проблема допринеле су и ратне активности снага НАТО алијансе током 1999. године на простору Републике Србије.

Оно што је последњих година питањима еколошке сигурности дало на значају, је активна научна валоризација проблема у области заштите и унапређења животне средине. Сада се може запазити и активни приступ државних институција, пре свега кроз доношење и измену правне регулативе у овој области. Међутим, на терену спровођења норми, изостају систематске активности и реакција у превентивном и репресивном домену. Не само због тога, заштита животне средине у Републици Србији за сада није у потпуности систематска активност јер нису сагледани и узети у обзир стари и нови чиниоци еколошке сигурности:

-Миграциона кретања и стварање нових демографских станишта без адекватне просторне регулације као и стварање

индустријских зона у градовима; (На пример, границе Параћина померене су у односу на Складиште убојних средстава "Параћинске утрине" на небезбедно растојање тј. "пробијене" су прописане безбедносне зоне; Даље, ауто-пут Београд-Ниш поред Параћина такође "пробија" границе безбедних зона у односу на Складиште "Параћинске утрине", итд.).

-Процес преобликовања и консолидације система безбедности у свим његовим аспектима- политичком, економском, доктринарном итд, који је у току;.

-Последице економско-социјалне кризе настале дугогодишњом међународном изолацијом и процеса друштвено-економског преображаја који има за циљ ужу и ширу међународну политичко-економску интеграцију.

Функционално-организацијски аспект заштите и унапређења животне средине у Републици Србији, може се сагледати на следећи начин. Постоји низ државних институција и органа који се баве и питањима ове врсте као основним делатностима или им је она поверена као супсидијарна. Углавном је реч о конвенционалним субјектима безбедности. Спектар државних органа, пре свега управних, у чијој је надлежности инспекцијски надзор над активностима физичких и правних лица као потенцијалним прекршиоцима императивних норми о заштити еколошких вредности, је велики. Међу њима су органи унутрашњих послова, инспекцијски органи, правосудни органи и органи војске итд. Делокруг њиховог поступања је широк: од старања о спољној безбедности, гоњењу учинилаца кривичних дела, тужилачко-судском прогону учинилаца кривичних дела, брига о јавном реду, инспекцијски надзор у области животне средине итд, до сасвим специфичних активности на гоњењу извршилаца кривичних дела из области заштите животне средине. С тог становишта можемо рећи да је конвенционалним субјектима безбедности одређена значајна улога у заштити еколошких вредности и постизању еколошке сигурности кроз превентивну и репресивну делатност.

Концепт заштите животне средине у нас је разнородан, може се рећи чак дифузан и разложен на мноштво подсистема и субјеката чија су овлашћења у еколошкој сфери је различитог нивоа: основна или споредна (супсидијарна), изворна или додељена итд. Да ли је садашњи систем заштите животне средине адекватан да одговори савременим изазовима и потребама друштва, да ли га треба кориговати, осавремењивати, прекомпоновати итд, актуелна су питања у овом тренутку. Да би смо исправно операционализовали проблем истраживања студије случаја, неопходно је истаћи неколико питања пред

којима се налази друштвена заједница у организовању система безбедности: Од кога и од чега треба штитити и на који начин организовати систем еколошке сигурности, дакле утврдити изазове, ризике и претње. Одговор на ова питања треба да да подобна безбедносна решења усмерена ка потенцијалним изворима угрожавања и начин за успостављање и организовање система еколошке сигурности који започиње објашњавањем, проценом, класификовањем извора и облика угрожавања вредности друштвене заједнице. Тек сагледавањем извора угрожавања: друштвених, природних, техничко-технолошких, као основних носилаца опасности за безбедност животне средине, може се поставити релевантан систем еколошке сигурности.

Предмет студије одређен је као истраживање улоге и могућности конвенционалних субјеката безбедности у остваривању превенције и репресије у заштити животне средине у Републици Србији, на примеру догађаја у Складишту убојних средстава "Параћинске утрине".

Циљ судије случаја је истраживање улоге конвенционалних субјеката безбедности: превентивне и репресивне на примеру догађаја у Складишту убојних средстава "Параћинске утрине", како би се донели закључци и препоруке који би били пројектовани на евентуалне сличне догађаје у будућности.

Потребно је анализирати проблеме организације и функционисања конвенционалних субјеката безбедности као државних органа, ограничења у превентивном и репресивном поступању са становишта остваривања њихове ефикасне функције на примеру догађаја из Параћина.

Са практичног становишта, истраживање треба да омогући полазиште за организационо-функционални оквир и практичну акцију конвенционалних субјеката безбедности у области еколошке сигурности. Даље, циљ је унапређење функционалне везе ових органа са другим државним органима који се баве превенцијом и репресијом у овој области.

Практични циљ је и оптимизација улоге конвенционалних субјеката безбедности односно њихове делатности у области еколошке сигурности.

Истраживачки оквир студије одређен је следећим претпоставкама: Конвенционални субјекти безбедности као део система безбедности у Републици Србији у нормативном и практичном смислу, имају значајно место и улогу на подручју остваривања еколошке сигурности при чему нису искоришћене све могућности у превенцији и репресивној заштити животне средине. Даље расчлањен, овај став се може исказати у следећем значењу:

-Постоји раскорак између надлежности конвенционалних субјекта безбедности и њихове практичне делатности у остваривању еколошке сигурности, као резултат неадекватне организације, кадровске попуњености и материјалног положаја конвенционалних субјеката безбедности на праћењу, спречавању и сузбијању негативних утицаја у животној средини;

-Остваривањем превентивних активности у смислу правног нормирања, организацијског, функционалног и другог преуређења, биле би попуњене правне празнине и унапређена међусобна сарадња конвенционалних субјеката безбедности и других државних органа, пре свега управних (инспекцијских), у чијој је надлежности заштита и очување еколошких вредности.

2. Опис догађаја-експлозија Складишта убојних средстава "Параћинске утрине" и мере на расветљавању

2.1. ОПИС ДОГАЂАЈА

Преддогађајне активности и активности *post festum* конвенционалних и неконвенционалних субјекта безбедности у односу на експлозију Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", изражене кроз бројне мере и поступке, представљају **разноврсне индикаторе** (нормативне, социо-економске, безбедносне, индикаторе људских ресурса, материјално-техничке и друге), који треба да допринесу да основна и изведене хипотезе буду реално процењене, потврђене или оповргнуте.

Прве експлозије одјекнуле су 19.октобра 2006. године у 03.47 часова и према изјавама лица која су обезбеђивала Складиште, најпре су се зачули пукњи а затим се појавио пламен и густ дим а потом је дошло до прве детонације. Грађани Параћина²⁵² и медији тврде да је било укупно седам снажних експлозија а да је последња и најснажнија била у 05.56 часова.

Према подацима војних власти, складиште се састојало од осам зиданих објеката. На отвореном је било шест платформи на којима су се налазила убојна средства и све платформе су сравњене са земљом. Објекат је пројектован педесетих година и све зграде су биле делимично укопане у земљу или на нултој тачки. Око сваке је постојао заштитни бедем који служи да у случају експлозије, пребаци ваздушни ударни талас у вертикалу те на тај начин спречи или умању његов ударни ефекат на околину у хоризонталном пољу.

Према изјави званичника, у делу Складишта где је чувана противавионска муниција и где је пожар и избио, било је 35 палетних јединица на којима је било складиштено по 32 сандука са по 1.000 комада противавионских метака. Платформа где је пожар избио, била је делимично укопана у земљу, окружена грудобранима и посута каменом ризлом. У Складишту се налазило 4.180 тона убојних средстава (противавионске и пешадијске муниције, минских и ракетних средстава

²⁵² Општина Параћин се простире на површини од 542 км² на којој живи 64.931 становник. Густина насељености у општини је 119 станаовника по км². У граду Параћину живи 27.358 становника а у ванградском подручју још 37.573 становника.

и др.), што је ван оптималних услова складиштења. Према извештају истраге, није експлодирало око 1.000 тона пешадијске муниције и око 800 тона експлозивних средстава. Складиште је обезбеђивано од стране једног старешине, три војника по уговору и два на одслужењу војног рока и са десетак паса.

У раним јутарњим сатима, од стране **полицијских службеника Параћина, Ћуприје и органа војне полиције**, извршена је блокада ширег подручја око складишта а привремено је обустављен саобраћај на ауто-путу Београд-Ниш на ком се налазило мноштво неексплодираних убојних средстава долетелих из центра експлозије. На тај начин су предупређене могуће последице тзв."другог таласа" експлозије и спречен је контакт грађана са експлодираним и неексплодираним убојним средствима. У том циљу, извршено је обезбеђење и видљиво обележавање опасних зона на начин како је то предвиђено правилима службе Војске Србије.

Према извештају **цивилних истражних власти**, чување муниције на отвореном простору у војсци је привремено дозвољено ако се испоштују нормативи обезбеђења који подразумевају укопавање и засипање каменом ризлом. Такав начин чувања убојних средстава примењивао се услед недостатка складишног простора у Војсци Србије.

Истота дана, започета је **истрага од стране истражног судије Окружног суда у Нишу**, (месна надлежност одређена према формацијској припадности Складишта које је организациони део Логистичке базе Ниш), надлежног за истрагу кривичних дела против Војске Србије, али је прекинута до краја октобра због експлозивних процеса који су се и даље одвијали и представљали опасност за стручна лица која су вршила увиђај: судије, тужиоце, вештаке и балистичаре.

Реакција **политичко-извршних органа је била благовремена**. Влада Републике Србије је сазвала ванредну седницу у Општини Параћин како би чланови Владе на лицу места били упознати са чињеницама о догађају. Донета је одлука да се Општини Параћин додели 50 милиона динара за санацију штете на објектима локалног становништва те на тај начин ургентно помогне угроженима. У догађају је једно лице теже повређено док је двадесетак задобило лакше повреде. Ни једно лице није погинуло.

Како грађани Параћина, због специфичности и поверљивости информација о складишту, нису били упућени да ли су у њему складиштена и хемијска средства или какве друге супстанце које би се након експлозије могле наћи у ваздуху и на земљишту, те постати опасност за здравље људи и животну средину, **Министарство науке и заштите животне средине** је истота дана изашло са саопштењем да

експлозијом и сагоревањем, у атмосферу нису емитоване супстанце те врсте.

Одмах по избијању експлозије, **Министарство одбране и Војска Србије, формирали су специјализоване екипе** за санацију терена, претраживање, проналажење, обележавање и уништавање неексплодираних убојних средстава на територији општина Параћин и Ћуприја. Од експлозије до маја месеца 2007. године, претражено је 495 хектара обрадивих површина и 148,5 хектара шума, што је до тада представљало око 81 проценат укупне зоне претраживања. Дубинска претрага метал-детектором спроведена је на површини од око 67 хектара обрадивог земљишта. Претрагом је пронађено 20.430 комада неексплодираних убојних средстава, уништено је на лицу места 17.631 комад неексплодираних убојних средстава а обележено и припремљено за уништење 2.797 комада. Прецизно су обележене прегледане зоне после експлозије а пречник зоне расутости неексплодираних убојних средстава је око 1.600 метара. Осим тога, ове екипе у сарадњи са **Техничко-ремонтним заводом из Крагујевца**, извршиле су радове на санацији и техничком прегледу других објеката у складишту на "Параћинским утринама" у којима није дошло до експлозије.

Експлозија је изазвала **страх и панику код грађана** Параћина, Јагодине и Ћуприје чија је прва сугестија водила ка ратним догађајима из 1999.године у којима је НАТО у неколико наврата бомбардовао Параћинску касарну и Складиште "Параћинске утрине". Умањењу страха и спречавању панике, значајно су допринели органи унутрашњих послова организационих јединица ових градова, јединице војске Параћинске касарне који су брзо спровели неопходне мере. То се пре свега односило на сузбијање панике и дезорганизације грађана, појединаца и група јер је овај догађај изазвао негативне психо-социјалне реакције. У вези са овим је чињеница да су **средства јавног информисања**, пре свега локална, брзо укључена у извештавање. То је допринело да грађани у први мах буду обавештени да се не ради о поновном бомбардовању НАТО снага већ да је дошло до акцидента у Складишту "Параћинске утрине".

2.2. ИСТРАГА И ЗАКЉУЧЦИ ИСТРАГЕ

Истрага узрока који су довели до експлозије у Складишту убојних средстава "Параћинске утрине", вођена је од стране истражног судије Окружног суда из Ниша као стварно и месно надлежног. Увиђај је започет истог дана када се догађај десио али је окончан након неколико седмица због немогућности да се прегледају сви делови складишта чија је

локација била небезбедна због спорадичних експлозија. Након тога, Окружно јавно тужилаштво из Ниша, поднело је Окружном суду захтев за спровођење истражних радњи како би се утврдили узроци удеса и да ли постоје елементи одговорности неких војних лица за кривично дело Непредузимање мера за обезбеђење војне јединице из члана 410. Кривичног законика Републике Србије или неког другог кривичног дела.

Према званичном извештају истражног судије Окружног суда из Ниша базираном на налазу вештака и балистичара, изјавама лица из стражарске службе и других одговорних лица, прегледа лица места итд, до несреће је дошло: **Самозапаљењем нитрозних гасова на противавионској муницији 20мм која иначе, у редовним условима, није сама по себи ризична.** Дошло је до пожара на једној од платформи који је узроковао запаљење муниције и њену експлозију.

Значајни безбедносни индикатори су чињенице да **стање муниције на којој је дошло до пожара, није праћено како је то предвиђено Упутством за рад складишта убојних средстава** донето 2002. године од стране Генералштаба Војске Србије-Управе за логистику. Према налазу, након експлозије на првој платформи на којој је било ускладиштено милион и двеста хиљада комада противавионских метака разних врста (запаљивих, распрскавајућих, светлећих и других), пожар се пренео на друге платформе и магацин. Муниција на платформама, дакле на отвореном простору, била је ускладиштена крајем 2003. године.

Према налазу вештака, у променљивим временским условима, дошло је до дестабилизације барута који се разлагао на компоненте (тзв. хемијска декомпозиција) уз стварање високе температуре која није могла да се ослободи из сандука који су били херметички затворени. Дошло је до надувавања нитритних гасова и до њиховог паљења, што је изазвало пожар на платформи противавионске муниције који је проузроковао експлозију. Обележавајућа фосфорна противавионска муниција распрскавала се и изазвала паљење осталих платформи. Иначе, ова врста противавионске муниције проглашена је 2004. године неперспективном па је као таква, избачена из употребе а количина од 1.200 тона је била намењена за уништење, али за тај поступак није било средстава.

У извештају истраге, утврђено је да су се подразумевали контролни технички прегледи на сваких шест месеци и муниције која је оглашена неперспективном као и контролно техничко гађање на сваких годину дана. Истрага је показала да нема документације која о томе сведочи.

Даље, резултати истраге који су превасходно базирани на налазима балистичара и вештака, довели су истражног судију који је

руководио истрагом, до закључка да је диверзија као могући узрок експлозије, искључена.

Закључцима цивилне истраге утврђено да је дошло до пожара у магацину противавионске муниције 20 мм, док су војни стручњаци из области муниције и минско-експлозивних средстава, тврдили да је самозапаљење ове врсте муниције немогуће. Због тога је Генералштаб Војске Србије формирао комисију стручних техничких војних лица која су имала задатак да изврше анализу догађаја, као и техничка испитивања на противавионској муницији 20 мм, и донесу закључке о узроцима пожара и експлозије у складишту "Параћинске утрине". Након неколико месеци, израђен је "Комисијски извештај о резултатима утврђивања могућих узрока експлозије у Складишту убојних средстава "Параћинске утрине" ".²⁵³ Извештај је двокомпонентан и чине га:

- "Извештај о резултатима утврђивања могућих узрока експлозије"²⁵⁴ ;
- "Елаборат са лабораторијским анализама"²⁵⁵.

У јануару месецу 2007. године, Извештај је достаљен правосудним органима из Ниша. Истражни судија окружног суда у Нишу, који је раније затворио истрагу, поново ју је активирао, јер је достављени материјал са презентованим резултатима истраживања, бацио ново светло на догађај. Лабораторијска и експериментална истраживања су показала да је самозапаљење противавионске муниције 20 мм немогуће.²⁵⁶

Према "Комисијском извештају о резултатима утврђивања могућих узрока експлозије у складишту убојних средстава "Параћинске утрине" ", могући узроци акцидента су:

1. Изазивање пожара као последица људског фактора (намерана или ненамерна);
2. Иницирање пожара са дистанце различитим средствима (прострел запаљивом стрељачком муницијом или другим запаљивим средствима);
3. Пожар изазван утицајем другог непознатог фактора.

²⁵³ Извештај Комисије Генералштаба Војске Србије, децембар 2006. године, Управа за логистику Генералштаба Војске Србије.

²⁵⁴ Исто.

²⁵⁵ Исто.

²⁵⁶ Муниција је загревана пет дана на температури од 100 степени Целзијусових и није дошло до запаљења; вршена је иницијација експлозивном капслом која је усађена у противавионски метак спакован у муницијски сандук са више од 100 пројектила. Након иницијације, запаљен је само метак који је инициран док је муниција у сандуку остајала неактивирана и без особених промена итд.

2. 3. САДАШЊЕ СТАЊЕ ВОЈНИХ МАГАЦИНА И УБОЈНИХ СРЕДСТАВА-ДАЉА ПОТЕНЦИЈАЛНА ОПАСНОСТ

Према изјави војних званичника, складишта војних убојних средстава су препуњена убојним средствима старијим од 15 година, заосталих из бивше Југословенске народне армије. Овај проблем постао је израженији након НАТО-агерсије 1999. године у којој је бомбардовано преко 70% војних складишта. Убојна средства су у то време дислоцирана на друге позиције те тако премештана, измешана, привремено неусловно складиштена а неупотребљена, постала још већи извор ризика него да су константно складиштена на истој локацији. Због тога се већа количина ових средстава налази на отвореном у складиштима која су давно изграђена али по прописима за складишни простор војних убојних средстава.

Складиште војних убојних средстава "Параћинске утрине", као највеће у Србији, у време НАТО-бомбардовања размештено је на преко 60 локација у растојању од око 100 км те је након престанка рата, Војска добила налог да та средства врати у складиште у року од месец дана. При враћању, помешана су различите серије, рокови употребе, контролне јединице и серије а није ни испоштован рок за враћање у Складиште у Параћину. У овом поступку, **нарушен је систем евидентирања и праћења стања у складиштима**, не само у Складишту "Параћинске утрине.". Ово је кључни проблем складиштења војних убојних средстава који указује на постојање вероватноће за евентуалне нове акциденте. Осим тога, Војска све до априла 2007. године није располагала тачним и релевантним подацима у вези са количинама, врстама и употребљивости убојних средстава која се налазе у складиштима. Међутим, сада се зна да је у Србији на више локација на отвореном простору, ускладиштено и чека уништење око 10.600 тона убојних средстава те да би за њихово складиштење по садашњим прописима којима се руководи Војска, било потребно саградити два складишта површине од око 12.000 м².

Процене стручњака Техничко-ремонтног завода у Крагујевцу у којем се врше послови ремонта, одржавања и уништавања војних убојних средстава, је да се у војним складиштима сада налази преко 5.000 измешаних серија муниције и других убојних средстава. То значи да је њихово пиротехничко стање непознато и ризично.

Даље, **недостатак финансијских средстава** условио је да се испитивање и праћење стања муниције спроводи рестриктивно и

селективно а не према критеријуму да се све серије подвргну анализи. Сада се пак из неког укупног броја узорака, узима репрезентативни узорак који се подвргава анализи и његов налаз пројектује као стање јединица из којих је узет, што је недовољно поуздано. Правила налажу да се свака јединица анализира, посебно ако је била излагана спољним утицајима, изношена на борбени положај, транспортована, привремено складиштена на отвореном простору итд, (муниција која је складиштена на отвореном, брже "стари" од муниције која је ускладиштена у магацину јер подлеже променама услед климатских и микроклиматских услова којима је изложена итд.).

Војни стручњаци су свесни да постоји проблем у складиштењу убојних средстава и покушај да се он реши још 2002. године је пропао због **недостатка средстава**. Са решењем проблема се наставило 2004. године, када је започета израда јединствене базе података за праћење квалитета и количине убојне муниције којом Војска располаже. То је значајно **допринело ефикаснијем надзору и праћењу стања** ускладиштених убојних средстава. Техничко стање војних убојних средстава се на овај начин прати од априла 2007. године на нивоу Генералштаба Војске Србије - Управе за логистику.

Оно што додатно оптерећује проблем складиштења, чувања и обезбеђења убојних средстава је **садашњи персонално-стручни профил војних служби**. Спровођењем реформи у Војсци, многе квалитетне старешине и војни стручњаци су пензионисани или на други начин отпуштени из војне службе а њихова места попуњена су младим, недовољно искусним или чак недовољно стручним лицима за рад на пословима складиштења, чувања и обезбеђења убојних средстава. Осим тога, војни стручњаци наглашавају и проблем административне природе у вези са **поштовањем сложене процедуре оглашавања прекобројне муниције**, затим њене продаје по цени која не сме бити нижа од 20% од набавне. Уколико продаја не успе, средства се због истека рока морају превести у мање опасне материје, што изискује одређена материјална средства која Војсци недостају.

Садашњи примарни задатак Војске у области складиштења убојних средстава је растерећење складишног простора од средстава која су оглашена вишком, као и смањење нарушене спољне и унутрашње пиротехничке безбедности у већини складишта.

Значајно је и то да је безбедносни аспект складишта војних убојних средстава у садашњим условима **значајно нарушен измењеним урбанистичким условима** у насељима која гравитирају војним објектима ове врсте. У време када су складишта изграђена, постављена су на локацијама прописно удаљеним од насељених места и привредних

објеката. Данас, услед развоја и ширења насеља, привредне и путне инфраструктуре, дошло је до "пробијања" безбедних граница одстојања цивилних (јавних и приватних) објекта и војних складишта.

2.4. ЈАВНО МЊЕЊЕ О ДОГАЂАЈУ

Догађај је изазвао пажњу целокупне јавности у Србији. **Негативан утицај на јавну представу о војсци** која је у последњој деценији грађена пре свега на несрећним случајевима у којима су настрадали војници, појачан је догађајем у Параћину. Медији су махом објективно извештавали о догађају али су се у неким појавиле и спекулације о узроцима експлозије, количини убојних средстава која су чувана у Складишту, броју складишта ове врсте у Србији, систему њиховог физичко-техничког обезбеђења, нагађања о субверзивној позадини експлозије. У неколико медија појавиле су се спекулације неких политичких званичника који су сугерисали везу експлозије и догађаја у касарни у Параћину из 1987. године итд.

Најбројније изјаве о догађају дали су војни званичници и личности политичко-извршне власти. Први, одмах су одбацили субверзивну активност као узрок несреће, јер нема индиција нити доказа да је безбедност Складишта била угрожена споља или изнутра, већ да је експлозија настала из техничких разлога складиштења барута, (Начелник Генералштаба Војске Србије, Здравко Понош); Према изјави Зорана Станковића, министра Министарства одбране, такође је потребно искључити било какву субверзивну активност као узрок експлозије Складишта у Параћину.

У јавност је тих дана доспела информација да у Србији постоји 56 војних складишта у којима је складиштена велика количина муниције намењена уништавању, за које нема финансијских средстава; да је ускладиштена ван прописа и стандарда; да је Војска већ 2002.године указивала на овај проблем и сугерисала политичко-извршној власт да је неопходно да се Србија ослободи муниције намењене уништењу јер представља безбедносни проблем.

Стручни пресек стања у области складиштења, чувања и одржавања војних убојних средстава из ког се могу извести валидни закључци, дао је званичник Генералштаба Војске Србије, потпуковник Расим Цириковић, из Управе за логистику, листу "Одбрана" у новембру 2006.године.²⁵⁷ Међутим, он није довољно медијски пропраћен како би

²⁵⁷ Са потпуковником Расимом Цириковићем, дипломираним инжињером минско-експлозивних средстава и муниције и специјалистом безбедности, урађен је интервју

шира популација била упозната са чињеницама. Цириковић је образложио да Војска Србије има савремене прописе којима је регулисано складиштење, чување, испитивање и праћење стања убојних средстава који су усаглашени са међународним стандардима у овој области, као и да су велики магацини квалитетно изграђени и заштићени од евентуалних несрећа. Друго и суштинско питање је, да ли су ова складишта препуњена и шта се у њима налази.

Неколико пензионисаних високих официра Војске Србије, дало је интервјуе дневним листовима "Блиц", "Данас" и другим у којима отворено критикују стање у Војсци, области складиштења и чувања војних убојних средстава и упозоравају на могућност експлозије на другом објектима. Њима су догађај и подаци о лошем стању у области војних складишта послужили за свеопшту критику стања у Војсци Србије (пензионисани генерали Благоје Граховац и Иван Ђокић, "Блиц").

Лидери политичких странака, такође су коментарисали догађај у Параћину, делимично га користећи за политичку промоцију странака и њених личности, критикујући политички и војни врх Србије.

Без обзира на мотиве датих изјава, важно је да је питање складиштења и чувања војних убојних средстава, "претресен" у јавности са различитих позиција: званичника политичке и војне власти, незваничних лица и грађана. Но, проблем је што је **медијска активност уследила након акцидента** а није иницирана раније, у циљу анимирања политичких и државних органа за решавање проблема вишка убојних средстава у војним складиштима широм Србије. Томе је допринела "природа" проблема јер се ради о материји која имплицира војни безбедносни сектор, и уобичајено, тешко се долази до података који би сигурно добили довољно медијског простора и пажње.

2.5. ПОСЛЕДИЦЕ-БЕЗБЕДНОСНЕ, МАТЕРИЈАЛНЕ И ЕКОЛОШКЕ

Догађај у складишту убојних средстава на "Карађорђевом брду" код Параћина, **произвео је несумњиво више последица: безбедносних, економских, еколошких и других.**

Безбедносне последице тичу се пре свега нарушавања стања унутрашње безбедности Републике Србије, и још значајније, стварање утиска несигурности и небезбедности. Чињеница да су извори ризика и несигурности и саме институције безбедности, догађај је појачао

који је помогао изради студије. Њиме је појашњен нормативни и технички аспект складиштења, чувања, испитивања и контроле убојних средстава.

негативни безбедносни учинак код грађана Србије. Створио је негативну слику о систему безбедности и посебно допринео да се још више измени већ нарушени позитивни став грађана о Војсци Србије, која је последњих година, била поприште неколико несрећа у којима су погинули или рањени војници.

Даље, отворена је велика дебата о безбедносној несигурности грађана и неопходности да се преобликује систем безбедности, отворена су бројна питања која имплицирају безбедносни сектор у Републици. "Решењем" безбедносних проблема, почели су се бавити сви, од грађана, странака, аналитичара разних профила, до стручњака у области безбедности. Све то је у први мах створило гротескну слику о тако важном проблему у безбедносном систему, што не доприноси изградњи повољнијег безбедносног миљеа у Србији. Битно је да ни након годину дана од догађаја, нису отклоњене дилеме о утицају субверзивних снага на догађај у Параћину. Њихово присуство није доказано, а ако је постојало, безбедносни органи их нису идентификовали и открили (или о томе јавност не зна), што додатно оптерећује неповољну безбедносну слику. Хипотетичка представа о синхронизованој и системској субверзивној активности на већем броју војних складишта у Србији, (има их 56), појавила се у медијима у време најжешћих расправа о безбедности војних складишта.

Експлозијом је причињена велика **материјална штета** на привредним и стамбеним објектима у Општинама Параћин, Јагодина и Ћуприја. То је констатовано већ првог дана догађаја те је Влада Србије хитно одобрила новчана средства за санацију пре свега стамбених објеката како би се збринули грађани ових општина. Стварна материјална штета на привредним и стамбеним објектима (оштећења на око 4.000 објеката), биће утврђена тек након комплетне процене настале штете и извршених санационих радова. Други материјални аспект експлозије се односи на уништење велике количине војних убојних средстава која су имала своју економску вредност те је на тај начин оштећен ионако сиромашан војни буџет. Иако је количина од 1.200 тона противавионске муниције била оглашена неперспективном и намењена уништењу, она се неким техничким поступком могла превести у друге материјалне облике који добијају нову материјалну и употребну вредност.

Огромни су трошкови санације дела магацинског простора који није уништен као и трошкови уништења пронађених експлодираних и неексплодираних расутих пројектила. Према извештају Управе за логистику Војске Србије, до сада је у ове сврхе потрошено 74 милиона динара.

Дакле, материјалне последице експлозије складишта убојних средстава у Параћину, изражене су превасходно кроз материјалну штету насталу уништењем објеката и војних средстава и трошкове санације последица.

Еколошке последице званично, нису настале у обиму и интензитету који нарушавају животну средину. Мисли се пре свега на емисију опасних супстанција у ваздух и водене токове. Министарство заштите животне средине, Управа за заштиту животне средине, до сада је три пута вршила инспекцијски надзор у зони насталог акцидента којима је констатовано да експлозијом нису нарушени елементи животне средине. Међутим, експлозијом је девастирано земљиште, ближа и даља околина око Складишта, срушене су зграде, кровови, у ваздух су емитовани продукти експлозије и сагоревања, што свакако представља нарушавање елемената животне средине. Да би била отклоњена сумња да је услед експлозије дошло до емисије радиоактивних материја у воду и водотокове, на захтев Министарства заштите животне средине, Институт за нуклеране науке "Винча" је извршио узорковање и анализу воде са више локација. Утврђено је да није дошло до емисије радиоактивних супстанци у воду и водотокове.

3. Улога конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности у догађају у Параћину

3.1. МЕСТО И УЛОГА КОНВЕНЦИОНАЛНИХ И НЕКОНВЕНЦИОНАЛНИХ СУБЈЕКТА БЕЗБЕДНОСТИ У ДОГАЂАЈУ У ПАРАЋИНУ

Да би смо релно одредили положај и улогу, пре свега конвенционалних субјеката безбедности у односу на конкретан догађај, експлозију у Складишту убојних средстава "Параћинске утрине", неопходно је сагледати њихово место и улогу у систему безбедности Републике Србије, као и структуру активности, послова и задатака утврђених позитивно-правним прописима. Конвенционалне и неконвенционалне субјекте безбедности у односу на конкретан догађај посматрамо у односу на:

- Њихову улогу у систему безбедности, нормативно позиционирану и са конкретно одређеном активностима, пословима и задацима на пољу остваривања безбедносне функције у Републици Србији;

- Њихове конкретне активности за време догађаја у Параћину и улогу у санацији последица експлозије;

- Реалне, стварне могућности конвенционалних субјеката безбедности (веће или мање), исказане у догађају: организационе, стручне, материјалне, кадровске и друге.

Место и улога конвенционалних субјекта безбедности у систему безбедности одређени су позитивним уставним, законским и подзаконским нормама, док је систем безбедности структурисан кроз **функционалну и институционалну компоненту**. Управо ће анализа њихове улоге у догађају у Параћину, бити спроведена у односу на њих.

Функционалну компоненту, чине бројни елементи оличени у безбедносним мерама, активностима и пословима а институционалном компонентом су дефинисани субјекти безбедности као носиоци мера, активности и послова. Спектар безбедносних субјеката који заузимају место у структури система безбедности је обиман: у врху су органи политичко-извршне власти, извршни органи, специјализовани органи и организације и сами грађани који кроз различите облике формалног и неформалног организовања доприносе изградњи и јачању безбедности заједнице. Из тог разлога општи институционални оквир система безбедности испуњавају Народна Скупштина Републике Србије,

Председник Републике и Влада као бицефални елементи политичко-извршне власти у Републици, министарства са посебним организацијама у свом саставу, тужилаштва (републичко, окружна и општинска), судови (опште надлежности), Војска Србије, предузећа и установе, грађани итд. Примећујемо да структуру субјеката безбедности чине и они субјекти чија функција није превасходно безбедносне природе, дакле није уобичајено (конвенционално) везана за послове безбедности али се може поставити у њен шири оквир. Ово је разделница по којој вршимо условно раздвајање конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности. У том смислу, као конвенционалне субјекте безбедности чија делатност представља референтни оквир и еколошке сигурности²⁵⁸, издвајамо: Органе унутрашњих послова-полицију, инспекцијске органе (државне органе управе који врше послове инспекцијског надзора), Војску Србије, јавна тужилаштва, судове опште надлежности, цивилну заштиту.

3.1.1. ОРГАНИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА-ПОЛИЦИЈА

Референтни оквир делатности полиције у остваривању еколошке сигурности је у спектру **полицијских мера**, предвиђених ради остваривања јавне безбедности утврђених Законом о полицији и другим подзаконским актима. Из њих произилази обавеза полиције да предузима неопходне хитне мере ради отклањања непосредне опасности за људе и имовину када те мере правовремено не предузму други надлежни органи. **Мерама** се полиција обавезује да пружи помоћ органима државне управе, органима територијалне аутономије и локалне самоуправе, правним и физичким лицима у случају **опште опасности изазване природним непогодама, епидемијама или другим облицима угрожавања**.

Приликом спровођења хитних мера неопходних за отклањања непосредне опасности за људе и имовину и приликом пружања помоћи органима државне управе, органима локалне самоуправе, физичким и правним лицима, Законом се полицији налаже учествовање и у вршењу спасилачке функције и пружање прве помоћи људима. Посебне мере које се могу спроводити када Влада Републике Србије оцени да друкчије није могуће заштитити здравље људи и обезбедити јавни ред, огледају се у могућности да се ограничи или забрани кретање на одређеним

²⁵⁸ У неконвенционалне субјекте безбедности можемо убројати: законодавне органе, политичко-извршне органе, органе локалне самоуправе, предузећа, грађане и њихова удружења итд.

објектима, одређеним подручјима или на јавним местима; забрани настањивање на одређеном подручју или његово напуштање; налагање евакуације-напуштања одређеног подручја или објекта.²⁵⁹ У вези са мерама и активностима којима се постиже и унапређује стање еколошке сигурности, је и дужност полиције да објективно информише јавност, појединца и правна лица о питањима из делокруга полиције за чије решавање постоји њихов оправдан интерес.

Може се закључити да је нормативна позиција органа унутрашњих послова у односу на превентивно-репресивну делатност у области заштите животне средине, значајно утемељена али да је њихова активност у конкретном догађају, експлозији Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", могла бити значајно активнија. Томе је допринела природа објекта који је угрожен и надлежност Војске за његову безбедност. То је разлог што су војне службе безбедности преузеле највећи део послова, почев од обезбеђења лица места, пружања подршке истражним органима па до санације терена и чишћења неексплодираних убојних средстава.

Улога органа унутрашњих послова у конкретном догађају од 19.10.2006. године, временски, може се посматрати као постакцидентна. Наиме, органи унутрашњих послова, односно поједине службе, ангажоване су када се догађај десио. Због природе објекта који је обезбеђиван од стране војних служби, органи унутрашњих послова-полиција, нису учествовали у физичко-техничком обезбеђењу складишта "Параћинске утрине" али је улога органа унутрашњих послова у овој активности ипак постојала. Мисли се превасходно на оперативни рад полиције којим се прикупљају информације о безбедносном стању на одређеном подручју, кривичним делима, учиниоцима, траговима итд, па тако и у подручју Складишта убојних средстава "Параћинске утрине". То значи да улогу полиције (временски), треба сагледати и кроз превентивну делатност.

Конкретне активности органа унутрашњих послова: полиције (униформисани састав), криминалистичке полиције и криминалистичке технике, уследиле су **након догађаја**. У први мах, полицијски службеници су ангажовани на пословима обезбеђења саобраћајница и прилазних комуникација, обавештавања грађана и јавности о догађају, спречавању панике међу грађанима, а касније, криминалистичка полиција је заједно са истражним судијом и тужилаштвом, делимично учествовала у вршењу увиђаја.

²⁵⁹ Члан 15. Закона о полицији, "Службени гласник Републике Србије", број 101/2005.

Након протека више од годину дана од догађаја, може се закључити да је улога полиције, као уосталом и других субјеката безбедности, у истраживању узрока пожара и експлозије у Складишту убојних средстава у Параћину, била значајно ограничена утицајем војних органа безбедности.

Важно је напоменути да органи унутрашњих послова, нису вршили процену опасности од могуће експлозије Складишта "Параћинске утрине", јер је то било у надлежности војних органа. И поред тога, органи унутрашњих послова спроводили су мере и поступке карактеристичне за акцидентне мирнодопске ситуације рецимо, обезбеђење спровођења евакуације становништва које подразумева низ појединачних конкретних задатака: сузбијање панике међу грађанима и дезорганизације, пружање помоћи грађанима, контролу кретања у зони опасности, блокирање угрожене зоне, сузбијање криминалитета као последице новонастале ситуације итд.²⁶⁰

Даља анализа улоге органа унутрашњих послова у догађају у Параћину, може се дати након одређења њиховог места и улоге у систему безбедности Републике Србије.

Органи унутрашњих послова као функционални део Министарства унутрашњих послова представљају **сегмент система одбране и безбедности Републике Србије**. Уставно-правни оквир којим је одређено место и улога Министарства унутрашњих послова и полиције као његовог оперативног дела у систему безбедности Републике Србије, утврђен је Уставом Републике Србије. Њиме су послови државне управе поверени министарствима у оквиру којих се за обављање одређених послова образују органи и организације управе. Према *Закону о полицији*, полицију чини заокружена област рада Министарства унутрашњих послова створена ради обављања законом утврђених полицијских и других послова, пружања подршке владавини права у демократском друштву и одговорна је за остваривање безбедности на подручју Републике Србије.²⁶¹ Нови концептуални оквир Министарства унутрашњих послова и области Полиције заснован је на проценама да ће као такав, у будућности у нашим условима бити најделотворнији у очувању јавне безбедности Републике и заштити грађана и проширивању полицијских послова ка безбедносним потребама људи.

²⁶⁰ Анализу улоге органа унутрашњих послова у појединачним кризним ситуацијама, рецимо код спровођења превентивне евакуације, дали су Талијан, М. и Кековић, З. у чланку: *Унутрашњи послови и превентивна евакуација*, Тематски зборник Факултета одбране и заштите, Београд, 1999.

²⁶¹ Члан 1. *Закона о полицији*.

3.1.2. ИНСПЕКЦИЈСКИ ОРГАНИ

Улога инспекцијских органа, посебно инспекције за заштиту животне средине као **главног** инспекцијског органа чија је основна превентивно-репресивна функција заштита и унапређење животне средине у Републици Србији, такође може се анализирати кроз догађај у Параћину.

Најпре, ови органи представљају део управног апарата Републике Србије и као носиоци јавних овлашћења и прерогатива у регулисању различитих области живота и разноврсност материје која је предмет инспекцијског надзора, представљају чинилац у сфери заштите животне средине и еколошке сигурности.

Правна позиција одређена је нормама којима је уређена област државне управе Републике Србије, пре свега Министарства заштите животне средине у чијем оквиру је систематизована Управа за заштиту животне средине у коју је организационо и функционално, смештен делокруг Републичке инспекције за заштиту животне средине.

Место и значај инспекцијских органа у односу на догађај у Параћину, може се посматрати кроз превентивни и репресивни аспект. С обзиром на природу војног објекта, превентивни аспект који се огледа у повременим и периодичним инспекцијским прегледима и надзору еколошке инспекције, био је потпуно искључен. То се образлаже специфичним безбедносним нормама које важе у области војске и одбране, те из тих разлога, управни инспекцијски орган какав је инспекција за заштиту животне средине, не може имати надлежност надзора у војним објектима. Тек када је дошло до акцидента, извршен је надзор од стране Управе за заштиту животне средине дакле, делимично је прескочена месна надлежност инспекцијског органа у Параћину. Ангажоване су стручне службе: Завод за јавно здравље Града Београда и Завод за јавно здравље Општине Ћуприја које су извршиле узорковање и анализу ваздуха. Утврђено је да у ваздух нису емитоване супстанце које нарушавају здравље и животну средину. Касније, Управа за заштиту животне средине, ангажовала је Институт за нуклеране науке "Винча" ради утврђивања постојања радиоактивности у води и водотоковима на подручју општина Ћуприја, Параћин и Јагодина.

С обзиром да се ради о проблему који имплицира евентуално реаговање на сличне акцидентне догађаје, те да постоје очигледни пропусти у надлежности око еколошког надзора (ког није ни било јер је Војска једина имала увид у стање ускладиштених материја), на овом месту је неопходно установити стварну нормативну позицију ових

органа у структури државне управе Републике Србије и система безбедности. Тако ће се утврдити референтност послова инспекцијских органа од значаја за постизање еколошке сигурности не само на примеру експлозије Складишта убојних средстава "Параћинске утрине" већ и у односу на потенцијалне акциденте у Републици Србији.

Превентивно-репресивна активност Управе је широка²⁶², али чини се ипак недовољна да захвати послове превентивног и репресивног поступања у војним објектима какви су складишта убојних средстава. Јер, нема прописане надлежности инспекцијских органа (инспекције за заштиту животне средине), за надзор над објектима ове врсте. То се може видети из наведеног пописа инспекцијских послова на заштити и унапређењу животне средине Службе за инспекцијске послове која је структурисана у области заштите и коришћења природних добара, заштите животне средине и еколошког надзора на граници.

Оквир послова инспекције за заштиту животне средине, утврђен је као инспекцијски надзор у области одрживог коришћења природних богатстава и заштите животне средине и еколошки инспекцијски надзор на граници, док је инспекцијски надзор одређен као средство којим државни органи управе испитују спровођење закона и других прописа непосредним увидом у пословање и поступање физичких и правних лица након чега се могу изрећи одређене мере према контролисаном субјекту. С обзиром на овако постављену управну

²⁶² Обавља послове државне управе и стручне послове који се односе на систем заштите и одрживог коришћења природних богатстава, односно ресурса (воде, ваздуха, земљишта, минералних сировина, шума, дивљих биљних и животињских врста), израду стратешких докумената, планова и програма истраживања у области одрживог коришћења природних богатстава и обновљивих извора енергије, израду биланса резерви подземних вода, норматива и стандарда за израду геолошких карата, израду програма истражних радова у области основних геолошких истраживања која се односе на одрживо коришћење ресурса, а за подземне воде и детаљних истражних радова, обезбеђивање материјалних и других услова за реализацију тих програма, систем заштите и унапређења животне средине, основе заштите животне средине, заштиту природе, заштиту озонског омотача, праћење климатских промена, прекогранично загађење воде и ваздуха, утврђивање и спровођење заштите природних целина од значаја за Републику Србију, утврђивање услова заштите животне средине у планирању простора и изградњи објеката, рану најаву акцидената, заштиту од буке и вибрација, заштиту од јонизујућег и нејонизујућег зрачења, производњу, промет отрова и других опасних материја, изузев дрога и прекурсора, управљање хемикалијама, управљање отпадом, изузев радиоактивним отпадом, одобравање прекограничног промета отпада и заштићених биљних и животињских врста, инспекцијски надзор у области одрживог коришћења природних богатстава и заштите животне средине и у другим наведеним областима, еколошки инспекцијски надзор на граници, као и друге послове одређене законом, Члан 14. Закона о министарствима, "Службени гласник Републике Србије", број 79/2005.

позицију инспекцијских органа, онда није нејасно зашто је њихова превентивна и репресивна активност у области производње, складиштења и чувања убојних средстава, скоро изостала. Чак и у односу на конкретан догађај, дакле када је дошло до акцидента у Складишту убојних средстава у Параћину, инспекцијски органи цивилног сектора су остали неангажовани.

Може се закључити да **инфериорност инспекцијских органа (пре свега инспекције за заштиту животне средине) у догађају у Параћину, проистиче из недовољне нормативне издиференцираности позиције овог органа у односу на војни сектор.** Очигледно је да се ради о областима које се преплићу, боље речено, ради се о областима општег и појединачног интереса где је неопходно другачије избалансирати овај однос. Интерес појединачног не може однети превагу над општем.

3.1.3. ВОЈСКА

Јединице и установе Војске Србије као стуб одбрамбено-безбедносног механизма Републике Србије, спроводе низ борбених и неборбених послова и задатака који их стављају у ред оних конвенционалних субјеката који "додирују" и сферу заштите животне средине. Располагање специфичним борбеним средствима, материјама и опремом спремно за употребу у борбеним условима или у свакодневним мирнодопским активностима којима се може утицати на елементе животне средине, с правом потенцира питање улоге и значаја војске у сегменту унапређења и заштите животне средине. Догађај у Параћину истакао ову чињеницу, пре свега у области производње, складиштења и чувања убојних средстава, **као извор ризика у еколошкој области.** Но, улогу војске у еколошкој сфери треба посматрати и позитивно конотирану у односу на еколошку сигурност због тога што круг послова и задатака (борбених и неборбених), као и материјално-техничка база из које се они обављају, представља респектабилан оквир за **унапређење еколошке сигурности у Републици Србији.**

Према садашњем правном режиму, нормативни оквир у који је постављена војна сила, довољно је широк да обухвати и проблемска питања угрожавања и заштите животне средине. Она су стављена у контекст свакодневних активности војних снага и формација којима се може деградирати животна средина или пак активно допринети очувању и унапређењу њених вредности.

Поред своје основне, војне функције, у данашњим измењеним безбедносним условима, њена улога се огледа и у спремности да

одговори на невојне изазове, ризике и претње који се испољавају у различитим облику природних непогода, индустријских акцидентата праћених РХБ-контаминацијама, епидемијама итд.

У конкретном догађају у Параћину, војни сектор се показао као извор ризика за безбедност грађана и њихове имовине након чега су отворена бројна безбедносна питања, па и у области животне средине. Дошло се до закључка да је област складиштења и чувања убојних средстава обавијена велом тајне за грађане и не само за њих, већ и државне органе који врше надзор у области заштите животне средине и другим управним областима. Без обзира на безбедносне норме у погледу адекватне употребе, чувања, транспорта, одлагања и уништавања вишка убојних средстава, мора се рачунати на ризике од злоупотреба убојних средстава које могу довести до акцидентата и изазвати негативне последице у животној средини. Догађај у Параћину је показао реалност овакве опасности.

Истрагом је утврђено да безбедносне мере које су спроводили војни безбедносни органи као обавештајне и контраобавештајне активности у циљу обезбеђења војних средстава, нису биле адекватне. И не само овде, овај сегмент је посебно важан у области специјализоване војне производње, извођења војних вежби, маневара итд. На практичном терену, експлозија Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", са еколошког становишта, показала је ризичност оваквих постројења без обзира на степен безбедности. На овој чињеници се базира одговор на питање, има ли ризика за животну средину у случају екцидента у складишту војних убојних средстава? Одговор је: ризик од акцидента увек постоји и еколошке последице су могуће.

Може се закључити да је војна област, сагледана кроз догађај у Параћину, извор ризика за еколошку сигурност, без обзира на безбедносне предзнаке који носи војна безбедносна функција. С друге стране, у отклањању последица које су настале експлозијом Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", показала се друга особеност војне функције. То је њена оспособљеност за вршење низа послова и задатака неборбене природе, посебно у области инжињеријских послова на отклањању последица елементарних непогода, акцидентата, РХБ контаминације итд. Ово искуство је показало да је организована војна сила, значајан елемент сигурности пред овим изазовима јер је способна и опремљена за спровођење различитих послова и пружање различитих облика помоћи кроз: евакуацију људства и материјалних добара у мирнодопским кризним ситуацијама, израду различитих фортификацијских објеката, спровођење деконтаминације свих врста, санацију терена, обележавање и обезбеђење опасних зона итд.

Као значајну особеност у поступању органа Војске приликом отклањања последица експлозије, треба истаћи висок степен сарадње са другим конвенционалним и неконвенционалним субјектима безбедности. Превасходно се то односи на сарадњу са органима унутрашњих послова у постакцидентној фази у којој су спровођене мере на обезбеђењу опасних зона, блокада саобраћајница, пружање помоћи грађанима, обавештавање итд.

3.1.4. ПРАВОСУДНИ ОРГАНИ-ТУЖИЛАШТВА И СУДОВИ

Улога правосудних органа у конкретном догађају, огледа се превасходно у спрововођењу истраге о узроцима који су довели до експлозије и утврдила евентуална одговорност једног или више лица за извршено одређено кривично дело кажњиво по Кривичном законiku Републике Србије. Конкретно, јавнотужилачка надлежност припала је Окружном јавном тужилаштву из Ниша јер Складиште убојних средстава "Параћинске утрине" војно-формацијски, припада Логистичкој бази-Ниш.

Захтев за спрововођење истраге инициран од стране Окружног јавног тужиоца, фокусиран је на истраживање сумње да је одговорно војно лице или више њих, извршило кривично дело Непредузимање мера за обезбеђење војне јединице из члана 410.КЗРС или неког другог кривичног дела из области кривичних дела против Војске Србије. Иницијатива за гоњење учинилаца **кривичних дела из области заштите животне средине** (чланови од 260. до 278. Кривичног законика Републике Србије), није постојала ни од једног државног органа, с обзиром да је Министарство заштите животне средине званично потврдило да није било оштећења животне средине, нити да је дошло до емисије супстанција које су нарушавале здравље људи.

Након спроведене истраге и достављеног Извештаја Генералштаба Војске Србије Оружном јавном тужилаштву у Нишу (јануар 2007.), подигнута је оптужница против седам војних лица: официра и подофицира у чијем је опису послова било праћење стања средстава у војним магацинима. Стављено им је на терет кривично дело "Непредузимање мера за обезбеђење војне јединице" из члана 410. и кривично дело "Непрописно старање о повереном оружју" из члана 412. Кривичног законика Републике Србије. Нити у захтевима за спрововођење истраге, нити у оптужним предлозима тужилаштва, не спомињу се кривична дела против животне средине, али је у члану 410. ставу 1.

инкриминисано изазивање опасности за живот људи и тешко угрожавање њиховог здравља.

Нормативни положај и надлежност јавних тужилаштава одређени су Уставом Републике Србије и Законом о јавном тужилаштву,²⁶³ на основу којих су они самостални правосудни органи, са основном функцијом кривичног прогона учинилаца одређених кажњивих дела и привредних преступа али и улагања правних средстава ради заштите законитости и уставности. Место и улогу јавних тужилаштава у сфери заштите животне средине и еколошке сигурности у Републици Србији, налазимо пре свега у области кривичног прогона учинилаца еколошких кривичних дела и привредних преступа. Стога је неразумљиво да овај државни орган након догађаја у Параћину, не затражи истрагу и у делу који се односи на одговорност за изазивање промена у животној средини. Било би логично и да други државни органи који имају улогу у заштити и унапређењу животне средине, какав је рецимо, инспекција за заштиту животне средине, односно Министарство заштите животне средине, поднесу тужилаштву извештај о надзору где ће изнети чињенице у погледу нарушености животне средине експлозијом Складишта "Параћинске утрине". Међутим, такав акт усмерен ка тужилаштву је изостао.

Ипак, самосталност тужилаштва у истраживању кривичних дела даје простор да оно самоиницијативно покрене истрагу у овој области. То значи да је користећењем овог прерогатива било могуће затражити од других државних органа да изврше стручни надзор и испитају еколошки аспект догађаја.

Може се закључити да непоступање и инертност јавог тужилаштва и суда за истраживања еколошког аспекта експлозије Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", негативно одсликава њихову улогу у постизању вишег нивоа еколошке сигурности. Посебно када се узме у обзир несвакидашњост догађаја и величина опасности за људе, материјална добра, околину итд. Образложење овог става налази се у нормативној поставци места и улоге јавних тужилаштава којом је одређено да су она самостални државни органи који предузимају гоњење учинилаца кажњивих дела самоиницијативно или на иницијативу других субјеката и да јавнотужилачка активност, као превентивна и репресивна, има функцију генералне и специјалне превенције. У случају "Параћинске утрине", изостала је ова основна функција јавног тужилаштва и суда у еколошкој сфери, што представља значајан

²⁶³ Закон о јавном тужилаштву, "Службени гласник Републике Србије", број 61/2005.

недостатак у црпљењу њихове изузетне ауторитарне позиције ради постизања вишег нивоа еколошке сигурности у Републици Србији.

3.1.5. ЦИВИЛНА ЗАШТИТА

Цивилна заштита као компонента безбедносног система (његовог конвенционалног дела), усмерена је ка заштити и спасавању људи, материјалних и културних добара у оружаним сукобима, елементарним непогодама и техничко-технолошким несрећама. Тачка додира цивилне заштите и еколошке сигурности у Републици Србији, налази се управо у улози Цивилне заштите у спасавању људских, материјалних и културних добара истакнутих као еколошке вредности.

Након експлозије Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", активиран је општински Центар за обавештавање и узбуњивање а потом и општински штаб цивилне заштите у Параћину који је сачинио **План мера и активности** усмерених ка збрињавању угрожених и настрадалих. Општина Параћин формирала је Оперативни штаб за помоћ грађанима којим је координирао штаб цивилне заштите и у овом односу, **испољена је значајна сарадња два органа: конвенционалног (сталног) и неконвенционалног (*ad hoc* формираног).**

Јединице цивилне заштите нису ангажоване у време догађаја а ни касније, с обзиром да су за санацију и друге послове ангажоване редовне комуналне службе општина Параћин, Јагодина и Ћуприја. Важно је напоменути да штаб цивилне заштите у Параћину, пре догађаја није вршио процену ризика од евентуалног акцидента у Складишту, јер је то било у надлежности Војске. Овде се намеће питање претеженијег интереса- јавног или појединачног и односа "јавно-тајно". Поставља се питање како је могуће да у тако значајној области система безбедности каква је цивилна заштита, није вршена процена опасности од експлозије Складишта. Заправо, како је интерес тајности којим је Војска окружила своје објекте, однео превагу над јавним интересом, безбедношћу грађана и њихове имовине. У областима где је угрожена сугурност људи и њихових добара не сме постојати дилема шта је претежнији интерес. Наравно, ако се схвати да су безбедносне институције формиране у интересу грађана и њихове безбедности. Овако постављен систем безбедносних процена, не уверава јавност да су безбедносне институције увек извор безбедности већ понекад и саме извор ризика, што свакако не доприноси друштвеној сигурности.

Значај цивилне заштите у конкретном догађају у Параћину анализиран у контексту улоге конвенционалних субјекта безбедности у

остваривању еколошке сигурности, треба процењивати пре свега кроз њену проширену улогу са ратних на мирнодопске догађаје. То значи на улогу у заштити и спасавању у техничко-технолошким несрећама.

Активности од значаја за еколошку сигурност и заштиту вредности животне средине су бројне и предвиђене одредбама о **мерама заштите и спасавања**: евакуацији, склањању, узбуњивању, заштити од пожара, првој медицинској помоћи, РХБ-заштити, асанацији, откривању и означавању опасних зона, очувања добара битних за опстанак и другим мерама. Предвиђене су као антипод опасностима које могу угрозити људе, материјална добра и животну средину и разврстане су на природне (елементарне) непогоде, техничко-технолошке и ратне несреће које су саме по себи опасност али могу утицати и на изазивање природних и техничко-технолошких несрећа.

Улога цивилне заштите у заштити и спасавању од **техничко-технолошких несрећа**, у будућности ће представљати претежнији сегмент активности цивилне заштите. Она је данас условљена нивоом техничко-технолошког развоја Србије, и стањем у области војне производње, складиштења и чувања убојних средстава и опреме.

3.1. НЕКОНВЕНЦИОНАЛНИ СУБЈЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ И ДОГАЂАЈ У ПАРАЋИНУ

Конвенционални субјекти безбедности као окосница система безбедности Републике Србије, не могу употпунити данашњу сложену структуру система безбедности без "уплитања" у систем безбедности и оних друштвених субјеката који по својој природи, нису примарно безбедносно опредељени. Активност локалне заједнице са својим сложеном структуром послова и задатака има за циљ да обезбеди грађанима богатији, удобнији и сигурнији живот. Локална заједница (општине, привредни субјекти, грађани и њихова удружења итд.), основни је носилац друштвених и привредних активности на локалном нивоу која има и одређену безбедносну улогу у широј друштвеној заједници и систему безбедности. Ове чиниоце, као нестандардне субјекте безбедности, најчешће називамо неконвенционалним субјектима безбедности.

Значај еколошке сигурности видљив је управо на нивоу локалне заједнице за коју је здрава животна средина од животне важности за грађане. Догађај у Параћину, истакао је улогу локалне заједнице у мирнодопским кризним ситуацијама.

Еколошка сигурност у актуелним безбедносним ризицима у Србији, може бити унапређена кроз тешњу сарадњу конвенционалних и неконвенционалних безбедносних субјеката. Може се рећи да тај однос подразумева партнерски однос усмерен ка постизању заједничког циља. Место и значај побројаних неконвенционалних субјеката безбедности у догађају у Параћину, са становишта еколошке сигурности, посматрамо пре свега у постакцидентној фази.

3.2.1. ЛОКАЛНА ЗАЈЕДНИЦА

Тешко је разлучити активности и послове које је предузела локална заједница, пре свега Општине Параћин, Ћуприја и Јагодина, у циљу заштите вредности животне средине у време догађаја у Складишту убојних средстава "Параћинске утрине," од осталих активности усмерених ка заштити и збрињавању грађана, заштити њихове имовине итд. Могло би се рећи да су они општи, дакле не посебно усмерени ка заштити животне средине. Природа удеса је била таква да није дозвољавала активности мимо оних које су налагали званични органи и институције. Но, размере експлозије и ширина њихових последица, изазвале су пажњу грађана и локалне заједнице и у еколошкој сфери, кроз интересовање да ли је експлозијом Складишта дошло до контаминације животне средине, пре свега ваздуха, воде и земљишта. Јавност, локална заједница (општине, округ, месне заједнице), грађани итд, захтевали су од државних органа да званично потврде да ли је дошло до нарушавања животне средине. То је резултирало изјавама званичника Министарства заштите животне средине да у животну средину нису емитоване штетне супстанце те да до контаминације није дошло.

Даље, локална заједница активирала је и ставила у функцију све градске комуналне службе, јавна предузећа, медицинске установе, школе итд, ради отклањања последица експлозије. Њихова координација је спроведена кроз институције општинских управа Општина Параћин, Јагодина и Ћуприја.

Чист еколошки супстрат у активностима локалне заједнице у догађају у Параћину, тешко је издвојити из укупних активности на санацији акцидента. Један његов сегмент представља активност јавног мњења који је допринео да грађанима делимично постану доступне информације о стању животне средине након експлозије. Постигнут је путем средстава јавног информисања укључена у извештавање са места догађаја. Ипак, и данас је за грађане остала непознаница о стварном

утицају експлозије на животну средину. Природа објекта у којем се акцидент догодио, учинила је да извештаји остану штур и недовољно аргументовани. Као разлог, овде би требало уочити да је у значајној мери изостала сарадња државних органа и локалне заједнице у погледу доступности информација од јавног значаја, на шта их обавезује Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја.²⁶⁴

3.2.2. ПРИВРЕДНИ СУБЈЕКТИ

Као и код јединица локалне заједнице и локалне самоуправе, улога привредних субјеката Општина Параћин, Ћуприја и Јагодина у конкретном догађају, експлозији Складишта убојних средстава "Параћинске утрине", са становишта еколошке сигурности, не може се разлучити од њихових укупних активности усмерених ка отклањању последица акцидента. Може се рећи да су оне биле координиране и усмерене у циљу што рационалнијег и организованијег решавања животних питања локалне заједнице непосредно након експлозије и касније. Био је изражен солидарни однос локалне заједнице и привредних субјеката, јер су и они били погођени експлозијом, неким је нанета велика материјална штета.

Фабрика стакла из Параћина, Месна индустрија "Јухор", Фабрика каблова из Јагодине, Фабрика кондиторских производа "Параћинка" из Параћина и други привредни субјекти, кроз разне активности су помогли конвенционалним структурама општина и локалне заједнице у отклањању последица експлозије.

С обзиром на нормативну позицију привредних субјеката у систему безбедности као неконвенционалних субјеката и њихових активности у конкретном догађају у Параћину, може се рећи да су они значајно допринели извршењу послова санације, збрињавања, материјалне помоћи грађанима и јавним службама и да је била усмерена ка што рационалнијем и ефикаснијем решавању животних проблема локалне заједнице и грађана. Даље, сарадња локалне заједнице и привредних субјеката као и сарадња са конвенционалним субјектима безбедности, била је значајно изражена.

²⁶⁴ "Службени гласник Републике Србије", број 120/2004.

4. Резултати студије случаја

Полазиште за организовање и функционисање система еколошке сигурности у Републици Србији јесте идентификација вредности заштите и потенцијалних извора и облика угрожавања. Извори угрожавања су оне друштвене, природне и техничко-технолошке појаве које нарушавају целокупност и интегритет животне средине и утичу на безбедност друштвене заједнице.

Догађаја у Параћину, отворио је бројна питања у вези складиштења и чувања убојних средстава и опреме у Војсци Србије. Иако је ова област и правно утемељена, неопходно је најпре преиспитати да ли је безбедносни систем Републике Србије адекватан да одговори измењеним безбедносним условима.

Бројни ратни сукоби у којима је Србија учествовала крајем прошлог века, НАТО-бомбардовање, интеграциони процеси који су условили промене у систему безбедности и систему одбране које су довеле до његовог урушавања а да није створен адекватан систем супституције, неповољни материјални услови итд, створили су стање непотпуне и недовољне издиференцираности и у области производње, складиштења, чувања и располагања убојним средствима. Дошло је до урушења системског приступа обавезама и задацима и извршавању безбедносних послова као битном чиниоцу сигурности објеката војних складишта. Формално, постоје позитивни прописи (ниво упутстава и правилника) којима је уређена област складиштења убојних средстава али је неопходно редефинисати њихове одредбе у складу са реалним условима.

С обзиром на истакнуте **основне и изведене хипотезе и разноврсне индикаторе**, анализом њиховог међусобног односа, може се рећи да је он кроз студију случаја значајно валоризован, што је допринело да постављене хипотезе буду изложене преиспитивању: ка потврђивању или оповргавању. Појединачни, разнородни индикатори (нормативни, социо-економски, безбедносни, индикатори људских ресурса, материјално-технички), постављени наспрам основних претпоставки студије случаја, довели су до појединачних и општих препорука чијим уважавањем би се изградио повољнији безбедносни миље у области производње, складиштења и чувања убојних средстава.

Најпре, студијом је утврђено да је област производње, складиштења и чувања убојних средстава, **потенцијални извор ризика** за безбедност људи, материјалних добара и животне средине, што значајно доприноси стварању амбијента несигурности у Републици

Србији. Негативне индикације које указују на ову чињеницу, могу се исказати на следећи начин:

-Битан оптерећујући фактор који усложњава област производње, складиштења, чувања убојних средстава, огледа се у непотпуној нормативној избалансираности у погледу надзора различитих државних органа над стањем складишта убојних средстава. Ради се о области у којој се преплићу јавни и појединачни интерес, у овом случају, право надзора од стране државних органа, у чијој надлежности је праћење стања у области заштите и унапређења животне средине с једне, и Војске као значајног безбедносног субјекта који је ову област оправдано, обележио одговарајућим степеном тајности, с друге стране.

-Индикатори људских ресурса указују да је систем обезбеђења складишта и складишног простора у којем се чувају убојна средства, неопходно прилагодити реалним условима. Наиме, због тенденције смањења броја војника и других лица на пословима у Војсци Србије, постоји реалан недостатак броја квалитетних извршилаца на пословима физичког обезбеђења војних складишта. Овај индикатор је значајан и за шире истраживачко поље у безбедносној области као елеменат чијим се модификовањем директно утиче на безбедност у Републици Србији. Он је посебно изражен у Војсци Србије која је у фази функционално-организацијског прекомпоновања.

-Као битан услов за извршење захвата на пољу обезбеђења војних складишта, потребно је редефинисати стварне потребе и количине наоружања и војних убојних средстава за мирнодопске и ратне услове те се ослободити вишка, чиме би се смањила база ризика. Ова активност директно је зависна од садашњег материјалног положаја система одбране Републике Србије а посебно Војске Србије. Може се закључити да је материјално-финансијски положај у коме се налази област производње, складиштења и чувања убојних средстава, значајно допринео акциденту у Параћину. Стога је неопходно издвајање значајнијих финансијских средстава за праћење стања војних складишта и објеката у којима се чувају муниција и друга убојна средства како би се испоштовале производно-техничке норме у овој специфичној области.

-Догађај у Параћину, отворио је и друга безбедносна питања која иначе не би била отворена. Захваљујући медијима који су се укључили у истраживање догађаја, показало се колико безбедносних ризика постоји у оквиру самог система одбране и да он сам може бити генератор ризика. Постављено је питање шта је са осталим војним складиштима у Србији којих је око 60, те каква је њихова безбедност.

-Догађај је тренутно заокупио пажњу јавности и државних органа те су донете неке "ad hoc" одлуке, што није довољно за потпуно решење

проблема у овој области. Неопходан је широк и свеобухватан захват, пре свега државних органа, усмерен ка трајном решавању проблема производње, складиштења, чувања, одржавања и уништавања војних убојних средстава. Његова ововременост, тиче се ослобађања Војске Србије вишка убојних средстава у најскорије време а перспективност овог решења се односи на будуће време у ком треба водити рационалну политику производње, потрошње, складиштења, чувања и уништавања убојних средстава.

Оно што је студија случаја показала као **позитивну индикацију** на плану смањења ризика у области производње, складиштења и чувања убојних средстава је:

-**Висока институционална ангажованост у постакцидентној фази појединих конвенционалних и неконвенционалних субјекта безбедности**, пре свега органа унутрашњих послова, Војске Србије, Министарства заштите животне средине, Владе Републике Србије, јединица локалне самоуправе Општина Параћин, Ћуприја и Јагодина и привредних субјеката, Техничко-ремонтног завода-Крагујевац и других .

-**Стручна ангажованост Управе за логистику** на перманентном праћењу стања у области складиштења, чувања и уништавања убојних средстава кроз информатички систем ове Управе створен од 2004. до 2007.године.

-Догађај је показао да **постоји одређени ниво сарадње и спреге државних органа** задужених за безбедност а функционалност ове везе је потврђена одмах након догађаја и касније, приликом санирања последица експлозије.

Најшири закључак **студије случаја** који се може пројектовати на друге појединачне догађаје или на ширу истраживачку јединицу је:

Постоји низ оптерећујућих фактора у области производње, складиштења и чувања убојних средстава, те је неопходно њихово преиспитивање, преобликовање и усавршавање. Истраживање ове осетљиве област као извора ризика, довело је до закључка да у систему безбедности можда постоје и други безбедносни ризици, али за сада нису идентификовани.

Студија је показала да је међусобна повезаност конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности недовољно артикулисана јер постоје бројне недоумице у погледу њихове избалансиране координације у кризним ситуацијама. То се посебно односи на оне области где је преплетен јавни и појединачни интерес какве безбедносне структуре (војске, полиције) који је заоденут интересом тајности. Еколошка безбедност која подразумева сигурност вредности животне средине, заштиту здравља људи и заштиту материјалних добара као

општих друштвених вредности, мора бити део укупног безбедносног учинка целокупне безбедносне структуре.

Поред тога, може се закључити да је нормативна изграђеност система заштите животне средине у Републици Србији, повољна за остварење заштите еколошких вредности и за постизање вишег нивоа еколошке сигурности у Републици. Она је утврђена нормативном грађом којом су уређени његови специфични послови у оквиру система безбедности.

Ипак, релативно солидна развијеност правног апарата из којег извиру разноврсна превентивна и репресивна овлашћења конвенционалних субјекта безбедности с једне, и њихове активности у пољу заштите и унапређења животне средине (еколошке сигурности) с друге стране, у великој су диспрапанцији. Заправо, бројна специфична и неспецифична овлашћења ових субјеката, не дају приближно адекватан учинак у сфери заштите и унапређења животне средине. То се може приписати инертности конвенционалних субјеката безбедности у примени постојећих овлашћења у овој области, као последица стања у сфери материјалне, персоналне, техничке и друге димензије њихових активности.

Осетљива област производње, складиштења и чувања убојних средстава где постоји ризик од акцидената који могу произвести последице у животној средини, изискује строгу и круту примену правила.

Студија је наговестила да до акцидента не би дошло да је војни сектор до краја испоштовао правила којима је уређена производња, складиштење и чување војних убојних средстава. Овај фактор, тесно је спрегнут са материјално-финансијским стањем у ком се налази војни сектор безбедности. Узрочно-последична веза (недостатак финансијских средстава- активност субјеката безбедности), карактеристика је и других области у којима конвенционални субјекти безбедности имају значајну безбедносну улогу: елементарне непогоде, техничко-технолошке несреће у цивилном сектору итд.

У студији је наговештено и да политичке структуре, чије надлежности сежу у руковођење војним и цивилним секторима (конвенционалним субјектима безбедности), посебно у области производње, складиштења и чувања убојних средстава, морају имати довољно политичке и управљачке воље да начелно и прагматски, спроведу наложене нормативе у овој осетљивој безбедносној области.

V РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

A. Закључци

Измењени међународни односи крајем 90-тих година 20. века, донели су са собом и промене у поимању концепта безбедности и не само то, већ и суштинске промене у његовом практичном обликовању. Дошло је до генералног померања концепта безбедности са војних на невојне изазове, ризике и претње у којима су се нашли до тада неслућени бројни безбедносни фактори. Безбедност је постала суштинска садржина свих области живота, о њој се расправља на различитим нивоима, научном, војном, економском, техничко-технолошком, еколошком итд.

Развојност, померљивост и ширење безбедносних процеса на националном, регионалном и глобалном нивоу, проузроковали су да они захвате простор националних држава и значајно утичу на конципирање и преобликовање досадашњег важећег концепта безбедности. Изазови, ризици и претње међу којима се данас са основаношћу убрајају и проблеми еколошке садржине, допринели су да на нивоу националних концепата безбедности буду промишљани као такви и да им се тражи место у систему националне безбедности. Они незаобилазно улазе у делокруг неопходних и суштинских измена постојећег концепта и система националне безбедности Републике Србије. Његова измењивост проузорокована је већ одавно преобликованим

концептом безбедности и усмереношћу ка проблемима такозване људске безбедности.

Еколошка сигурност на регионалном и локалном нивоу значајно зависи од данашњег ширења и кретања крупног капитала, са циљем да се увећа и створи профит који ће бити покретач даљег развоја, без обзира на последице у животној средини и ресурсима националних држава. И саме националне државе чије су економије обузете значајним проблемима: транзицијом, техничко-технолошким осавремењивањем, условима које пред њих стављају локалне и регионалне економско-политичке заједнице и организације, сматрају да имају право да неконтролисано и неплански троше своје природне ресурсе и капацитете.

Садашњи ниво изграђености система заштите и унапређења животне средине у Републици Србији, разумењем извора и облика угрожавања, систем безбедности који је у фази преобликовања, основни су чиниоци на којима се заснива еколошка сигурност у нас. Анализом којом је обухваћено утврђивање позитивно-правног положаја у систему безбедности, као и места и улоге конвенционалних и других субјеката безбедности (неконвенционалних) у остваривању еколошке сигурности, дошло се до следећих појединачних и општих закључака:

-Нормативна изграђеност система заштите животне средине у Републици Србији, може се оценити повољном за остварење основне заштите животне средине и за постизање вишег нивоа еколошке сигурности у Републици, са нужним изменама тамо где се преплићу јавни и појединачни интерес, како је то запажено у **студији случаја**. Нормативна структура заштите животне средине тек треба да буде изграђена на основу сада постављених основних принципа заштите и унапређења животне средине, унетих кроз ново законодавство из 2004. године.

-Позиција конвенционалних субјеката безбедности у систему заштите животне средине као елемент остваривања еколошке сигурности у Републици Србији, утврђена је "тврдом" и "меком" еколошком нормативном грађом којом су уређени њихови специфични послови. Однос ових органа према еколошкој области постоји у три облика:

Еколошки специфичном где су послови особено еколошки, директно усмерени ка овој области (инспекција за заштиту животне средине, правосудни органи, органи унутрашњих послова и др.). На **мешовито-супсидијарном нивоу**, поједини конвенционални субјекти безбедности, поред својих особених послова, обављају и послове из еколошке сфере као нестандартне, као што их спроводе цивилна

заштита, неспецифични еколошки инспекцијски органи (водопривредна, пољопривредна, шумарска и друге инспекције), итд. Трећи облик овог односа се може назвати **факултативним**, где поједини субјекти безбедности, пре свега неконвенционални (органи политичко-извршне власти, органи локалне заједнице, привредни субјекти и други), чија делатност нема безбедносни карактер али се њоме може значајно допринети изградњи повољнијег безбедносног стања животне средине у Републици Србији.

-Статистички показатељи активности конвенционалних субјеката безбедности у пољу заштите и унапређења животне средине, као сегмента еколошке сигурности, без обзира на поједине мањкавости евидентирања, које се иначе узимају у обзир (немогућност да се статистички изразе због специфичности активности, рецимо превентивне делатности полиције, судова, тужилаштва итд.), показују ниске индексе. Да се закључити да су, релативно солидна развијеност правног апарата из којег извиру разноврсна превентивна и репресивна овлашћења конвенционалних субјекта безбедности с једне, и њихове активности у пољу заштите и унапређења животне средине (еколошке сигурности) с друге стране, у великој диспропорцији. Дакле, бројна специфична и неспецифична овлашћења субјеката безбедности, не дају бар приближно адекватан учинак у сфери заштите и унапређења животне средине. Она потиче из инертности конвенционалних субјеката безбедности и огледа се у непримени постојећих овлашћења. Инертности је продукована нормативним, материјално-финансијским, персоналном и другим узроцима, како је то запажено у резултатима студије случаја, пре свега услед:

-Непотпуне нормативне избалансираности у погледу надзора различитих државних органа над стањем објеката који представљају потенцијалне изворе ризика за безбедност људи, материјалних добара и животне средине. Ради се о областима у којима се преплићу јавни и појединачни интерес и где је надлежност државних органа на праћењу стања животне средине непотпуно артикулисана у односу на војни сектор, који је махом обележен тајношћу.

Даље, индикатори људских ресурса у студији, указују да је систем обезбеђења војних објекта као потенцијалних извора ризика за животну средину (производног простора, складишта, магацина итд.), у којем се производе и чувају убојна средства, неопходно прилагодити реалним условима. Наиме, због тенденције смањења броја запослених лица у војном сектору, створен је реалан недостатак броја квалитетних извршилаца на пословима физичког обезбеђења војних објеката. Овај индикатор је значајан и за шире истраживачко поље у безбедносној

области, као елеменат чијим се модификовањем директно утиче на безбедност у Републици Србији.

Битан услов за адекватно праћење стања у области ризика који потичу из војног сектора, јесте редефинисање стварних потреба и количина наоружања и војних убојних средстава за мирнодопске и ратне услове и ослобођење од вишка ових средстава. Тиме би била смањена акцидентна база ризика. Студија је показала и да је ова активност директно зависна од садашњег материјалног положаја система одбране Републике Србије, а посебно Војске Србије. Материјално-финансијски положај у коме се налази област производње, складиштења и чувања убојних средстава, значајно је допринео акциденту у Параћину. Стога је неопходно значајније издвајања финансијских средстава како би биле испоштоване производно-техничке норме у овој специфичној области.

Студијом случаја истакнути су и позитивни индикатори на плану елиминисања и санације последица акцидената који су се десили у војном сектору безбедности, (области производње, складиштења и чувања убојних средстава):

-Запажена је широка институционална ангажованост у постакцидентној фази, конвенционалних и неконвенционалних субјеката безбедности, (органа унутрашњих послова, Војске Србије, Министарства заштите животне средине, јединица локалне самоуправе, привредних субјеката и других);

-Уочена је висока стручна ангажованост, пре свега војног сектора, на перманентном праћењу стања у постакцидентној фази;

-Студија је показала да постоји одређени ниво функционалне сарадње између безбедносних институција у фази отклањања последица акцидента и значајан степен сарадње са неконвенционалним безбедносним субјектима.

-Неопходно је извесно престројавање основних субјеката безбедности Републике Србије кроз нову нормативизацију њихове органско-функционалне позиције у систему безбедности која је сада у неким областима превазиђена, непотпуна или чак не постоји. Тамо где постоји институционална изграђеност, недостаје "институционална и управна дисциплина" у примени прописа. Могло би се рећи да је у фази преобликовања система заштите животне средине Републике Србије, неопходна "крута" и "слепа" примена правних норми, како би се постигао виши ниво заштите животне средине. То је пут и начин да се у Србији промовише заштита вредности животне средине и владавина права уопште.

-Осим тога, неопходна је извесна сензибилизација јавности о еколошким проблемима. Посебно је неопходна у државним субјектима

еколошке заштите: органима државне управе као назначајнијим субјектима еколошке заштите, јер је политичко-управна апаратура у Србији годинама била заокупљена "значајнијим" пословима. Сада је у овој области неопходан континуирани и перманентан приступ.

-Политичке елите морају схватити значај безбедносног тренутка у којем се налази Република Србија. Кључни елемент њене безбедности у будућности биће заштита природних ресурса од неконтролисаног црпљења. То је елемент самосталности и аутономне позиције Србије у односу на политичке, економске и директне безбедносне притиске и значајан чинилац социјалне равнотеже. Овакав приступ је већ усвојен у концепцијско-доктринарним актима неких земаља у окружењу.

У догледној будућности, овај регион биће оптерећен порастом броја становника, климатским променама произведеним глобалним загревањем климе, повећањем загађења површинских и подземних вода због интензивираних процеса индустријализације, смањења шимских површина, значајнијом загађеношћу ваздуха и земљишта услед неконтролисане урбанизације итд. Због тога је неопходно процесима заштите и унапређења животне средине приступити одговорно, систематски и стратешки кроз:

-Даље јачање националног законодавства на пољу основних закона и изградње нормативне структуре за њихово спровођење у различитим областима живота;

-Реформисање система националне безбедности уважавањем савремених изазова, ризика и претњи кроз значајнију валоризацију животне средине и природних ресурса као безбедносних елемената.

Даље, стратегијска замисао успешног остваривања безбедности Републике Србије мора бити заснована на интегралном деловању властитих потенцијала у свим условима, окренутих ка војним и невојним изазовима, ризицима и претњама, уважавајући њихову комплексност и динамизам. Са престанком блоковске подељености, уместо "класичних"-војних, у први план су дошли невојни извори угрожавања националне безбедности, за које још нису у потпуности развијени одговарајући механизми безбедности. У Европи доминирају интеграцијски процеси али паралелно постоје и процеси регионализације и дезинтеграције, што захтева стално преиспитивање и прилагођавање концепта националне безбедности и прихватање вишедимензионалног одређења појма национална безбедност у који свакако улази и сигурност животне средине.

Војни фактор, као доминантна претња из раздобља хладног рата, уступио је примат факторима друге природе: економско-социјалне, политичке, еколошке и друге. То не значи да се војна димензија

угрожавања може искључити. Пролиферација оружја за масовно уништавање, тероризам и други неконвенционални облици угрожавања, војне и невојне природе, значајна су претња еколошкој сигурности у садашњем безбедносном тренутку Републике Србије. Питања уништавања животне средине и климатске промене, нарушавање глобалне природне равнотеже, исцрпљивање природних извора, већ одавно се уважавају као потенцијалне опасности које могу попримити конкретне безбедносне обриси. Због тога је неопходан јачи ангажман државе у сектору заштите животне средине како би наметнути ризици и претње били захваћени општим, концепцијским и стратешким документима, у фази предвиђања могућих одговора на изазове. Другим речима, неопходно је да Република Србија што пре изради и донесе стратегију националне безбедности у коју ће бити инкорпорирани и невојни изазови, ризици и претње, са освртом на безбедност животне средине, макар по угледу на слична решења држава из непосредног окружења (Република Хрватска и Република Македонија). Управо је **студија случаја** показала да су војни ризици у мирнодопским условима актуелни у Републици Србији, те да је неопходно њихово уважавање кроз доношење основних концепцијско-доктринарних докумената. Овим путем би биле утемељене политичко-правне претпоставке за валоризовање невојних изазова, ризика и претњи а затим и стварање адекватне безбедносне функционално-организацијске структуре.

Према постављеним **циљевима истраживања** улоге конвенционалних субјеката безбедности у остваривању еколошке сигурности, **општом и појединачним хипотезама истраживања**, сагледан је садашњи теоријски и практични супстрат еколошке сигурности Републике Србије и закључено да:

I Опште и појединачне претпоставке у смислу позитивно вреднованог става да конвенционални субјекти безбедности у Републици Србији, у нормативном и практичном смислу (анализиран кроз студију случаја), имају значајну улогу у постизању вишег степена еколошке сигурности, али да нису искоришћена потенцијално значајна нормативна овлашћења у превентивној и репресивној заштити животне средине, потврђене су. Јер, и поред значајно истакнуте нормативне позиције конвенционалних субјекта безбедности у односу на еколошку сигурност, постоји значајан **раскорак између прописане надлежности ових субјеката (кроз мере, послове, задатке, делатности итд.) и њихове практичне делатности, као производ:**

-Неадекватне нормативне избалансираности надлежности конвенционалних субјекта безбедности на плану сопствених активности у области заштите и унапређења животне средине;

-Неадекватне организације конвенционалних субјеката безбедности која производи тромост, инертност и недовољну ангажованост субјеката и њихових органа, пре свега управних, у области заштите и унапређења животне средине у Републици Србији;

-Недовољне стручне и професионалне оспособљености у области која захтева перманентно усавршавање због променљивости најпре нормативне грађе којом се регулише област заштите и унапређења животне средине, а онда и прописане превентивне и репресивне делатности конвенционалних субјеката и њихових органа. Неопходан је виши степен техничко-технолошких знања персоналног састава органа у чијем делокругу је спектар превентивних и репресивних активности у области заштите и унапређења животне средине;

-Неадекватне кадровске попуњености конвенционалних субјектата безбедности и њихових органа, која се огледа у недовољном броју непосредних извршилаца, запослених пре свега у управним инспекцијским органима;

- Неповољног материјалног стања и неадекватне техничке опремљености конвенционалних субјектата безбедности које производи:

а). Ефекте ризика који потичу од субјектата безбедности који располажу средствима којима се могу угрозити вредности животне средине, како је то показала студија случаја;

б). Стање неадекватне техничко-технолошке логистике конвенционалних субјектата безбедности и њихових органа, на праћењу стања у животној средини.

II Спровођење превентивних активности у смислу правног нормирања, организацијског и функционалног преуређења конвенционалних субјектата безбедности, допринело би унапређењу међусобне сарадње и веће интерактивности конвенционалних субјектата безбедности и других државних органа, пре свега оних из сектора управног надзора над активностима привредних субјектата у области заштите и унапређења животне средине у Републици Србији. Унапређење овог сегмента је неопходно с обзиром на широку лепезу безбедносних субјектата, конвенционалних и неконвенционалних. Студијом случаја је установљено да у кризним ситуацијама, првенствено у постакцидентној фази, постоји значајан ниво сарадње између неконвенционалних субјектата и њихових органа, али да је она стихијна и без јасне планске координације. Правним нормирањем

односа сарадње и интеракције и истицањем јасних међупозиција конвенционалних и неконвенционалних субјеката еколошке сигурности, у превентивном смислу, допринело би се ефикаснијем одговору на еколошке безбедносне ризике.

Б. Препоруке

Због ширења спектра безбедносних изазова и друштвеног очекивања у односу на безбедносне субјекте, неопходно је да **конвенционални субјекти безбедности у савременим условима буду структурисани као мултисврховити**, с обзиром на описану безбедносну функцију. Потребно је учинити напор да се политичко-институционалним преобликовањем, њихова мултисврховитост функционално ојача. То је значајан сегмент код организационе поставке војске, полиције, цивилне заштите итд. Ови конвенционални субјекти безбедности, као рационално организовани са свим својим безбедносним атрибутима, оперативним и персоналним потенцијалима, морају бити под јасним и законитим условима стављени у службу ширег спектра безбедносних потреба Републике Србије у мирнодопским условима. Уз основну функцију одвраћања од агресије, заштите уставног поретка, очување интегритета државе, заштите слобода и права, **основни субјекти безбедности морају бити дужни учествовати у планирању и спровођењу операција заштите и спасавања људи и материјалних добара у случајевима елементарних непогода и других катастрофа, техничко-технолошких несрећа којима је угрожена животна средина у већем обиму.**

Безбедносне способности се не могу развијати у кратком времену већ је неопходно постојеће безбедносне капацитете **континуирано одржавати и унапређивати**, до нивоа спремности која ће гарантовати испуњење постављених безбедносних задатака. Због тога је неопходно материјално подржати сектор безбедности како би се обезбедиле претпоставке његовог функционисања, кроз стварање квалитетног персоналног кадра, адекватно опремање субјеката безбедности итд.

Повећање способности институција безбедносног система за ангажовање у пословима заштите и унапређења животне средине, природних непогода, техничко-технолошких несрећа већих размера и другим кризним ситуацијама, **представља израз њихове проширене друштвене улоге и рационалније постављеног система националне (интеградне) безбедности.**

Неопходно је да безбедносни ресурси буду постављени у службу шире безбедносне и друштвене функције, што имплицира и њихово

додатно оспособљавање за вршење "нетрадиционалних" безбедносних задатака, какви су они из области заштите и унапређења животне средине, заштите и спасавања у елементарним непогодама, техничко-технолошким несрећама итд.

Будући, преобликовани концепт националне безбедности Републике Србије треба да буде резултат анализе свих елемената безбедности којим ће се обезбедити **адекватан и интегралан одговор на већину безбедносних извора и облика угрожавања па и у еколошкој сфери**. Он се може остварити кроз концепт интегралне безбедности који подразумева заједничко, прожимајуће деловање војне и цивилне компоненте, пре свега на плану унутрашње безбедности, окренутом ка савременим и сложеним факторима угрожавања. Њихова величина, садржај и учесталост (војне претње, тероризам, елементарне непогоде, техничко-технолошке несреће, угрожавање животне средине и друге), захтевају адекватну и правовремену реакцију безбедносних субјеката а посебно безбедносних институција, од превентивних до репресивних мера и поступака. Због тога је од изузетног значаја да носиоци ових активности буду организовани, опремљени и оспособљени.

БИБЛИОГРАФИЈА

А.СТРУЧНА ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов, Смиља: Безбедност у XXI веку, Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије, Зборник радова, Институт ратне вештине, Београд, 2001.
2. Аврамов, Смиља: Постхладноратовски рат Запада против Југославије, ЛДИ Ветерник, 1997.
3. Алексић, Ж: Криминалистика, "Савремена администрација", Београд, 1982.
4. Андријашевић, С: Узроци и облици главних елемената загађивања животне средине, "Економист" број 1/1978, Загреб.
5. Бајагић, Младен: Нови концепт безбедности-Сарадња у безбедности (cooperative security), Безбедност број 6/04.
6. Ball S. Stuart: Environmental Law, The Law and Policy relating to the Protection of the Environmental, Blackston Press Limited, London, 1991.
7. Бакотић, Божићар: Човјекова околина и међународно право, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1974.
8. Бејатовић, Станко: Сарадња полиције и других државних органа у превенцији криминалитета, Место и улога полиције у превенцији криминалитета, Зборник радова, Полицијске академије, Београд, 2002.
9. Берберовић, Љ: Еколошка криза, Марксизам и самоуправљање, Сарајево, 1980.
10. Bhupern M. Jasani: Ратовање промјеном човекове околине, екоцид и оружја масовног уништавања, Међународни штокхолмски институт за проучавање мира (СИПРИ), "Глобус", Загреб, 1976.
11. Бодсон, Ж: Нови светски поредак и Југославија, Београд, 1996.
12. Божић, Н: Послератна глобална стратегија САД, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1973.
13. Бошковић, Мићо: Специфичности организовања и деловања службе јавне безбедности у заштити и унапређењу животне средине, докторска дисертација, Факултет одбране и заштите, Београд, 1992.
14. Бошковић, Мићо: Организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд, 1998.
15. Бошковић, Мићо: Заштита и унапређење животне средине-облици

- загађивања и задаци органа унутрашњих послова, Безбедност и друштвена самозаштита, Пословна политика, Београд, 11/90.
16. Бошковић, Мићо: Заштита животне средине кроз функцију система безбедности, Форум-човек и право, 2/91.
 17. Бошковић, Мићо; Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993.
 18. Бошковић, Мићо: Криминалистика-методика I, Полицијска академија, Београд, 1995.
 19. Бошковић, Мићо: Криминалистика-методика II, Полицијска академија, Београд, 1996.
 20. Бубица, Б: Неки економски проблеми глобалне политике заштите човекове животне средине, Привредна комора Југославије, Београд, 1979.
 21. Церовић, В: Рат и политика, ВИЗ, Београд, 1985.
 22. Цигој, Стојан: Грађанско-правна заштита човекове средине, Архив за правне и друштвене науке, 1974.
 23. Цигој, Стојан: Правна питања заштите околине у вези с коришћењем нуклеарне енергије, Гледишта број 7 и 8/1987.
 24. Црнобрња, М: Човекова животна средина и економски развој, Београд, 1984.
 25. Црнобрња, М: У којој је мери економија крива за стање човекове животне средине, Самоуправно друштво и екологија, Београд, 1987.
 26. Чејовић, Б: Кривична дела против човекове средине, Правни живот, Београд, 2/82.
 27. Чок, Вида: Право и заштита животне средине у којој живи човек, Архив за правне и друштвене науке, број 1/1973.
 28. Чок, Вида: Међународни уговори /мултилатерални и регионални/ у области заштите животне средине, Институт за упоредно право, Београд, 1986.
 29. Чок, Вида: Међународно-правна заштита животне средине, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, 4/90.
 30. Чобељић, Никола: Економски аспекти заштите и унапређења животне средине, Човек и природа, Београд, 1985.
 31. Дабић, Љ: Поступање са отпадом и заштита животне средине, Правни живот, број 9/1997.
 32. Дамњановић, Миланка: Социолошки аспекти заштите животне средине, студија Института за криминолошка и социолошка истраживања број 4/1975.
 33. Деспић, Александар: Технолошки развој и животна средина-Човек, друштво, животна средина, САНУ, Београд, 1981.

34. Димитријевић, В.; Стојановић, Р: Међународни односи, Пословна политика, Београд, 1989.
35. Дозет, Д: Државна политика и одбрана, Војно дело број 1-2/93.
36. Добраковић, Н: Деценија промена и стварања нових основа европске безбедности, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2001.
37. Драшковић, Д: Основи методологије истраживања безбедносних појава, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1982.
38. Дражић, О: Правна заштита животне средине, ЕКО Конференција 95, Еколошки покрет града Новог Сада, II том, Нови Сад, 1995.
39. Ђармати, Ш; Станковић Ј.: Могуће последице елементарних непогода и катастрофа по животну средину, Зборник Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
40. Ђармати, Ш; Јаковљевић, В: Цивилна заштита у СРЈ, Студентски трг, Београд, 1996.
41. Ђорђевић, Јован: Екологија човекове средине и улога науке у савременом свету, Научни скуп САНУ: Човек, друштво, животна средина, издање САНУ, Београд, 1981.
42. Ђорђевић, Обрен: Основи државне безбедности-општи део, ВШУП, Београд, 1987.
43. Ђорђевић, Обрен: Основи државне безбедности-посебни део, ВШУП, Београд, 1988.
44. Ђукановић, М: Еколошки изазов, ЕЛИТ, Београд, 1991.
45. Ђенлоје, Синтија: Полиција, војска и етницитет-темељи државне моћи, Глобус, Загреб, 1990.
46. Гаћеша, Д: Полиција-надлежност, организација, руковођење, Глас српски, Бања Лука, 1998.
47. Гађиновић, Р: Савремени тероризам, Графомарк, Београд, 1998.
48. Гикел, В.Х: Људска безбедност, Центар за истраживање хумане безбедности, Факултет цивилне одбране, Београд, 2003.
49. Глигоријевић, Зоран: Коришћење отпадних материјала, Научни скуп САНУ: Улога науке у заштити и унапређивању животне средине у СР Србији, Београд, мај 1988.
50. Горц, А: Екологија и политика, Просвета, Београд, 1982.
51. Грчић, М: Политичка географија, Географски факултет универзитета у Београду, Београд, 2000.
52. Грубач, М: Превентивна и репресивна функција полиције и нови Законик о кривичном поступку, Место и улога полиције у превенцији криминалитета, Зборник радова Полицијске академије, Београд, 2002.
53. Хампсон, Ф.О: Вишезначност појма људске безбедности, Људска

- безбедност I/1, Факултет цивилне одбране, Београд, 2003.
54. Хантингтон, С: Сукоб цивилизација, ЦИД, Подгорица, 1998.
55. Homer, Dikson-Thomas: Environmental Skarcties and Violent Conflict-Evidence from Cases, International Security, no.19, 1994.
56. Илић-Попов, Г: Еколошки порези, Београд, 2000.
57. Иванчевић, Никола: Правни елементи демократске еколошке политике, Форум-човек и право, Београд, 5-6/91.
58. Иванчевић, Никола: Друштвена самозаштита, први део, Факултет народне одбране, Београд, 1992.
59. Иваниш, Ж: Партнерство за мир, Југославија пред одлуком да се прикључи, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2001.
60. Иваниш, Ж: Положај Србије и Црне Горе у регионалним безбедносним интеграцијама, Зборник Факултета цивилне одбране, Београд, 2004.
61. Јаковљевић, В: Организовање друштва за заштиту и спасавање од елементарних непогода и катастрофа, Зборник Факултета одбране и заштите, Београд, 1997.
62. Јаковљевић, В: Правци развоја безбедносне и одбрамбене политике СРЈ и цивилне одбране, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2001.
63. Јаковљевић, Владимир: Правци реорганизације цивилне заштите у Државној заједници Србија и Црна Гора, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2003.
64. Јаковљевић В: Систем цивилне одбране, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006.
65. Јефтић, З: Цивилна заштита СРЈ, Зборник Факултета цивилне одбране, Београд, 1999.
66. Јовашевић, Драган: Основе правног уређења заштите од ризика у животној средини, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2003.
67. Јолцић, Владан: Основна уставно-политичка и правна питања човековог здравља и околине, Комуна број 12/1988, Београд.
68. Јолцић, Владан: Еколошки криминалитет у праву и стварности, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1995.
69. Јолцић, Владан-Милићевић Гордана: Уставно-правне основе заштите животне средине у СРЈ, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд, 1995.
70. Јолцић, Владан: Еколошко право, општи и посебан део, Београд, 2002.

71. Јолцић, Владан-Милићевић Гордана: Животна средина и међународни уговори од значаја за СРЈ, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд, 1995.
72. Јовић Ц. Радован: Радијацијско-хемијско и биолошко угрожавање животне средине-узроци и последице, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
73. Јовић Ц. Радован: Идентификација хазарда од РХБ акцидената, превенција и управљање ризиком, Зборник Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
74. Јовић, Р: Савремене концепције цивилне одбране код нас и у свету, Зборник Факултета цивилне одбране, Београд, 1999.
75. Јовић, Р. и Вујић, Д: Угрожавање животне средине ратним дејствима и оружјем за масовно уништавање, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
76. Љешевић, Милутин: Животна средина-теорија и методологија истраживања, Београд, 2000.
77. Љешевић, М; Николић, С: Економска политика у решавању проблема заштите природне средине, Заштита природе, Београд, 1991.
78. Камбовски, В: Уставно-правни аспекти и правци развоја правног система у заштити животне околине, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, 4/90.
79. Кандић, др Драгана: Ка стварању еколошке јавности, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
80. Кавран, Д; Петковић, Г: Место и улога права животне средине у правном систему СРЈ, Право и животна средина, број 1, 1997.
81. Кековић, Зоран: Специјални рат у функцији еколошке субверзије, Зборник радова, Факултет одбране и заштите, Београд, 1995.
82. Кековић Зоран: Држава, безбедност и животна средина, Београд, Задужбина Андрејевић, 2001.
83. Кековић, Зоран: Ка приватној безбедности, Стратегија државног реаговања против криминала, Београд, 2003.
84. Кековић, Зоран: Безбедност у новом корпоративном окружењу, Безбедност, број 6/05.
85. Ковач, др Митар; Мишовић, др Слободан: Системи одбране, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006.
86. Кин, Ц: Цивилно друштво, "Филип Вишњић", Београд, 2003.
87. Кривокапић, В: Органи унутрашњих послова у спречавању и сузбијању криминалитета, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1981.
88. Кривокапић, В: Криминалистика, Научна књига, Београд, 1990.

89. Кривокапић, В: Криминалистика, Београд, 2005.
90. Кривокапић, В: Државни органи у превенцији криминалитета, Стратегија државног реаговања против криминала, Зборник XV семинара права, Београд, 2003.
91. Кривокапић, В: Превенција криминалитета, Полицијска академија, Београд, 2002.
92. Лазаревић, Љубиша: Кривично право-Општи део, Савремена администрација, Београд, 1983.
93. Лукић, Радомир: Теорија државе и права, Савремена администрација, Београд, 1976.
94. Лукић Радомир: Наше право и заштита животне средине- Човек, друштво, животна средина, САНУ, Београд, 1981.
95. Лукић, Радомир: Глобализација и земље у развоју, Смисао, број 45/98.
96. Лукић, Првослав: Правни извори система заштите животне средине и надзор над њиховом применом, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
97. Марјановић, П; Богдановић, С; Филиповић, М: Животна средина, институционални оквири и нове технологије у политици заштите, Савезно министарство за животну средину, 1993.
98. Марковић, М: Нови светски поредак, Зборник радова Института за геополитичке студије, Београд, 1997.
99. Матовић, Ј; Петровић, Ж: Оружје, енергија и трећи светски рат, НИУ "Војска", Београд, 1998.
100. Мићовић, В: Специјални рат и нови светски поредак, Дечје новине, Горњи Милановац, 1994.
101. Мијалковски, М: Угрожавање безбедности држава, Војно дело, бр.2/98.
102. Милеуснић-Вучић, В: Економски инструменти у области заштите животне средине, Правни живот, том I, број 9/1997.
103. Милић, В: Социолошки метод, Нолит, Београд, 1965.
104. Милошевић, Н; Милојевић, С: Основи методологије безбедносних наука, Полицијска академија, Београд, 2001.
105. Милорадовић, А: Екологија у политици, Погледи, Загреб, 1986.
106. Миљковић, Ј: Формално и неформално организовање за заштиту животне средине, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, број 4/90.
107. Миллер, Б: Национална, социјетална и људска безбедност- Општа разматрања са приказом балканског случаја, Људска безбедност I/1, Факултет цивилне одбране, Београд, 2003.

108. Митровић, Д: Савремено друштво, Институт за политичке студије, Београд, 1996
109. Мркић, С: Рат и савремено друштво, Пословна политика, Београд, 1986.
110. Недић, Д: Правосудни органи у заштити животне средине, Безбедност и друштвена самозаштита, Београ, 4/90.
111. Нишић, С: Глобална сила и безбедност Балкана, Војноиздавачки завод, Београд, 2002.
112. Новичић, Жаклина: Безбедност и животна средина-расправа о "еколошкој безбедности", Међународна политика, број 1112, октобар-децембар, Београд.
113. Обреновић, Ж; Тркуља, С: Управно право-област унутрашњих послова, Савремена администрација, Београд, 1988.
114. Оцокољић, С: Стратегије суперсила на прагу 21.века, ВИНЦ, Београд, 1991.
115. Пауновић, К; Михаиловић, А: Место и улога инспекцијских органа у заштити и унапређивању животне средине, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, 4/90.
116. Печар, Ј: Превентивна делатност органа унутрашњих послова, средства и методи, Стручна библиотека Службе јавне безбедности, Београд, свеска број 10.
117. Печујлић, Мирослав: Човек и животна средина-социолошки и политички аспекти, Реферат на научном скупу САНУ, Београд 1973.
118. Печујлић, Мирослав и Милић, Владимир: Методологија друштвених наука, Београд, 1995.
119. Печујлић, М: Глобализација, два лика света, "Гутенбергова галаксија", Београд, 2002.
120. Петковић, Р: Југославија и свет у постбиполарној ери, Међународна политика, Београд, 1998.
121. Петровић, С: Компјутерски криминал, МУП Републике Србије, Београд, 2001.
122. Поповић, Славољуб: Савремени еколошко-правни проблеми у области заштите животне средине у СР Србији, САНУ, Београд 1988.
123. Поповић, Славољуб: Управно право, Београд, 1994.
124. Поповић, Славољуб: Неки проблеми заштите животне средине, Правна мисао број 9 и 10.
125. Прентис, А: Цивилна заштита у модерном рату, Војноиздавачки завод, Београд, 1989.
126. Прентовић, Р; Јаковљевић, В: Цивилна одбрана у

- демократском друштву, Војно дело број 6, Београд, 2001.
127. Рачић, О; Димитријевић, В: Међународне организације, Савремена администрација, Београд, 1980.
128. Радиновић, Р: О новом светском поретку и политици одбране СРЈ, Војно дело број 1-2/93.
129. Радишић, С: Неокортикални рат, ВИЗ, Београд, 2001.
130. Радовић, Т. Ивица: Ризици и последице губитка и нарушавања биодиверзитета: један од главних еколошких проблема данашњице, Кризни менаџмент I, Кековић, Зоран; Кешетовић, Желимир, уредници, Факултет безбедности, Београд, 2006.
131. Радовић, Ивица; Јаковљевић, Владимир: Човек и животна средина: главни еколошки проблеми данашњице, Зборник радова Факултета безбедности, Београд, 2006.
132. Ракић-Водинелић, В: Еколошка тужба, Правни живот број 4-5, 1989.
133. Ракић-Водинелић, В: Еколошко право као право човека, Правни живот I том, број 9/1995.
134. Рендулић, З: Научно-технички прогрес и наоружање, ВИЗ, Београд, 1981.
135. Салма, Јожеф: Начела и систем еколошког права, Правни живот, број 9, 1995.
136. Савић, А: Безбедносни аспекти "новог светског поретка", Безбедност, број 3/93.
137. Савић, А; Делић М; Бајагић М: Безбедност света-од тајности до јавности, Институт безбедности, Виша школа унутрашњих послова, Полицијска академија, Београд, 2002.
138. Савић, И: Глобални еколошки систем и човек, ЕКО Конференција 95, Еколошки покрет града Новог Сада, I том, 1995.
139. Симић, Драган: Наука о безбедности-савремени приступ безбедности, Службени лист, Београд, 2002.
140. Симић, Драган: Поредак света, Београд, 1999.
141. Симић, Ј: Environmental Management and Sustainable Development in Yugoslavia, UNECE, Belgrade, 2002.
142. Симић, М: Савремени међународни односи и рат, ВИЗ, Београд, 1988.
143. Стајић, Љ: Савремена борбена средства, Факултет одбране и заштите, Београд, 1992.
144. Стајић, Љ; Мијалковић, С; Станаревић, С: Безбедносна култура, Београд, 2004.

145. Синглетон, Фред: Социјализам, демократија и проблеми заштите средине, Социјализам у свету, међународни часопис марксистичке и социјалистичке мисли, број 29, година VI, Београд, 1982.
146. Станковић, Синиша: Методолошке основе екологије, Дијалектика број 4, година II, Београд, 1967.
147. Стојановић, З; Правна заштита животне средине од загађивања, Научна књига, Београд, 1990.
148. Стокић, Љ: Нови светски поредак и југословенска драма, КТРЗ, Зенит, Београд, 1995.
149. Талијан, М: Место и улога органа унутрашњих послова у систему безбедности, Безбедност, ВШУП, 2/95.
150. Талијан, М; Кековић, З; Унутрашњи послови и превентивна евакуација, Тематски зборник Факултета одбране и заштите, 1999.
151. Тодоровић, П; Станковић, Б: Управљање животном средином и образовање кадрова за заштиту, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
152. Тодоровић, Б; Вилић, Д: Ванредне прилике, Привредапублик, Београд, 1997.
153. Тодоровић, Б; Вилић, Д: Кризе и управљање кризама, Графомарк, Београд, 1997.
154. Тодоровић, З: Правни аспект еколошке безбедности Републике Србије, Безбедност број 4/06.
155. Тодоровић, Зоран: Концепт одрживог развоја у редефинисаном "зеленом" законодавству Републике Србије, Безбедност број 6/06.
156. Томић, З: Управно право, Београд, 1995.
157. Шешић, Богдан: Општа методологија, Научна књига, Београд, 1974.
158. Шепаровић, Звонимир: Правни аспекти загађивања животне средине, Наша законитост број 4/1988.
159. Веселиновић, Д; Јанковић, М; Ђорђевић, С: Заштита и унапређење животне средине, Научна књига, Београд, 1980.
160. Вилић, Д; Атељевић, М: Специјални рат, одбрана и заштита, Пословна политика, Београд, 1986.
161. Вилић, Д; Тодоровић, Б: Тероризам и нови светски поредак, Графомарк, Београд, 1999.
162. Вилијамс, П: Владање и управљање кризом, Лондон, 1997.
163. Водинелић, В; Алексић, Ж; Миловановић, З: Методика откривања, доказивања и разјашњавања еколошког криминалитета, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд,

број 4/90.

164. Вукасовић, В: Еколошка безбедност-значајан аспект сарадње на Балкану, Међународни проблеми, Београд, 1996.
165. Вуксановић, В: Заштита и унапређење животне средине-Међународно правно регулисање, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1980.
166. Zigfrid Gereke; Живко Митровић: Организациона поставка еколошког система у Европи, са посебним примером СР Немачке, Зборник радова Факултета одбране и заштите, Београд, 1993.
167. Златковић, В: Друштвена самозаштита и органи унутрашњих послова, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1988.

Б. ЧАСОПИСИ И ЗБОРНИЦИ

- Безбедност, теоријско-стручни часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Београд.
- Војна наука и војна доктрина, Институт за војностратегијска истраживања, Београд.
- Војни информатор, Новинско-издавачки центар "Војска", Београд.
- Зборник радова наставника Више школе унутрашњих послова, Центар за развојно-истраживачки рад, Београд.
- Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд.
- Зборник радова Факултета безбедности, Београд.
- НБП, Часопис Полицијске академије, Београд.
- Међународна политика, Београд.

Ц. НОРМАТИВНО-ПРАВНА АКТА

- Устав Савезне Републике Југославије, Службени лист СРЈ, број 1/92.
- Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 1/90.
- Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 83/2006.
- Устав Републике Црне Горе, Службени лист РЦГ, број 48/92.
- Уставна повеља, Службени лист Србије и Црне Горе број 1/03 и 26/05.
- Закон о државној управи, Службени гласник Републике Србије, број

20/92, 48/93, 67/93, 79/05.

- Закон о министарствима, Службени гласник Републике Србије, број 7/91, 8/91, 44/91, 87/92, 67/93, 19/04 и 84/04.
- Закон о унутрашњим пословима, Службени гласник Републике Србије, број 4/91, 79/91, 54/96, 25/2000 и 8/2001.
- Закон о полицији, Службени гласник Републике Србије број 101/2005.
- Законик о кривичном поступку Републике Србије, Службени гласник Републике Србије број 58/2004 и 85/2005.
- Закон о тужилаштвима, Службени гласник Републике Србије, број 61/2005.
- Закон о уређењу судова, Службени гласник Републике Србије, број 101/2005.
- Закон о кривичном поступку, Службени лист СФРЈ, број 4/77, 14/85, 74/87, 57/89 и 3/90 и Сл. лист СРЈ број 27/92 и 24/94.
- Кривични закон СРЈ, Службени лист СФРЈ, број 44/76, 36/77, 34/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45, 90 и 54/90, Службени лист СРЈ, број 35/92, 37/93, 24/94 и 61/2001.
- Кривични закон Републике Србије, Службени гласник РС, број 26/77, 28/77, 43/87, 6/89, 42/89, 21/90 и Службени гласник РС, број 16/1990, 51/1992, 23/1993, 67/1993, 47/1994, 17/1995, 44/1998 и 10/2002.
- Кривични законик Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, број 85/2005 и 88/2005.
- Закон о одбрани, Службени гласник Републике Србије, број 48/94
- Закон о одбрани, Службени лист СРЈ, број 3/2002.
- Закон о јавном реду и миру, Службени гласник Републике Србије, број 51/92, 3/93, 67/93, 48/94.
- Закон о планирању и уређењу простора и насеља, Службени гласник Републике Србије, број 44/1995.
- Закон о заштити животне средине, Службени гласник Републике Србије, број 66/91 и 83/92.
- Закон о заштити животне средине, Службени гласник Републике Србије, број 135/2004.
- Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину, Службени гласник Републике Србије, број 135/04.
- Закон о процени утицаја на животну средину, Службени гласник Републике Србије, број 135/04.
- Закон о интергрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине, Службени гласник Републике Србије, број 135/04.
- Закон о производњи и промету отровних материја, Службени лист СРЈ, број 15/95, 28/96 и 37/02.

- Закон о промету отрова, Службени лист СФРЈ број 13/91.
- Закон о здравственој исправности животних намирница и предмета опште употребе, Службени лист СФРЈ, број 55/78, 58/85, и 53/91.
- Закон о превозу опасних материја, Службени лист СФРЈ, број 27/90 и Сл.лист СРЈ, број 24/94, 28/96).
- Закон о водама, Службени гласник Републике Србије, број 101/2005.
- Закон о заштити природе, Службени гласник Републике Србије, број 66/1991.
- Закон о заштити биља, Службени гласник Републике Србије, број 101/2005.
- Закон о шумама, Службени гласник СР Србије, број 101/2005.
- Закон о поступању са отпадним материјама, Службени гласник Републике Србије, број 25/96.
- Закон о санитарном надзору, Службени гласник Републике Србије, број 35/94 и 25/96.
- Закон о комуналном надзору, Службени гласник Републике Србије, број 125/2005.
- Закон о комуналним делатностима, Службени гласник Републике Србије, број 42/98.
- Закон о привредним преступима, Службени лист СФРЈ, број 3/90 и Службени лист СРЈ, број 27/92, 24/94 и 28/96.
- Закон о заштити од елементарних и других већих непогода Службени гласник Републике Србије број, 53/93, 67/93, 48/94 и 101/2005.
- Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању, Службени лист СЦГ, број 44/2005.
- Закон о војсци Југославије, Службени лист СЦГ, број 44/2005.
- Закон о производњи и промету наоружања и војне опреме, Службени гласник Републике Србије, број 85/2005.
- Закон о пореском поступку и пореској администрацији, Службени гласник Републике Србије, број 80/2002.
- Конвенција о забрани усавршавања производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичког оружја и о њиховом уништавању, Службени лист СФРЈ, број 43/74.
- Стратегија одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора, Службени лист СЦГ, број 55/2004.
- Уредба о организовању и оспособљавању јединица цивилне заштите и о мерама заштите и спасавања цивилног становништва и материјалних добара, Службени лист СРЈ број, 54/94.
- Правилник о методологији за процену опасности од хемијског удеса и

опасности од загађивања животне средине, мерама припреме и мерама за отклањање последица, Службени гласник Републике Србије број, 60/94.

- Упутство за понашање становништва код неконтролисаног ослобађања неких отровних и штетних хемијских материја, СО Шабац и Општински штаб цивилне заштите, Шабац, 1990.

Д. ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКА ИЗДАЊА

- Лексикон безбедности, Обрен Ђорђевић, Савремена администрација, Београд, 1979.
- Лексикон страних речи и израза, Милан Вујаклија, Просвета, Београд, 1996/97.
- Лексикон међународног права, Борис Кривокапић, Радничка штампа, Београд, 1998.
- Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975.
- Правни лексикон, Савремена администрација, Београд, 1970.
- Социолошки лексикон, Савремена администрација, Београд, 1982.
- Војна енциклопедија, Војно-издавачки завод, Београд, 1978.

Е. ОСТАЛИ ИЗВОРИ

ИНТЕРНЕТ

<http://www.ekoserb.sr.yu>

<http://www.vlada.hr>

<http://www.mzopu.hr>

<http://www.vladars.net>

<http://www.fmpuio.gov.ba>

<http://www.vlada.mk>

<http://www.moepp.gov.mk>

ШТАМПА

БИЛТЕНИ

РД 19873

300151356

COBISS ®